

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ SZAKKÖNYVTÁR A HOLNAP HATÁRÁN. 4. RÉSZ: A KSH KÖNYVTÁRA
- ⊙ ÁTTEKINTÉS A HONVÉDSÉGI SZAKKÖNYVTÁRI GYŰJTEMÉNYEKRŐL
- ⊙ AZ EISZ NEMZETI PROGRAM SZEREPE A KÖNYVTÁRAK KÜLFÖLDI SZAKIRODALOMMAL VALÓ ELLÁTÁSÁBAN
- ⊙ AZ OSZK-BAN FOLYÓ HUNGARIKA-KUTATÁS TÖRTÉNETE A MIKES PROGRAM ELŐTT
- ⊙ A KÖNYVTÁRI FELDOLGOZÁS ÚJ LEHETŐSÉGEI WEBES KÖRNYEZETBEN: BIBFRAME
- ⊙ E-KÖTELES SZABÁLYOZÁSOK – NEMZETKÖZI KITEKINTÉS
- ⊙ WEBARCHIVÁLÁS – ESETTANULMÁNYOK AZ EURÓPAI ORSZÁGOK GYAKORLATÁBÓL
- ⊙ A BIOGRÁFIAI INDEX MŰFAJÁNAK MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETE A MAGYAR ÉLETRAJZI KALAUZBAN
- ⊙ AZ OCLC EMEA 2017. ÉVI BERLINI KONFERENCIÁJÁNAK ÚTKERESÉSEI
 - OSZD MEG, ÉS NE URALKODJ!
 - HÁLÓZATI METAADAT UNIVERZUM – KÖNYVTÁRAK VÁLASZÚTON
- ⊙ ÚJ KAPUŐR-E A KUTATÓKNAK SZÁNT KÖZÖSSÉGI MÉDIA?
- ⊙ A NYÍLT HOZZÁFÉRÉS HORVÁTORSZÁGBAN: HRČAK
- ⊙ A RÁKOSI-KORSZAK KÖNYVTÁRÜGYE
 - KÖNYVTÁR A „KULTÚRFORRADALOMBAN” A SZABAD NÉP KÖNYVTÁRRÓL ÉS OLVASÁSRÓL (1945–1956)
 - OLVASÓMOZGALMAK, OLVASÓI KAMPÁNYOK 1945–1956 KÖZÖTT
- ⊙ MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉGI TISZTI MAGÁNKÖNYVTÁRAK A XIX-XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN
- ⊙ KÖNYVISMERTETÉSEK
- ⊙ REFERÁTUMOK

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2017/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2017/2

⊙ SZAKKÖNYVTÁR A HOLNAP HATÁRÁN. 3. RÉSZ: AZ EGÉSZSÉGÜGYI, AZ AKADÉMIAI KUTATÓINTÉZETI ÉS AZ EGYÉB SZAKKÖNYVTÁRAK MAGYARORSZÁGON ⊙ A FOLYÓIRATKRÍZISRŐL, A SZAKFOLYÓIRATOK KIADÁSI MODELJÉNEK VÁLTOZÁSÁIRÓL ÉS ÁREMELKEDÉSI TENDENCIÁIRÓL KÖNYVTÁROS SZEMMEL. 2. RÉSZ ⊙ KULTURÁLIS KÖZKINCSEK FELTÁRÁSA NYÍLT BIBLIOGRÁFIAI ADATOK RÉVÉN ⊙ 60 ÉVES AZ ENSZ LETÉTI GYŰJTEMÉNY AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖNYVTÁRBAN ⊙ RÖVIDEN AZ RDA-RÓL ⊙ SZABVÁNYOS METAADATOK JELENTŐSÉGE A KOOPERATÍV SZOLGÁLTATÁSOKBAN. ÁTÁLLÁS HUNMARC-RÓL A MARC21 SZABVÁNYRA A WORLDCAT-CSATLAKOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSEKÉNT ⊙ ZRÍNYI MIKLÓS: ADRIAI TENGERNEK SYRENEIA (BÉCS, 1651) A DÍSZCÍMLAP KÖNYVÉSZETI, IKONOGRÁFIAI ÉS IRODALMI ÉRTELMEZÉSÉHEZ ⊙ „HARMONIKUS EGYSÉGBE OLVAD ITT A JÓZAN GYAKORLATIASSÁG, AZ ELMÉLET, A TUDOMÁNYOS KUTATÁS ÉS A MÁSOK KUTATÁSÁNAK A TÁMOGATÁSA” CSAPODI CSABA (1910–2004) ÉS CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA (1911–1993) ⊙ A VISEGRÁDI ORSZÁGOK KÖNYVTÁROSAINAK TOVÁBBI VÁLASZAI A DIGITÁLIS KOR KIHÍVÁSÁIRA ⊙ KÖNYVSZEMLE ⊙ REFERÁTUMOK ⊙

A TARTALOMBÓL:

27. (63.) ÉVFOLYAM, 2017. 2. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4-6. (Budavári Palota F. épület) ⌘ **Telefon:** + 36-1-224-3795 ⌘ **Fax:** +36-1-224-3875. ⌘ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa.

⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referálók és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BORVÖLGYI Györgyi (főkönyvtáros, Könyvtári Intézet, Bp.), CSIKÁSZ-NAGY Ágnes (könyvtáros, Könyvtári Intézet, Bp.) DANCS Szabolcs (főtanácsadó, OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp.), FODOR János (egyetemi adjunktus, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), GYURICZA Andrea (kutató könyvtáros, MTA Könyvtár és Információs Központ, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (ny. osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp.), HORVÁTH Ádám (főosztályvezető, Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtár, Bp.), JÁVORKA Brigitta (könyvtáros, Könyvtári Intézet, Bp.), KARDOS Helga (szakreferens, Országgyűlési Könyvtár, Bp.), KÁPOSZTÁS Edit (szakreferens, Országgyűlési Könyvtár, Bp.), KISZL Péter (intézetigazgató, tanszékvezető, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), KNAPP Éva (tudományos szakreferens, ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.), KOLTAY Tibor (mb. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MOHOR Jenő (ny. igazgató-helyettes, ELTE BTK Központi Könyvtár, Bp.), MURÁNYI Lajos (ny. osztályvezető, MTAK, Bp.), NÉMETH Márton (informatikus könyvtáros, OSZK, Bp.), PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna (könyvtáros, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), PRÓKAI Margit (könyvtárigazgató, II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), RÓZSA Dávid (főigazgató-helyettes, KSH Könyvtár, Bp.), SIPOS ANNA MAGDOLNA (címzetes egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem), SZABÓ Piroska (könyvtáros, Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Béla István (könyvtáros, Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Máté (mb. osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp., PTE Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (ny. osztályvezető, BME OMIKK, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	165
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

RÓZSA Dávid: Szakkönyvtár a holnap határán <i>3. rész: Az egészségügyi, az akadémiai kutatóintézeti és az egyéb szakkönyvtárak Magyarországon</i>	169
---	-----

SIPOS Anna Magdolna: A folyóiratkrízisről. <i>A szakfolyóiratok kiadási modelljének változásairól és áremelkedési tendenciáiról könyvtáros szemmel. 2. rész</i>	181
--	-----

HORVÁTH Ádám – NÉMETH Márton: Kulturális köz-kincsek feltárása nyílt bibliográfiai adatok révén	196
--	-----

KÁPOSZTÁS Edit – KARDOS Helga: 60 éves az ENSZ Letéti Gyűjtemény az Országgyűlési Könyvtárban	e*
--	----

MŰHELY

DANCS Szabolcs: Röviden az RDA-ról	211
---	-----

GYURICZA Andrea: Szabványos metaadatok jelentősége a kooperatív szolgáltatásokban. <i>Átállás HUNMARC-ról a MARC21 szabványra a WorldCat-csatlakozás előkészítéseként</i> ...	218
--	-----

MŰLTUNKBÓL

KNAPP Éva: Zrínyi Miklós Adriai tengernek Syrenaia (Bécs, 1651) – a díszcímlap könyvészeti, ikonográfiai és irodalmi értelmezéséhez	226
--	-----

MEGSZÓLÍTOTT ELŐDÖK

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Harmonikus egységbe olvad itt a józan gyakorlatiasság, az elmélet, a tudományos kutatás és a mások kutatásának a támogatása” <i>Csapodi Csaba (1910–2004) és Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993)</i> ...	232
--	-----

*e – csak elektronikusan

KITEKINTÉS

JÁVORKA Brigitta: A visegrádi országok könyvtárosainak további válasza a digitális kor kihívásaira 251

KÖNYVSZEMLE

A könyvtár a tudományos kutatás paradigmaváltásában
KOLTAY Tibor – ŠPIRANEC, Sonja – Z. KARVALICS
László: Research 2.0 and the future of information literacy.
 London, Chandos Publishing, 2015. (Ism.: Fodor János) 257

Egy elfeledett polgár a 19. századból: Hoffmann Alfréd.
Művelt könyvkiadó és modern vállalkozó
 Simon Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest, Balassi Kiadó, 2016. 502 p.
 (Ism.: Borvölgyi Györgyi) 262

Martin Schmeizel feltámasztása, avagy egy rehabilitációs kísérlet eredményei
 Verók Attila: Martin Schmeizel, 1679–1747. Eger, EFK Líceum K., 2015. 349 p. (Ism.: Tóth Béla István) 266

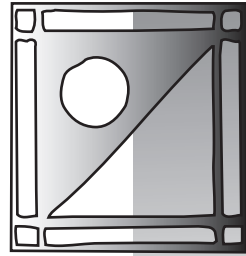
Új ISO-szabványok a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban
 (Összeáll.: Csikász-Nagy Ágnes) 269

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 271
 Könyvtár- és tájékoztatásügy 273
 Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 280
 Munkafolyamatok és szolgáltatások 288
 Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 295
 Felhasználók és használat 297
 Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 302
 Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület 306
 Kapcsolódó területek 312

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Special libraries at the frontiers Part 3: Healthcare libraries, libraries of research institutes at the HAS and other special libraries in Hungary

RÓZSA Dávid

KönyvtáriFigyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 169–180.

This part of the series of articles featuring the Hungarian special library system highlights libraries often underrepresented in the literature. Healthcare libraries include collections at universities, clinics, hospitals, research institutes, and pharmaceutical factories. They are represented by Hungarian Medical Library Association, a well-organized advocacy group. The libraries of research institutes of the Hungarian Academy of Sciences (HAS) had constituted a network for decades. Although this network has loosened by today, the former network node, the Library and Information Centre of HAS, is assisting the activities of these libraries. The network of law libraries, consisting of more than 150 base and deposit collections, has radically changed over the last decade. Their activities and services are co-ordinated by larger and better prepared core libraries. No similar co-operation exists between either the libraries of national, municipal and special archives, or government libraries at ministries and other authorities. The remaining few corporate libraries feature, however, the most innovative collections among special libraries. Their services are determined by a knowledge-intensive and profit-oriented environment. Finally, the article describes the central collection of the library profession in Hungary, the LIS Library operated by the national library.

Keywords: Library of the Hungarian Academy of Sciences; Government library; Library of research institute; Special library with national responsibilities; Health library; Law library; Library for public administration; Library for library and information science; Support to research

On the serials crisis: changes in the publication models and tendencies in subscription costs

Part 2

SIPOS Anna Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 181–192.

The first part of the study (Könyvtári Figyelő, 2017. 1. no. pp. 9-30.) reviewed the tendencies in subscription costs in the international and domestic environment in the period 1996 through 2015. In this part, the author examines serials acquisitions options in libraries coping with the rising serials prices. Hungarian academic and special libraries are providing serials content through their own subscriptions, through the databases accessible via the Electronic Information Service (EISZ), through open access and through their access to repositories. Although the use of online journal content has not been fully integrated into the library services, it is encouraging that the EISZ statistics registered about 5 million uses in the recent years. The author analyzed the acquisitions data of Hungarian libraries over the last twenty years, and the changes in the number of journals subscribed. She found that the Hungarian library system is unable to keep up with the offerings of the publishing market, consequently, international serials are poorly represented in Hungarian libraries, leading to shrinking research resources. In conclusion, the author makes suggestions how to manage this problem in a complex manner.

Keywords: Host; Acquisitions; National co-operation; Electronic materials; Survey; Journal subscriptions; Accessibility; Outsourcing; EISZ (Electronic Information Services); Open access

Exploring public domain cultural treasures through open bibliographic data

HORVÁTH Ádám – NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 196–210.

Embedded in broader context, the study outlines the principles followed by the Central Library of the Hungarian National Museum, when making all bibliographic data in its online catalogue open in 2016. To clarify the theoretical framework for publishing open data, the authors outline the history of the Open Data Movement and interpret the concept of public domain in culture. They describe the principles laid down in the Europeana Public Domain Charter, with its primary purpose to make it clear to content providers that the Europeana Foundation stands with the concept of public domain and promotes its implementation in European public collections. The authors present projects related to Open Data Commons, Creative Commons (CCO), Open Definition, OpenGLaM and Open Culture Data, and publish an extract from the CCO 1.0 Universal Public Domain Dedication. They list arguments why it is worthwhile for libraries to open up their bibliographic data, and discuss in detail Europeana's efforts to aggregate and provide data of public collections. They also summarize the Open Bibliographic Data Guide, and finally, present some good practice in the field from European countries.

Keywords: Digitization; International co-operation; Access; Union catalogue; Public collection; Cultural heritage; Museum library; Europeana; Public disclosure statement; Open Data; Open GLaM;- Central Library of the Hungarian National Museum

The 60th anniversary of the UN Depository Library in the Library of the Hungarian Parliament

KÁPOSZTÁS Edit - KARDOS Helga

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. (e-211 – e-217)*

The article presents the birth and history of the UN Depository Library, one of the unique special collections of the Library of the Hungarian Parliament. The historical overview is followed by discussing the current state of this collection and its services, com-

* see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

plemented by future developments relying on online services.

Keywords: Special collection; Library of the Hungarian Parliament; National library history; International co-operation; UN

WORKSHOP

Briefly about RDA

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 211–217.

The renewal of library standardization in Hungary requires the introduction of comprehensive, modern cataloguing rules. The article summarizes the basics of RDA (Resource Description Access), i.e., the Anglo-American cataloguing rules.

Keywords: Format; Documentation description rules; Standardization; BIBFRAME; MARC21; RDA; FRBR; FRAD

The importance of standard metadata in co-operative services. Transition from the HUNMARC standard to MARC21 as a preparation for joining WorldCat

GYURICZA Andrea

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 218–225.

Since January 2016 the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences (MTA KIK) has been using MARC21 format instead of HUNMARC. Automatic conversion is preceded by thorough preparations and is complemented by a regular follow-up. The transition was completed by MTA KIK's Information Technology and Collection Organization Departments, based on the experiences from cataloguing various parts of the collection. This article describes in detail the differences between the two formats and the transition process. MTA KIK has signed an agreement with WorldCat.org Services to be represented in the global catalogue and to become more involved in international lending and document delivery. Currently their work focuses on a pilot batch of records. After the verification of compliance, they will proceed with converting and uploading the records of the entire collection into

the WorldCat database. The required record format is MARC21. Presenting in detail how the conversion was designed and organized, the article documents related workflows for other libraries facing the challenges of the conversion.

Keywords: Library of the Hungarian Academy of Sciences; Document description rules; Machine-readable format; Format conversion; Workflow; HUNMARC; MARC21; WorldCat

FROM OUR PAST

Zrínyi Miklós Adriaai tengernek Syrenaia (Vienna, 1651) – to the interpretation of the ornamented title page from the points of book history, iconography and literature

KNAPP Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 226–231.

Following a review of the interpretations and an analysis of image toposes of the Syrena ornamented title page, the author adds a functional book history approach to the illustration's interpretation, comparing it to the ornamented title page of a contemporary Italian work with a similar illustration.

Keywords: Title page; Illustration; Book history; Book art

INTERVIEWS WITH OUR PREDECESSORS

„A harmonious unity between sober practice, theory, research and support to research by others“. Csaba Csapodi (1910–2004) and Klára Csapodi-Gárdonyi (1911–1993)

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 232–250.

In the series the staff members of the Department of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University present the edited version of unpublished career interviews found in the legacy of the former Head of Department, Krisztina Voit. The interview

published here was made with the book historians, Csaba Csapodi, the former head of the manuscript department of the Library of the Hungarian Academy of Sciences, and his wife, Klára Csapodi-Gárdonyi, the former head of the manuscript department of the national library on their early career and work as researchers and librarians. The interview is complemented by a biography and career description, a selected bibliography and explanatory notes.

Keywords: Library of the Hungarian Academy of Sciences; Corvina; Codex; Hungarian book history; Library profession; National library; OSZK

OUTLOOK

Librarians in V4 countries answering the challenges of the digital age – again

JÁVORKA Brigitta

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 251–256.

In May 2016, a conference on „V4 libraries in the decoy of digital age“ was held in Brno (for a review see *Könyvtári Figyelő*, 2016. 4. no. pp. 523–535.). This article summarizes the work and papers at the Posters and Library profession sections. The Poster section dealt with unique implementations of digitization, the results so far of a Central European bibliotherapy project (2016 through 2020), and the state of the art of library education. The Library profession section discussed, from a variety of perspectives, the new competences expected from professional librarians, as adapted to the needs of the modern library world and to the expectations of human resources management.

Keywords: Bibliotherapy; Digitization; International co-operation; Library education; International conference; Brno

BOOK REVIEWS

A paradigm shift in libraries and research

Koltay Tibor – Špiranec, Sonja – Z. Karvalics László: *Research 2.0 and the future of information literacy.* London, Chandos, 2015.

(Rev.: Fodor János)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 257–261.

Keywords: Information literacy; Information society; Information provision to research; Scientific Research; Web; Review

A forgotten citizen from the 19th century: Alfréd Hoffmann. An educated book publisher and modern entrepreneur

Simon Melinda: *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme.* Budapest, Balassi Kiadó, 2016.

(Rev.: Borvölgyi Györgyi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 262–265.

Keywords: Book publishing; Book trade; History of culture; 19th century; Review

The resurrection of Martin Schmeizel, or the results of a rehabilitation experiment

Verók Attila: *Martin Schmeizel, 1679–1747.* Eger, EFK, Líceum K., 2015.

(Rev.: Tóth Béla István)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 266–268.

Keywords: History of culture; Scholar; Personal bibliography; Review

New ISO standards in the LIS Library

(Comp.: Csikász-Nagy Ágnes)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 269–270.

Keywords: Library and information science standards

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 2. pp. 271–315.

Szakkönyvtár a holnap határán

3. rész: Az egészségügyi, az akadémiai kutatóintézeti és az egyéb szakkönyvtárak Magyarországon*

RÓZSA Dávid

Az egészségügyi szakkönyvtárak

A szakkönyvtári szcéna legszervezettebb és leginkább „látható” szereplői közé tartoznak az egészségügyi könyvtárak, amelyek közé egyetemi (központi, kari és tanszéki), országos intézeti, kórházi, kutatóintézeti és gyógyszergyári gyűjteményeket sorolunk. A mai együttműködés előzményének az orvostudományi szakkönyvtári hálózat és koordinátora, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ 1960-as létrehozása tekinthető.¹ Az egészségügyi szakkönyvtárak 1996 óta önálló szakmai szervezetbe tömörülnek Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ) néven, amely biztosítja a tervszerű egyéni és csoportos továbbképzési lehetőséget, konferenciákat rendez, próbáhozáférést

* A cikksorozat első része a Könyvtári Figyelő 2016. 3. számában (313–326. p.), második része a lap 2016. 4. számában (471–487. p.) jelent meg. Köszönöm Alexi Annának, Amberg Eszternek, Balla Péternének, Benyovszky Máriának, Debreczeniné Hajas Ildikónak, Elek Juditnak, Gerencsér Juditnak, Gerle-Kiss Évának, Kóródy Juditnak, Kutnyánszky Anikónak, Nagy Gábornak, Sándor Gertrudnak, Wittinghoff Juditnak és Záhonyi Lászlónak, hogy adataikkal, könyvtárlátogatásaim során nyújtott információikkal segítségemre voltak a tanulmány elkészítésében. Köszönöm továbbá Monok Istvánnak, hogy lehetővé tette részvételemet az MTA-kutatóintézetek könyvtárosainak 2017. február 23-ai találkozásán. A cikk esetleges tévedéseiért, hiányosságaiért kizárólag én vagyok felelős. A sorozat negyedik, befejező része a KSH Könyvtár tevékenységének bemutatásával a Könyvtári Figyelő következő számában jelenik meg.

intéz a nagy nemzetközi cikkadatbázisokhoz, és saját honlapot üzemeltet.² 2004-től kibocsátott hírlevele 2009 óta az *Orvosi Könyvtárak* címet viseli, és az elmúlt években lektorált szakfolyóirattá vált. 2013-ban megkezdődött a közös katalógus³ kiépítése is, amelyhez 2014-ig negyvenkét könyvtár csatlakozott (köztük huszonhét olyan, amelynek nincs saját integrált könyvtári rendszere).⁴

Az orvosi szakkönyvtárak száma a rendszerváltás utáni húsz évben 40%-kal csökkent, a kórházi könyvtáraknak pedig több mint a fele megszűnt. (Nem meglepő, de figyelemre méltó tény, hogy a képzőhelyhez kötődő könyvtárak vészelték át a legjobban ezeket az évtizedeket.) A 2009-ig gazdasági társasággá alakult kórházak 60%-ában nem maradt könyvtár, hiszen a fenntartók általában ezek megszüntetésével vagy költségvetésének megnyirbálásával reagáltak a megszorításokra. A területi eloszlás is igen kedvezőtlen, az eleve gyengébben ellátott vidék időközben szinte „elkönyvtártalanodott”. A MOKSZ 2011-es adatai szerint az orvosi könyvtárak közel negyede Közép-Magyarországon, ebből egy kivételével mindegyik Budapesten helyezkedett el.⁵ 2009 és 2016 között tovább súlyosbodott a helyzet: az akkori 178-ból mára 103 orvosi könyvtár maradt. Ez az 1990-es 279-nek mindössze a 37%-a.⁶

Vasas Livia és *Palotai Mária* 2014-es felmérésére adatot szolgáltatott hatvanhat gyűjtemény közül ötnek a működése szünetelt, kilenc volt nyilvánosan látogatható. Ötvenhárom tartott fenn az állam, kettőt az egyház, egyet az önkormányzat, tízet valamilyen egyéb szervezet. Néhány kórház két telephelyen is működtetett könyvtárat (például az Egyesített Szent István és Szent László Kórház–Rendelőintézet és a Péterfy Sándor Utcai Kórház–Rendelőintézet és Baleseti Központ Budapesten). A szakképzett könyvtárosok számát 250 és 300 fő közé becsülték, de a legtöbb helyen csak egy fő teljesített szolgálatot, sokszor ő sem teljes munkaidőben. A könyvtárak átlagosan 27,8 órát tartottak nyitva egy héten, tizenöt könyvtár negyven órát is. Összesített állományuk mintegy hatszázezer kötetet számlált, de csak tíz könyvtárban őriztek több mint húszezer példányt. Mindössze tizenkilenc helyen volt egyáltalán éves beszerzési keret. 2009-ben a könyvtárak 56,5%-a tudott külföldi folyóiratokat, 37,7%-a teljes szövegű vagy bibliográfiai adatbázisokat vásárolni; 2011-re ez a két szám 34, illetve 30%-ra csökkent. 2014-ben átlagosan tizennyolcra volt tehető a megrendelt kurrens magyar folyóiratok száma, és csak nyolc könyvtárban tudtak előfizetni online folyóiratokra. Több in-

tézménybe egyáltalán nem jutottak el a szaklapok.⁷ (A beszerzési anomáliák egyáltalán nem új keletűek: a „devizás szakirodalom” folyamatos drágulása miatt a folyóirat-megrendelések száma évtizedekkel ezelőtt is évről évre csökkent; míg 1965-ben az orvostudományi könyvtári hálózat összesen 7326 folyóirat-évfolyamra fizetett elő, addig 1966-ban csak 6471-re. Igaz, a körülbelül 1300-féle cím az akkor értékesnek tekintett folyóirat-irodalom nagyjából felét felelte.)⁸

A MOKSZ 2015-ös kérdőíves felmérését ötvenegy orvosegyetemi, országos intézeti és kórházi könyvtár töltötte ki. A könyvtárra fordított éves keretről huszonhárom nyilatkozta, hogy csökken, huszonkettő, hogy stagnál. (Egy helyen nincs ilyen keret.) A nyitvatartási idő átlaga megközelíti a 38 órát. A szolgálatot teljesítő könyvtárosok túlnyomó többsége szakirányú felsőfokú, kisebb, de jelentékeny része nem szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A válaszadók 48%-a teljes munkaidejét könyvtári tevékenységgel töltheti, 42%-a legalább a felét. Az egyéb teendők között megtaláljuk az oktatást, a prezentációkészítést, a másolást, a kiállítás- és rendezvényszervezést, a pályázatfigyelést, a beteglátogatást, az irat-, a kórlap- és a levéltárkezelést, a titkári tevékenységet, a számlázást és sok egyebet. A friss szakirodalom beszerzésében fenntartótípustól függően óriási szórást mutatkozik: a kórházi könyvtárakba például csak átlagosan öt, az országos intézeti gyűjteményekbe csak tizenhat külföldi folyóirat jut el, míg az összes intézmény átlaga harmincegy. Huszonhárom helyen vásárolnak, kilenc könyvtárban elő is állítanak valamilyen adatbázist. Bár negyvenegyen jelezték, hogy van integrált könyvtári rendszerük, huszonegy helyen egyáltalán nincs feldolgozva az állomány. 10–30%-os a feldolgozottság hét, 80–100% tizenkilenc könyvtárban. A bibliotékák bő kétharmadának nincs saját honlapja, de majdnem ugyanennyinek biztosítanak megjelenési lehetőséget a fenntartó intranetes felületén. A megkérdezettek a fenntartói érdektelenséget nevezték meg a legnagyobb problémának, de többen panaszkodtak a leterheltségre, a folyamatos költöztetésre és a beszerzések decentralizáltságára is (a szakkönyveket ugyanis sokszor a gyógyszercégek segítségével vetetik meg az osztályok, így kerülve meg a könyvtárat). A felhasználók (intézményi dolgozók, orvosok, egészségügyi szakdolgozók, egyetemi hallgatók) húsz könyvtár jelzése szerint főleg személyesen, tizennyolc esetben jobbára házon belül, de az irodából veszik igénybe a szolgáltatásokat. A legtöbben irodalomkutatót és cikkbeszerzést kérnek a könyvtárostól.⁹

Ahogy a felmérésből is láthattuk, az egészségügyi könyvtárak ellátandó feladatainak mennyisége folyamatosan gyarapodik. A fennmaradás kulcsa azonban esetükben is az, hogy ne fogadják el, „*hogy erőnkől úgymond csak »tízoltó jellegű« munkára futja*”,¹⁰ találják meg a kitörési pontokat, és végezzék proaktív módon tevékenységüket. A Zala Megyei Kórház Egészségügyi Szakkönyvtárának munkatársai elektronikus dokumentumtárat építenek a fenntartó számára releváns szakmai módszertani irányelvekből és protokollokból, kezelik a munkatársak publikációs adatait a *Magyar Tudományos Művek Tárában* (MTMT), gyűjtik publikációikat a saját fejlesztésű *Tudományos Előadások és Közlemények Adattárában*, szakirodalmi ajánlatokat adnak az orvosoknak, tájékoztató előadásokat és akkreditált tanfolyamot tartanak, levelezőlistát üzemeltetnek, és könyvtárbaráti kört szerveznek.¹¹

Az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) kutatóintézeti hálózata kiépítésének megkezdése a rövid életű Magyar Tudományos Tanácshoz köthető, amely 1948–1949 folyamán dolgozta ki az ehhez szükséges fejlesztési koncepciót. Az 1950-es alapítási és átszervezési hullám eredményeként az MTA harminchárom önálló kutatóintézményt (huszonnégy intézetet, öt laboratóriumot és négy kutatócsoportot) működtetett 1957-ben.¹² A hálózat legutóbbi, az MTA 182. közgyűlésén nagy többséggel megszavazott reorganizációja után 2012-től harminckilenc kutatóintézet került a tíz kutatóközpont valamelyikének irányítása alá, és öt maradt önálló.¹³

A kutatóintézeti könyvtárak „*a honi tudományos munkát elősegítő műhelyek, s legfőbb feladatuk az alap kutatások szolgálata. [...] céljuk az adott tudomány(ág) szakirodalmának [...] teljességre törekvő összegyűjtése*”.¹⁴ Legtöbbjük az 1945 és 1965 közötti két évtizedben, néhány száz kötetes állománnyal jött létre. Közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1988-ban még negyvennyolc működött. Az 1980-as évtized még nem hozott érzékelhető változást a létszám adatokban: 1982-ben 134 főfoglalkozású és 49 részmunkaidős (összesen 183), 1987-ben 125 főfoglalkozású és 60 részmunkaidős (összesen 185) könyvtáros dolgozott ezekben a gyűjteményekben. A nagy visszaesés itt is a politikai-gazdasági átalakulás idején következett be: 1993-ban már csak 96 főfoglalkozású és 56 részmunkaidős könyvtárost számlált a könyvtárak szakszemélyzete.¹⁵

Az elmúlt évek szervezeti változásai a könyvtárakat sem hagyták érintetlenül. 2013 óta tíz gyűjteménynek kellett székhelyet változtatnia (a Várból kiköltöztetett könyvtárak a Humán Tudományok Kutatóházában kaptak önálló szárnyat), amit minden esetben állományapasztás előzött meg. A Természettudományi Kutatóközpontban ma már nincs könyvtár. Az intézményhálózat könyvtárosainak teljes munkaidőre vetített létszáma a 2011-es 78,5-ről 2017-re 51,3 főre esett vissza. A 2011-es öttel szemben 2017-ben egyik akadémiai kutatóintézeti könyvtár sem látogatható az „utcaról”, engedély nélkül. A harminchárom gyűjtemény közül húsz korlátozottan nyilvános, tíz nem nyilvános, három nem szolgáltatott információt erről. A több mint egymillióssal összesített könyvállomány kétharmadát a bölcsész- és a társadalomtudományi könyvtárak őrzik. Szintén ezek járatták a 17 400 folyóiratcím több mint kétharmadát. A legnagyobb muzeális (1851 előtti) kollekción a Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) Irodalomtudományi Intézete, a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont (CSFK) Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézete, a BTK Történettudományi Intézete, a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetének (KRTK RKI) pécsi fiókja és a Társadalomtudományi Kutatóközpont (TK) tartja fenn. Matematikai és természettudományi területen 5300, az élettudományban 54, a bölcsész- és a társadalomtudomány terén 9991 kötet sorolható ebbe a körbe. (Ezekről központi nyilvántartást fognak vezetni.) A könyvtárak állományát hetvennégy könyv- és hét kézírathagyaték is gazdagítja. A retrospektív konverzió eredményeként az állomány legalább felének bibliográfiai adatai elektronikusan visszakereshetők a CSFK Földrajztudományi Intézetében, a Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézetben, a Wigner Fizikai Kutatóközpontban, a BTK Zenetudományi és a BTK Régészeti Intézetében, az Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézetében, a KRTK RKI pécsi és győri intézetében, valamint a Nyelvtudományi Intézetben. A használt könyvtári szoftverek köre szűkült az elmúlt hat évben: az akkori hét termék helyett ma már csak három alkalmaznak. Huszonhét könyvtárban *HunTéka*, kettesben *Corvina*, egy helyen *Aleph* működik. Három intézményben ugyanakkor még ma sincs elektronikus katalógizáló rendszer.

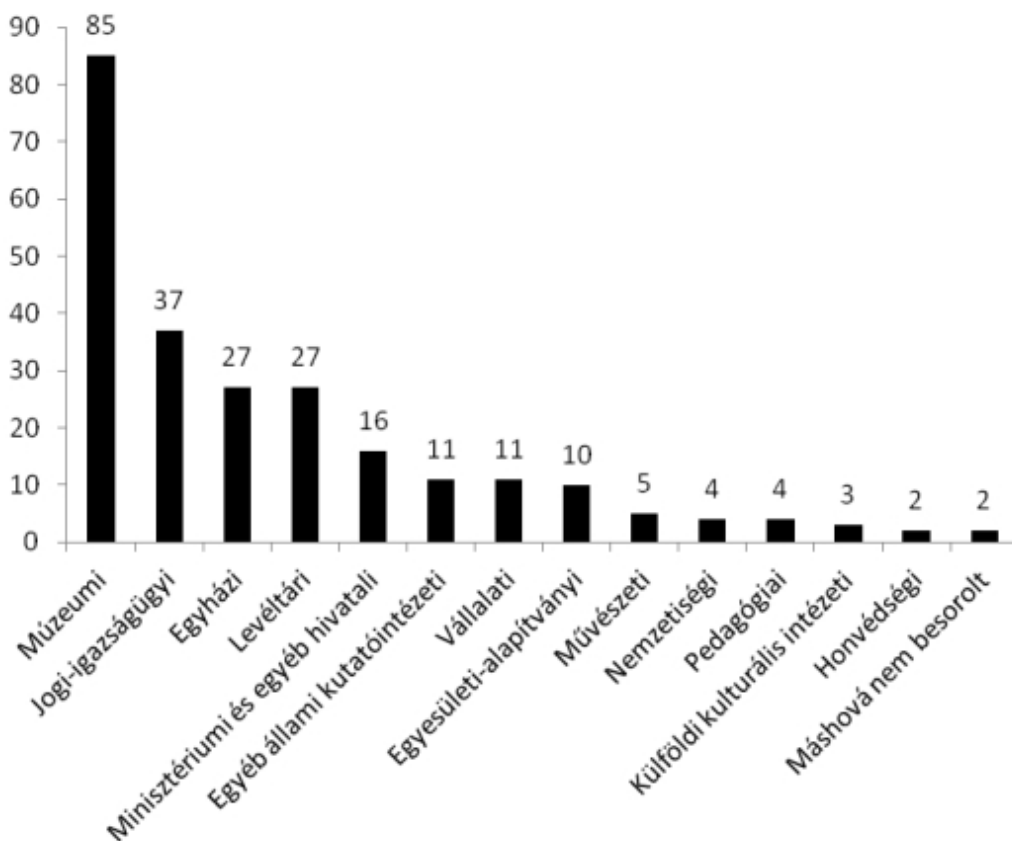
Hosszabb távon nemcsak a könyvtárosstátuszok eltűnése, hanem a tipikus könyvtárosfeladatok „kiszervezése” is veszélyt jelenthet. Az MTMT-adminisztrációt a kutatóhelyek kétharmadában a könyvtárosok látják

el, de a publikáció- és az idézettséggyűjtés terén kedvezőtlenebb a helyzet: az intézetek közel felében nem tartanak igényt ezekre a könyvtári szolgáltatásokra.¹⁶ A Történettudományi Kutatóintézetnek például önálló szervezeti egysége, bibliográfiai témacsoportja van erre a célra, a TK-n pedig a Kutatási Dokumentációs Központ végzi a kutatási adatok menedzsmentjét. A kutatóintézeti könyvtárak évtizedekig fennállt hálózati működési rendje az ezredfordulóra felbomlott. Ennek következtében egyelőre nincs összehangolt digitalizálási és raktározási politika. Az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK), amelynek stratégiai célja a hálózati központi szerep visszaállítása, digitalizálja ugyan a Nyelvtudományi Intézet és a CSFK Földrajztudományi Intézetének anyagait, a kutatóintézetek nagy többsége egyelőre mégis saját úton jár. Az általuk épített szakértői keretrendszerek azonban nem helyettesíthetik a központi

repozitóriumokat. Az MTA KIK az állományba vett, de ritkábban használt intézeti dokumentumok raktározása terén is felajánlotta segítségét.¹⁷

Az egyéb szakkönyvtárak

Korábban már jeleztem, hogy az „egyéb” mind közül a legváltozatosabb szakkönyvtári kategória. Az ide tartozó (és más statisztikai csoportokból átszent) bibliotékák osztályozása többféleképpen megoldható feladat. Én a vegyes megoldás mellett döntöttem, azaz a fenntartói és a szakterületi szempontokat egyaránt igyekeztem figyelembe venni. A statisztikai kimutatásban egy könyvtár csak egy csoportban szerepelhet, ezt az elvet azonban nem érvényesítem a leíró elemzésben. Az alábbiakban a tizennégy csoportból négyről beszélek részletesebben, és külön alfejezetet szentelek a Könyvtártudományi Szakkönyvtárnak.

1. ábra

A statisztikai jelentést készítő egyéb szakkönyvtárak száma 2015-ben, a minisztériumi statisztika alapján (n = 244)

Forrás: saját szerkesztés A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015 (<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/stat15.xls>) alapján

A jogi-igazságügyi szakkönyvtárak

A jogi könyvtári információs rendszer tagjainak feladata, hogy segítsék a jogalkotást, a jogalkalmazást és a jogtudomány oktatását. Fő célközönségüket ennek megfelelően a jogtudomány művelői, oktatói és hallgatói, a bíróságok munkatársai (bírák, titkárok, fogalmazók és más igazságügyi alkalmazottak), az ügyvédek, az ügyészek, a jogtanácsosok, a közjegyzők, az önkormányzati és a rendőrségi dolgozók jelentik. Az OGYK mint országos feladatkörű jogi szakkönyvtár mellett a jogi-igazságügyi szakkönyvtárak közé sorolandók a tudományos-kutatóintézeti szakkönyvtárak (az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Könyvtára, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Freckay János Szakkönyvtára, a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Szakkönyvtára és az Országos Kriminológiai Intézet Könyvtára), a jogi kari és az igazságügyi könyvtárak. Utóbbi körbe tartozik a Legfőbb Ügyészség Könyvtára, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala Könyvtára, az Alkotmánybíróság Könyvtára, a Budapesti Ügyvédi Kamara Könyvtára, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara Könyvtára, valamint a bírósági (ítélőtáblai, törvényszéki, járás-, kerületi, közigazgatási és munkaügyi bírósági) könyvtárak huszonhét bázis- és százharmincegy letéti gyűjteményből álló, 2900 bírót és 12000 igazságügyi alkalmazottat szakirodalommal ellátó hálózata. Ennek két „vezérhajója” az Országos Bírósági Hivatal Magyar Igazságügyi Akadémia (OBH MIA) Könyvtára és a Kúria Tóry Gusztáv Jogi Szakkönyvtára.¹⁸

A 2015-ös könyvtári statisztikában harminchét nem felsőoktatási profilú, kivétel nélkül nem nyilvános jogi-igazságügyi szakkönyvtárat találunk. (Az Alkotmánybíróság Könyvtára és a két kamarai könyvtár nem szolgáltatott adatot.) Ezek közül mindössze négyben nem dolgozott könyvtáros szakképesítésű munkatárs: két intézményben más végzettségű személy töltötte be a könyvtáros munkakört, kettőben egyéb alkalmazott látta el a könyvtár felügyeletét. Huszonkilenc gyűjteményben dolgozott egy, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtárában és a Zalaegerszegi Törvényszéken kettő, a Kúrián három, a Fővárosi Törvényszéken pedig öt szakképzett könyvtáros. Ez utóbbi a legnagyobb foglalkoztatott, összesen tizenegy alkalmazottal. A legtöbb, huszonhét jogi szakkönyvtár fizikai létszáma egy fő, és a huszonhétből is csak tizenhatan tudják teljes munkaidejüket a könyvtárnak szentelni. Ez – különösen ott, ahol kiegészítő dolgozik – éppen csak a

kölcsönzések lebonyolítására, esetleg a gyűjtemény példányadatainak elektronikus regisztrálására elegendő, a korszerű gyűjteménymenedzsmentet nem teszi lehetővé. Mindez az adott környék könyvtárügyére is kihatással lehet: ahol tervszerűen gyarapított, jól gondozott bírósági gyűjteményt tartanak fent, ott könnyebb együttműködést kialakítani a települési könyvtárral – a zalaegerszegi megyei könyvtár például felhagyott jogi részlege fejlesztésével, és igény esetén a bíróságról kéri át a szakirodalmat.

Részint a legtöbb helyen nem létező beszerzési keret számlájára írható, hogy a bírósági szakkönyvtárakban is egyre inkább tért hódít az elektronikus információ, ugyanakkor a hagyományos dokumentumokra is komoly igény mutatkozik. A bírósági könyvtárak összesített dokumentumállománya meghaladja a 384 000 kötetet, amiből a legnagyobb szolgáltató, a Fővárosi Törvényszék 60 000, a második Kúria 58 000 példánnyal részesedik. Előbbi 1665, utóbbi hatszáz kötettel gyarapította állományát 2015-ben, a bírósági könyvtárak által beszerzésre fordított összeg 31%-ának értékében. (Adalék a területi egyenlőtlenségek kérdésköréhez: a Gyulai Törvényszéken egyetlen fillért sem tudtak beszerzésre fordítani, míg a Debreceni Törvényszék Könyvtára számára kilenc-ezer, a Tatabányai Törvényszék Könyvtára számára nyolcvanezer forint értékben vásároltak dokumentumot.)¹⁹ A bírósági könyvtárak többsége komoly muzeális értékű anyagot is őriz; a Kúria régi, 1800 előtti évszámozású könyveinek tára például százhetven kötetből áll, amelyek közül a legrégebbi 1568-ban látott napvilágot.²⁰

A bírósági szakkönyvtárak a hazai közgyűjteményi szféra egyik legszervezettebb csoportját alkotják. Első országos konferenciájukra 1998-ban, a másodikra 2004-ben került sor Zalaegerszegen. (Az országban elsőként egyébként az itteni bíróságon alkalmaztak főállású könyvtárost 1994-ben.) Mindkét szakmai találkozót a könyvtárak körében végrehajtott kérdőíves felmérés előzte meg. Hosszas előkészítő munkát követően végül 2011-ben megalakult az MKE Jogi Szekciója.²¹ Hasonlóan jelentős fejlemény, hogy a bírósági könyvtárak 2006 óta hálózatba tömörülve végzik tevékenységüket, amelynek koordinálásáért az akkor létrehozott Magyar Bíróképző Akadémia, illetve 2012 óta utóda, az OBH MIA felel. Ennek Tudományszervezési és Dokumentációs Osztálya a bírósági könyvtárak együttműködésének módszertani központja és a bírósági könyvtári rendszer üzemeltetője. A dokumentumfeldolgozás, a kölcsönzés, a könyvtárközi kölcsönzés és a saját hálózaton belül

zajló elektronikus másolatküldés alapja a közösen épített katalógus.²² (Az ebből történő szolgáltatás színvonalát is döntően meghatározza, hogy 2015 januárjára befejeződött a Kúria teljes könyvanyagának elektronikus feltárása.)²³

A bírósági integrált könyvtári rendszer fejlesztési koncepcióját a Kúria Töry Gusztáv Jogi Szakkönyvtára dolgozta ki. Ezen alapul az OBH és a Kúria között 2016. október 3-án létrejött megállapodás, amelynek aláírásakor a felek kinyilvánították, hogy a „*hatékony igazságszolgáltatás egyik alapvető feltétele a magas színvonalon működő bírósági könyvtári rendszer*”. A dokumentum rögzíti, hogy a bírósági integrált könyvtári rendszer fejlesztéséhez kapcsolódó stratégiai döntések előkészítése és a vonatkozó módszertani tevékenység koordinálása a Kúria, míg a stratégiai döntések irányítása, meghozatala és végrehajtása az OBH kiemelt feladata.²⁴

A bírósági könyvtárak szakmai együttműködésének keretében 2017 tavaszától több külföldi jogi adatbázis elérhetővé vált az *Elektronikus Információs Szolgáltatás (EISZ) Nemzeti Programon* keresztül; módszertani útmutató készül a könyvtár-statisztikai kérdőív kitöltéséhez; várható a Bírósági Intézményi Tudástár létrehozása is. 2017-es terv a bírósági könyvtárak közös tartalomszolgáltató felületének elindítása a központi bírósági intraneten, a könyvtári elérhetőségek és a közös katalógus mellett folyóiratlelőhely-keresővel, tartalomjegyzék-szolgáltatással, megújuló szakirodalmi ajánlóval és irodalomkutatásokkal.²⁵

A levéltári szakkönyvtárak

A legfrissebb minisztériumi statisztika szerint az országban huszonhét levéltári szakkönyvtár található. Ezek közül a legtöbbet a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) működteti, amióta 2012 októberében hozzácsatolták a megyei levéltárakat. Az egyesülést követően 2013-ban átfogó felmérés készült a könyvjúteményekről. (Ebben a statisztikai összesítőhöz képest nyolccal több könyvtárat találunk: önállóan szerepel a budapesti Levéltártudományi Szakkönyvtár Fiókkönyvtára, az alsózsolcai, a sátoraljaiújrhelyi, a komáromi, a nagykőrösi, a kőszegi és a pápai fióklevéltár, valamint a Tolna Megyei Levéltár szakkönyvtára.)²⁶

A minisztériumi statisztikában felsorolt huszonhárom MNL-könyvtárban összesen harminc fő dolgozik, akik közül huszonhárman rendelkeznek könyvtáros szakképzettséggel, négyen egyéb felsőfokú végzettséggel. Baranyában és Sopronban gazdátlan a

könyvtár, de Békésben, a három Bács-Kiskun megyei könyvtárban, Veszprémben és Győrött is csak munkaidejük töredékét tölthetik könyvtári tevékenységgel a gyűjtemények gondozói. A leltárba vett összesen hatszázezer dokumentum közül a legtöbbet a Levéltártudományi Szakkönyvtár őrzi, amelynek 135 ezres állományából kilencszázat tesz ki az elektronikus kiadványok száma. A huszonhárom könyvtár összesen 3,7 millió forintot fordított állománygyarapításra (a borsodi 1,4 milliót, a fővárosi 600, a győri 400 ezret), a cserének és az ajándékozásnak köszönhetően azonban a tárgyévben leltárba vett dokumentumok értéke ennek többszöröse, 13,1 millió forint. A Levéltártudományi Szakkönyvtár 3,3 millióját a borsodi gyűjtemény követi 1,7, majd a vasi és a veszprémi 1-1 millióval.²⁷ A bírósági bibliotékákéhoz hasonló közös katalógus egyelőre nincs, de a feldolgozás elektronizációja egyébként is nagyon lassan terjed: a könyvtárak alig fele rendelkezik integrált könyvtári rendszerrel (a legtöbben TextLibbel, de Aleph, Corvina, Szikla és Szirén is akad, sőt, van, ahol Wordben katalogizálnak), negyede pedig nem végez tartalmi feltáró munkát. A számítógépek életkora többnyire öt és tizenöt év közé esik. Egy kivételével nem nyilvános könyvtárról lévén szó, a levéltári munkatársaknak nyújtott hagyományos szolgáltatásokon kívül csak néhány helyen nyitottak a nagyközönség felé: Nógrádban könyvtári órákat, Szabolcsban könyvtárhasználati foglalkozásokat szerveznek, míg Szolnokon papír- és írástörténeti állandó kiállítás várja az érdeklődőket.²⁸

Magyarország öt városi levéltára közül Budapesten, Székesfehérvárott, Tatabányán és Vácott működik szakkönyvtár. (Utóbbi nem szerepel a könyvtári statisztikában.) Ezek közül Budapest Főváros Levéltárának a könyvtára a legnagyobb 64 000 raktári egységgel. Gyűjtőkora a főváros történetét és intézményeit feldolgozó műveken kívül kiterjed az átfogó történeti munkákra, a statisztikai, jogtörténeti, valamint a levéltártudomány kérdéseivel és a várostörténet-írás módszertanával foglalkozó kiadványokra is. Az állomány teljes egészében visszakereshető az online katalógusban.²⁹ A 7400 kötetes székesfehérvári gyűjtemény gondját egyetlen alkalmazott viseli heti tíz órában.³⁰ A megyei fióklevéltárból 1995-ben önállósodott tatabányai levéltár 9200 kötetének nincs szakképzett kezelője.³¹ Az 1952-ben a Pest Megyei Levéltárba betagozódott és onnan 2004-ben kivált váci levéltár szakkönyvtárának anyaga az 1970-es évek második felétől gyarapodik. Gyűjti a várossal és kistérségével, a Pest megyével és a váci püspök-

ség hajdani uradalmával kapcsolatos dokumentumokat, a fontosabb történet- és levéltártár-tudományi kézikönyveket, továbbá a Duna-parti településekre vonatkozó irodalmat. A 11 000 kötetnyi könyv és folyóirat mellett több mint háromszáz elektronikus dokumentum segíti a kutatók munkáját.³²

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Könyvtára három gyűjteményrészt kezel, amelyek közül kettő külsős kutatók számára is hozzáférhető. A belügyi irattárból 1997-ben átkerült „A”-anyag Horthy-korszakbeli időszaki kiadványokat, cím- és névtárakat, rendőrségi nyomozókulcsokat, jobboldali egyesületi alapszabályokat, egyházmegyei sematizmusokat, közéleti lexikonokat, visszaemlékezéseket és 1956 után született emigrációs lapokat és kiadványokat tartalmaz. A szintén a Belügyminisztériumból származó „állambiztonsági szakirodalom” a belbiztonsági szervek által használt tananyagok (jegyzetek, sorozatok és időszaki kiadványok), állambiztonsági szótárak, szamizdat dokumentumok és a szolgálatok működését meghatározó jogszabályok gyűjteménye. Az intézeti segédkönyvtár kézikönyvei, jelenkor- és diktatúratörténeti monográfiái, valamint társadalom- és történettudományi folyóiratai csak a belső kutatók számára állnak rendelkezésre. A 11 000 kötetes, két teljes állású könyvtáros által felügyelt gyűjteménynek 2015-ben több mint 1200 regisztrált használója volt, ami a korábbi évekhez képest visszaesést jelent ugyan, de így is magasan kiemelkedik a levéltári szakkönyvtárak mezőnyéből.³³

A minisztériumi és hatósági szakkönyvtárak

Az MSZ EN ISO 2789:2003 szabvány szerint a kormányzati könyvtárat „*valamely kormányzati (önkormányzati) szolgálat vagy ügynökség (hivatal), vagy a parlament kiszolgálására tartanak fenn*”. A minisztériumi és hatósági szakkönyvtárak tehát a végrehajtó hatalom gyűjteményeiként a kormányzati könyvtárak körébe tartoznak (az IFLA utóbbiak közé sorolja a parlamenti és a bírói hatalom könyvtárait is), feladatuk a kormányzati munka támogatása.³⁴ Ezek szinte „búvópatakként léteznek a mai magyar könyvtári rendszerben. A könyvtári szakirodalomban alulreprezentáltak, egyharmaduk nem szolgáltató rendszeresen statisztikai adatokat, nincs semmilyen szervezetük, fórumuk.”³⁵

2009-ben a tizenhárom vizsgált intézmény mindegyike minisztériuma kommunikációs vagy humánpolitikai főosztályának égisze alatt működött (bár akadt

olyan is, amely csak sajtótájékoztatók díszleteként szolgált, és valójában semmilyen szakmai tevékenységet nem fejtett ki), de a szűnni nem akaró átszervezések következtében sűrűn változtak a felettesek, és igen nagy volt a fluktuáció is. A tizenháromból csak három (köztük két országos szakkönyvtár) állt nyitva a nagyközönség előtt, de unikális gyűjteményeiről egyébként is korlátozottan értesülhetett a külvilág, mivel csak hat rendelkezett honlappal, a másik hetet kizárólag a minisztériumi intraneten keresztül lehetett elérni. Állománygyarapodásuk 2007-ig is folyamatosan csökkent, de abban az évben 55%-kal esett vissza, köszönhetően a gyarapítási keret 25%-os csökkenésének. A foglalkoztatottak létszámában 2003-ról 2004-re 17%-os visszaesés következett be. A képzettséget illetően is nagy szórás mutatkozott, mivel akadt olyan intézmény is, ahol mind a négy alkalmazott rendelkezett felsőfokú szakképesítéssel, és olyan egyszemélyes könyvtár is, ahol a könyvtárosnak nem volt szakképesítése.³⁶

A 2010-es kormányzati átalakításokat követően három minisztériumnak (a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnak, a Külügyminisztériumnak és a Nemzetgazdasági Minisztériumnak) maradt saját könyvtára, a másik öt különböző háttérintézményeinek adta át a fenntartói feladatokat. A 2012-ben megvizsgált huszonhat könyvtár egyik fele zárt, a másik fele nyilvános intézmény. Mindössze négy akadt, amely hetente legalább negyven órát tartott nyitva, és szintén négy, amely viszont hetente tíz órát sem. Megjegyzendő, hogy az OFI OPKM nyitvatartási ideje 2012-re 20%-kal, heti negyvenöttről harminchat órára csökkent (ma heti negyven órát tart nyitva). A minisztériumi szakkönyvtárak dokumentumállományának gyarapodása 26%-kal csökkent, noha gyarapítási keretük 16%-kal nőtt. Tízéves időszakot vizsgálva megállapítható, hogy 2003 és 2012 között 91%-kal csökkent az állományfejlesztésre fordított összeg. A vizsgált könyvtárak hatoda csak tiszteletpéldányokkal gyarapíthatta gyűjteményét. Tizenegy intézmény rendelkezett rendszeresen frissített, kettő portálszerű szolgáltatásokkal és naponta többször frissített, három pedig statikus tartalmú honlappal. Tíznek egyáltalán nem volt saját internetes oldala.³⁷ A könyvtárak fele szolgáltató online hozzáférhető, négy pedig helyben elérhető digitalizált tartalmakat. A 2003–2007-es ciklushoz képest pozitív fejlemény, hogy mindegyik könyvtárban közép- vagy felsőfokú szakképesítéssel rendelkező könyvtáros tevékenykedik.³⁸

A vállalati szakkönyvtárak

A vállalati (vagy régebbi terminussal: műszaki) szakkönyvtárak közé zömmel a magánszektor (bankok, valamint gyógyszergyárak és műszaki nagyvállalatok, azaz különösen innovációigényes vállalkozások)³⁹ nem nyilvános információs központjait soroljuk; az állami szférát ebben a körben – a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Dokumentációs Központ és Könyvtár 2015-ös megszűnésével – már csak a Magyar Nemzeti Bank Könyvtára és a Magyar Posta Zrt. Központi Szakkönyvtára, az önkormányzatit a Budapesti Közlekedési Zrt. Könyvtár és a Fővárosi Csatornázási Művek Zrt. Könyvtára képviseli. Számuk az ezredforduló óta folyamatosan csökken: míg 2002-ben harminckilenc, 2012-ben már csak tizenhét üzemelt. A könyvtárosok létszáma ugyanebben az évtizedben nyolcvannégyről ötvenegy főre, a kölcsönzések száma 210743-ról 37523-ra esett vissza.⁴⁰ A 2015-ös minisztériumi statisztika alapján tizenegy működő bibliotékáról van tudomásunk.

A vállalati könyvtárosoknak nincs önálló szervezetük vagy levelezőlistájuk. 2005 óta évente két alkalommal tartanak műhelybeszélgetést az aktuális szakmai témákról az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának keretében.

Mind a privát, mind az állami szféra vállalati könyvtárainak vizsgálata során sokféle szervezeti-működési modellt, néhány esetben pedig kiugróan jó minőségű szolgáltatásokat ismerhetünk meg, ezért az alábbiakban viszonylag sok esettanulmányt mutatok be.

A Magyar Telekom Csoport munkáját ma a nagyvállalattól 2005-ben kiszervezett Infodok Kft. által működtetett Infotéka segíti. (Szintén az Infodok felel a Telekom ügyviteli rendszeréért.) Bár ez a modell lehetővé teszi, hogy a könyvtár térítés fejében más üzleti partnerek számára is szolgáltatást nyújtson, döntően az anyavállalatot látja el információkkal a 2010-ben alaposan megrostált, elsősorban a vállalati marketing és az infokommunikációs technológiák területén született szakkönyvekkel gyarapított, túlnyomóan hagyományos dokumentumállomány, néhány saját építésű és közel hetven előfizetett adatbázis, illetve a vállalati fejlesztésű *Advise* információmenedzsment-rendszer segítségével. Megrendelt folyóirataik között ma még többségben vannak a printek, de számuk 2013 és 2015 között a felére esett vissza. 2016 tavasza óta e-könyveket is kölcsönöznek a *Dawsonera* nevű brit platformon keresztül. A könyvtárban – felerészt automatikusan, a források kulcsszavai alapján, felerészt szakember közremű-

ködésével – százharmincötféle tematikus hírlevél készül (évente hatezer darab), a magyar és az angol nyelvű napi sajtófigyelőktől a versenytársak szolgáltatási tarifáit szemlélő heti jelentéseken át az innovációt segítő tanulmánygyűjteményekig. Eddig közel ezerkétszáz vállalati munkatárs összesen több mint tízezer feliratkozását regisztrálták, és folyamatosan elemzik az olvasottsági és az elégedettségi mutatókat. Az Infotékában nagy hangsúlyt helyeznek a testreszabott szolgáltatásokra: irodalomfigyelést, tömörítvénykészítést, piacelemző és eseti információkutatásokat végeznek, hírszemléjüket pedig alkalmanként innovációs kommentárral is kiegészítik. Sajtófigyeléseiket és könyvajánlójukat mobileszközökre is optimalizálták.⁴¹

A Richter Gedeon Nyrt. Műszaki Könyvtára egy patinás, több mint száz éve alapított, összesen mintegy tizenkétezer főt foglalkoztató multinacionális gyógyszergyártó vállalat információs igényeit elégíti ki. A cég a 2000-es évek közepén globális terjeszkedésbe kezdett; a külföldi fiálálék megjelenése óta angol nyelvű belső honlapjával ezeket is kiszolgálja a könyvtár, amelytől a hatalmas iparági verseny miatt innovatív megközelítést, naprakészséget és gyorsaságot vár el a fenntartó. Mivel az itteni felhasználók jellemzően az új információkat igénylik, kisebb hangsúlyt fektetnek az archiválásra. Tekintettel az információk rendkívül gyors avulására, a könyvtárban folyamatosan selejtezik a dokumentumállományt, amely ma húszezer kötetből és ugyanennyi kötött folyóiratból áll. (Az előbbi szegmensben nagyjából megegyezik az 1995 óta kivont és beszerzett kiadványok száma, míg a megőrzött folyóiratok példányszáma hatezerrel nőtt húsz év alatt.) Természetesen a maradandó értékű nyomtatványok, mint például az évente kiadott európai és nemzeti gyógyszerkönyvek (vagyis az elérhető gyógyszerek leírásai) vagy a gyártörténet szempontjából releváns anyagok biztos archiválásra számíthatnak. A hagyományos dokumentumoknál azonban ma már sokkal nagyobb szerepet tölt be az előfizetett adatbázisokból kinyerhető információ. Dinamikusan nő az elektronikus források száma: 2015-ben 1700 e-könyvhöz és 1100 e-folyóirathoz fértek hozzá a kutatók. Az elektronikus irodalomkutatásnak és a kutatás-fejlesztési témafigyelésnek itt több mint három évtizedes hagyománya van: a dokumentumok bibliográfiai és analitikus feltárása már 1978 óta gépi katalógusban történik. (A saját fejlesztésű rendszert 2006-ban váltotta fel az OLIB integrált könyvtári szoftver.) A gyár részlegei közül úttörőként, 1998-ban a könyvtár jelentkezett intrane-

tes felülettel, és a könyvtárosokat mindmáig bevonják a vállalati belső honlap fejlesztésébe. Hazánk könyvtárai közül elsőként itt vezették be az RFID (Radio Frequency Identification, rádiófrekvenciás azonosító) használatát is. Az utóbbi évek egyik említésre méltó fejlesztése a *K+F Tudástár* elnevezésű korszerű csoportmunka-felület, amely a kutatói teamek tagjai számára lehetővé teszi az elektronikus szakirodalmi források összegyűjtését és értékelését. A tízfős szervezeti egységben a vállalati profilnak megfelelően a könyvtárosok mellett vegyész végzettségű munkatársak is dolgoznak, akik mindenekelőtt a kutatóknak segítenek az információszerzésben a kutatás különböző szakaszaiban, hiszen legjobban ők értik a felmerülő kérdéseket, igényeket. Az információs szakemberek részt vesznek továbbá a piackutatásokban, az újdonságvizsgálatokban, és – az új termékek törzskönyvezési folyamatának végén – ellájtják a teljes körű szakirodalom összegyűjtésének feladatát. A könyvtár minden módon – az intraneten, kiadványokban, felhasználóképzéseken – igyekszik felhívni a figyelmet szolgáltatásaira, újdonságaira, az általa kínált lehetőségekre, és tudatosítani felhasználóiban, hogy az elektronikus információk mögött is ott áll. Számos tematikus hírlevelet állít össze különböző célcsoportok számára. Évente kiadott *Könyvtári Tájékoztató* című kiadványában ismerteti tevékenységét, könyvajánlókat és színes híreket tesz közzé. A diplomás belépők oktatási programjának része a könyvtári gyűjtemény és szolgáltatások bemutatása is.⁴²

Az Egis Gyógyszergyár Zrt. 1913-ban alapított jogelődjében kezdettől fogva hangsúlyt helyeztek a kurrens szakirodalom beszerzésére, amelyet előbb saját szobába költöztettek, majd 1934-ben könyvtárrá szerveztek. A gyűjtemény 2012-ben került mai helyére, amelynek megtervezésében a könyvtárosok is részt vehettek.

Az Országos Takarékpénztár Bank Szakkönyvtár sajátos gyűjteményt őriz: körülbelül kilencezer kötetes állományának körülbelül egyharmada szakkönyv, a többi az egykori szakszervezeti (vagy régebbi műszóval: szépirodalmi) bibliotéka anyagából olvasztotta magába. Ily módon a szakkönyvtár keretei között egy klasszikus munkahelyi könyvtár továbbélését is biztosítja a fenntartó.

Az OSZK Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Ahogy cikksorozatomban előző részének bevezetőjében utaltam rá, a Könyvtártudományi Szakkönyvtárat

a törvény – érthetetlenül – nem sorolja az országos szakkönyvtárak közé. Bár a nem akadémiai kutatóintézeti könyvtárakat külön nem tárgyalom, e könyvtár szerteágazó, a fenntartói kereteken túlmutató jelentőségű tevékenysége indokolja, hogy szóljak róla.

A könyvtár 141 000 egységre rügő álló állományában a XX. század közepétől kezdődően a teljes hazai könyvtártudományi és könyvtörténeti szakirodalom megtalálható dokumentumtípustól függetlenül. A külföldi anyagból legnagyobb részét a német, a francia, az angolszász és az orosz művek érhetők el. A nyomtatásban érkező, kurrens idegen nyelvű szaklapok száma mára száz alá csökkent. Ezek mellett azonban hozzáférhetők az olvasótermi számítógépeken a *ProQuest Library Science* és az *Emerald Library Studies Collection* elektronikus folyóiratai.

A szolgáltatási kínálatban a szaktájékoztatáson, az irodalomkutatáson és a szakmai konzultációs lehetőségeken kívül – az anyaintézménytől, az Országos Széchényi Könyvtártól eltérően – a kölcsönzés és a könyvtárközi kölcsönzés is szerepel. Hasznos kezdeményezés az egész országra kiterjedő könyvtári eseményfigyelés.⁴³

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkatársai szerkesztik az 1955-ben indult, évente négyszer megjelenő, lektorált tartalmú országos szakfolyóiratot, a *Könyvtári Figyelőt*.

A könyvtár teljességre törekvően feldolgozza a hazai, gazdagon válogatva a külföldi könyvtártudományi és könyvtörténeti szakirodalmat. Ennek tételeiből építették 1989 és 2008 között a *MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek)* adatbázist, amely az 1985-ig retrospektív módon feltárt irodalommal együtt 61 ezer rekordot tartalmazott. A magyar könyvtártudományi szakanyag analitikus leírása 2007 őszétől, a külföldi 2008 második felétől a *HUMANUS (Humántudományi tanulmányok és cikkek)* adatbázisban történik.⁴⁴ Ezekre a rekordokra alapozva készül az évente kétszer elektronikusan megjelenő nemzeti szakbibliográfia, *A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiája (MAKSZAB)*,⁴⁵ valamint a Könyvtári Figyelő *Külföldi folyóirat-figyelő* rovata, továbbá a *Magyar Könyvszemle* éves utolsó számában az előző esztendő hazai nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalmát regisztráló bibliográfia. A szaktudományi tezauszrt a *Dictio* adatbázisban fejlesztik.⁴⁶

Jegyzetek

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2017. május 10.

1. SZÉKELY Sándor: Szakkönyvtári hálózat és szakirodalmi ellátás = Népegészségügy, 47. évf. 1966. 4. sz. 103. p.
2. A MOKSZ honlapja: <http://www.moksz.org/>
3. A közös katalógus elérhetősége: <http://kozkat.gyemsi.hu/>
4. Tapasztalatok és tervek = Orvosi Könyvtárak, 12. évf. 2015. 2. sz. 14–17. p. (http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2015_2szam.pdf); VASAS Livia – PALOTAI Mária: Látélet az orvosi könyvtárakról = Magyar Kórházszövetség XXVI. Kongresszusa, Siófok, 2014. ápr. 2. (<https://lib.semmelweis.hu/app/getFile&id=1998>)
5. KÖRMENDINÉ PÓK Zsófia: Könyvtárak az egészségügy szolgáltatásban Magyarországon. In: Könyvtár és történet. Szerk.: CZEGLÉDI László ; VERÓK Attila. Eger, Líceum, 2014. (A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok. Sectio Iuvenum, 2.) 101. p.; KÜHRNER Éva: Orvosi szakkönyvtárak a szakadék szélén = Könyvtári Kis Híradó, 14. évf. 2009. 4. sz. 18–19. p.; KÜHRNER Éva: Hogyan tovább kórházi szakkönyvtárak? = Orvosi Könyvtárak, 9. évf. 2012. 1. sz. 15. p. (http://www.lib.sote.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2012_1szam)
6. BEKE Gabriella – PALOTAI Mária: Kérdésemre hol a válasz? Marad-e válaszdó? Pillanatkép a kórházi könyvtárak helyzetéről = Magyar Kórházszövetség XXIX. Kongresszusa, Siófok, 2017. ápr. 27. (<https://drive.google.com/file/d/0B5tgnv7x9zeaVFHVfQz1BhT3c/view>); PALOTAI Mária: Orvosi szakkönyvtárak helyzete a mai Magyarországon – egy kérdőív tanulságai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 2016. 6–7. sz. 262. p. (<https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/download/79/80>)
7. KÜHRNER Éva: i. m. 16. p.; A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015. Összeáll.: SOMOGYI József. Bp. : Könyvtári Intézet, 2016. (<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/stat15.xls>); VASAS Livia – PALOTAI Mária: i. m.
8. SZÉKELY Sándor: i. m. 104–105. p.
9. BEKE Gabriella – PALOTAI Mária: i. m.; PALOTAI Mária: i. m. 255–263. p.
10. BEKE Gabriella: Villanások egy egészségügyi szakkönyvtár elmúlt 50 évéről, tények, számok annak jelen helyzetéről – Mit mutat a Zala Megyei Kórház Egészségügyi Szakkönyvtárának jubileumi mérlege? = Orvosi Könyvtárak, 10. évf. 2013. 1. sz. 20. p. (http://www.lib.sote.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2013_1szam.pdf)
11. BEKE Gabriella: Gondolatok 2014-ben egy orvosi szakkönyv-

- tárban – „Kitörési pontok” keresése = Orvosi Könyvtárak, 11. évf. 2014. 1. sz. 6–12. p. (http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2014_1szam.pdf)
12. KÓNYA Sándor: Az Akadémia újjáalakulása és működése 1957-ig. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk.: PACH Zsigmond Pál. Bp. : Akadémiai Kiadó, 1975. 381–383. p.; KÓNYA Sándor: A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949). Bp. : MTA Könyvtára, 1998. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, ú. s. 35. [110.] 117–141. p. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTAKonyvtarKiadvanyai_KOZLEM_035/?pg=0&layout=s))
 13. Megújul a Magyar Tudományos Akadémia intézményhálózata = Magyar Tudomány, 173. évf. 2012. 1. sz. 91–92. p. (<http://www.matud.iif.hu/2012/01/14.htm>); Az MTA 182. Közgyűlése által elfogadott határozatok = Magyar Tudomány, 173. évf. 2012. 1. sz. 93–97. p. (<http://www.matud.iif.hu/2012/01/15.htm>)
 14. MOKÁNYNÉ NAGY Katalin: Betekintés az MTA intézetek könyvtárainak életébe = Könyvtári Figyelő, 34. évf. 1988. 5–6. sz. 406. p. (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00298/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1988_5-6_406-412.pdf)
 15. MOKÁNYNÉ NAGY Katalin: i. m. 406–412. p.; MOKÁNYNÉ NAGY Katalin – RÓZSA György: Folytonosság és változás az akadémiai információellátásban. Az akadémiai intézeti könyvtárak 1994. évi hálózati értekezletéről = Könyvtári Figyelő, 40. évf. 1994. 4. sz. 547–555. p. (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00012/mokanynerozsa_h.html); SIMON Mária Anna: A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata. Bp. : MTA Könyvtára, 1966. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 51.) 5. p. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTAKonyvtarKiadvanyai_KIADV_051/?pg=0&layout=s)
 16. MONOK István: Az MTA intézethálózatának könyvtárai = Tájékoztató és megbeszélés az akadémiai intézethálózati szakkönyvtárak vezetőivel, MTA KIK, 2017. febr. 23.
 17. HAFFNER Rita: Raktározás, állományellenőrzés, apasztás = Tájékoztató és megbeszélés az akadémiai intézethálózati szakkönyvtárak vezetőivel, MTA KIK, 2017. febr. 23.
 18. ACZÉL-PARTOS Adrienn: Jogi könyvtárak és jogi adatbázisok. In: A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. Szerk.: JAKAB András ; MENYHÁRD Attila. Bp. : HVG ORAC, 2015. 585–622. p.; GERENCSÉR Judit: Justitia szolgáltatásban, avagy a Kúria Tőry Gusztáv Jogi Szakkönyvtára az ítélkező munka támogatásában a 21. században = Kúria, Bp. : 2016. máj. 5.; SÁNDOR Gertrud: „Miképp adjunk jogot a jognak / Hogy joga legyen jognak lennie.” (Körkép a jogi szakkönyvtárak-

- ról) = Szakkönyvtári seregszemle 2016, Bp., 2016. márc. 29. (https://videotorium.hu/hu/recordings/details/12901_Mikepp_adjunk_jogot_a_jognak_Hogy_joga_legyen_jognak_lennie_Korkep_a_jogi_szakkonyvtarakrol_)
19. A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015.
 20. GERENCSÉR Judit: i. m.
 21. Az első lépésektől a jogi szekció megalakulásáig megtett utat az alábbi cikkek és előadások tekintik át: SÁNDOR Gertrud: Adatok és tények a bírósági jogi szakkönyvtárakról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. évf. 1998. 8. sz. 3–7. p. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00104/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>); SÁNDOR Gertrud: Javaslat a megyei bíróságokon működő könyvtárak, könyvgyűjtemények kezeléséhez, működéséhez = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. évf. 1998. 8. sz. 8–11. p. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00104/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>); SÁNDOR Gertrud: A bírósági könyvtárak Magyarországon 1998–2003. A Bírósági Könyvtárosok II. Országos Konferenciája = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 13. évf. 2004. 10. sz. 39–45. p. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00058/pdf/04ki.pdf>); SÁNDOR Gertrud – PATAKI Gábor: A Zala Megyei Bíróság dr. Degré Alajos Jogi Szakkönyvtárának története = Networkshop 2008, Dunaújváros, 2008. márc. 18. (http://videotorium.hu/hu/recordings/details/512_A_Zala_Megyei_Birosag_dr_Degre_Alajos_Jogi_Szakkonyvtaranak_tortenete); GERENCSÉR Judit – HARASZTI Pálné – SÁNDOR Gertrud: Megalakult a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Jogi Szekciója = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 20. évf. 2011. 5. sz. 36–43. p. (http://epa.oszk.hu/01300/01367/00243/pdf/EPA01367_3K_2011_05_36-43.pdf)
 22. Az Országos Bírósági Katalógus elérhetősége: <http://corvina.birosag.hu:8080/WebPac/CorvinaWeb>. – A bírósági könyvtári rendszerrel lásd: Az ítélkező munka szolgálatában. A Bírósági Könyvtári Rendszer bemutatása = MIA.Bíróság.hu, 2015. szept. 23. (http://mia.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/bkr-katalogushasznalati_utmutato_v4.ppt); PATAKI Gábor: Magyar Bírósági Könyvtári Rendszer = Networkshop 2010, Debrecen, 2010. ápr. 7. (http://videotorium.hu/hu/recordings/details/718_Magyar_Birosagi_Konyvtari_Rendszer)
 23. GERENCSÉR Judit: i. m.
 24. GERENCSÉR Judit: Együttműködési megállapodás aláírása az Országos Bírósági Hivatal és a Kúria között a Bírósági Integrált Könyvtári Rendszer fejlesztése céljából = Könyvtárvilág, 4. évf. 2016. 5. sz. (<http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2016/11/egyuttmukodesi-megallapodas-alairasa-az-orzasgos-birosagi-hivatal-es-a-kuria-kozott-a-birosagi-integralt-konyvtari-rendszer-fejlesztese-celjabol/3527/#more-3527>)
 25. GERENCSÉR Judit – KOVÁCSNÉ GARAMSZEGI Marianna – SÁNDOR Viktória: A megújuló országos bírósági könyvtári rendszer a bírósági ítélkező munka támogatásában = Networkshop 2017, Szeged, 2017. ápr. 20. (<https://conference.niif.hu/event/7/session/5/contribution/11/material/slides/1.ppt>)
 26. KOCSIS György: A Magyar Nemzeti Levéltár szakkönyvtárainak állapotfelmérése = MNL.gov.hu, 2013. máj. 3. 3–5. p. (http://mnl.gov.hu/docstore/2028_MNL%20szakkonyvtarai.pdf)
 27. A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015.
 28. KOCSIS György: i. m. 12–17., 19., 21. p.
 29. Budapest Főváros Levéltára. Összeáll.: TOMA Katalin. Bp.: Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2014. (Magyarország levéltárai) 15–16. p. (http://www.leveltariportal.hu/data/files/bfl_6G91P2.pdf); A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015.
 30. A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015.
 31. B. STENGE Csaba – BOGNÁR István – KOVÁCS Mihály – MACHER Péter: Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára. Bp.: Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2014. (Magyarország levéltárai) 1. p. (http://www.leveltariportal.hu/data/files/tmjvl_jEFrcJ.pdf); A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2015.
 32. HORVÁTH M. Ferenc: Vác Város Levéltára. Bp.: Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2014. (Magyarország levéltárai) 2–3., 10. p. (http://www.leveltariportal.hu/data/files/vvl_V4IB1y.pdf)
 33. JOBST Ágnes: A Történelmi Levéltár szakkönyvtára = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 4. évf. 2005. 4. sz. 33–40. p. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00064/pdf/04leveltar.pdf>); A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói (az iskolai könyvtárak nélkül) 1998–2015. Adatbázis keresőfelülettel. Összeáll.: SOMOGYI József. Bp.: Könyvtári Intézet, 2016. (<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/kimut98-15.xlsx>)
 34. ACZÉL-PARTOS Adrienn: i. m. 598. p.; AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben: a minisztériumi szakkönyvtárak = Szakkönyvtári seregszemle 2016, Bp., 2016. márc. 29. (https://videotorium.hu/hu/recordings/details/12899_Buvopatakok_a_magyar_konyvtari_rendszerben_a_minisztériumi_szakkonyvtarak)
 35. AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben: a minisztériumi szakkönyvtárak = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 1. sz. 17. p. (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00070/pdf/kf_00143_2009_01_017-028.pdf)
 36. AMBERG Eszter: i. m. 19–20., 22–23. p.

37. Érdemes ismét felhívni a figyelmet az RLUK *Powering Scholarship* című stratégiai tervére, amely brit viszonylatban a fontos célok között jelölte meg a rejtett gyűjtemények értékeinek felszínre hozását.
38. AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben. 2. A minisztériumi szakkönyvtárak 2008–2012 = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 1. sz. 12–14., 16–18. p. (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00090/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_1_011-043.pdf)
39. A vállalati innováció és a könyvtárak kapcsolatát megvilágítja – gyógyszer- és olajipari példák ismertetésével is – SÁNDORI Zsuzsanna: Pillanattfelvétel vállalati könyvtárakról és az intézmények információs átvilágításáról = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. évf. 2000. 4. sz. 151–157. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1359&issue_id=18)
40. A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói...
41. KÓRÓDY Judit: Nagyvállalati információszolgáltatás. Infoszabóság = K2 Kísérleti műhely, Bp., 2015. ápr. 8. (http://videotorium.hu/hu/recordings/details/10966,K2_-_Korody_Judit_eloadasa)
42. SÁNDORI Zsuzsanna – VAJDA Katalin: Hogyan járul hozzá a könyvtár a fenntartó vállalat eredményességéhez? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 43. évf. 1996. 1. sz. 3–7. p. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2186&issue_id=75); WITTINGHOFF Judit: Web-könyvtár. Net-könyvtár? A könyvtári szolgáltatások új útjai a Richter Műszaki könyvtárában = K2 Kísérleti műhely, Bp., 2015. ápr. 8. (http://videotorium.hu/hu/recordings/details/10967,K2_-_Wittinghoff_Judit_Web-konyvtar_Net-konyvtar_a_konyvtari_szolgáltatások_új_útjai_a_Richter_Műszaki_könyvtaraban)
43. Az eseményfigyelő elérhetősége: <http://ki.oszk.hu/konyvtar/e-konyvtar/esemenyek-az-oroszag-konyvtaraiban/>
44. RÁCZ Ágnes: Könyvtörténeti és könyvtártudományi szakirodalmi adatbázis kiépítése = Könyvtári Figyelő, 49. évf. 2003. 2. sz. 295–306. p. (<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00045/racz.html>); RÁCZ Ágnes: A HUMANUS adatbázis kifejlesztése, különös tekintettel a könyvtártudományi és könyvtörténeti dokumentációra = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 2008. 2. sz. 207–221. p. (<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00067/113.htm>); TAMÁS Kincső – VASBÁNYAI Ferenc: HUMANUS – Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 17. évf. 2008. 2. sz. 29–34. p. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00186/pdf/04humanus.pdf>); HEGYKÖZI Ilona: Viszlát, MANCI – helló, HUMANUS! Új helyen a friss könyvtári szakmai publikációk adatai = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. 2009. 9. sz. 32–35. p. (http://epa.oszk.hu/01300/01367/00223/pdf/EPA01367_3K_2009_09_32-35.pdf)
45. A bibliográfia elérhetősége: <http://ki.oszk.hu/konyvtar/nalunk-keszul/a-magyar-konyvtari-szakirodalom-bibliografija>
46. Az adatbázis elérhetősége: <http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/dictio>

Béérkezett: 2017. május 11.

ELŐZETES A KÖVETKEZŐ SZÁMBÓL

Beszámoló az OCLC EMEA 2017. évi berlini konferenciájáról

Az OCLC EMEA 2017. évi berlini regionális konferenciájáról két eltérő megközelítést választó, egymást jól kiegészítő beszámolót szeretnénk előzetesen olvasóink figyelmébe ajánlani.

HORVÁTH Zoltánné (*Hálózati metaadat univerzum – könyvtárak válaszüton*) írásában a konferencián elhangzottak tematikus bemutatásával, a problémák tipizálásával teszi kézzelfoghatóvá a szemantikus web és a felhő alapú globális vagy regionális infrastruktúrák világában az adatmenedzsment előttünk álló eldöntendő kérdéseit, valamint a globális információkezelés új generációs eszközei mellett kiemeli az értékkelvű könyvtárosi szemlélet érvényesülését az intelligens megoldások tükrében.

DANCS Szabolcs (*Oszd meg, és ne uralkodj!*) írásában a trendek és fejlesztések számbavételekor néhány általa különösen fontosnak tartott előadás üzenetét közvetítette, melyek egybehangzóan az együttműködés és az információ megosztásának fontosságáról szólnak.

Az előzetes tájékozódáshoz felkereshető a konferencia honlapja:
<https://www.oclc.org/en/events/2017/emea-annual-2017/theme.html>.

(A szerk.)

A folyóiratkrízisről

A szakfolyóiratok kiadási modelljének változásairól és áremelkedési tendenciáiról könyvtáros szemmel 2. rész

SIPOS Anna Magdolna

A tanulmány első része (Könyvtári Figyelő, 2017. 1. sz. 9–30. p.) a folyóiratok változási tendenciáit tekintette át nemzetközi és hazai környezetben az 1996 és 2015 közötti időszakra vonatkozóan. A folytatásban az emelkedő folyóiratok következtében nehéz helyzetbe került könyvtári állománygyarapítás lehetőségeit vizsgálja a szerző. A 2. rész fejezeteinek és hivatkozásainak számozásában az első rész számozását folytatjuk. (A szerk.)

5. A folyóiratok árának emelkedése és a könyvtárak állománygyarapítási lehetőségei

Amint arról tanulmányunk első részének 2.3. alfejezetében részletesebben is szóltunk, a folyóiratok forgalmazásában, az azokban közölt írások feltárásában, hozzáféréseinek biztosításában meghatározó szerepük van a könyvtáraknak. Az, hogy a hazai kutatógárda milyen folyóiratválasztékból tud meríteni, döntően attól függ, hogy a világban rendelkezésre álló kínálatból milyen mennyiségben és milyen minőségű szaklapok érhetők el számukra. A kutatás számára az ideális lehetőséget a tartalmi teljesség jelenti, ám az anyagi lehetőségek ezt gyakran felülírják, korlátok közé szorítják. Az előfizetési lehetőségeket többnyire a könyvtárakat fenntartók finanszírozási kapacitása, és tegyük hozzá azt is, hogy annak, pontosabban szólva az anyagi kérdésekben döntést

hozók szemléletmódja, prioritásrangsora határozza meg. Amennyiben világméretben gondolkodunk, úgy azt is látnunk kell, hogy a tehetősebb országok erre a célra is jóval nagyobb összegeket képesek fordítani, mint a kevésbé tehetősek. Ez a jelenség pedig a kisebb potenciállal rendelkező országok tudományos kutatásában egy újabb ördögi kört, a tudományometriában jól ismert, elfogadott alaptétel, az úgynevezett Máté-effektus inverzét hozhatja létre. Ez a végletekig leegyszerűsítve azt jelentheti, hogy a finanszírozási szempontból kevésbé tehető országok kisebb számú és gyakran alacsonyabb színvonalú folyóiratokra tudnak előfizetni, így a nemzet, illetve egyes intézmények folyóiratkollekciója, pontosabban szólva a kutatók tudását megtermékenyítő publikációk halmaza hiányossá válhat. Így a kutatást végzők nem jutnak hozzá maradéktalanul a számukra szükséges tudományos információkhoz, ezért kisebb hatékonyságú, mérsékeltbb eredményeket mutató munkát képesek végezni, kevesebb eredményt tudnak elérni. A szerényebb tudományos eredmények csak szerényebb mértékben képesek a termelést, a gazdaságot megtermékenyíteni, ezért a gazdaság sem tud olyan hatékonyan fejlődni, mint azokban az országokban, ahol a tudományos információkhoz való hozzáférés jóval biztosabb és sokkal teljesebb. Ez pedig állandóan újratermelődő és folyamatosan akkumuláló tudományos és gazdasági hátrányt jelent az anyagi szempontból mérsékeltbb potenciállal rendelkező országok számára. Ezért sem a tudomány, sem a gazdaság teljesítőképessége szempontjából nem közömbös, hogy a könyvtárak képesek-e megfelelő és releváns folyóiratválasztékot biztosítani a kutatásokhoz, avagy nem. Több nemzetközi kutatás is igazolja, hogy egy ország kutatói közösségének tudományos információkkal való ellátottsága direkt összefüggést mutat a gazdaság teljesítményével.

A tudományos szaklapok tartalmához való hozzáférés legfontosabb hazai bázisát a könyvtárak és azok közül is elsősorban a szak- és felsőoktatási könyvtárak jelentik. Ez a mai viszonyok között részben a saját előfizetésű szakmai folyóiratok, részben pedig az Elektronikus Információsztálgáltatás Nemzeti Programja (EISZ) révén, továbbá a mindinkább terjedő Open Access (nyílt hozzáférés), valamint a napjainkban formálózó repozitóriumok hozzáféréseivel elérhető online tartalmak közvetítését jelenti. E sokféle lehetőség tényleges kínálatát két tényező határozza meg alapvetően: az egyik, hogy a könyvtárak, illetve azok fenntartói és a könyvtári szolgáltatásokat támogató egyéb szervezetek milyen összegeket tud-

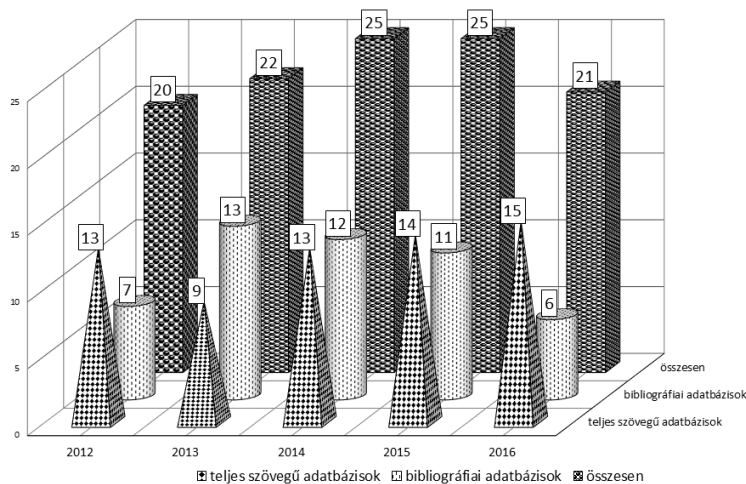
nak ezekhez a feladatokhoz rendelni; a másik pedig az, hogy a könyvtárak milyen mértékben építenek az online elérhetőségekre, mennyire használják, közvetítik, integrálják tartalomstálgáltatásaikba a nyílt hozzáférés és a repozitóriumok lehetőségeit. Tekintettel arra, hogy az utóbbiakra vonatkozóan nem állnak rendelkezésükre egzakt mérések, így csupán személyes tapasztalatainkra alapozottan tudunk véleményt formálni. Ezeket összegezve azt mondhatjuk, hogy nagyon változó mértékben élnek a könyvtárak e második lehetőséggel, és korántsem állíthatjuk, hogy a könyvtári szolgáltatások rendszerébe maradéktalanul integrálódtak volna a nyílt hozzáférés, valamint a repozitóriumok által kínált tartalmak.

5.1. Az Elektronikus Információsztálgáltatás és költségei

A tudományos folyóiratok tartalmához történő hozzáférésben – a hagyományos könyvtári előfizetési modell mellett – 2002 óta fontos szereplő az Elektronikus Információsztálgáltatás Nemzeti Program (EISZ). A projekt keretében a hazai nonprofit kutatói szféra, valamint a felsőoktatási intézmények és részben a közösségi célú könyvtárak kaptak lehetőséget számos szakfolyóirat, valamint az azokban közölt tanulmányok bibliográfiai adataihoz vagy teljes szövegéhez való elérést. Ezért amikor a folyóirat-előfizetésekre fordított összegekről és a hazai folyóiratelérési lehetőségekről beszélünk, akkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a hagyományos előfizetési modell keretében elérhető lapok mennyiségét, továbbá a felhasznált összegeket ki kell egészítenünk az EISZ által biztosított lehetőségekkel.

Az EISZ keretében hozzáférhető adatbázisok egy része csupán a bibliográfiai adatok, tárgyszavak és referátumok, vagyis a metaadatok szintjén érhető el, míg más részük a teljes szövegű hozzáférést is biztosítja. A rendelkezésünkre álló statisztikai adatok azt mutatják, hogy az elmúlt öt évben nem sokat változott az EISZ előfizetés keretében hozzáférhető szakirodalmi adatbázisok száma, ám ez nem jelenti azt, hogy egyes adatbázisok cseréjére ne került volna sor. A volumenében azonos nagyságrendű előfizetés csak az országos program keretében elérhetőkre vonatkozik, hiszen azokon kívül intézményi konzorciumok keretében és egyes intézmények igényeitől, lehetőségeitől függően más adatbázisok szolgáltatásának igénybevételére is sor kerülhet. Az előfizetés volumenét alig érintő változások esetenként a forgalmazók adatbázis-csomagjainak változásaival,

továbbá a használati adatokból levonható következtetések nyomán történő rendelési módosításokkal magyarázhatók (6. diagram).

6. diagram

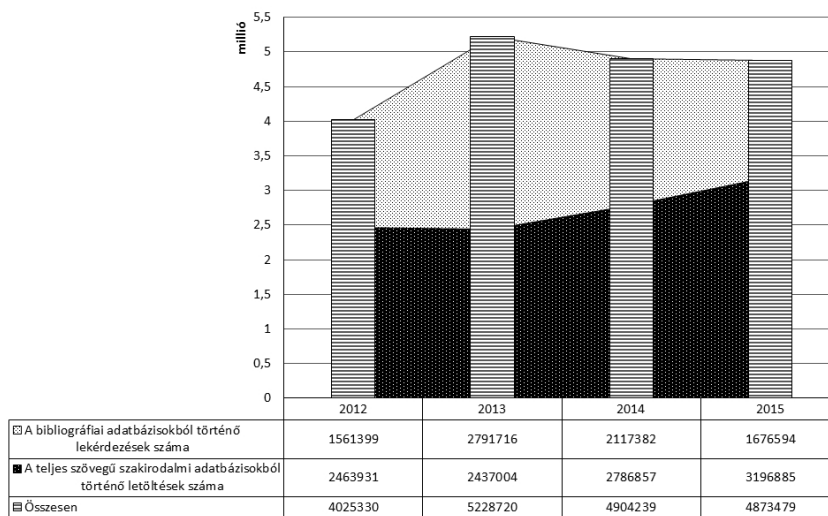
*Az EISZ keretében elérhető szakirodalmi adatbázisok száma 2012-2016 között
(Az adatok forrása: EISZ – Statisztikák³¹; a szerző gyűjtése és szerkesztése)*

Az EISZ adatbázisok előfizetésére fordított éves összeg 2016-ban megközelítette a nettó hárommilliárd (2 918 269 522) forintot. Ennek 96%-át (2 813 265 122 Ft) költötték tudományos tartalmak beszerzésére a hazai felsőoktatási intézmények, továbbá a nonprofit kutatói szféra szakirodalmi igényeinek kielégítésére. A maradék 4%-kal (105 004 400 Ft) úgynevezett közművelődési feladatokat láttak el, amelynek keretében a hazai közgyűjtemények (megyei könyvtárak és levéltárak), továbbá a határokon kívül működő közintézmények magyar állománnyal rendelkező, nyilvános könyvtárai számára tették elérhetővé az Arcanum Digitális Tudástárát és az Akadémiai Kiadó szótárcsomagját. A tudományos tartalmak szolgáltatása keretében összesen 26 adatbázis hozzáférést oldották meg 148 intézmény számára. Az adatbázisok teljes összegének fedezete több forrásból táplálkozik. 2016-ban a költségek mintegy felét (1,4 milliárd forintot) az Emmi, a programban résztvevő felsőoktatási és kutató intézetek önrészei, továbbá a Közművelődési Államtitkárság céltámogatása biztosította. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az EISZ gondozása, koordinálása 2012-ben került át az MTA Könyvtárhoz. A 2012. évi kormányhatározat szerint ebben az évben 1.426 millió Ft költségvetési forrást csoportosítottak át az MTA Könyvtárhoz szakirodalmi adatbázisok előfizetésére (1.400 millió

Ft) és működési költségekre (26 millió Ft).³² A 2016-os adatok szerint ez az összeg 2012 óta semmivel sem gyarapodott, és az Emmi ez évi állásfoglalása szerint 2017-ben sem fog nőni. Ez azt jelenti, hogy az elmúlt öt év alatt semmivel sem emelkedett a szakirodalmi adatbázisokra szánt költségvetési támogatás összege.³³ Az EISZ elérhető statisztikai adatai azt mutatják, hogy évente átlagosan mintegy 5 millió használatot tartanak nyilván³⁴ (7. diagram). A kétféle hozzáférés közül egyre inkább dominánssá válik a teljes szövegű szakirodalmi adatbázisokból történő letöltések száma, és mellette folyamatosan csökken a csupán bibliográfiai adatokat szolgáltató szakirodalmi adatbázisok használati aránya. Ez egyrészt az igények orientációját mutatja, másrészt pedig a teljes szövegű adatbázisok tartalomszolgáltatásaiban a szolgáltatók különböző érdekei szerint kialakult és esetenként csak nehezen áttekinthető együttműködést. Figyelembe véve a szakirodalmi adatbázisok előfizetésére fordított összeget, valamint a használati adatokat, azt láthatjuk, hogy egy-egy lekérdezésre, illetve letöltésre átlagosan mintegy hatszáz forintos költség esik. Ez az összeg esetenként jelentősen alatta marad a papíron megjelenő folyóiratok tanulmányonkénti átlagos árának. Ám azt is tudnunk kell, hogy a kiadói monopóliumok miatt a szakfolyóiratok elektronikus hozzáféréseinek előfizetési árát a kiadók

különböző „árkapcsolások” érvényesítésével kalkulálják. Ez gyakran azt jelenti, hogy az online hozzáférés lényegesen olcsóbb, ha a megrendelő a papír alapú kiadványra is előfizet, illetve annak lemondása esetén jelentősen megemelik az elektronikus változathoz történő hozzáférés árát. A másik árfelhajtó kiadói fogás, hogy az adatbázisok gondozói egységcsomagokat értékesítenek, és azokban gyakran olyan szaklapok is megjelennek, amelyekre az előfizetők

nem minden esetben tartanak igényt. Feltehetőleg ezekkel és még további, ismeretlen árukapcsolásos módszerekkel tudjuk ilyen alacsony költséggel elérni az online forrásokat. Mindez egyben azt is jelenti, hogy az EISZ által biztosított és kétségkívül kedvezőnek tűnő fajlagos költségű folyóirat-hozzáférés az előfizetési árak szempontjából önmagában aligha értelmezhető.

7. diagram

Az EISZ révén elérhető szakirodalmi adatbázisok használati adatai 2012–2015 között
(Az adatok forrása: EISZ – Statisztikák³⁵; a szerző gyűjtése és szerkesztése)

5.2. A hazai könyvtárak állománygyarapítási adatai és jellemzői a könyvtárak beszerzési keretei változásainak tükrében

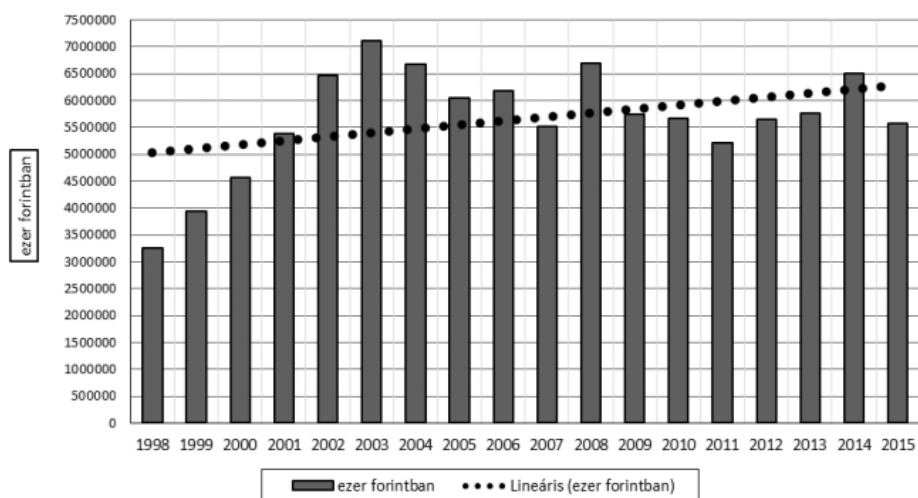
Hasonlóan az eddig kifejtett részekhez, ebben az alfejezetben is az országos adatok felderítése, valamint azok értelmezése, elemzése lesz vizsgálatunk középpontjában, és továbbra sem áll módunkban az egyes intézmények szintjén megjelenő adatokkal foglalkozni. Mindez azonban magával hozza a kutatómódszertani lehetőségekből származó korlátokat. Ebben az esetben arról van szó, hogy az adatgyűjtés során azokra az információokra vagyunk kénytelenek hagyatkozni, amelyek az országos könyvtári statisztikai adatokban fellelhetők.³⁶ Tanulmányunk általános vizsgálati periódusát az 1996 és 2015 közötti két évtizedben jelöltük meg, ám amint azt már korábban is tapasztaltuk, nem mindig állnak rendelkezésünkre a teljes ciklusra vonatkozó adatok, így már a korábbi fejezetekben is esetenként

kénytelenek voltunk a vizsgálat kronológiai határait módosítani, többnyire rövidíteni. A könyvtárak állománygyarapítási kereteinek változásait és annak tükrében a folyóiratok beszerzési lehetőségeit tárgyaló alfejezetben is módosult a vizsgálati ciklusunk kezdete, általában 1996 helyett 1998-tól mutatjuk az adatokat. Ám a statisztikai adatszolgáltatás részletező jellegének függvényében, esetenként még 1998-ig sem tudunk visszanyúlni, hanem csak 2006-tól áll módunkban adatokkal szolgálni, vagyis az eltelt egy évtized változásait tudjuk megmutatni. Ezért a mindenkor vizsgált ciklusok időtartamát rendre jelöljük az adatsorok, diagramok felirataiban.

Elsőként azt vizsgáljuk, hogy országos méretekben hogyan alakult 1998 és 2015 között a könyvtárak állománygyarapításra fordítható kerete, milyen tendenciákat rajzolnak az ide vonatkozó adatok (8. diagram). A beszerzési lehetőségek volumenének változásai ugyanis alapvetően meghatározzák a folyóiratok előfizetésére használható összegeket is. Az állománygyarapításra fordított összeg trendjét tekint-

ve lineárisan igen mérsékelt emelkedés mutatható ki, ötmilliárdról mintegy 6,3 milliárdra, vagyis 18 év alatt 26%-kal, egy évre kivetítve 1,44%-kal növekedett. Hangsúlyozzuk, hogy ez csupán a lineáris trendre érvényes megállapítás. Amennyiben az évenkénti változásokat is szemügyre vesszük, úgy a könyvtárak országos állománygyarapítási keretének tendenciáit legtalálébban két szóval – egyenetlen és kiszámíthatatlan – jellemezhetjük. A gyűjtemény szakszerű és tervszerű szervezése szempontjából az állománygyarapítás egyik legfontosabb követelménye pedig éppen az iménti jellemző szavak ellentétével írható le: egyenetlen és kiszámítható. A statisztikai adatok tükrében azt állíthatjuk, hogy ezekkel az anyagi kondíciókkal könyvtárszakmai szempontból és országos szinten megvalósíthatatlan a szakszerű és tervszerű

állománygyarapítás. A hazai könyvtári dokumentumállomány fejlesztésére fordított összegek lineárisan is szégyenletesen alacsony mértéke még inkább szemléletes, ha mellé tesszük az írásunk 4.1. fejezetében bemutatott folyóiratár-emelkedést. A nemzetközi adatok alapján a folyóiratok előfizetési árai az utóbbi húsz év adatait figyelembe véve évente átlagosan 7,04%-kal, míg a hazai kiadású tudományos szaklapok az utóbbi öt évben átlagosan 5,18%-kal emelkedtek. Nem tárgya ugyan dolgozatunknak a monografikus kiadványok áremelkedési indexének bemutatása, de a könyvpiaci tendenciák ismeretében bizton állíthatjuk, hogy az további súlyos terheket jelent a könyvtárak állománygyarapítási ellehetetlenedésének és ezzel szoros összefüggésben szolgáltató-képességük csökkenésének folyamatában.

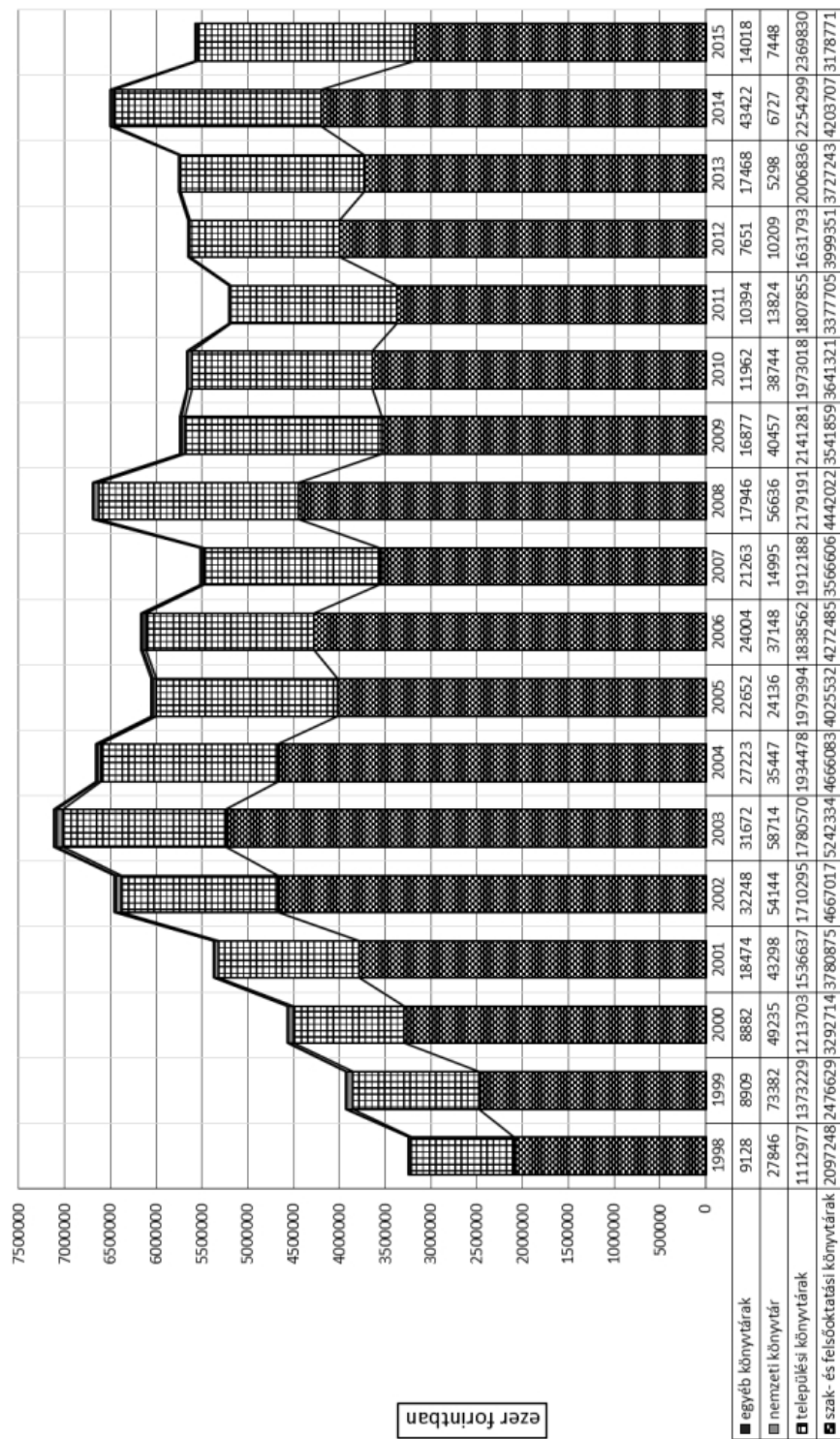
8. diagram

A könyvtárak állománygyarapításra fordított összege 1998 és 2015 között, valamennyi könyvtárat figyelembe véve (iskolai könyvtárak nélkül)

(Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998-2015 (az iskolai könyvtárak nélkül)³⁷; a szerző gyűjtése és szerkesztése)

A statisztikai adatok segítségével a könyvtárak állománygyarapításra fordított összegeinek árnyaltabb képét is meg tudjuk rajzolni. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy ezen a téren a különböző funkciójú könyvtárak milyen tendenciákat mutatnak (9. diagram). A diagramon történő ábrázolás hasonló hektikuságot mutat, mint azt már az ország egészére vonatkoztatva is megállapítottuk. Ám amennyiben részletezőbben is foglalkozunk az adatokkal, úgy a különböző funkciókat ellátó gyűjtemények között már jól érzékelhető különbségeket tapasztalha-

tunk. Az egyik ilyen, hogy a hazai dokumentumállomány gyarapítási összegének legmeghatározóbb elemét a szak- és a felsőoktatási intézmények könyvtárai jelentik. E téren – a közel húsz éves adatok tapasztalatai szerint – hazánk teljes könyvtári gyarapítási költségeinek kétharmadát ezek a könyvtárak fedezik. Nagyjából egyharmadot jelent a települési könyvtárak állománygyarapítási kerete, míg a nemzeti könyvtár és az egyéb könyvtárak volumene egy százalékot sem tesz ki.³⁸ Vagyis országos szinten elsősorban úgy növelhető a kiadványok vásárlására fordítható keret,

9. diagram

A különböző funkciójú könyvtárak állománygyarapításra fordított összege 1998 és 2015 között, az iskolai könyvtárak nélkül
 (Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998-2015
 (az iskolai könyvtárak nélkül) a szerző gyűjtése és szerkesztése)

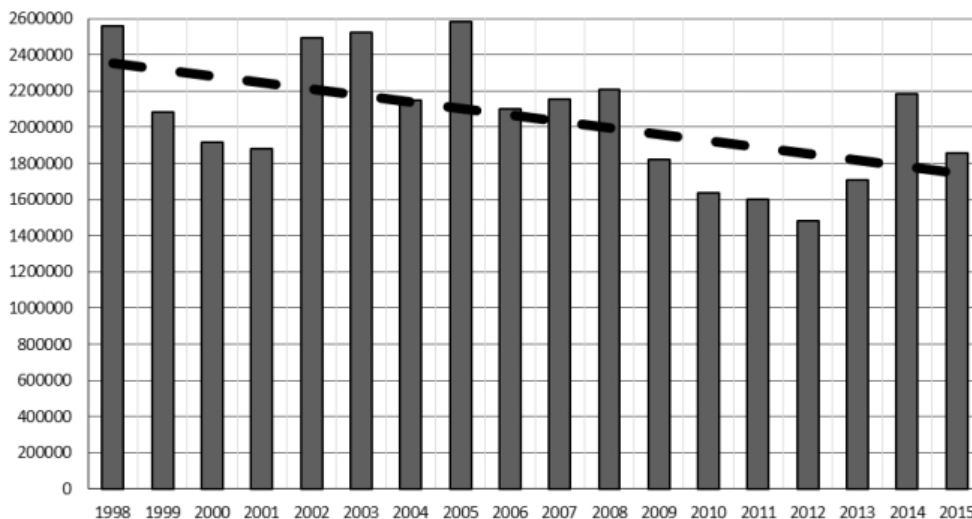
hogya a szak- és felsőoktatási könyvtárak beszerzési kereteit is megemeljük. A települési könyvtárak beszerzési kereteinek növelése igen fontos elem, de önmagában nem hozhat országos méretekben is megnyilvánuló eredményeket. Ennek jó példája látható 2015-ben: a települési könyvtárak beszerzési kereteinek növekedése nem tudta maga után húzni az országos adatokat, mivel ugyanebben az évben a szak- és felsőoktatási intézmények könyvtárainak – és tegyük hozzá, hogy a nemzeti könyvtárnak is – jelentősen csökkent a beszerzési kerete. A belső arányok megszólása miatt nemhogy nem tudott országos szintű növekedés megjelenni, hanem éppen ellenkezőleg, lényeges csökkenés lett az eredmény. Ennek ellenkező tendenciája pedig jól látható a 2003. és a 2008. év adatain és arányain. (ld.: 9. diagram)

5.3. A hazai könyvtárak állománygyarapítási adatai és jellemzői a beszerzett dokumentumok darabszámának tükrében

A különböző funkciójú könyvtárak állománygyarapítási kereteinek változásai csupán az egyik és nem a teljes mutatója lehet annak, hogy a hazai könyvtári rendszer teljes gyűjteményi, közte a folyóirat kínálat palettája hogyan módosult az általunk vizsgált mintegy két évtizedes ciklusban. A beszerzési keretek

változásai, normális esetben emelkedései, önmagukban nem képesek a gyűjtési potenciál módosulásait megfelelő árnyalással bemutatni, hiszen az évről évre folyamatosan emelkedő árindex eleve feltételezi a beszerzési keretek bővülését. A korábbiakban rámutattunk arra, hogy a folyóiratpiac árindexe az általunk vizsgált ciklusban jelentősen (négyyszeresen) meghaladta az egyéb fogyasztási termékek éves ár-emelkedésének arányait. A monografikus kiadványok fogyasztói ára pedig megduplázódott. Így magától értetődően a beszerzési keretek emelkedési arányainak ezekhez a százalékokhoz kellene közelíteni ahhoz, hogy a könyvtárak által megvásárolt dokumentumok darabszámában ne legyen lényeges visszaesés, ám amint láttuk a 8. diagramon, erről hazai viszonylatban egyáltalán nem beszélhetünk. Így a következő elemzésünkben kitérünk arra, hogy az országosan, valamint a könyvtári funkciók szerint összesített beszerzési keret hány darab dokumentum, közte periodikus kiadványok megvásárlását tette lehetővé.

A 10. diagramon ábrázolt, évekre lebontott adatok tükrözik a beszerzési keretek változásainál tapasztaltakat, vagyis a kiszámíthatatlanságot és a hektikus-ságot. A 8. diagramon ábrázolt, a beszerzési keretek változásait reprezentáló képhez viszonyítva azonban van egy nagyon lényeges különbség. Míg ott a trendvonal rendkívül szerény mértékű növekedést mutat, addig a beszerzések darabszámait ábrázoló diagram

10. diagram

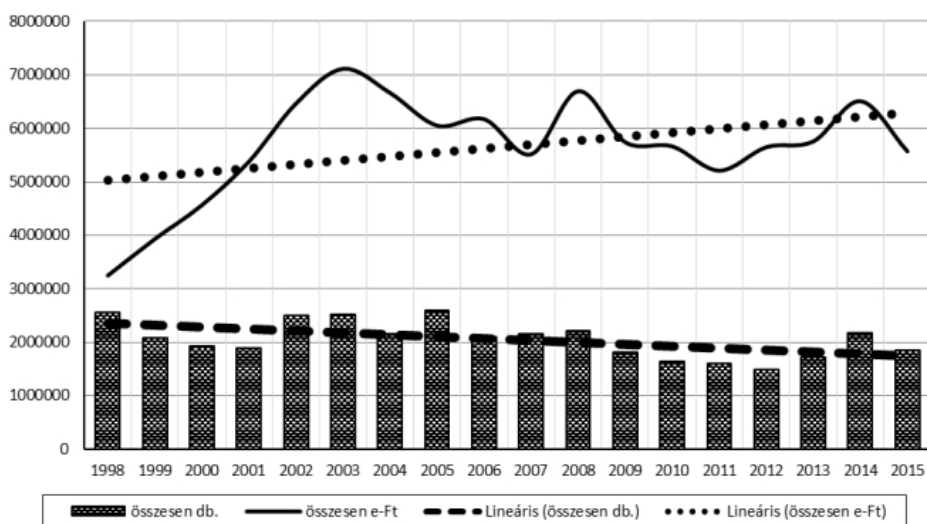
A magyarországi könyvtárak állománygyarapodásának darabszáma 1998 és 2015 között, valamennyi könyvtárat figyelembe véve, az iskolai könyvtárak nélkül

(Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998–2015 (az iskolai könyvtárak nélkül) a szerző gyűjtése és szerkesztése)

trendvonalán igen markáns csökkenést láthatunk. Az általunk vizsgált ciklus elején a hazai könyvtári rendszer éves gyarapodása mintegy 2,5 millió dokumentumot tett ki, addig ez a szám a ciklus végére 1,86 millióra (74,4 %-ra) apadt, vagyis közel hatszázötven ezerrel (25,6%-kal) kevesebb kiadványt szereztek be, mint a ciklus elején. Ám ha megnézzük a teljes adatsort, úgy azt tapasztalhatjuk, hogy néhány évben az induló 2008-as évhez viszonyítva csaknem egymillióval (40%-kal) volt kevesebb az állományba vett dokumentumok darabszáma. Ennek megfelelően az összesített tendenciát mutató vonal szerint az egész ciklust a beszerzett kiadványok darabszámának igen gyors csökkenése jellemzi. A trendvonal mutatója szerint a ciklus elejéhez viszonyítottan 2015-ben 75%-on állt a beszerzett dokumentumok mennyisége, vagyis a bázis adataihoz képest ma minden negyedik dokumentum beszerzése elmaradt. Ennek okát a dokumentumok vásárlására fordítható összeg mértékében (8. diagram) kell keresnünk. A kiadvá-

nyok áremelkedési aránya és a könyvtárak beszerzési kereteinek ahhoz képest jelentős elmaradása, a kettő között feszülő aránytalanság törvényszerűen csak ezt a kedvezőtlen képet rajzolhatja meg.

A könyvtári állományok gyarapítására fordított összeg igen szerény, a kiadvány piac árának emelkedését még csak meg sem közelítő mértékű emelkedése és a beszerzett dokumentumok mennyisége között feszülő ellentmondást még szemléletesebben mutatja a következő ábra (11. diagram). A két adatsor tendenciáit mutató trendvonalak széttartó ollója egyértelműen azt mutatja, hogy az általunk vizsgált ciklusban az országosan beszerzésre fordított összeg és a dokumentumok mennyisége mind távolabb került egymástól. Vagyis a rendelkezésre álló keret némi emelkedése ellenére is a mintegy két évtized alatt a könyvtárak gyűjteményfejlesztési lehetőségei egyre szűkültek, mind kevesebb és kevesebb kiadvány – közöttük szakfolyóiratok – beszerzésére volt lehetőség.

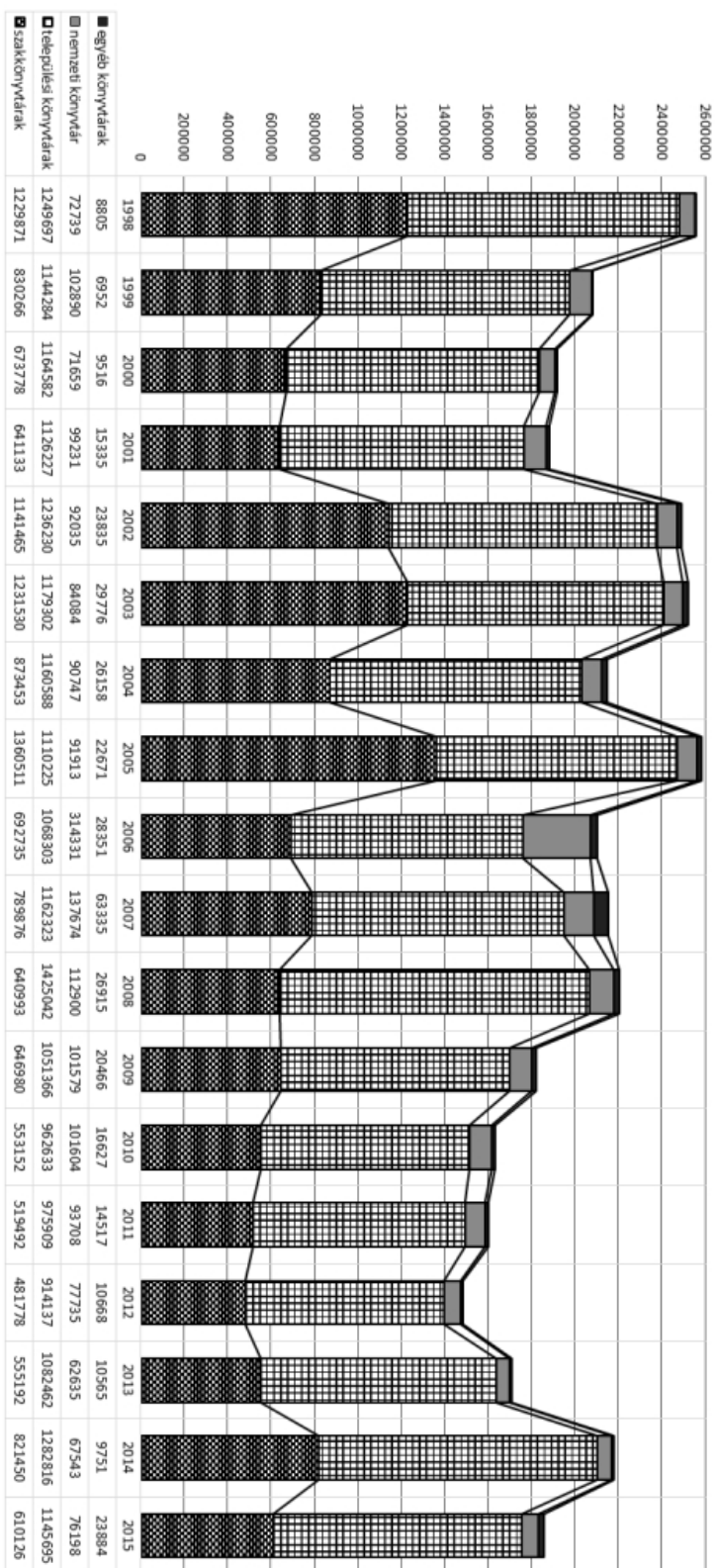

11. diagram

A magyarországi könyvtárak állománygyarapításra fordított összege és az állománygyarapodás darabszáma 1998 és 2015 között, valamennyi könyvtárat figyelembe véve, az iskolai könyvtárak nélkül
(Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998-2015
(az iskolai könyvtárak nélkül) a szerző gyűjtése és szerkesztése)

Az előzőekben követett módszerrel érdemesnek tartottuk azt is elemezni, hogy a beszerzett dokumentumok száma milyen adatokat és tendenciákat fest az egyes könyvtártípusoknál (12. diagram). Az ábra egyértelműen azt mutatja, hogy – jóllehet valamennyi könyvtártípus esetében csökkent a beszerzett dokumentumok száma, de – tudományos célú, a szakmai

tudás bővítését szolgáló könyvtártípusok szenvedték el a legnagyobb arányú veszteségeket. Míg ezeknél a könyvtáraknál a tendenciákat tekintve és országos összesítésben a ciklus elején több mint egymillió darab volt a beszerzett dokumentumok száma, addig annak végén a hatszáz ezret sem érte el. A települési könyvtárak is kevesebb dokumentumot tudtak besze-

12. diagram

A különböző funkciójú könyvtárak állománygyarapodásának darabszáma

1998 és 2015 között, az iskolai könyvtárak nélkül

(Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998-2015

(az iskolai könyvtárak nélkül) a szerző gyűjtése és szerkesztése)

rezni, de arányukat tekintve itt lényegesen kisebbek a veszteségek: az egymillió-kétszázézerrel egymillió-egyszázézerre estek vissza. A szak- és felsőoktatási könyvtárak átlagosnál nagyobb mértékű visszaesése – a beszerzési keretek csökkenésén túl – arra is visszavezethető, hogy a kiadványpiacnak az a szegmense, amely főként az ilyen funkciójú könyvtárak érdeklődésére tart számot, jelentősen meghaladták az átlagos árakat és az áremelkedés arányát. Véleményünk szerint nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy a szakfolyóiratok előfizetési árainak kiugróan magas arányú növekedése komoly szerepet játszott e könyvtárak gyűjteményi pozícióinak veszteségeiben. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a szak- és a felsőoktatási könyvtárakban a szakmai determinációk miatt mindig lényegesen magasabb a beszerzett dokumentumok és különösen a szakmai folyóiratok átlagos ára, mint a települési könyvtárakban, ezért a kiugróan magas árnövekedési arányok ezeket a gyűjteményeket fokozottan sújtják. Állításunkat igazolja, hogy – amint arra már korábban rámutattunk – míg a hazai teljes könyvtári gyarapítási költségek kétharmadát a szak- és a felsőoktatási intézmények könyvtárai fedezik, addig a beszerzett dokumentumok száma átlagosan és országos arányokban alig több mint egyharmadot tesz ki. Egyszerűbben szólva ez azt jelenti, hogy jelentősen nagyobb keretből lényegesen kevesebb számú dokumentumot képesek megvenni. Ezzel szemben a települési könyvtárak állománygyarapítási kerete az országos teljes összegnek az egyharmadát jelenti, ám a növekedési darabszám arányából már átlagosan 55%-kal részesül, tehát jóval kevesebb összegből jóval nagyobb számú dokumentumot tudnak beszerezni. A tudományos célú kiadványok árainak emelkedése fokozottabb mértékben lehetetlenítette el a szak- és a felsőoktatási könyvtárakat, mint a települési könyvtárakat. Ezt láthatjuk tükröződni a beszerzett dokumentumok darabszámainak átlagosnál nagyobb arányú csökkenésében is. E könyvtárak gyűjteményi pozícióinak gyengülése azonban nem csupán saját közvetlen olvasóik igényeinek kiszolgálásában jelent komoly korlátokat, hanem a hazai könyvtári rendszer szolgáltatási potenciálját is visszaveti. Gondoljunk arra, hogy az ODR-szolgáltatások keretében igényelt kiadványok meghatározó mennyiségét éppen ezek a könyvtárak nyújtják, és amennyiben azok gyűjteményeiben fehér foltok keletkeznek, akkor azok egyben más állampolgárok dokumentumokhoz és a bennük rögzített információkhoz való hozzáférését is megnehezítik, korlátozzák.

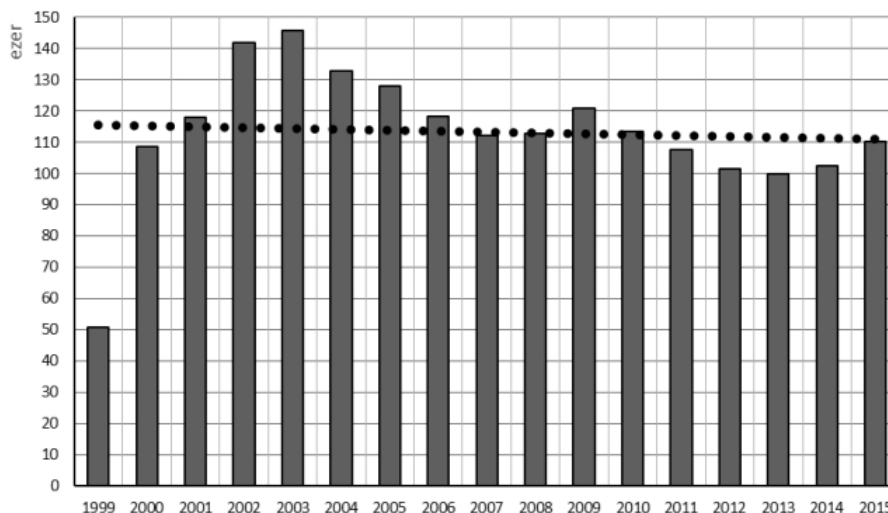
5.4. A hazai könyvtárak által előfizetett folyóiratok számának változásai, jellemzői

Az előző két alfejezetben már tárgyaltuk a könyvtárak állománygyarapításának összesített jellemzőit, tendenciáit. Tettük ezt azért, mert a folyóiratelőfizetés része a teljes dokumentum-gyarapítási folyamatnak, abból nem szakítható ki, az általános gyarapodási tendenciák determinálják a folyóiratok előfizetésének jelenségeit, változásait is. A következőkben már kizárólag erre a dokumentumtípusra koncentrálna vonultatjuk fel az adatokat, és határozzuk meg a közel húsz évre³⁹ vonatkozó jellemzőket, tendenciákat. A korábbiakban követett módszer szerint külön-külön vizsgáljuk az országos összesített adatokat, majd az egyes könyvtártípusok jellemzőit vesszük sorra, végül pedig ebben az esetben az előfizetett folyóiratok számára vonatkozó iskolai könyvtári jellemzőket is fel tudjuk vonultatni.

Az országos összesített adatokat elemezve azt láthatjuk, hogy rendkívül változó az előfizetett időszak kiadványok száma (*13. diagram*). Ötvenezer és százötvenezer között mozog, vagyis bemutatott ciklusunk során egyes években háromszor annyi folyóirat előfizetésére került sor, mint a legkevesebbet mutató induló évünkben. A teljes ciklus évenkénti elemzésének eredménye hasonló egyenetlenséget, kiszámíthatatlanságot mutat, mint amit már a beszerzési keretek változásainál is tapasztaltunk. A nagy amplitúdójú kilengések esetenként a két diagram között még hasonló tendenciákat is rajzolnak, máskor pedig eltérnek egymástól. Az előfizetett folyóiratok számában igen gyakran, egyik évről a másikra tízezres nagyságrendű különbségek láthatók. A legmagasabb értéket 2002-nél és 2003-nál láthatjuk (140–150 ezer között), majd ezt követően egyetlen évben sem éri el ezt a szintet, sőt tendenciájában az ezt követő évek inkább a 100–120 ezres nagyság felé hajlanak. Amennyiben a 17 év általános, országos tendenciáját nézzük, azt látjuk, mintegy ötezer folyóirattal kevesebb most az előfizetésünk, mint 1999-ben. Figyelembe véve az időszak kiadványok számának évről évre növekvő mennyiségét, a kiadványpiac kínálatának állandósult növekedését, ennek a számnak nemhogy csökkennie nem lenne szabad, hanem éppen ellenkezőleg, növekednie kellene. Korábban már szóltunk a kétezres évek elejétől elérhető EISZ és EBSCO szolgáltatásokról, amelyek kétségkívül a szakirodalmi hozzáférés jelentős bővülését eredményezhették, így a folyóiratok elérése az előfize-

tett darabszámok csökkenése ellenére – reményeink szerint – nem szűkült, hanem éppen ellenkezőleg, bővüléssel számolhatunk. Ám továbbra is kérdés, hogy a bibliográfiai adatokat tartalmazó, nem teljes

szövegű elérést biztosító szakirodalmi adatbázisokban feltárt szakirodalom teljes szövegű hozzáférését milyen mértékben tudja a hazai folyóiratelőfizetési rendszer biztosítani.⁴⁰

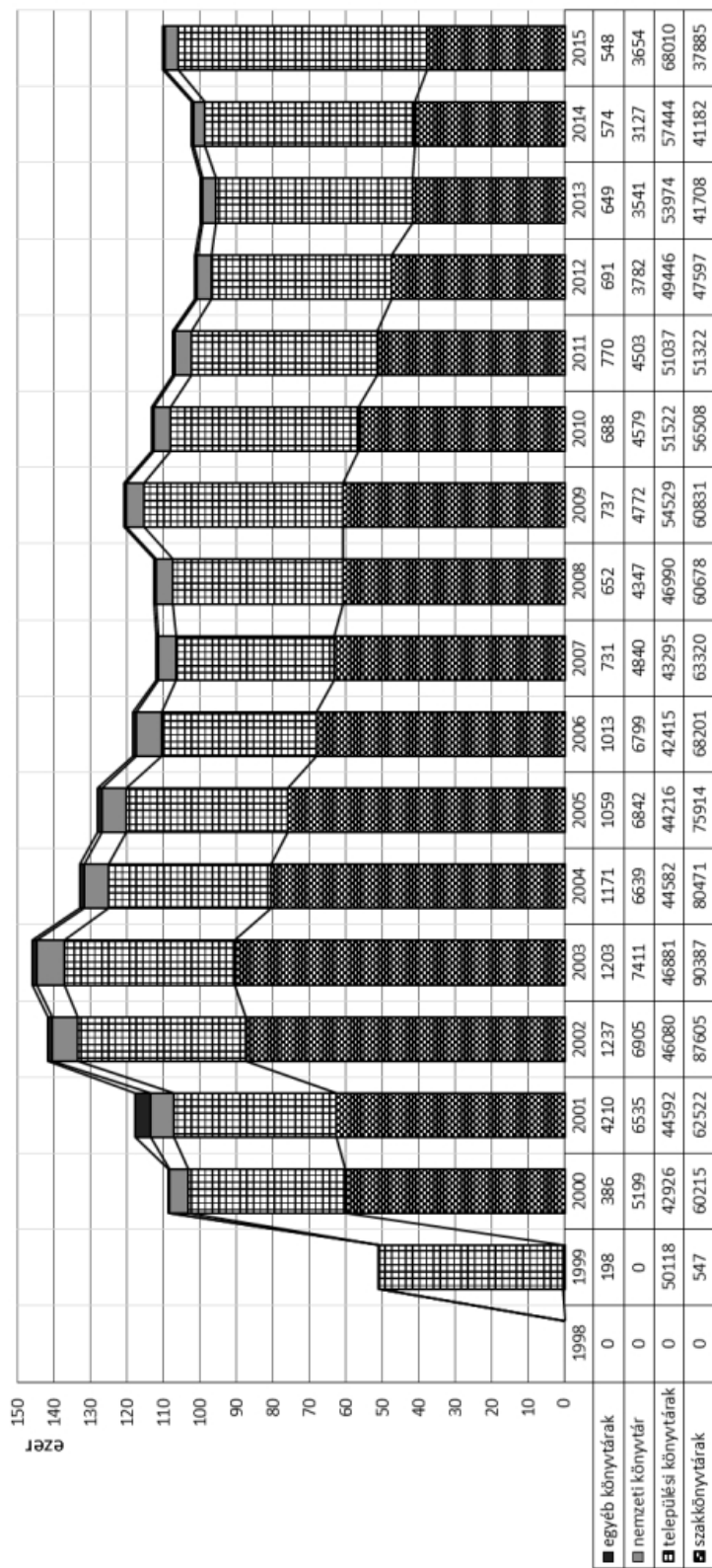

13. diagram

*A magyarországi könyvtárakban előfizetett összes folyóirat száma 1999 és 2015 között, az iskolai könyvtárak nélkül
(Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998-2015
(az iskolai könyvtárak nélkül) a szerző gyűjtése és szerkesztése)*

A hazai könyvtárak kurrens folyóiratelőfizetési tendenciáit tovább vizsgálva és a különböző funkciójú könyvtárak részesedésének arányait elemezve azok között súlyos aránytalanságokat fedezhetünk fel (14. diagram). Az éves adatok áttekintése azt mutatja, hogy a szakkönyvtárak és a felsőoktatási intézmények könyvtárai, a nemzeti könyvtár, valamint az egyéb szakkönyvtárak kurrens folyóiratainak száma tendenciájában stagnál, 2014-től kezdődően pedig évről évre jelentősen csökken. Ezzel szemben a települési könyvtárak hasonló mutatója szerint a szaklapok mennyisége duplájára nőtt. Az utóbbi könyvtárak által beszerzett periodikák számának folyamatos növekedése, valamint az előző csoportban felsorolt könyvtárakban előfizetett szaklapok mennyiségének csaknem folyamatos csökkenése 2011-től odavezetett, hogy a települési könyvtárakban összesítve több folyóiraatra fizetnek elő, mint a másik három kategóriában együttvéve, jóllehet a korábbi években ennek a fordítottja volt jellemző. Értelmezésünk szerint ez azt is jelenti, hogy azokban a könyvtárakban, ahol elsősorban a szakmai tudás, a kutatás, az innováció támogatása a legfőbb feladat, az utóbbi közel húsz esztendő alatt lényegében és általános tendenciájában sem történt előrelépés, és amennyi-

ben az éves adatokat vesszük szemügyre, úgy jelentős csökkenést látunk. Ha még azt is hozzátesszük, hogy vizsgált ciklusunk ideje alatt a periodika-piac milyen jelentősen bővült, úgy még nagyobb problémával szembesülünk. Itt ismét utalunk arra, hogy a nemzetközi ISSN Központ statisztikai adatai szerint évente átlagosan 60–70 ezer új periodika indul, igaz, mindeközben szűnnek is meg időszaki kiadványok, ám közel sem olyan mennyiségben, mint amennyi keletkezik. Az ISSN Központ adatai szerint csupán az utóbbi egy évtized alatt mintegy félmillióval nőtt a rendszerben nyilvántartott időszaki kiadványok száma. A tendenciák ismeretében indokoltnak tartjuk felvetni a következő kérdést: a hazai szak- és felsőoktatási könyvtári rendszer egésze milyen mértékben tudott az elmúlt két évtizedben lépést tartani a periodika-piac folyamatos és egyre dinamikusabb expanziójával? Legalább ilyen fontos kérdés, hogy a fundamentálisan átalakulóban lévő folyóiratpiac kínálatával a jövőben lépést tud-e tartani? Miként lesz képes a hazai könyvtári rendszer követni azt és alkalmazkodni a hagyományos kereteket szétfeszítő, a korábbi módszerekkel egyre kevésbé menedzselhető folyóirat kínálatához? Semmiképpen sem szeretnénk a különböző funkciójú könyvtárak érdekeit egymással

14. diagram

A különböző funkciójú könyvtárak által előfizetett kurrens folyóiratcímek száma 1999 és 2015 között, az iskolai könyvtárak nélkül
(Az adatok forrása: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998-2015 (az iskolai könyvtárak nélkül), a szerző gyűjtése és szerkesztése)

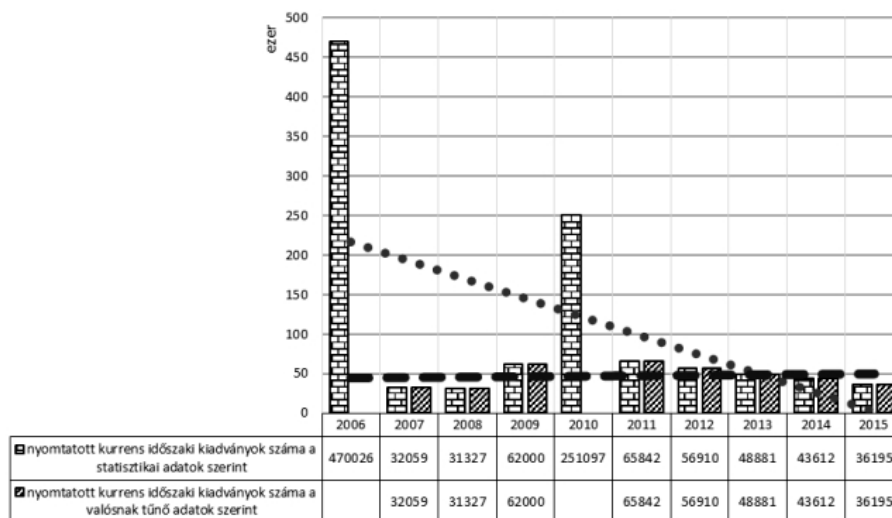
szembeállítani, hiszen azok gyűjteménye együttesen képezi a nemzeti dokumentumvagyonot, de – véleményünk szerint – az elsősorban szakmai és tudományos igényeket kiszolgáló könyvtárak pozíciójának jelentős romlása, utalva az ODR-ideológiájára, nem csupán ezek szolgáltatási lehetőségeit gyengíti, hanem a teljes hazai könyvtári rendszer potenciálját is csökkenti.⁴¹ (Ld. a 14. diagramot a 192. oldalon)

A kurrens folyóiratelőfizetések éves adatai a 2006 és 2015 közötti tíz évre az iskolai könyvtárakra vonatkozóan is rendelkezésünkre állnak, így most ezekre is ki tudunk térni. Az adatok bemutatása és értelmezése előtt azonban szeretnénk felhívni arra a figyelmet, hogy két év (2006 és 2010) vonatkozásában indokoltnak tűnő fenntartásaink vannak a statisztikai adatok hitelességével kapcsolatban.⁴² Tegyük hozzá azt is, hogy az iskolai könyvtárakra vonatkozó és a különböző adatszolgáltatási rendszereken keresztül érkező statisztikákban gyakran találkozunk hiányos és ellentmondásos, kétes adatokkal, sőt gyakran a különböző statisztikai adatszolgáltatások ugyanarra az évre és adatra vonatkozóan egymásnak is ellentmondó számokat tartalmaznak.⁴³ Ezek miatt a hiányosságok miatt úgy döntöttünk, hogy az iskolai könyvtárak esetében kétféle adatsorral dolgozunk (15. diagram). Az első esetben a könyvtári statisztikai adatsorokból nyert számokkal, a második esetben pedig a két kétesnek minősített év (2006 és 2010) adatainak mellőzésével. A kétféle adatsorral történő operálást a fentiekben felsoroltakon túl az is indokolja, hogy a különböző adathalmazok tíz éves trendje egymástól

igen eltérő vonalat rajzol. Míg az első esetben igen nagyarányú csökkenést, addig a másodikban szerényebb mértékű növekedést láthatunk. Amennyiben itt is megnézzük a valósnak vélt adatok évenkénti arányait, úgy ezeknél a könyvtáraknál is ugyanazt tapasztaljuk, mint a többi típusnál, vagyis a kurrens időszaki kiadványok beszerzési lehetőségei évről évre egyenletlenek és kiszámíthatatlanok. A diagramról leolvasható, hogy 2011-től a kurrens időszaki kiadványok száma folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, és 2011-hez viszonyítva ma már 45%-kal kevesebb periodika érhető el az iskolai könyvtárakban, egyszerűbben fogalmazva: a korábbiakból csaknem minden második hiányzik.

6. Összefoglalás

Az empirikus vizsgálatokon alapuló kutatásunk legfőbb célja az volt, hogy rámutassunk a periodika-piac kínálata és a hazai könyvtári rendszer beszerzési potenciálja között feszülő ellentmondásra. A feltárt és bemutatott kép, a kutatás eredményei azt igazolják, hogy a magyar könyvtári rendszer egyre inkább leszakadóban van a kiadványpiac exponenciálisan növekvő kínálatától, amely egyben azt is jelenti, hogy a magyarországi könyvtári rendszer szolgáltatási palettáján mind kisebb reprezentáltságot mutat a világ folyóirattermése, mind kisebb arányban érhető el a világban megjelenő folyóiratok. Ez a jelenség nem csupán a hazai könyvtári rendszer és különösen a szak- és felsőoktatási könyvtárak beszerzési

15. diagram

Az iskolai könyvtárak által előfizetett kurrens folyóiratcímek száma 2006 és 2015 között évenkénti bontásban és a tízéves ciklus trendje szerint

(Az adatok forrása: Könyvtári statisztikai évkönyvek; a szerző gyűjtése és szerkesztése)

lehetőségeinek szűkülésére vezethető vissza, hanem ahhoz nagymértékben hozzájárult a tudományos célú kommunikációs csatornák jelentős bővülése, a világméretű folyóiratkrízis, valamint a tudományos életben kialakult és a publikációs kényszerek nyomán egyre markánsabban érvényesülő mennyiségi szemléletmód is. Magunk azonosulni tudunk a korábban már említett német felfogással, mely szerint a problémakör rendkívül összetett, és nem csak, sőt nem is elsősorban könyvtárszakmai kérdésről van szó. A folyóiratokkal kapcsolatosan kialakult komplex összetételű válság elsősorban a tudományos életben fellépő anomáliák következménye, és annak enyhítése a tudományos közélet és a könyvtáros szakma közös fellépésével, egyeztetésével valósítható meg. Ehhez azonban szeretnénk azt is hozzátenni, hogy ezeknek a feladatoknak az elvégzéséhez az utolsó utáni pillanatban vagyunk, a párbeszéd megkezdésére halaszthatatlanul szükség lenne. A diskurzus előkészítéseként létfontosságú lenne, hogy a könyvtári rendszer alapos, folyóiratcímekre lebontott elemzéseket végezzen, felsorakoztatva az egyes diszciplínákra vonatkozó folyóirat-ellátottsági mutatókat is. A vizsgálatba integrálni szükséges az Elektronikus Információs szolgáltatás révén elérhető teljes szövegű, illetve bibliográfiai-szintű adatbázisok által nyújtott lehetőségeket. A kétféle forrás összehasonlítása olyan hozadékkal is járhat, hogy kiderülhetnek a – hangsúlyozzuk, nem minden esetben – felesleges párhuzamosságok és tartalmi átfedések.⁴⁴ Ezek együttes analízise alapján kell majd meghatározni azoknak a periodikáknak a körét, amelyek hazai elérhetőségének biztosítása nem elsősorban könyvtári, hanem tudományos érdekeket szolgál. A makroszintű vizsgálatokon túl hasonló elemzésekre lenne szükség mikroszinteken is; értjük ez alatt az egyes könyvtárak kollektívát, továbbá a kutatóintézetek, felsőoktatási intézmények kutatási és oktatási igényeit. A tudományos szférával történő együttes munkálkodás alapján mind a helyi, mind pedig más használók igényeire eredményesebben reflektáló szaklapok kerülhetnek a könyvtári szolgáltatások rendszerébe, az indokolatlan aránytalanságok csökkenhetnek, és nem utolsósorban jóval hatékonyabban lehetne a kutatói igényeket kiszolgálni. Az egyeztetési folyamat eredményeként a folyóiratválság hazai tünetegyüttese lényegesen enyhíthető lenne.

Jegyzetek

31. Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program: Statisztikák. Budapest, MTA MTA Könyvtár és Információs Központ, EISZ Titkárság, 2016. <http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/statisztika.html> (2016. október 8.)
32. Az Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program működési modellje. Budapest, MTA Könyvtár és Információs Központ, EISZ Titkárság, 2015. http://eisz.mtak.hu/images/PT_dok/nyilvanos/EISZ_strategia_2016.pdf [2016. október 7.]
33. EMMI állásfoglalás a felsőoktatási céltámogatásról. Budapest, MTA Könyvtár és Információs Központ, EISZ Titkárság, 2016. <http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/45-emmi-allasfoglalas-a-felsooktatasi-celtamogatasrol.html> [2016. október 7.]
34. Érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy az EISZ indulásának első évében alig több mint 150 ezer használatot regisztráltak, az ezt követő években (2003 és 2008 között) az éves használat nagyságrendje is mindössze a félmillió körül mozgott. (Az adatok forrásául a szerző beleegyezésével felhasznált dokumentum szolgált. SZIGETHY Katalin: Az Elektronikus Információs szolgáltatás (EISZ) Nemzeti Program eddigi eredményei és fejlesztési lehetőségei. Szakdolgozat. [Kézirat] Pécs, Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2009. pp. 68–70. Az azóta eltelt évek alatt rohamosan nőtt az adatbázisok használatának mértéke, a 2010-es évekre mintegy tízszeresére emelkedett az EISZ szolgáltatások igénybevétele.
35. Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program: Statisztikák. [2016. október 8.]
36. Tervünk az volt, hogy ebben a fejezetben az iskolai könyvtárakról is szólunk. Ám az adatgyűjtés során ezt a tervet kénytelenek voltunk elvetni. Az iskolai könyvtárak fellelhető statisztikai adatai olyan mértékben térnek el a többi könyvtár hasonló adataitól, amely lehetetlenné tette ennek a könyvtártípusnak vizsgálatunkba történő integrálását, az elemek összehasonlítását. Ettől egyetlen esetben tudtunk eltérni, a könyvtárak által előfizetett időszaki kiadványok darabszámának tárgyalása során. Ám ebben a kategóriában is csupán 2006-tól állnak rendelkezésünkre oly módon az információk, hogy azok illeszthetők, hasonlíthatók a többi könyvtártípus hasonló adataihoz. A dokumentumok beszerzésével kapcsolatos adatok közül csupán a különböző típusú dokumentumok gyarapodásának darabszámai olvashatók. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy az adatok megbízhatóságával kapcsolatosan néhány év esetében kétségeink vannak, ezért az iskolai könyvtárak számára előfizetett időszaki kiadványok

- országos darabszámait a többi könyvtártól elkülönítve közöljük.
37. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1998–2015 (az iskolai könyvtárak nélkül). Budapest, OSZK KI, 2016. <http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-i-konyvtarak-es-iskolai-konyvtarak-statisztikai-adatai-1998-2009> [2016. október 10.]
38. Ugyanezeket az arányokat mutatják a könyvtárak használat adatai is. „A korábbi 58:42 [használati] részesedési arány 2007-ben 67:33 részesedési arányra változott, és ez az arány a vizsgált időszak további éveiben is jellemző maradt, jóllehet kisebb hullámzások érzékelhetők abban. Közérthetőbben megfogalmazva, a hazai teljes könyvtárhasználat mintegy kétharmadát a nemzeti, a szak- és felsőoktatási könyvtárak teszik ki, és a maradék egyharmadnyi részt a települési könyvtárak forgalmi adatai jelentik.” (SIPOS Anna Magdolna: Könyvtári reneszánsz. Könyvtárak az információs társadalomban. Budapest, Ventus Libro Kiadó, 2016. 81. p.)
39. A könyvtárak összesített statisztikai adataiból hiányoznak az 1998. évre vonatkozó számok, így azokat mellőznünk kellett, ezért adatközlésünket, valamint elemzésünket 1999-től kezdjük és a 2015. év számaival fejezzük be.
40. Az EISZ szolgáltatások és a hazai folyóiratelőfizetési tendenciák közötti kapcsolatokban tapasztalható bizonytalankodásunknak okát abban kell keresni, hogy – ismereteink szerint – erre vonatkozó értékelések, elemzések még nem jelentek meg a nyilvánosság előtt.
41. Már amennyiben valóban egységes, az alrendszerek, valamint a rendszer elemei által determinált, valódi könyvtári rendszerről beszélünk. Személyes tapasztalataink szerint mára már mintha a könyvtárak rendszerszerű működésről szóló szakmai közbeszéd kizárólag az ODR technikai kérdéseire korlátozódna, és szinte csaknem teljesen eltűnni látszik az annak magas színvonalú működését biztosító szakmai hátterekről szóló diskurzus.
42. Amennyiben elfogadnánk ezeket az általunk kétesnek nyilvánított számokat, úgy azt is elfogadnánk, hogy az iskolai könyvtárak számára 2006-ban négyszer, 2010-ben pedig két és félszer annyi kurrens időszaki kiadvány járt, mint az összes többi könyvtár – beleértve a települési, a nemzeti, a szak- valamint a felsőoktatási intézmények könyvtárait – országos kumulált folyóiratválasztéka. Ezt a nyilvánvalóan képtelen, hiteltelen adatot ezért sem tudjuk elfogadni.
43. A Könyvtári Intézet által szolgáltatott könyvtári statisztikai rendszerben többféle kimutatás is megtalálható az iskolai könyvtárakról. Ezekben esetenként egymástól eltérő, máskor pedig hiteltelennek tűnő adatokat találunk, erre többnyire a táblázatokban fel is hívják a figyelmet. Ez a probléma módszertani szempontból kérdésessé tette számunkra, hogy egyáltalán felhasználjuk-e azokat. Végül úgy döntöttünk, hogy fenntartásaink ellenére sem szeretnénk teljes egészében mellőzni az iskolai könyvtárakra vonatkozó és igen szűkösen rendelkezésünkre álló adatok közlését, valamint azok elemzését. Ám fontosnak tartjuk az olvasó figyelmét felhívni az adatok kritikus szemléletű kezelésére.
- A magyarországi iskolai könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1947/48–2010/11. Hosszú idősor. Ez a statisztikai adatsor a következő adatforrásokat jelöli: Emberi Erőforrások Minisztériuma Statisztikai Osztály (személyes adatküldés); Közművelődési adatgyűjtemény KSH, 1973.; Statisztikai tájékoztató, (a mindenkor oktatási és kulturális minisztérium): Alapfokú oktatás: 1965/66, 1967/68, 1969/70, 1992/1993, 1994/95–1997/98, 1999–2000; Középfokú oktatás: 1965/66–1997/98, 1999/2000; Közművelődési könyvtárak: 1975, 1977–1983, 1985–86; Közgyűjtemények, kiadói tevékenység: 1988–1993; a KSH honlapja. <http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-i-konyvtarak-es-iskolai-konyvtarak-statisztikai-adatai-1998-2009> [2016. október 26.]
- A magyarországi iskolai könyvtárak részletes statisztikai adatai és mutatói 1998/99-2010/11. <http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-i-konyvtarak-es-iskolai-konyvtarak-statisztikai-adatai-1998-2009> (2016. október 26.)
- 2006-tól már a Könyvtári statisztikai évkönyv is közli az iskolai könyvtárakra vonatkozó adatokat. <http://ki.oszk.hu/content/konyvtari-statisztika-evkonyv> [2016. október 26.]
44. Ennek első lépéseit az EISZ Programtanács a múlt évben már megtette. Nem ismert számunkra, hogy az analízis milyen célból készült, de láthatóan erre a feladatra is használható. A Cambridge University Press Journals, az EBSCO Academic Search Complete, az EBSCO Business Source Premier, a JSTOR, valamint SpringerLink szolgáltatásainak átfedését vizsgáló a kimutatások igen fontos összefüggésekre, lehetséges preferációkra mutatnak rá. DÉR Ádám – KORNÉR Viktor: Adatbázisok tartalmi átfedéseinek vizsgálata. Budapest, EISZ Programtanács, 2015. http://eisz.mtak.hu/images/PT_dok/nyilvanos/20151002_adatbazis_atfedesek.pdf [2016. október 28.]

Beérkezett: 2016. december 1.

Kulturális közkeincsek feltárása nyílt bibliográfiai adatok révén

HORVÁTH Ádám – NÉMETH Márton

1. Bevezetés

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára (továbbiakban: MNM KK) 2016-ban nyíltta tette online katalógusa összes bibliográfiai adatát.¹ Tanulmányunkban általánosabb összefüggésrendszerbe ágyazva mutatjuk be az adatok nyilvánossá tételének elméleti hátterét.

A nyílt adatok mozgalma több éves múltra tekint vissza, de a könyvtárak körében csak az utóbbi időben terjedt el, hogy a gyakorlatban már régóta nyílt adataikat a megfelelő – nemrégiben létrejött – jogi eszközök segítségével félreérthetetlenül nyílnak nyilvánítsák. Ma már egyre több könyvtár teszi adatait a közkeinc részévé és mond le az általa készített bibliográfiai rekordok (újra)felhasználásának jogi és technikai korlátozásáról (például a British Library, mely nem is olyan régen még pénzért árulta rekordjait).

A 2010 végén létrejött új jogi eszköz a *Creative Commons (CC0) Közkeinc nyilatkozat* lehetővé teszi, hogy az általunk létrehozott termékek a közkeinc részei legyenek, azaz ne legyen rajtuk szerzői jogi korlátozás és akár hasznoszerzés céljára is fel lehet használni.

Az MNM KK bibliográfiai rekordjainak nyílttá tételét az is indokolta, hogy azok részben vagy egészben gyakorlatilag már régen a közkeinc részei, tehát: a) a könyvtár katalógusának keresőfelületéről szabadon letölthetők; b) a Z39.50 interfészekon keresztül szabadon letölthetők; c.) az OAI-PMH szervereken keresztül szabadon letölthetők; d) a rekordok részei közös adatbázisoknak (MOKKA-R és múzeumi könyvtárak közös keresője).

A bibliográfiai rekordok nyíltágának kimondása tehát egy meglévő helyzet egyértelművé tétele. Ez a lépés amellett, hogy a) hozzájárul a rekordok (újra) felhasználásához a kutatás, az oktatás, a könyvtári világ és az élet számos más területén; b) biztosítja a bibliográfiai rekordok teljes kihasználtságát; c) lehetőséget ad a tartalmak mások általi elemzéséhez; d) lehetőséget ad új alkalmazások létrehozására, melyeket mi is hasznosíthatunk a későbbiekben; e) amennyiben külső, közgyűjteményi, illetve üzleti partnerek húznak hasznot a rekordjainkból, az közvetve a könyvtárunk fontosságát hangsúlyozza: a felhasználóknak tehát elemi érdeke lesz a könyvtár fennmaradása; f) a bibliográfiai adatok nyílttá tételét az is hangsúlyozza, hogy a könyvtár tevékenysége része a társadalom közös tudáskincse építésének.

A nyíltság egyben ingyenességet is jelent, de csak a felhasználó számára rendelkezésre álló csatornák használata esetén. Amennyiben a felhasználó speciális szempontok szerinti válogatást kér a bibliográfiai rekordokból, akkor ezért az értéknövelt szolgáltatásért – de továbbra sem magukért a rekordokért – már lehet ellenszolgáltatást kérni. A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtárának nyíltá tett adatai a HUNTEKA adatbázisban lévő adatok.

Az alábbiakban összefoglaljuk, hogy melyek a nyíltá tett legfontosabb lépései. Legelőször az intézmény vezetőségének hozzájárulását kell megszerezni. Nem árt intézkedési tervet is készíteni a cél elérése érdekében szükséges gyakorlati lépések összefoglalására. Az adatok nyílt publikálásának alapvető kelléke a sokféle szabványos, széles körben használt formátumban (MARC, DC, RDF, stb.) történő hozzáférés biztosítása, minél többféle csatornán (OPAC, Z39.50, OAI-PMH, stb.) keresztül és bármiféle akadályozó tényező (felhasználónevek, jelszavak) használata nélkül. Bármilyen szabványos formátumot nyíltá tehetünk, mégis a nyíltá tett legmagasabb szintje az, amikor adatainkat kapcsolt adatok (linked data) formátumban is közzé tesszük. A különféle formátumokat elő kell állítani majd pedig többféle csatornán keresztül biztosítani kell akadálymentes elérésüket. Amikor ezekkel megvagyunk, az adatainkat nyíltá kell nyilvánítanunk az intézmény honlapján elhelyezett weblap² segítségével. A weblapnak tartalmaznia kell a nyíltá tett adathalmaz leírását és az egyértelmű jogi nyilatkozatot. Fel kell sorolni a szolgáltatott formátumokat és azokat a csatornákat, melyen keresztül az adatok hozzáférhetőek. Célszerű az adatok minőségére utaló megjegyzéseket is elhelyezni a weblapon, valamint a felhasználók visszajelzését kérni. A weblapot a jogi státuszra, illetve a szabványos adatközlésre utaló jelvényekkel színesíthetjük. A nyílt adathalmaz számos felületen bejelenthető.³ Kiemelkedő jelentősége van a közösségi médiafelületeken történő híradásnak és a szakmai levelezőlistákon történő publikációknak. Igen fontos, hogy adatkészletünket bejelentsük a <http://datahub.io> oldalon is.

A továbbiakban a nyílt adatok publikálását egy szélesebb történeti, elméleti keretrendszerbe ágyazzuk, majd bemutatjuk az ezen a területen megfigyelhető főbb törekvéseket.

2. Az Open Data mozgalom történeti áttekintése⁴

Napjainkat a bibliográfiai adatokat nyíltá tevő mozgalom folyamatos előretörése jellemzi, mely szervesen illeszkedik az Open Data mozgalomba. A továbbiakban először az Open Data mozgalmat bemutató történeti áttekintéssel szolgálunk. Az összefoglaló elsődleges forrása a vonatkozó angol nyelvű Wikipedia-szócikk, illetve a hivatkozott forrásmunkák (http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Data).

Az Open Data (nyílt adat) egyszerre jelent egyfajta szakmai filozófiát és e filozófia alapján működő gyakorlati mozgalmat. Legalapvetőbb célkitűzése, hogy az adatok mindenfajta szabadalmi és szerzői jogi, illetve bármely egyéb korlátozástól mentesen, szabadon hozzáférhetőek legyenek. Felfogásában illeszkedik az egyéb nyílt hozzáférési filozófiát és gyakorlatot képviselő mozgalmakhoz (nyílt hozzáférés, nyílt forráskód). Meg kell említenünk, hogy e mozgalmak közt nincs semmiféle logikai alapon nyugvó természetes kapcsolat, célkitűzéseik elemei az egyes gyakorlati modellekben számtalan módon kombinálódhatnak.

Az Open Data filozófiai háttere és gyakorlati alapelvei kellő történeti és szakmai megalapozottsággal bírnak, maga a kifejezés viszont még újdonságnak számít: az adat kifejezés abban az értelemben használják, ahogyan a tudományos kutatás publikációi, illetve az adatvezérelt világháló elméleti és gyakorlati oldala határozza meg annak fogalmát és tartalmát. Néhány esetben (így a bibliográfiai rekordok esetében is) talán az Open Data kifejezést pontosabb lenne inkább open metadata (nyílt metaadat-hozzáférés és -felhasználás) értelemben meghatározni. A kifejezéseknek még hiányzik a megfelelően egzakt, formalizált tudományos definíciós formája. Az Open Data mozgalom céljait és gyakorlatát legjobban a közelmúltban megjelent tudományos publikációk segítségével lehet megragadni (a pontos hivatkozásokhoz, évszámokkal együtt lásd az idézett Wikipedia-szócikket).

E témakörnek sokféle megközelítési módja lehetséges, attól függően, hogy térképekről, humán genomról, kémiai összetevőkről, matematikai formulákról, képletekről, illetve élettudományokról vagy biodiverzitásról beszélünk. Az alapvető kihívás szinte minden esetben az, hogy önmagában vagy származtatott módon komoly kereskedelmi értéket képviselő, piaci termékek fejlesztésének alapjául szolgáló adatokról beszélünk. Az említett adatok felhasználása éppen ezért a legtöbb esetben szigorú szabályozó és ellenőrző mechanizmusok hatálya alatt

áll. Megnyilvánulási formái az adat újra felhasználását gátló korlátozott hozzáférés technikáiban, a licenc, a szabadalmi és a szerzői jogi szabályozásban öttenek testet.

Az Open Data filozófia képviselői szembe helyezkednek ezzel a megközelítéssel. Hivatkozási alapjuk legfontosabb tényezője, hogy ezek a korlátozások közjavakat zárnak el a társadalom elől, éppen ezért fel kell oldani azokat, és hozzáférhetővé kell tenni bármilyen hozzáférési korlátozás, illetve anyagi elmentételezés követelése nélkül. A másik fontos alapelv az adatok térítésmentes újrafelhasználhatóságához kapcsolódik: az újra felhasználás cselekményéhez nem kell engedélyt kérni, de az újrafelhasználás módja (például származtatott művek, termékek létrehozatala esetében) viszont már a megfelelő licenc szabályozás függvénye lehet.

A kérdéskör azért is értékelődött fel mostanság, mert a fejlett és globalizálódó technikai háttér magával hozza az adatok világméretű megosztásának minden eddiginél egyszerűbb módozatait, a minden eddiginél szélesebb együttműködés és tudásátadás kereteit. Ezzel szemben az Open Data mozgalom főbb szereplői felhánytorgatják, hogy leginkább abban folyik a verseny, hogy milyen módon zárjuk el az adatokat egymás elől, megfojtva így saját magunkat a globális tudásátadás és a kooperatív innováció esélyeitől. Nagyon sok tudós nem törődik azon adatok jogállásával, melyeket publikációi révén nyilvánosságra hoz. Nincsenek tudatában annak, hogy írásuk nyilvánosságra hozatalával a felhasznált és nyilvánosságra hozott nyers adatokkal implicit módon a közjót gazdagítják. A kiadó vagy egyéb közreműködő által felállított bármilyen licenc alapú korlátozás az adathozzáférést érintően épp a közjót sérti meg ez által. Gátolja a publikáció nyitott légkörben történő adatközpontú megvitatását és a nyers adatok újra felhasználását. Erre a tisztázatlan helyzetre üzleti modellek épülnek rá, például az IEEE (<https://www.ieee.org/index.html>), mely aggregálja az adatokat, ellátja szerzői jogi védelemmel, majd tovább értékesíti azokat.

Az Open Data mozgalom képviselői harcot hirdetnek az adatok visszaszerzéséért a kereskedelmi szereplőktől. Alapelvként rögzítenék továbbá azt, hogy az adat legfőbb tulajdonosává a felhasználó válik abban a pillanatban, hogy megismeri és felhasználja azt. Történetileg nézve 2000 után kezdődött el a mozgalom nemzeti és nemzetközi szintű intézményesülése. Az OECD-országok 2004-ben foglaltak állást arról, hogy közfinanszírozású archívumokat kell felállítani min-

den országban, melyek a közvagyonként megjelenő adatkincset őrzik meg és szolgáltatják nyilvánosan. Az OECD 2007-ben publikációt is megjelentetett,⁵ mely az alapelvek rögzítése mellett ajánlásokat fogalmazott meg a közfinanszírozású kutatások eredményeként létrejött adatokhoz való hozzáférés módozatairól. Ez az ajánlás fontos eleme a nemzetközi informális (soft) jogalkotás folyamatának.

2005-ben *Edd Dumbill* próbálta meg tisztázni, mely területek tartoznak az Open Data mozgalom elsődleges tárgykörébe. Megemlíti a nyílt kormányzást, a világhálós közszolgáltatások és közösségi szolgáltatások rendszerét, az innovatív, zöldmezős kutatások révén születő adatokat, a tudományos és akadémiai publikációk tartalmi és metaadatait, a szellemi tulajdonjoggal kapcsolatban felmerülő adatokat, az individuális alapú webszolgáltatások adatait (pl. blogok) és a szemantikus webet.⁶

2006-ban a *Science Commons* washingtoni konferenciáján számos kutatási területet vizsgáltak s legfőképp a biotechnológiai kutatási tevékenység hátterbe szorulásáról festettek drámai képet, miután az elsődleges nyers adatok drasztikus mértékűvé vált zárt volta, s a hozzáférés költsége gazdaságtalanná és fenntarthatatlanná tette az iparág legtöbb szereplője számára kutatás-fejlesztési tevékenységük fenntartását. Az előbb említett szervezet a SPARC Europe-pal partnerségben egy olyan szerzői jogi gyakorlati függelékrendszerrel dogozott ki, mely a meglévő szerződéses feltételeket módosítva, kiegészítve növeli az Open Data szellemiség alapelveinek érvényesülését.⁷

A történeti folyamat egyik jellemző csúcspontja a *Panton Alapelvek* 2010-ben történt közzététele.⁸ Az alapelvek az Open Data filozófiáját és gyakorlatát foglalják keretbe, egyben tudományos közleményekben népszerűsítve is azokat. Ezen túl alapelveket fogalmaz meg az adatszolgáltatók számára, hogy miképp tudják adatkincsüket Open Data kompatibilissé tenni. Érdemes felsorolni, hogy az Open Data megközelítés alapján melyek a legfontosabb nyílt teendő területek:

- az emberi fajjal kapcsolatos kutatási eredmények adatai (a humán genom és a humán organizmusok adatai, orvostudományi területek, környezeti adatok);
- a közpénzt felhasználó kutatások eredményeként létrejött adatok teljes nyilvánosságának kötelezettsége;
- a kormányzati szervezetek által megrendelt, illetve általuk végzett kutatások adatai;

- a tények megfogalmazását ne lehessen törvényes szerzői jogi védelemmel ellátni (bár nem világos, hogy a tudományos tények, nyers adatok rögzítése a teljesszövegű publikációkban a szerzői jog hatálya alá tartozik-e);
- a kutatásokat érintő szponzorációs támogatás teljes mértékben való teljesítése ne valósulhasson meg a kutatás során keletkezett, illetve felhasznált adatoknak nyílt módon való közzétételéig;
- az adatok újra használhatóságának korlátozása ne teremtsen zárt információhozzáférést (lásd a fentebb írottakat);
- a társadalmat érintő közszolgáltatások zökkenőmentesen történő ellátásához szükséges adatoknak is nyíltaknak kell lenniük (pl. közadatok, térképészeti adatok stb.);
- a tudományos kutatások körében az új felfedezések arányszámának növelése az információhozzáférés feltételeinek javításával.

Nyitott kérdés, hogy míg a természetes személy által készített tudományos összefoglalók, hivatkozások, tömörítvények a nyers adatok különféle feldolgozási módjai többnyire elfogadottak, mint szerzői jogot nem sértő publikációs formák, mi a helyzet a robotok által végzett, hasonló célú automatizált tevékenységgel?

Miután az Open Data mozgalom relatív nézőpontból nézve új jelenség, ezért nem alakult ki még ellene olyan szervezett ellenerő, mint egykor a kiadók részéről a nyílt hozzáférés ellen. Egyelőre egyedi intézményi szinten nyilvánul meg a vitás pontok, ellenvélemények kifejtése. Ezek a következő főbb pontok köré csoportosulnak:

- A non-profit gazdasági tevékenység keretében végzett adatkereskedelem profitja elengedhetetlenül szükséges más közösségi célú tevékenységek finanszírozásához.
- A kormányzat speciális jogosítványokat ad egyes szervezetek számára Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban is a költségeik legalább részletes fedezésére adatkereskedelmi tevékenységek révén.
- A közpénzből finanszírozott kutatások nem használhatók fel a magánszektor kutatási eredményeinek duplikálására, illetve a piaci verseny szűkítésére.

Érdekes összefüggésrendszere van a nyílt hozzáférés és a nyílt adat mozgalmaknak is, mely segít tisztázni az Open Data definíciós nehézségeit is. A kettő ugyanis értelmezési tartományában élesen elkülönül egymástól, s ugyanez érvényesülhet adott eset-

ben szerzői jogilag is. A nyílt hozzáférés hatóköre a publikációk, prezentációk stb. teljesszövegű tartalmi köre. Emberek által olvasott szövegről van szó, mely szignifikációja és interpretációja révén része a tudományos kommunikáció folyamatának. A nyílt adat ezzel szemben nem foglalkozik a publikációk előbb vázolt direkt szignifikációs tartalmával és interpretációs üzenetével. Ezzel szemben a publikációkban lévő nyers adatokra koncentrálnak, ezeket dolgozza fel adatelemző és adatbányász módszerek segítségével. Az adatok önmagukban is legalább olyan hasznosak lehetnek a tudományos társadalom szempontjából, mint a publikáció tudományosan szignifikáns, interpretációs megközelítésmódjai. A tudósok számára az elsődleges nyers adatokhoz való hozzáférés adja meg azok új szempontú csoportosításának, feldolgozásának esélyét, s új felfedezések, tudományos eredmények megalkotását. Ezért van hatalmas tétje az Open Data megközelítésmódja szerint annak, hogy a publikációban lévő tényszerű nyers adatok nyílt hozzáférésűek legyenek, s ne érintse azokat szerzői jogi szabályozás semmilyen esetben sem. Másfelől ha maguk a nyers adatok nem védettek szerzői jogilag, az a publikáció szignifikációs és interpretációs körének jogállását nem érinti, mert az akár zárt módon, szerzői jogilag védett is lehet. Ez utóbbi a nyílt hozzáférés értelmezési tartományába tartozik, s kívül esik a nyílt adat interpretációs hatókörén.

Sajnos a gyakorlatban ennek az elkülönítésnek szinte semmi nyoma sincs még, a tudományos publikációk függelékében közölt adattáblák, illetve a feldolgozott tényszerű nyers adatok ugyanúgy (az előfizetési feltételek szerint) érhetők el, mint a publikáció teljesszövegű szignifikációs és interpretatív feldolgozásai. Ebben változást hozhat, hogy ma már az online tudományos publikációkat is el lehet látni tartalomjelölőkkel és így az publikációk adat része önálló életet élhet.

A jelen felé mutató lépés a digitális közkinccs fogalmát körüljáró Ajánlás kiadása az Europeana részéről. Ehhez járulnak azok az egyre markánsabban formálódó szolgáltatási keretek, melyek a nyílt formátumban megosztott digitális közkinccs előállítását, felhasználhatóságát kívánják biztosítani. A következő fejezetekben ezeket a témaköröket járjuk körül.

3. Europeana⁹ – Public Domain Charter¹⁰

3.1. A Charter relevanciája a bibliográfiai adatok vonatkozásában

A Charta (Charter) a közkinccsbe (public domain) tartozó hagyományos dokumentumok digitalizálása eredményeként létrejött elektronikus dokumentumok nyíltsága mellett érvel, de nem foglalkozik a bibliográfia adatokkal. Azért idézzük fel mégis, mert az Europeana a könyvtárak, levéltárak és múzeumok fontos partnere, és nagyon meggyőzően mutatja be a közkinccs fontosságát és társadalomban betöltött szerepét. A Charta ismertetését követően rövid áttekintést nyújtunk az Europeana nyílt közgyűjteményi adatokkal kapcsolatos stratégiai céljairól is.

3.2. Az Ajánlás alapelvei

Az Europeana építésében központi szerep jutott a public domain eszméjének. A Charta rögzíti a digitális közkinccsrel kapcsolatos legfontosabb alapelveket és ajánlásokat, melyek iránymutatásul szolgáltak az Europeana építése során. Az Ajánlás bevezetőjében leszögezik, hogy a digitális közkinccsből vezethető le a társadalom közös tudáskincse, mely utat mutat új szellemi teljesítmények létrehozásához. A közjó élő társadalmi gyakorlata elválaszthatatlan a társadalom jólétének biztosításától. Az analóg világban megjelenő közkinccsekhez kötődő jogosultságok akadálytalanul átvihetők az adott dokumentum digitális manifestációjára is. A Charta alkotói szerint önmagában a digitalizálás nem teremt újfajta jogosultságokat az alkotásokat illetően. Az első fejezet a természetes közkinccseken alapuló környezet társadalmi szabályozási alapelveit rögzíti. A múzeumok, levéltárak és könyvtárak a társadalom emlékezetének őrei a fizikai és a virtuális világban egyaránt. A hálózati alapú információs társadalom megszületése élővé teszi a közkinccsekhez kapcsolódó alapelveket. A közkinccs fogalmának digitális környezetben való továbbéléséhez meghatározzák a minimális követelményeket. Az állományban található közkinccsek kereskedelmi célú felhasználását sem kívánják ellehetleníteni. Három elvet rögzítenek a közkinccshez kapcsolódóan:

- A szerzői jogi védelem ideiglenes állapota: a szerzői jogi szabályozás a szerzők és egyéb érdekelt természetes és jogi személyek méltányos érdekeit védi időhatárhoz kötötten. Amint a jogosultsági védelem lejár, az adott művek, alkotások természetes módon kerülnek a közjavak érdekkörébe,

annak hatálya alá minden külön szabályozási intézkedés nélkül.

- Ami a közkinccs hatálya alatt áll, annak meg is kell maradnia annak hatálya alatt: a közkinccs alapú művek, alkotások fölötti exkluzív ellenőrzési jogosultság nem jelenti egyben a felhasználás, reprodukció feletti korlátlan jogosultságot is. A helyzet éppen fordított, nem szabad sem elméleti szerződéses, sem praktikus műszaki, informatikai akadályokat támasztani a közkinccs alapú dokumentumok reprodukciója felé. A közkinccs hatálya alá analóg módon tartozó dokumentum állapota nem változik meg annak digitalizálásával sem. A hozzáférés szabályait a közkinccs fogalmát leíró alapelvek adják meg mindkét környezetben.

- A közkinccs szabályozása alá tartozó mű, alkotás megfelelő jogosultságokkal bíró felhasználója szabadon (újra)felhasználhatja, másolhatja és módosíthatja az adott művet, alkotást. A jogszerű felhasználókat a fenti cselekmények megvalósításában semmilyen szerződéses, illetve műszaki technikai jellegű korlátozás nem akadályozhatja. Amint az adott alkotás, mű a közkinccs hatálya alá kerül, egyben megszűnik bármiféle korlátozás érvényesítésének lehetősége.

A következő ajánlás a közkinccs funkciójának megőrzésével foglalkozik. A kérdés azért különösen aktuális, mert a szerzői jog tárgyi és időbeli hatályának egyre gyorsuló kiterjedése jelzi az utóbbi évtizedeket. A közjó alapelveinek érvényesülése elengedhetetlen ahhoz, hogy társadalmi és állampolgári szinten is szembesülhessünk közös kulturális örökségünkkel, és hogy használhassuk annak kincseit. A következő pontok az előbb jelzett tendenciák ellenében fogalmazódnak tehát meg:

- Bármely, a szerzői jogot érintő változtatás esetében fel kell mérni annak a közkinccsek területére gyakorolt hatását is.

- A vizsgálatnak nem szabad csupán visszamenőlegesnek lennie. A fent vázolt szerzői jogi kiterjesztési tevékenységek, melyek a 20%-ban váltak igazán markánsná, elzárják a társadalmat kulturális örökségének egy jelentős szeletétől. Ez a tiltó, korlátozó tevékenység egyrészt szabályozási, másrészt gyakorlati műszaki-technológiai szinten valósul meg. Az ajánlás szerint óvakodni kellene a hasonló célú kiterjesztésektől (lásd az előző felsorolás 2. ajánlását is).

- Semmilyen szerzői tulajdonjoggal kapcsolatos jogosultság érvényesítése nem korlátozhatja a köz-

kincsek körébe tartozó alkotásokhoz, művekhez való hozzáférést.

- A közkinccs rendszere fontos belső egyensúlyi eleme a szerzői jogi szabályozásnak. Ez a fontos kiegyensúlyozó szerepe nem manipulálható olyan elemekkel, amelyek kiterjesztenének vagy újra bevezetnének különféle korlátozásokat a közkinccs hatálya alá tartozó alkotásokra. Ilyen törekvések tetten érhetők például az ipari védjegy oltalom területéhez kapcsolódva, és számos iparral kapcsolatos egyéb szellemi tulajdonjogi területen is. Ezen előírások szükségtelenül és károsan akadályozzák a közkinccs hatálya alá tartozó művek, alkotások másolását, (újra)felhasználását.

3.3. Az Ajánlás tartalmi háttéréről

A közkinccs alá tartozó közös tudáskincss használata szervesen átszövi a társadalom életét. A tudás és az információ digitalizálásával egyre több olyan jogi érvennyel bíró szerződés, rendelkezés születik, mely kiterjeszti a közkinccs jogi előírásait a digitális információs javak tág körére is. Az Europeana létezésének és működésének is ez az egyik kiindulópontja. Az Europeana alapvető célja, hogy közös keretek között összegyűjtse, feldolgozza és hozzáférhetővé tegye az európai kulturális örökséget. Továbbá ösztönzőleg hat e tevékenységével az európai tudásmegosztás, a kreatív befektetések és innovációs kapacitások bővítéséhez is. Az itt vázolt alapelveket magáévá teszi az Europeana alapítója az Európai Bizottság és az *Europeana Alapítvány* is, mely üzemelteti a szolgáltatást.

Az Europeana Alapítványt olyan nemzetközi egyesületek hívták életre, amelyek a tagjaikon (múzeumok, könyvtárak, levéltárak) keresztül közvetlenül tárolják, őrzik és feldolgozzák a kontinens kulturális örökségét, s amelyek a tartalmat szolgáltatják az Europeana felé. Az Europeana Alapítványnak alapvető érdeke a közkinccs értelmezésének és használatának egyértelműen tisztázott volta. Az Europeana erőteljesen kötődik az európai közönséghez, s működésével a közjót kell szolgálnia.

A Charta közpolitikai állásfoglalás, nem jogi érvennyességgel bíró szerződés. Ennek megfelelően nem korlátozza egyetlen európai tartalomszolgáltató pozícióit sem. Az Europeana Alapítvány célja az Ajánlás közreadásával az volt, hogy lendületet adjon a vitának a közkinccs hatálya alá tartozó közvagyon nyilvánosságának és hozzáféréseinek feltételeiről az európai

kulturális intézmények, szakpolitikai döntéshozók és intézményfenntartók körében.

Az Europeana Alapítványnak a hozzáférésről és az (újra)felhasználásról itt lefektetett álláspontja a tartalomszolgáltatóinak szakpolitikai irányvonalát követi. Minden egyes tartalomszolgáltató egyedileg felelős a tartalomszolgáltatás irányvonalainak kijelöléséért. Ez utóbbi egyértelműsíti és tisztázza a tartalom-felhasználási és -ellenőrzési jogosultságokat, s egyedileg határozza meg az Europeana felé történő adatszolgáltatásának feltételeit. Ennek következtében a Chartában foglalt alapelvek megvalósításának igen színes gyakorlati megvalósításával találkozunk az egyes partnerintézmények részéről.

A Public Domain Charta a felhasználók javára támogatja a konzisztencia növelését. A felhasználók a tartalomszolgáltatók által megfogalmazott feltételek útvesztőiben bolyongva, folyamatosan reklamálnak. Néhány tartalomszolgáltató díjat számol fel a letöltésért, sőt a hozzáférésért is olyan digitális objektumok esetében, melyeknek analóg manifesztációja a közkinccs hatókörébe tartozik. Ezzel akadályt állítanak azok előtt, akik legitim hozzáférést kívánnak szerezni kulturális örökségük közkinccs hatálya alá tartozó szeletéhez.

© A közkinccs definíciója

Az ajánláshoz fűzött kommentár tartalmazza a közkinccs definícióját: mindazon tudás és információ összessége, mely nem tartozik a szerzői jog hatálya alá. Még vita tárgya, hogy a meghatározás vonatkozik-e a digitális manifesztációra is az analóg manifesztációhoz hasonló feltételek szerint. A közkinccs tehát – ahogy a korábbiakban már jeleztük – kompromisszum a szerzői jogtulajdonosok igényei és a társadalom a saját kulturális örökségéhez való, korlátozás nélküli hozzáférés követelményei között. A közkinccs hatálya alá tartozó információs vagyon két típusát különíti el a kommentár:

Lejárt szerzői joggal rendelkező alkotások, művek halmaza

Európában a szerzői jogi védelem időtartama hetven év, a legkésőbb elhalálozott alkotó elhunytának időpontjától kiindulva. A határidő leteltével ez az időleges korlátozás elveszti érvényét, s így a felszabaduló alkotások, művek a közkinccs hatálya alá kerülnek. Praktikusán ez annyit jelent, hogy a 20. század előtt keletkezett kulturális örökség felhasználása kívül esik a szerzői jog keretein, s így a közkinccs hatókörébe tartozik.

Szerzői joggal nem védett, a közjó tárgykörébe tartozó alapvető információk

Az eredetiség híján lévő alkotások, művek nem tartoznak a szerzői jog hatálya alá. Ugyanez igaz a gondolatokra és tényekre is, bár ezek konkrét mű és alkotás szintű tartalmi megjelenése, ábrázolása, kifejezőmódja már a szerzői jog hatálya alá tartozik a fent említett határidőig (lásd a történeti fejezetben említett Open Access és az Open Data közti különbségtételt, mely pont ezt a szabályt tükrözné le, ha átültetődne a gyakorlatba). A szerzői jog alól mentesülnek a törvények s egyéb állami jogszabályi és közigazgatási rendelkezések szövegei is. Az alapvető közjó körébe tartozó információk a társadalom működéséhez létfontosságúak, éppen ezért még korlátozott időtartamra sem védhetők le a jogi szabályozás által.

Érdeemes megjegyeznünk (s már a korábbi fejezetben is láttuk), hogy a közkinccsen túl számos egyéb ajánlás és szabályozás foglalkozik a jogszabályi korlátozások limitálásával, s a kivételek meghatározásával. Mindezek mögött ugyancsak megbújik a közös kulturális örökséghez, a tudás, a kultúra valamely szeletéhez való minél teljesebb hozzáférés kívánalma. Mindezen szabályozási elemek garantálják, hogy a szerzői jog kedvezményezettjeinek és birtokosainak igényei ne kerüljenek ellentmondásba a legalapvetőbb társadalmi igényekkel, elvárásokkal, s egyben biztosítják a speciális igényekkel, szükségletekkel rendelkezők információellátását, illetve mindazon intézmények munkájának zavartalanságát, melyek a társadalmi kohézió szempontjából meghatározó súllyal bírnak. A közkinccs olyan tudáskincset takar, mely magában foglalja a társadalmi emlékezet szinte összes dimenzióját. A megelőző évszázadok tudáskincsének szabad hozzáférhetősége pedig mindig szilárd alapul szolgált az új felfedezések felé, az innovatív gondolkodás és cselekvés irányába. S egyben fontos nyersanyagául is szolgál a gazdasági növekedés serkentését célzó gazdasági tevékenységeknek, s a kortárs tudomány, valamint a kortárs kultúra erőfejtéseit, alkotásai számára.

☉ A közkinccs és a digitális világ

Az Ajánlásokhoz fűzött kommentárok utolsó szelete az alcímben jelzett témakört járja körül. Az internet előtérbe kerülése a tudásmegosztás és a kreatív megoldások olyan új formáit hozza magával, melyekre korábban még gondolni sem lehetett. A virtuális tér által felkínált lehetőségekkel a jogalkotás is csak jelentős fáziskéséssel tud lépést tartani. Nagy kihívást

jelent ez a kulturális közgyűjtemények számára, melyeknek teljesen újra kell fogalmazniuk önmagukat (társadalmi szerepüket, hatókörüket, szolgáltatási kínálatukat). A közgyűjtemények évszázadok óta az analóg tudáskincs megőrzésével és szolgáltatásával vannak megbízva, és – mint közjót érintő szolgáltatást – többnyire az adófizetők pénzéből végzik ezt a feladatot. A közkinccs által az előzőekben felvázolt kultúrkinccs őrzése és szolgáltatása központi szerephez helyezi a továbbiakban is ezeket az intézményeket. A digitális kultúra felé történő átalakulás azonban hihetetlen erőfeszítésekkel, kihívásokkal jár az egész intézményrendszer számára. A digitális gyűjtemények megteremtése és fenntartása igen költséges. A kulturális szektor híján van a megfelelő erőforrásoknak e tevékenységek ellátásához. A kormányzatok, állami fenntartói szervek részéről elvárásként, illetve kívánalomként fogalmazódik meg a tartalmak licencelése a magánszféra szereplői irányába a digitalizálás anyagi erőforrásainak megteremtésének biztosítása céljából.

A közszféra és a magánszféra között létrejövő egyik együttműködési forma a PPP (public–private–partnership) szerint a magánszféra piaci szereplője állja a digitalizálás költségeit, cserébe exkluzív jogokat kap a tartalomhoz való hozzáférésben (hogy piaci alapon neki is kifizetődő legyen a vállalkozás). Ezek a kizárólagos jogosultságok azonban alapjaiban mondanak ellent a közkinccs szellemiségének (amennyiben olyan munkákat érintenek, melyek analóg manifesztációjukban a közkinccs hatálya alá tartoznak).

Az előbb vázolt exkluzivitás a hozzáférés és az (újra) felhasználás lezárásával újabb gátakat emel a kulturális közintézmények és felhasználók – az ismeretterjesztésben, tudásátadásban igen érintett diákok, tanárok, fejlesztők s az egyszerű állampolgárok – közé. Az intézmény alapfunkciója és társadalmi missziója kérdőjeleződik meg ez által. Az értéknövelt kereskedelmi alapú szolgáltatásoknak úgy kell megvalósulniuk, hogy ne zárják ki az analóg közkinccs alapú munkák digitális manifesztációihoz való korlátozás nélküli közkinccs hozzáférést. Az intézményeknek létérdeke, hogy a fentebb vázolt szempontok szerint sikerrel vívják meg ez a harcot.

A központi politikai és a szakpolitikai döntéshozó és döntésformáló szinteken is társadalmi érdek a közkinccs körébe tartozó információk és tudásvagyon digitalizálása. Ha egyszer már digitalizálva lett, akkor legyen hozzáférhető a kreatív iparágak képviselői, a kutatás-fejlesztésben érdekelt szereplők, s a műszaki

irányultságú befektetők számára. Ily módon kiindulópontként szolgálhat új gondolatok megjelenésére, s gyakorlati alkalmazások fejlesztésére.

A Charta legfőbb célja, hogy világos üzenetet küldjön a tartalomszolgáltatóknak, a szakpolitikai döntéshozóknak és a nagyközönségnek arról, hogy az Europeana és az Europeana Alapítvány kiáll a közkinccs koncepciója mellett a digitális világot illetően, és teljes mértékben támogatja és erősíti ennek megvalósulását. (Naprakész tudásra van szükségünk ahhoz, hogy megértsük e létfontosságú erőforrás természetét.)

4. Az Open Data mozgalom szervezeti keretei

A nyílt adatok mozgalomának szervezeti keretét az Open Knowledge Foundation (OKF)¹¹ adja. Az OKF különféle projektek és munkacsoportok által fejti ki hatását. 2008-ban az OKF létrehozta az Open Data Commons¹² (nyílt közösségi adat) projektet, hogy jogi eszközöket adjon az adatok nyílttá tételéhez. A projekt eredményeiről a következő fejezetben adunk áttekintést.

Az OKF mellett fontos szerepet játszik az Open Definition¹³ (nyílt meghatározás) projekt is. A projekt közösségi együttműködés alapján dolgozik egy tanácsadó testület irányításával. Az Open Definition projekt célja, hogy meghatározza mi is az a nyílt tudás (Open Knowledge Definition), melyet a 7. fejezetben ismertetünk.

Az OKF létrehozta a nyílt bibliográfiai adat munkacsoportot (Open Bibliographic Data Working Group).¹⁴ A munkacsoport ajánlása szerint a bibliográfiai adatoknak, különösen a közpénzen keletkezőknek nyíltaknak kell lenniük. A munkacsoport tevékenységét a 8. fejezet mutatja be.

5. Az Open Data Commons projekt

A nyílt közösségi adat projekt célja az adatok nyíltságot biztosító jogi eszközök létrehozása volt. A projekt keretében születettek meg a következő jogi eszközök: Public Domain Dedication and License (PDDL) – Public Domain for data/databases

- Attribution License (ODC-By) – Attribution for data/databases
- Open Database License (ODC-ODbL) – Attribution Share-Alike for data/databases.

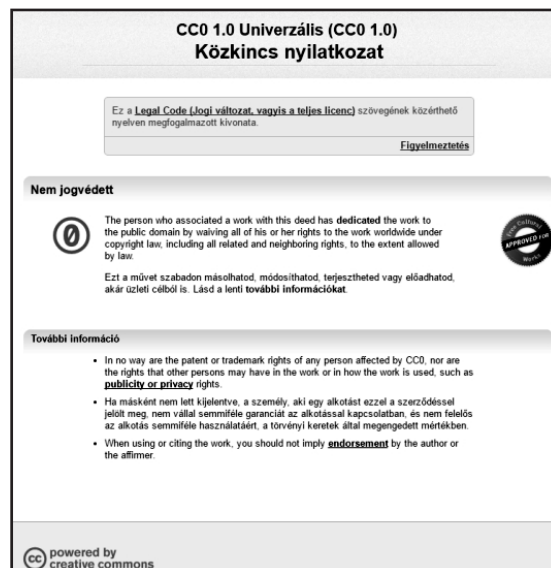
6. Creative Commons

A Creative Commons (CC – kreatív közjavak) engedélyei sokáig nem voltak alkalmazhatók könyvtári környezetben sem a bibliográfiai adatokra, sem a digitalizált művekre. 2010 októberében az Europeana kezdeményezésére létrejött egy új jogi Creative Commons formula, a Public Domain Dedication (Közkinccs nyilatkozat), melyet az alábbiakban röviden bemutatunk. Az Europeana az első alkalmazója volt ennek az új formulának.¹⁵

6.1. Közkinccs nyilatkozat (CC0 1.0 Universal) – rövidített változat

A meghatározást kép formájában emeljük be, mert fontosak az alkalmazott grafikai jelek is.¹⁶

A Creative Commons mellett még számos jogi licencléhetőség áll rendelkezésünkre a nyílt adatok közzétételére. (A következő fejezetben ismertetett Open Definition Project vonatkozó oldalán tájékozódhatunk ezekről.)¹⁷

7. Az Open Definition projekt

A nyílt definíció projekt weboldala tartalmazza az Open Knowledge Definitiont, azaz a nyílt tudás definícióját magyarul is. Az oldal olyan ikonokat is szolgáltat, melyeket weboldalainkon felhasználhatunk a nyíltság jelzésére, valamint útmutatót ad arra vonatkozóan, hogyan és milyen jogi eszközökkel lehet különféle adatainkat egyértelműen nyílttá tenni.¹⁸

7.1. A nyílt tudás definíciója¹⁹

[Rövidített változat]

Egy mű akkor nyílt, ha terjesztésének módja eleget tesz a következő feltételeknek:

- 1) Hozzáférés: a művet egészében kell elérhetővé tenni, egyszerűen kezelhető és módosítható formátumban, nem magasabb áron, mint ami a másolat előállításának ésszerű költsége. Ideális esetben a mű az interneten keresztül díjfizetés nélkül letölthető.
- 2) Továbbterjesztés: a licenc egyetlen felet sem korlátozhat abban, hogy egyes műveket önmagukban vagy különböző, forrásokot egyesítő összeállítások részeként mások számára szabadon vagy fizetés ellenében hozzáférhetővé tegyenek. A licenc nem állapíthat meg jogdíjat vagy bármilyen más díjat az ilyen értékesítéshez vagy terjesztéshez kapcsolódóan.
- 3) Újrahasznosítás: a licenc meg kell, hogy engedje a mű módosítását, származékos művek létrehozását és az ily módon létrejött, származékos műveknek az eredetivel megegyező feltételek melletti terjesztését.
- 4) Technológiai korlátozások tilalma: a művet olyan formátumban kell elérhetővé tenni, amely semmiféle technológiai korlátot nem emel a fenti felhasználások elé. Ez a nyílt dokumentumformátumok biztosításával érhető el. A nyílt dokumentumformátumok specifikációja nyilvános és ingyenesen elérhető, felhasználásuk sem fizetéshez, sem más feltételhez nem kötött.

7.2. Tartalom és adat²⁰

Tartalom (content) alatt az individuális adatokat értjük: például egy adatbázis egy rekordját (egy bibliográfiai rekordot), adat (data) alatt pedig az adatok együttesét, tehát az egész adatbázist. A két dologra, tehát egy konkrét adatbázis egészére, illetve a benne lévő egyes adatokra eltérő jogi szabályozást lehet alkalmazni

7.3. A nyíltság jelzésére használható ikonok²¹

Az Open Definition projekt által a nyíltság jelzésére kidolgozott ikonok a következők.

Az ikonoknak több (méretben és színben eltérő) verziója létezik.

7.4. A nyílt kapcsolt adatok (Linked Open Data, LOD) csillagos jelvényei²²

A Tim Berners-Lee által javasolt ikonokat, a nyílt adatokat szolgáltató oldalakon lehet elhelyezni az adatok nyíltságának és a kontextusba helyezettségének kifejezésére. Az alábbi táblázatban közölt leírások fordítása nem hivatalos, a szerzők által készített változat. Hűen kifejezi milyen lépésekkel juthatunk el a zárt adatformátumok világától a szemantikus weben is megosztható nyílt kapcsolt adatokig.

Ikon	Jelentése
	Webadat (bármilyen formátum) nyílt licenc nélkül
	Bármilyen formátumú adat közzététele az interneten nyílt licenc segítségével.
	Strukturált adat közzététele, mely egyben újrahasznosítható (pl. egy Excel tábla a képként beszkenelt táblázat helyett)
	Nyílt, jogi védelem nélküli formátumok használata (pl. CSV Excel helyett).
	URI használata az adatok azonosítására, így az emberek rá tudnak hivatkozni azokra, valamint RDF szolgáltatás is építhető az adatkészletre.
	Saját adatok összekapcsolása más adatforrásokkal, összefüggérendszerként kínálva ezzel az adatforrások között.

8. A W3C konzorcium ajánlásai

A jelvények által jelzett nyílt adatkezelési törekvésekhez csatlakoznak a W3C konzorcium ajánlásai, melyek a nyílt adatok előállításának főként a technikai dimenzióját tárgyalják (data on web best practices). 35 pontból álló ajánlásaikból csak néhány elemre hívjuk fel a figyelmet:

- adjunk leíró metaadatot;
- adjunk jogi nyilatkozatot;
- adjunk információt a minőségéről;
- kérjünk visszajelzést;
- használjunk géppel olvasható szabványos formátumokat;
- adjuk meg az adatokat többféle formátumban.

9. OpenGLAM mozgalom²³

A mozgalom célul tűzi ki a nyílt adatok publikálását a teljes közgyűteményi szféra (galériák, levéltárak, múzeumok és könyvtárak) területén. Erőfeszítéseik alapelveként az alábbiakat fogalmazzák meg:

- a metaadatok legyenek közkinccsé nyilvánítva az adott intézmény által;
- a közkinccs fogalmába tartozó művekről készült digitális másolat is legyen közkinccs;
- tegyünk erőteljes és kifejezett jogi nyilatkozatot a közkinccs állapot rögzítésére;
- használjunk géppel olvasható nyílt fájl formátumokat;
- vonjuk be a közönséget az adatok felhasználásába.

A célkitűzések rögzítése mellett honlapjukon a jó gyakorlatok bemutatásával is igyekeznek alátámasztani azok létjogosultságát.

10. Az Open Culture Data mozgalom²⁴

A civil mozgalomként induló szerveződés 2011-es megalakulásakor a kulturális szektorban felhalmozott adatok nyílttá alakítását tűzte ki célul, illetve a nyílt adatok kreatív újra felhasználásának elősegítését. Egy sikeres programozói verseny (hackathon) keretében 2012-ben 12 új kulturális alkalmazást sikerült fejleszteni a nyílt adatok kreatív kulturális célú felhasználása kapcsán. Sikerült létrehozni egy szilárd együttműködési hálózatot melynek tagjai a közgyűteményi szférában tevékenykedő szakemberek, szerzői jogi szakértők, a nyílt adatok szakértői valamint fejlesztő-programozók. Két év alatt 2013-ig további 27 alkalmazást fejlesztettek ki, 34 nyílt

formátumú kulturális intézményi nyílt adatkészletet tettek hozzáférhetővé. Alapelveként a következőket tűzték ki maguk elé:

- tudás és információ szolgáltatása a gyűjteményekről és művekről;
- mindenki használhatja, újra felhasználhatja, terjesztheti nyílt licencek segítségével az adatokat és információkat;
- szabványos digitális formában érhető el az adatok, mert ez teszi lehetővé az újra felhasználást,
- az adat szerkezete és a lehetséges felhasználások dokumentáltak;
- az adat szolgáltatója kész válaszolni az adat használatával kapcsolatos kérdésekre, támogatva ezzel az adatokat hasznosító alkalmazások fejlesztését;
- az adatkezelést megfelelő Creative Commons jogi nyilatkozattal támasztják alá. Másfajta nyilatkozat megfelelő a metaadatokra (CC0) és más a tartalomra (Public Domain Mark, Creative Commons Attribution (CC BY) vagy Creative Commons Attribution-ShareAlike (CC BY-SA);
- a fejlesztők előnyben részesítik azokat a lehetőségeket ahol a metaadatok a hozzá kapcsolódó tartalom egyaránt megtalálható. Az intézmények törekedjenek tehát lehetőség szerint kombinált adat- és tartalomszolgáltatásra.

11. Open Bibliographic Data Working Group

A nyílt bibliográfiai adat munkacsoportot a Nyílt Tudás Alapítvány hozta létre. A munkacsoport a következő elveket rögzítette a bibliográfiai adatok nyíltságával kapcsolatban.

Alapelvek²⁵

A bibliográfiai adatok előállítói – köztük a könyvtárak – fontos feladatot látnak el az emberiség tudásának fejlesztésében. Annak érdekében, hogy a társadalom ki tudja használni a bibliográfiai munka előnyeit, fontos, hogy a bibliográfiai adatok nyíltak legyenek, azaz hogy ingyen elérhetőek legyenek bárki számára bármilyen célból való (újra)felhasználásra.

A négy fő elv a bibliográfiai adatok nyíltságát illetően:

- 1) Egyértelmű és erőteljes jogi nyilatkozat szükségessége
Tegyünk egyértelmű és erőteljes jogi nyilatkozatot a bibliográfiai adat nyilvánosságra hozatalakor. A nyilatkozatnak pontosnak és visszavonhatatlannak kell lennie megfelelő, széles körben ismert

jogi eszközre támaszkodva. A nyilatkozat formája lehet a jogról való lemondás vagy valamilyen licencelés.

2) Megfelelő és széles körben ismert jogi nyilatkozatot tegyünk

Az adatokkal és a tartalommal kapcsolatos jogi nyilatkozatra alkalmas eszközök megtalálhatók a <http://www.opendefinition.org/licenses/#Data> oldalon. A következő jogi eszközök NEM alkalmasak a bibliográfiai adatokkal kapcsolatos nyilatkozatra: Creative Commons (*Kivéve a CC0 nyilatkozatot*), GFDL, GPL, BSD, ezért ezek használata semmiképp nem javasolt.

3) Megfelelés az Open Knowledge Definition előírásainak

Lényeges hangsúlyozni, hogy az Open Knowledge Definition értelmében nem szabad kikötéseket tenni a felhasználás módját, a felhasználói csoportokat illetően, és meg kell engedni a kereskedelmi felhasználást is. Minden ilyen korlátozás megakadályozza a bibliográfiai adatok hatékony integrálását más rendszerekbe.

4) Tegyük a bibliográfiai adatot közkinccsé

Amikor csak lehetséges, a bibliográfiai adatot tegyük közkinccsé a PDDL vagy a CC0 eszközök segítségével.

11.2. Miért tegyük nyílttá a bibliográfiai adatokat?

A bibliográfiai rekordok alapvető részei a kulturális javaknak. Ennélfogva a bibliográfiai rekordoknak is nyíltaknak, azaz a közösség számára mindenfajta korlátozás nélkül (újra)felhasználhatónak kell lenniük. A bibliográfiai adatok nyílttá tétele logikus kiterjesztése a könyvtárak közötti hagyományos együttműködésnek. A nyílttá tétel azonban nemcsak a könyvtárak közötti együttműködést erősítené, hanem kiterjesztené azt a könyvtáron túli világra is, és ezzel az együttműködés új távlatait nyitná meg. A könyvtáron túli együttműködés eredményei gazdaságosan újrafelhasználhatóak lennének a könyvtári világban is. A bibliográfiai adatok nyílttá tétele négy fő célt szolgál:

- biztosítja a bibliográfiai adatok teljes kihasználtságát;
- fenntartja és fokozza a könyvtárak fontosságát az adatoknak a világhálón és a szemantikus webben való láthatóvá tételével;
- kiszélesíti a bibliográfiai adatok készítésében, fejlesztésében és javításában való részvételt;

- lehetővé teszi új szolgáltatások és alkalmazások létrehozását a bibliográfiai adatok használatával a kutatók, a könyvtárhasználók és a széles közönség számára.

Az egyre nagyobb számban megjelenő nyílt adatok közvetlen előnyökkel járnak a könyvtárak számára. A könyvtári katalógusokat gazdaságosan ki lehet egészíteni más könyvtárakból származó (például besorolási vagy tárgyszó-) adatokkal. Ez növelné a könyvtári keresések eredményének információgazdaságát, és egyaránt szolgálná a könyvtárosok és a könyvtárhasználók érdekeit. A nyílt adatok segítségével a katalógus nemcsak más könyvtárak adataival, hanem a könyvtári világon kívüli intézmények (könyvkereskedők, kiadók, könyvbarátok weboldalai) és a tudományos világ adataival is gazdagíthatók lennének.

Az adatok láthatósága nagymértékben növelhető a nyílttá tételükkel, ezzel megnyitva az utat a bibliográfiai adatoknak a mély webből a felszíni webbe kerüléséhez. Ennek hatásaként a könyvtáron kívüli világ is készíthetne linkeket a bibliográfiai adatokhoz, ezáltal is fokozva a könyvtárak és a könyvtári adatok fontosságát.

- A keresési szolgáltatások bővítése mellett a bibliográfiai adatok nyílttá tétele az olvasókat is nagyban segítené a bibliográfiai adatok saját munkájukba való integrálásában.
- Könnyebben tudnának bibliográfiákat készíteni.
- A bibliográfiai rekordokat könnyebben lehetne a tanításban felhasználni.
- Fokozná a könyvtárak és a kutatás integrációját.

11.3 Az Europeana erőfeszítései a nyílt közgyűteményi adatok aggregálása és szolgáltatása kapcsán

Az Europeana kidolgozta saját adatmodelljét (Europeana Data Model), mellyel a nyílt közgyűteményi adatok összekapcsolását kívánja támogatni. Mintegy 3500 galériával, múzeummal, könyvtárral és levéltárral dolgoznak együtt és 50 nyelven körülbelül 53 millió adatobjektumot tesznek elérhetővé. Főszerepet kívánnak játszani az előző alfejezetben lefektetett célok megvalósításában. Az adatok összekapcsolására támaszkodva egységes kulturális ökoszisztéma keretei között az Europeana olyan értéknövelő szolgáltatásokat kíván kínálni, melyek haszna nemcsak európai szinten nyilvánvaló, hanem az egyes intézmények, illetve a felhasználók oldalán is megjelenik. Egyre emelkedik az európai közgyűteményi szféra, illetve az egyes intézmények egyéni szintű társadal-

mi, szakmai elismertsége. Az Europeana fontos célkitűzése, hogy bátorítsák partnereiket adataik nyílt formájú közzétételére a szemantikus weben. Ennek számos előnye kínálkozik. Adatgazdagítás révén az intézmény saját metaadatállománya is bővíthet a külső forrásokban őrzött kultúrkincsből, miközben mások számára is lehetővé válik saját adataik gazdagítása a megosztott tartalmi erőforrásokkal. Az adatok összekötésével tágabb összefüggésrendszerbe lehet helyezni az egyes intézményekben őrzött kultúrvagyon elemeit. Javulhat az információfeltárás és visszakeresés minősége. Könnyebben lehet navigálni az egyes gyűjtemények között, másrészt a nagyközönség számára is egyértelműbbek az egyes dokumentumokhoz, múzeumi objektumokhoz tartozó leírások. A kultúrkincs soknyelvű visszakereshetőségét is új keretek között lehetne majd biztosítani. A végeredmény egy olyan összetett közgyűjteményi hálózat kialakítása, ahol a közkincsként megosztott adatvagyonból mindenki profitál, miközben új szolgáltatási minőség jön létre a hálózati szinten összegződő tudáskincsre támaszkodva.²⁶

Az Europeana át kívánja alakítani aggregátori gyakorlatát. Az egyes intézményekkel ápolt partnerségen túl egyre nagyobb hangsúlyt helyez az integrált rendszerek fejlesztőivel, üzemeltetőivel történő együttműködésre. Az MNM KK által a nyílt adatok szolgáltatására használt HunTéka rendszert fejlesztő Monguz Kft. is olyan megoldást tesz az Europeana munkatársaival együtt, mely könyvtárak és múzeumok széles köre számára tenné lehetővé nyílt bibliográfiai adataik megosztását egyszerűen és hatékonyan az Europeana felé az aggregátor partnerekkel megosztott felhőalapú infrastruktúra keretei között.²⁷

12. Nyílt bibliográfiai adat útmutató (Open Bibliographic Data Guide)²⁸

A JISC (Joint Information Systems Committee) által készített útmutató (amely furcsa módon mára már csak archív formában érhető el a világhálón, holott a teljes anyaga máig aktuális) bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a nyílt bibliográfiai adatok lehetőséget nyújtanak innovatív szolgáltatások létrehozására a kutatók, oktatók, tanulók és a könyvtárosok számára. A lehetőségeket 17 esettanulmány veszi számba. Az esetek ismertetése a következő szempontok szerint történik:

- az eset leírása;
- lehetséges indítékok;
- előnyök;

- következmények;
- jogi eszközök;
- praktikus tanácsok;
- költségek.

Az egyik példa az MNM KK-át közelebbről is érintő esetet mutatta be az adatok szemantikus weben történő publikálásáról (Publish open linked data for unspecified use).²⁹ Az előnyökről szóló fejezetben a könyvtárak szemantikus weben való megjelenésének két előnyét hangsúlyozzák: a könyvtárak fontosságát növeli a közösségen belül, mivel lehetőséget nyújt a fejlesztésekre, és növeli a könyvtár ismertségét, mert lehetőséget nyújt arra, hogy kezdeményezőként tartsák számon.

13. Jó gyakorlatok

Csak a legjelentősebb kezdeményezéseket említjük meg: British Library (National Bibliography dataset), észak-rajna-vesztfáliai központi iskolai katalógusát (Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen, HBZ), a svéd közös katalógust (LIBRIS) és a Francia Nemzeti Könyvtár webes nemzeti bibliográfiai szolgáltatását (data.bnf.fr).

A Francia Nemzeti Könyvtár nemzeti bibliográfiai szolgáltatása, a data.bnf.fr projekt elnyerte az amerikai Stanford Egyetem tudományos könyvtári innovációs díját is.³⁰ A szolgáltatás a különféle francia és nemzetközi katalógusok és a francia digitális könyvtár (Gallica) adatait gyűjti össze. 2016. júniusi állapot szerint több mint kétmillió személyről, illetve szervezetről szolgáltatott strukturált információt.³¹ Az összes adat, beleértve a besorolási adatokat is, nyílt formában kerül publikálásra. A könyvtárak szabadon felhasználhatják az adatforrásokat, és hivatkozhatnak is azokra. A szolgáltatás szép példája a kulturális örökségre vonatkozó adatok nyílt, demokratikus hozzáféréseinek, illetve annak, hogy mekkora gazdasági erőforrást tud jelenteni egy ekkora újrafelhasználható közkinccs adattömeg.

A brit közszolgálati műsorszolgáltató, a BBC előbb kifejlesztette a maga nyílt adat platformját, majd intenzív együttműködésbe kezdett a brit közgyűjteményi szférával a nyílt adatokra alapozott szolgáltatások továbbfejlesztésére. A 2017. évi lipcei szemantikus web konferencia Linked Data-díját a *Research and Education Space* (RES) nevű projekt nyerte el,³² mely többek között a JISC-kel (The Joint Information and System Committee), a British Libraryvel és a British Museummal együttműködve a teljes brit oktatási szférának kínál az audiovizuális és szöveg alapú

digitális adattárakhoz minden eddiginél teljesebb és sokoldalúbb hozzáférést oktatási és kutatási célból. A nyílt metaadatokat és a hozzájuk kötődő tartalmat önálló platformon gyűjtik össze a könyvtárak, levéltárak, múzeumok galériák tartalmainak aggregálásával; majd a nyílt adatkincsre hozzáadott értéként különféle oktatási célú alkalmazásokat fejlesztenek.³³ Egyik első eredményként a brit oktatási szféra számára hozzáférhetővé vált a BBC archívumában található valamennyi Shakespeare-dráma felvétele a kapcsolódó irodalmi, történelmi dokumentumokkal együtt. (Szerzői jogi okok miatt kell az audiovizuális tartalom hozzáférést korlátozni, habár a leíró metaadatok nyílt formában kerülnek megosztásra a szemantikus webben).³⁴ Napirenden van az Europeana tartalmainak becsatornázása a RES platform keretei közé.

2011 októberében a CENL (Conference of European National Librarians) sajtóközleményt adott ki arról, hogy az európai nemzeti könyvtárak is támogatják a nyílt hozzáférés mozgalmát. Egyre több ország nemzeti könyvtára fogalmazza meg stratégiai céljaként a nyílt adatok publikálásának elősegítését. Magyarországon az OSZK is elindult ezen az úton katalógusának szemantikus webben történt publikálásával. Ezen a téren is adott a továbblépés lehetősége.

A Petőfi Irodalmi Múzeum³⁵ és az MNM KK rendszerszintű közkinccs nyilatkozatain kívül egyelőre csak kevés magyarországi implementációról beszélhetünk, ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomban egyre hangsúlyosabban jelenik meg a bibliográfiai információszervezés, a nyílt kapcsolt adatok és a szemantikus web kapcsolatának bemutatása. Az utóbbi években a *Könyvtári Figyelő* hasábjain is egyre több figyelmet kapott ez a téma.³⁶

14. Kitekintés: nyílt adatok a régészet világában

A nyílt adatok kezelése utat tör magának a muzeológia különféle területein is. Jól mutatja ezt az a kiadvány, amely nyílt hozzáféréssel a DeGruyter–Saur kiadónál jelent meg nemrég (Open source archeology: ethics and practice).³⁷ A mű a régészet összefüggésrendszerében mutatja be a nyílt adatok előállításának és kezelésének eszméjét és gyakorlatát. A nyílt adatok előállítása és kezelése etikai dimenziójának tárgyalását követően konkrét eszközök és projektek bemutatása a gyakorlatban felhasználható példákat kínál a régészet területén. A kötet fő ereje abban áll, hogy az elméleti háttérrel társítja a technológiai fejlődés jelen állapotának bemutatásával és a nyílt adatok előállítása valamint megosztása konkrét lehetőségeinek felvázolásával.

15. Befejezés

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára a tanulmányban ismertetett alapelvek és ajánlások alapján, azokat maradéktalanul végrehajtva tette nyíltá adatait. A cikkben felsorolt törekvésekkel, példákkal, célkitűzések és eredmények bemutatásával voltaképpen a többi intézményt szeretnénk bátorítani arra, hogy egymással összefogva, illetve szakmai, informatikai fejlesztői partnereik segítségével támaszkodva, tegyék nyílt formátumban közzé adataikat. Nyissanak teret azok minél sokszínűbb, kreatív újra felhasználásának, hozzájárulva ezzel a magyar könyvtári és a tágabb közgyűjteményi szféra fejlődéséhez és elismertségének növeléséhez.

Bibliográfia

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2017. febr. 6. A cikk elektronikus változatát olvasva kérjük, hogy a weblinkeket másolják ki és új böngészőfülön nyissák meg, mivel azok a linkekre történő közvetlen kattintással számos esetben nem működnek.

BALTUSSEN, L. [et al.]: Open Culture Data: Opening GLAM Data Bottom-up. In Museums and the Web 2013, N. Proctor & R. Cherry (eds). Silver Spring, MD: Museums and the Web. Published January 31, 2013. <http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/open-culture-data-opening-glam-data-bottom-up>

BBC RES projekt: <https://bbcarchdev.github.io/res/>

A BBC RES projekt 2016 -ban elért eredményeinek összegzése <http://res-project.tumblr.com/post/154758429738/a-review-of-the-year>

Creative Commons 1.0 közkinccs licenc: <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.hu>

Datahub adataggregátor-szolgáltatás: <http://datahub.io>

DUDÁS Anikó recenziója a Könyvtári Figyelő hasábjain az egyik legalapvetőbb kiadványról a bibliográfiai adatok és a szemantikus web kapcsán: <http://ki.oszk.hu/ki/2016/01/a-bibliografiai-informaciok-es-a-szemantikus-web/>

Europeana blogbejegyzés a formálódó új felhő alapú infrastruktúráról: <http://pro.europeana.eu/europeana-cloud/europeana-cloud-blog/europeana-cloud-shared-infrastructure-for-european-cultural-content> Europeana kalauz a Creative Commons licence használatához: <http://pro.europeana.eu/blogpost/creative-commons-licenses-are-great-but-how-to-use-them>

Az Europeana Linked Open Data platformjának áttekintő prezentációja az SWIB 2016 konferenciáról: <http://www.slideshare.net/HugoManguinhas1/entitifying-europeana-building-an-ecosystem-of-networked-references-for-cultural-objects>

Europeana portál: <http://www.europeana.eu>

Europeana Public Domain Charter: <http://pro.europeana.eu/publication/the-europeana-public-domain-charter>

A Francia Nemzeti Könyvtár szemantikus adatszolgáltatásának ismertetése <http://data.bnf.fr/about> áttekintés a fejlesztés menetéről: <http://data.bnf.fr/roadmap>

Az MNMCK nyílt bibliográfiai adatokról szóló webhelye: <http://mnm.hu/hu/muzeum/kozponti-konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>

Museum API: <http://museum-api.pbworks.com/>

Nyílt adatok megosztásának fajtáit jelző ikonok, jelvények: <http://opendefinition.org/buttons/> és <http://lab.linkeddata.der.ie/2010/lod-badges/>

Nyílt bibliográfiai adatok alapelvei: <https://web.archive.org/web/20160426071002/http://openbiblio.net/principles/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

Nyílt licenck: <http://www.opendefinition.org/licenses/>

OECD principles and guidelines for access to research data from public funding, 2007: <https://www.oecd.org/sti/sci-tech38500813.pdf> ; Open Data Commons-Legal tools for open data: <http://www.opendatacommons.org/>

Open Bibliographic Data Guide: <http://web.archive.org/web/20101117180937/http://obd.jisc.ac.uk:80/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

Open Bibliographic Data Guide- Published data for unspecified use: <http://web.archive.org/web/201011171811110/http://obd.jisc.ac.uk/archives/usecases/uc1-2> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

Open data szócikk a Wikipédián: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Data

Open Knowledge International: <http://okfn.org>

Open Science data szócikk a Wikipédián: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Science_Data

Openglam alapelvek: <http://openglam.org/principles/>

Panton principles: <https://pantonprinciples.org/>

Science commons, SPARC Announce new tools for scholarly publishing: <http://sciencecommons.org/resources/press-releases/scae-launch> - A nyílt tudás definíciója: <http://opendefinition.org/> ; magyar nyelvű verzió: <http://opendefinition.org/od/1.1/hu>

Semantics conference Linked Data Award- BBC RES. (2016): <https://2016.semantics.cc/projects/research-and-education-space-res>

Szerzői jogi kalauz: <http://opendefinition.org/guide/data/>

WILSON, Andrew T. – EDWARDS, Ben (ed.): Open source archeology: ethics and practice. DeGruyter–Saur, 2015. Letölthető ingyenesen pdf-ben <https://www.degruyter.com/view/product/460080?format=EBOK> és epub formátumban is <https://www.degruyter.com/view/>

<product/460080?format=EPUB>

Working Group on Open Bibliographic Data: <https://blog.okfn.org/category/working-groups/wg-open-bibliographic-data>

Jegyzetek

1. <http://mnm.hu/hu/muzeum/kozponti-konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>
2. <http://mnm.hu/hu/muzeum/konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>
3. A legkülönbélebb adathalmazok széles körben használt bejelentő helye: <http://datahub.io>. A múzeumi adathalmazok speciális bejelentő helye: <http://museum-api.pbworks.com/w/page/21933420/Museum%C2%A0APIs>.
4. A történeti áttekintést, amire e fejezet támaszkodik, Németh Márton (még az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként) készítette el 2005-ben, nem publikált kéziratban. Fő forrása az open data és open science data címen közölt angol nyelvű wikipédia szócikkek voltak. https://en.wikipedia.org/wiki/Open_science_data
5. <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/oecdprinciplesandguidelinesforaccesstoresearchdatafrompublicfunding.htm/>
6. <http://www.tbray.org/ongoing/When/200x/2006/07/28/Open-Data/>
7. <http://mx2.arl.org/Lists/SPARC-OAForum/Message/3767.html>
8. <https://pantonprinciples.org/>
9. <http://www.europeana.eu/>
10. <http://pro.europeana.eu/publication/the-europeana-public-domain-charter/>
11. <http://okfn.org/>
12. <http://www.opendatacommons.org/>
13. <http://www.opendefinition.org/>
14. <https://okfn.org/about/governance/annual-report-2009-2010>
15. <http://pro.europeana.eu/blogpost/creative-commons-licenses-are-great-but-how-to-use-them/>
16. <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.hu>
17. <http://www.opendefinition.org/licenses/>
18. <http://www.opendefinition.org/licenses/>
19. <http://opendefinition.org/od/1.1/hu/>
20. <http://opendefinition.org/guide/data/> – What legal (IP) rights are there in data (and databases) fejezet
21. <http://opendefinition.org/buttons/>
22. <http://lab.linkeddata.der.ie/2010/lod-badges/>
23. <http://openglam.org/principles/>
24. <http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/open-culture-data-opening-glam-data-bottom-up/>
25. <https://web.archive.org/web/20160426071002/http://openbiblio.net/principles/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

26. Az Europeana szemantikus webhez kötődő adat-aggregátori és adatkurátori terveiről, tevékenységéről lásd az SWIB 16 konferencia vonatkozó előadásának prezentációját: <http://www.slideshare.net/HugoManguinhas1/entitifying-europeana-building-an-ecosystem-of-networked-references-for-cultural-objects>
27. <http://pro.europeana.eu/europeana-cloud/europeana-cloud-blog/europeana-cloud-shared-infrastructure-for-european-cultural-cont>
28. <http://web.archive.org/web/20101117180937/http://jisk.ac.uk:80/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)
29. <http://web.archive.org/web/20101117181110/http://obd.jisc.ac.uk/archives/usecases/uc1-2> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)
30. <http://data.bnf.fr/about>
31. <http://data.bnf.fr/roadmap> és <http://data.bnf.fr/about>
32. Semantics conference Linked Data Award- BBC RES. (2016): <https://2016.semantics.cc/projects/research-and-education-space-res>
33. BBC RES projekt: <https://bbcarchdev.github.io/res/>
34. Bishop, H. RES blog-Review of the year: <http://res-project.tumblr.com/post/154758429738/a-review-of-the-year>
35. <https://pim.hu/hu/kozkincs-nyilatkozat>
36. Itt csupán egyetlen példát említünk meg a számos közül, Dudás Anikó könyvajánlóját a témában megjelent talán leg-alapvetőbb nemzetközi kötetéről: <http://ki.oszk.hu/kf/2016/01/a-bibliografiai-informaciok-es-a-szemantikus-web/>
37. Open Source Archeology: Ethics and Practice. Andrew T. Wilson, Ben Edwards (ed.) Letölthető ingyenesen pdf-ben <https://www.degruyter.com/view/product/460080?format=EBOOK> és epub formátumban is <https://www.degruyter.com/view/product/460080?format=EPUB>

Beérkezett: 2017. február 6.

BIBFRAME a Nemzeti Múzeum Könyvtárában

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Szépművészeti Múzeum után a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára is megjelent a nyílt kapcsolt adatok világában: teljes katalógusát publikálta a szemantikus weben BIBFRAME formátumban. A MARC21 rekordokból kétmillió állítás és ötvenezer kapcsolat keletkezett a BNF, ISNI, LC NAF, VIAF, Wikidata forrásokhoz.

Az adathalmaz részletes leírása: <http://data.hnm.hu/set/colls/lib/bib/void-colls.html>;
SPARQL végpont: <http://data.hnm.hu/sparql/> (Graph IRI: <http://data.hnm.hu/colls/lib/bib/>);
CKAN leírás: <https://datahub.io/dataset/data-hnm-hu>; URI névkonvenció:
<http://data.hnm.hu/set/colls/uri.html>; Void fájl: <http://data.hnm.hu/set/colls/void-colls.ttl>.

A teljes adathalmaz (bibframe_ttl_2017_04.zip) Turtle szintaxissal letölthető:
<http://mnm.hu/hu/muzeum/konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>.

Az egyes dokumentumok BIBFRAME alapú és hagyományos MARC alapú leírásai között kereszt-hivatkozásokat hoztak létre a magyar rekordokon az új formátum tanulmányozásárai.

BIBFRAME leírás: <http://data.hnm.hu/doc/colls/lib/bib/Instance/MNMKVT19563>,
hagyományos leírás: <http://data.hnm.hu/doc/colls/lib/bib/Instance/MNMKVT19563.opac>.

Az online katalógus felől a következő URL képzési szabályok érvényesek:

Hagyományos leírás: <http://link.hnm.hu/lib/bib/MNMKVT19563>;

BIBFRAME leírás: <http://link.hnm.hu/lib/bib/MNMKVT19563.rdf>

Az online katalógus felől a BIBFRAME leíráshoz a teljes megjelenítési oldalon található „bf:” ikonra kattintással is el lehet jutni. A fenti URL-ek a rekordazonosító ismeretében alkothatók meg, illetve a <http://link.hnm.hu/lib/bib/MNMKVT19563> típusú URL-ek kiolvashatók az online katalógus teljes megjelenítési oldalairól is.

A közzététel összetevői: NIIF felhő számítógép; Virtuoso adatbáziskezelő; ALIADA URI névkonvenció; Mongúz kft. link feloldó; @Cult slr. MARC-BIBFRAME konverzió.

A projekt sikeréért az említett cégeken kívül kívülről köszönet illeti *Idoia Murua Belacort* az ALIADA szoftver és a Virtuoso telepítéséért. (Visszajelzés küldhető: horvath.adam@hnm.hu)

Forrás: Katalist, 2017. május 4. Horváth Ádám tájékoztatása alapján

60 éves az ENSZ Letéti Gyűjtemény az Országgyűlési Könyvtárban

KÁPOSZTÁS Edit – KARDOS Helga

I. Történeti áttekintés

Az 1945-ben alakult Egyesült Nemzetek Szervezete 1955. december 14-én vette fel tagjai közé Magyarországot. A szervezetnek érdekében állt, hogy munkájáról, eredményeiről, melyeket különféle dokumentumokban jelentetett meg, az egész világ tájékozódjon és a kiadványokhoz hozzáférjen. Ezért minden tagország a tagdíj fejében jogosult egy (nagyobb lélekszámú lakosság, ill. nagyobb területek esetében akár több) letéti könyvtárra. A letéti könyvtárat az ENSZ központi könyvtárának (United Nations Headquarters Library) igazgatója jelöli ki az adott ország javaslata alapján. Feltételek: nyilvános tudományos vagy szakkönyvtár legyen, és a dokumentumokhoz szabad és ingyenes hozzáférést biztosítson.¹ Az Országgyűlési Könyvtár akkori igazgatójának, *Vértes György*nek a kezdeményezésére 1956 júliusától az Országgyűlési Könyvtár lett hivatalosan az ENSZ letéti könyvtára. A dokumentumokat visszamenőleg, 1945-től angol és francia nyelven küldték meg, majd elkezdődött az anyagok állományba vétele és feldolgozása. 1975-ig csak korlátozott letét érkezett, ami azt jelenti, hogy az ideiglenes dokumentumokat még nem kapta a könyv-

tár. 1975 után teljes letéti gyűjteményként működött, a munkaanyagokkal együtt. A gyűjteményt a nagy olvasóterem melletti kis olvasóteremben helyezték el, és 1960 őszén nyitották meg a nagyközönség előtt.

A gyűjtemény, de maga a könyvtár is hosszú éveken át küzdött a szélesebb ismertségért. Lassan vált köztudottá, hogy az Országgyűlési Könyvtár nyilvános – 1953-ban nyitotta meg kapuit a nyilvánosság előtt –, és hogy az ENSZ dokumentumaihoz itt hozzá lehet férni. (Ehhez az is nagyban hozzájárult, hogy az 1960-ban tartott megnyitó sajtótájékoztatója elmaradt az akkori külügyminiszter kérésére.)²

Induláskor a különgyűjtemény állománya kb. 4000 kötet volt úgy, hogy a szakosított szervezetek közül csak az UNESCO és ILO dokumentumait tartotta meg, a WHO és a FAO anyagait tovább küldte az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központnak, valamint a MÉM Információs Központjának (AGROINFORM). A későbbiekben a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) dokumentumait is – kivéve a hivatalos dokumentumokat – átadta Budapesti Műszaki Egyetemnek. Ez volt a kezdete annak a hálózati tervnek,³ amely leírta, hogy a többi szakosított szervezet (pl. Nemzetközi Polgári

Légügyi Szervezet – ICAO, Nemzetközi Távközlési Unió – ITU, Postaügyi Világunió – UPU, Meteorológiai Világszervezet – WMO stb.) kiadványai a későbbiekben a megfelelő szakkönyvtárakba kerüljenek. Sajnos ez a terv nem valósult meg.

1974-ben az ENSZ Letéti Gyűjtemény a könyvtár emeleti részén egy különtermet kapott a hozzá tartozó raktárral. Az állomány ekkorra már kb. 14 ezer kötetből állt, és 1975-től az ideiglenes munkadokumentumok is kezdtek beérkezni. (Ideiglenes munkadokumentumnak nevezzük azokat a feljegyzéseket, irományokat, tervezeteket, amelyekből nem származott döntés, de fontos, akár egy későbbi döntés tekintetében meghatározó előkészítő anyagok.) Ezek a munkadokumentumok is nyilvánosak voltak, az ENSZ összes hivatalos nyelvén megjelentek, gyakran óriási mennyiségben gyarapítva az állományt. A könyvtár angol és francia nyelven kapta az ideiglenes munkadokumentumokat is.

A különgyűjteményben hat munkatárs dolgozott, hosszú ideig közvetlenül az igazgató irányítása alatt, és úgy működött, mint egy kis könyvtár a nagykönyvtárban. A gyűjtemény munkatársai intézték a szerzeményezést (ez valójában a hiányok bekérése volt az ENSZ-től), az állományba vételt, a formai és tartalmi feltárást, katalógusépítést, raktározást, állományellenőrzést és az olvasók tájékoztatását. A fontosabb dokumentumokról analitikus feltárásokat készítettek a könyvtár adatbázisai számára, emellett a gyűjtemény anyagáról kiadványokat jelentettek meg. (Ilyen volt pl. az ideiglenes dokumentumokról havonta közzétett jegyzék.) Indokolt volt ez a dolgozói létszám, hiszen a számítógépek előtti időkről beszélünk. Rengeteg munkával járt a dokumentumok visszakereshetővé tétele. A beérkező dokumentumok raktári jelzetalkotása is komoly szakértelmet igényelt. Az ENSZ kiadói jelzeteivel, illetve a hivatalos dokumentumok esetében a testületi név rövidítésével és számkombinációval fejezték ki a tartalmat. A hagyományos katalógusok mellett speciális katalógusok is épültek, pl. a konferenciákról, a symbol-katalógus⁴ (az ENSZ-kiadványok belső jelzete szerint). A könyvtáron belül a gyűjteményben kezdődött meg először a számítógépes feldolgozás a Textar (DOS alapú) szoftver segítségével 1990-ben. Először csak a katalógusépítés szintjén, majd két szoftverváltással eljutott a könyvtár napjaink Aleph integrált rendszeréhez.

2013-ban a könyvtár szervezeti és belsőépítészeti átalakuláson ment keresztül, amelynek eredményeként megszűnt a gyűjtemény külön terme. Köszön-

hetően annak, hogy a nagy olvasóterem olvasói tereit kibővítették, a galérián kapott helyet a gyűjtemény nagy része. Emellett a belső és külső raktárból működik a szolgáltatás egységes szolgáltatási rendben. Ez azt is jelentette, hogy a könyvtár nyitva tartásával megegyező rendelkezésre állással működik a különgyűjtemény is. Az ENSZ Letéti Könyvtár állománya ekkorra már több mint 35 ezer műből állt (kb. 42 ezer kötet); a dokumentumok nagy része raktárban van. A gyűjteménybe ma már papírfórmátumban csekély számban beérkező dokumentumot a Gyűjteményszervezési Osztály dolgozza fel, míg a tájékoztatást a Nyilvános Szolgáltatások Osztályának munkatársai látják el, egy kolléga pedig szakreferensként gondozza, építi a gyűjteményt. A letéti gyűjtemény használói továbbra is túlnyomóan a jogászok, joghallgatók, illetve egyetemi oktatók, kutatóintézetek munkatársai. Továbbra is él az a gyűjteményi specialitás, hogy kölcsönözni is lehet a gyűjtemény anyagából. Ez azért különleges, mert a törzsállomány alapvetően nem kölcsönözhető (kivételet képeznek meghatározott felhasználók és a könyvtárközi kölcsönzés).

Az ENSZ letéti gyűjteményi státusz elnyerésének feltétele volt az, hogy a szervezet által elküldött dokumentumok kölcsönözhetőek legyenek az azt kereső állampolgárok számára.

2. ENSZ források papírfórmátumban és elektronikusan

2.1. Nemzetek Szövetsége – Népszövetség (League of Nations)

Az ENSZ elődje a Népszövetség volt, amelyet a Párizsi Békekonferencia hozott létre 1919-ben. *Woodrow Wilson* amerikai elnök javaslatára alkották meg a Népszövetség Egyezségokmányát „*a nemzetközi együttműködés elősegítésére és a béke és biztonság elérésére*”. Magyarország 1922 óta tagja volt a szervezetnek.

A Nemzetek Szövetségének (1920-1945) kiadványai angol és francia nyelven érkeztek, és a gyűjtemény részét képezik. A Népszövetség egyik legfontosabb kiadványa az először 1920-ban megjelent „Szerződések gyűjteménye” (Treaty series). Nemzetközi szerződéseket tartalmaz angol és francia nyelven. Fontosságát mi sem tükrözi jobban, mint hogy az ENSZ folytatta kiadását.

2.2. Egyesült Nemzetek Szervezete – ENSZ (United Nations)⁵

Az 1945-ben alapított nemzetközi szervezet az államok közötti együttműködést segíti elő. Fő célja a béke és biztonság megteremtése. Alapokmányát 1945. június 26-án San Franciscoban írták alá, 1945. október 24-én lépett hatályba. Ez a nap azóta is az ENSZ napja. Hat hivatalos nyelve van, az angol, a francia, a spanyol, az orosz, a kínai és az arab.

Fő szervei a Közgyűlés, a Biztonsági Tanács, a Gazdasági és Szociális Tanács, a Gyámügyi Tanács, a Titkárság, valamint a Hágában székelő Nemzetközi Bíróság.

Az ún. hivatalos kiadványok az ENSZ fő szervei közül a Közgyűlés, a Gazdasági és Szociális Tanács, a Biztonsági Tanács, és a Gyámügyi Tanács üléseinek szó szerinti vagy összevont jegyzőkönyvei, a napirendi pontokhoz tartozó tanulmányok és javaslatok, az adott fő testület által létrehozott bizottságok, albizottságok, költségvetési szervek jelentései, valamint az adott ülészakon elfogadott ajánlások, határozatok. Ezek a kiadványok érkeztek papíralapon a könyvtár gyűjteményébe.

A szintén ENSZ fő szervei közé tartozó Titkárság önálló kiadói tevékenységet folytat. Kiadványai közérdeklődésre számot tartó dokumentumok. A Titkárság adja ki azokat, amelyeket a szervezet népszerűsíteni akar, ezek kereskedelmi forgalomban is kaphatók (pl. évkönyvek, fontosabb jelentések, tanulmányok, konferenciák jegyzőkönyvei, statisztikák stb.). Többségük a kiadás évszámára és a témakörre utaló kiadói jelzettel [sales number] rendelkezik, és 0–XX -ig terjedő témacsoportokba van rendezve:

- 0 – Genfi ENSZ-központ kiadványai
- I – Általános információk, tájékoztatók
- II. A – II. L – Gazdasági ágazatok, világ-, regionális gazdaság
- III – ENSZ-programok, egyéb intézmények
- IV – Szociális kérdések
- V – Nemzetközi jog
- VI – Gyámügyi területek
- VII – Biztonsági Tanács, békefenntartás
- VIII – Szállítástudomány, kommunikáció
- IX – Leszerelés, atomenergia
- X – Nemzetközi igazgatás
- XI – Kábítószerügy
- XIII – Demográfia
- XIV – Emberi jogok
- XV – Segélyezés és újjáépítés
- XVI – Pénzügyek
- XVII – Nemzetközi statisztikák
- XX – UNICEF (ENSZ Gyermekalapja) kiadványai

Ebben a rendszerben található jelenleg is a dokumentumok az olvasóterem szabadpolcain.

A titkársági kiadványok közül érdemes pár fontos és népszerű kiadványt megemlíteni. Ilyen az ENSZ évkönyve (Yearbook of the United Nations),⁶ amely az ENSZ testületek, szervezetek tevékenységét, valamennyi tárgyalt kérdést évenként összefoglal, az adott év jelentős dokumentumait közli, és nem utolsósorban a tájékoztatáshoz nagy segítséget nyújtó bibliográfiát is tartalmaz. Sajnos a nyomtatott kiadás elég nagy csúszásban van, 2016-ban adták ki a 2011-es adatokra vonatkozó évkönyvet. Az utólag beszkenvelt évkönyvek szintén kereshetők egészen 1946-tól. Mindig az adott évről szól, későbbi szerkesztésben. 2006 óta az ENSZ összes hivatalos nyelvén elérhető online. Ez az a nyomtatott formájú kiadvány, amelynek kiadását a tervek szerint továbbra is folytatni fog az ENSZ Kiadói Hivatala.

A másik ilyen összefoglaló kiadvány a *Statisztikai évkönyv (Statistical Yearbook)*⁷ mely világméretű összesítést, regionális és országos adatokat is tartalmaz nemzetgazdasági mérleg, ipar, kereskedelem, energia, szállítás, népesedés, szociális helyzet stb. témakörben. A már a Népszövetségnél is említett Treaty series, amely immár nemcsak a nemzetközi egyezményeket tartalmazza, hanem az ENSZ-nek, a tagállamok által a Titkárságnál hivatalosan bejelentett és bejegyzett két vagy többoldalú szerződéseit, az adott országok nemzeti nyelvén is.

Ehhez kapcsolódik a *Multilateral Treaties deposited with the Secretary-General*⁸ című kiadvány, amely tájékoztat a nemzetközi szerződések státuszáról, tehát a részes államokról, a ratifikációk időpontjáról, valamint nyilatkozatokat, fenntartásokat, kifogásokat is felsorakoztat.

A Hágai Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice) szintén az ENSZ fő testületei közé tartozik. A gyűjteményben megtalálhatók a Bíróság alapdokumentumai éppen úgy, mint a Bíróság Statútuma, eljárási szabályzata, éves jelentések, jogesetek, a Bíróság tevékenységét összefoglaló évkönyvek, a Nemzetközi Döntőbíróság határozatairól szóló jelentések. Fő feladata az államok által elé tárt jogviták eldöntése és az ENSZ Közgyűlése által elé küldött, kötelező erővel nem bíró tanácsadó vélemények megalkotása.

Honlapján⁹ angolul és franciául kereshetők a szervezet ítéletei, jogesetei, tanácsadó véleményei. A népszövetségi elődszervezet, a Nemzetközi Állandó Bíróság (Permanent Court of International Justice)¹⁰ dokumentumai: jogesetek, éves jelentések, tanács-

adói vélemények stb. is az állomány részét képezik. A kiadványok sorát kb. 30 folyóirat tartkítja, köztük a *United Nations Chronicle*, *Disarmament Forum*, *Human Rights*, *Refugees*.

3. Az ENSZ dokumentumai az interneten

Az ENSZ a fenntarthatóság és a környezetvédelem élharcosaként azt az elvet vallja, hogy minél több anyag már csak elektronikus úton legyen elérhető. 2016 szeptemberétől az ENSZ *Dag Hammarskjöld*-ről elnevezett központi könyvtára tesz rá kísérletet, hogy mintegy összefogja a letéti gyűjteményeket, és honlapján tájékoztatást nyújtson azok munkájáról.¹¹ Sok mindent megtudhatunk a letéti könyvtári rendszerről, betekinthetünk programjaikba, tevékenységükbe. Emellett a nemzetközi szervezet adatbázisait is egy helyen összesíti.¹² Beszámol saját könyvtári tevékenységéről is.¹³ Információszoftártást nyújt az ENSZ tisztségviselői, kutatók és a nagy nyilvánosság számára, valamint elvégzi az ENSZ anyagok indexelését, kereshetőbbé tételét, digitalizálását.

Az egyik legfontosabb internetes forrás az ENSZ dokumentumok teljes szövegű adatbázisa.¹⁴ Az 1993 óta működő adatbázis indulása óta gyűjti a csak digitálisan létező dokumentumokat. Ide tartoznak a Biztonsági Tanács, a Gazdasági és Szociális Tanács kiadványai, a Közgyűlés üléseinek jegyzőkönyvei, az üléseken tárgyalt témákhoz kapcsolódó tanulmányok, javaslatok, bizottsági jelentések, valamint az igazgatási kiadványok és más dokumentumok.

Az 1946 és 1993 között papíron kiadott kiadványokat digitalizált formában találhatjuk meg a katalógusban. A fő szervezetek, mint a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács hivatalos kiadványai az ENSZ hat hivatalos nyelvén érhetőek el, sőt néhány dokumentum németül is. Fontos, hogy az adatbázis teljes szövegű anyagokat tartalmaz, vagyis a linkre kattintva hozzáférünk az eredeti anyagokhoz.

A teljes szövegű adatbázis mellett természetesen van bibliográfiai adatbázisa is a nemzetközi szervezetnek UN Bibliographic Information System¹⁵ (röviden UNBISNET). Ez a New York-i és a genfi hivatali könyvtárának közös katalógusa. 1979 utáni dokumentumok kereshetők benne, de – köszönhetően a retrospektív konverzióknak – már egyre régebbi műveket is találhatunk, egészen 1946-tól. Természetesen a katalógus gyors hozzáférést biztosít az egyre nagyobb számú teljes szövegű anyaghoz is.

Külön kiemelik a kezdőoldalon a Biztonsági Tanács és a Közgyűlés szavazásaira illetve a beszédekre való

keresés lehetőségét. Az oldal tematikus bontásban is nyújt segítséget a keresésben. A már e-könyvben is elérhető művek linkekkel elérhetőek (Ebsco, Oxford Public International Law stb.).

Fontos forrás az egyezmények adatbázisa,¹⁶ amelyben mind a Népszövetség, mind az ENSZ multilaterális, vagyis többoldalú, illetve bilaterális, két ország között létrejövő egyezményére lehet keresni. A Népszövetség egyezményeinek anyaga folyamatosan kerül a honlapra. Cél, hogy 1920 januárjától 1946 áprilisáig minden egyezmény visszakereshető legyen. Alapvetően angol és francia nyelven érhetőek el az egyezmények, de a kétoldalúak esetében a két ország anyanyelvén megtalálhatók. Az adatbázis a nemzetközi egyezmények esetében tartalmazza az aláíró tagországok listáját, illetve a ratifikáció időpontját.

A UNECE (United Nations Economic Commission for Europe)¹⁷ egy 1947-ben az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa által alapított szervezet, amelynek Magyarország 1955-től a tagja. A szervezet célja a gazdasági integráció elősegítése Európában. Honlapja többek között tartalmazza Európa, Észak-Amerika és Közép-Ázsia gazdasági, egészségügyi, szociális, szállítási és környezeti statisztikáit, illetve demográfiai adatait. Ezen túlmenően a szervezet munkájáról ad hírt. Kiemelten foglalkozik a klímaváltozással, a fenntartható fejlődéssel, az esélyegyenlőségi kérdésekkel.

Az UN Commodity Trade Statistics adatbázis¹⁸ kereskedelmi, ipari statisztikákat, összegzéseket, országjelentéseket tartalmaz. Az adatvizualizációs technikának köszönhetően tartalmaz és látványos grafikonok, táblázatok mutatják be az adatokat.

Fontos forrás a New York-i könyvtár Human Rights Issues adatbázisa.¹⁹ Az ENSZ emberi jogi testületeinek anyagaihoz biztosít teljes szövegű hozzáférést. Elérhető innen például az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának (The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights) honlapja is,²⁰ amely számos fontos dokumentumot publikál emberi jogi témában. Ezek a publikációk haszonnal forgathatók mind a kormányzati, mind a civil szervezetek, vagy akár az állampolgárok által is. Itt is az ENSZ mind a hat hivatalos nyelvén elérhetőek a dokumentumok.

Fontos és aktuális forrásokat tartalmaz az ENSZ menekültüggyel foglalkozó ügynökségének (The UN Refugee Agency) oldala.²¹ A honlapon információk találhatóak arról, hogyan szabályozzák az országok szintjén a menekültkérdést, illetve hogyan látják a nemzetközi szervezetek egyes országok menekült-

ügyi, kisebbségi politikáját. Az ehhez szorosan kapcsolódó *Relief*²² oldal kifejezetten a humanitárius segítségnyújtásról ad hírt, vagyis arról, hogyan működik a gyakorlatban ez a tevékenység.

3.1. Az ENSZ elektronikus könyvtára²³

Digitális tartalmakat felvonultató e-könyvtár. A nyomtatásban már meg sem jelenő (born-digital) dokumentumok, sorozatok, e-könyvek, könyvfejezetek, folyóiratcikkek találhatóak meg rajta több témakörben. A tervek szerint 500 új címmel fog évente bővülni a gyűjtemény.

A felhasználóbarát (discovery-típusú) keresőfelületen könnyen található a megadott témákban szakirodalmat. A könyveket fejezetenként indexelik és visszakereshetővé teszik folyamatosan, és képernyőn olvashatók és letölthetők a dokumentumok. Az adatbázis intézményeken keresztül érhető el. A könyvtár olvasói ingyenesen hozzáférhetnek a dokumentumokhoz.

4. Az ENSZ szakosított szervezeteinek dokumentumai

A könyvtár állományában négy szakosított szervezet, az UNESCO, a WTO/GATT, az ILO és az IAEA dokumentumai találhatóak meg.

4.1. Nevelésügyi, tudományos és kulturális szervezet (UNESCO)²⁴

Az 1945-ben alapított szervezet célja eredetileg az volt, hogy megerősítse a nemzeteket abban a tudatban, hogy a népek közötti béke nemcsak politikai és gazdasági megegyezésen alapul, hanem a morális és intellektuális együttműködésen is. Az UNESCO például a mai napig küzd azért, hogy mindenki egyenlően részesüljön az oktatásból. A kultúrák közötti egyetértés alapja más kultúrák megértése és elfogadása, ezért küzd a kulturális sokszínűség megtartásáért is.

A kereskedelmi forgalomba kerülő kiadványok tükrözik az UNESCO sokféle tudományterületet átfogó tevékenységét. Ha megnézzük a nevelés- és oktatásügy, természet- és alkalmazott tudományok, társadalomtudomány, kulturális ügyek, tájékoztatás és ismeretközlés terén kifejtett tevékenységet bemutató könyveket, a világ fejlődését is nyomon követhetjük. Ha csak az oktatást vesszük figyelembe, a kezdeti kiadványokban a szervezet küzdelmét láthatjuk az

írástudatlanság felszámolásáért, míg napjainkban már a minőségi oktatás és az élethosszig tartó tanulás egyetemességéről szólnak. Az ismeretközlés és az infokommunikáció közötti különbségről is képet kapunk. Az állománynak nem csak a könyvek, de a folyóiratok is szerves részei.

A szervezet védi az épített és természeti örökséget, a kulturális örökség kifejezés és elv az UNESCO nevéhez fűződik. 195 ország a tagja, Magyarország 1948 óta. Központja Párizsban van.

Irányító testületeinek – a Közgyűlés (General Conference), a Végrehajtó Bizottság (Executive Board), a Főigazgató (Director General) – jegyzőkönyvei, határozatai, jelentései, valamint költségvetések, beszédek, nemzetközi egyezmények, ajánlások képezik a szervezet hivatalos dokumentumait.

4.1.1. Az UNESCO adatbázisai

UNESDOC²⁵

Kereshető benne a szervezet irányító szerveinek hivatalos kiadványai. Egyezmények, ajánlások, nyilatkozatok, monográfiák is az ENSZ hivatalos nyelvén.

UNESCO STATISTICS²⁶

A szervezet munkájáról szóló statisztikák kereshetőek benne (oktatás, kultúra, információs technológia, tudomány, kommunikáció). Több nyelven letölthető dokumentumok.

UNESCO Magyarországon²⁷

A szervezet Magyarországon is számos programot szervez, és érdemes kiemelni az UNESCO – Világemlékezet programot,²⁸ amely keretén belül a szervezet számba veszi a világban létező archívumok, könyvtárak, levéltárak és egyéb gyűjtemények állományát a tagállami javaslatok alapján, és lehetővé teszi ezeknek széles körű megismerését. Különös hangsúlyt fektet a veszélyeztetett állapotban lévő értékekre. Magyarországról ide tartozik például a Bibliotheca Corviniana vagy az MTA Könyvtár Kőrösi Csoma Sándor gyűjteménye.

4.2. Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)²⁹

1919-ben alapított szervezet, az ENSZ szakosított szervezete. Még a Népszövetség társult ügynökségként jött létre, de túlélte azt. Magyarország 1922 óta tagja. Fő célja a munkavállalók munkajogi és szociális védelmének a biztosítása. Mindezt nemzetközi munkaügyi normák kiadásával teszi. Középpontjában

az esélyegyenlőség biztosítása, a társadalmi egyenlőtlenségek megakadályozása áll. Testületeiben részt vesznek a kormányok, munkaadók és munkavállalók képviselői.

A gyűjtemény őrzi a testület dokumentumait angol és francia nyelven, melyek hivatalos kiadványokból, jegyzőkönyvekből, jelentésekből, költségvetésekből, ajánlásokból stb. állnak. Az ILO nem csak a munkaüggyel kapcsolatos egyezményeket és ajánlásokat fogalmaz meg, de ezek végrehajtására is erőfeszítéseket tesz, az aláíró államok kormányaitól számon kér, valamint a munkaadói és munkavállalói szövetségeknek is jelentést küld az elért eredményről. A monográfiákban figyelemmel kísérhetjük a nemzetközi munkaügyi szabályozást, a foglalkoztatás, szociális védelem, munkaegészségügy, munkakörülmények, szakképzés és munkaügyi statisztikák alakulását. A folyóiratok is ezekben a témakörökben tartalmaznak cikkeket, tanulmányokat.

4.2.1. Az ILO adatbázisai

LABORDOC³⁰

Az oldalon az ILO genfi könyvtárának³¹ katalógusa, a szervezet kiadványai kereshetők, könyvek, munka- és konferenciaanyagok, háttérdokumentumok főként teljes szöveggel. Mindez köszönhető a könyvtár komoly digitalizálási programjának.³² Ennek keretében 2005 óta már kiadványaik jelentős részét digitalizálták, és a munka folyamatosan tart, így a retrospektív anyagok is bekerülnek az adatbázisba. An International Journal of Labour Research-t, és az International Labour Review-t, vagyis az ILO által kiadott szakfolyóiratokat analitikusan feltárják, kereshetők a benne lévő cikkek, majd teljes szöveggel le is tölthetők. Főként angol nyelven vannak anyagok, de jelentős a spanyol és francia nyelvű forrás is. Erőssége az adatbázisnak, hogy tárgyszavakkal látták el a dokumentumokat, így a keresések jól szűkíthetők.

A NATLEX³³ nemzeti munkaügyi és társadalombiztosítási szabályokat tartalmaz, valamint az ezekhez kapcsolódó emberi jogi szabályozásokat. Az ILO statisztikáit, kiadványait is megtaláljuk az oldalon ingyenesen letölthető formában.

A NORMLEX³⁴ nemzetközi munkajogi standardokat és ratifikációs információkat tartalmaz. Országonként visszakereshető, mely konvenciókat mikor tették a nemzeti jogszabályok részévé. Az országprofilok (country profiles) részben országonként lebontva megtalálhatók a nemzeti munkaügyi jogszabályok.

ILOSTAT³⁵

Munkaügyi statisztikákat kereshetünk ebben az adatbázisban. Itt is országonként is eljuthatunk egy-egy ország munkaügyi statisztikájához. Több mint 230 ország adatait tartalmazza.

4.3. Világkereskedelmi Szervezet (GATT/WTO)³⁶

A Világkereskedelmi Szervezet (General Agreement on Tariffs and Trade/World Trade Organization) a tagállamok közötti kereskedelmi kapcsolat szabályozásáért felelős nemzetközi szervezet. Dokumentumainak témaköre a nemzetközi kereskedelempolitika, multilaterális kereskedelmi tárgyalások, megállapodások. A tagállamok egyetértésére alapozza döntéseit, a nemzeti parlamentek ratifikálják azokat. 1995-ben jött létre, az 1947-ben megkötött Általános Vám-és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) utódként. Központja Genfben van. Jelenleg 161 tagországot számol. Magyarország 1973 óta volt tagja a GATT-nak, és 1995 óta tagja a WTO-nak is.

A nemzetközi egyezmények angol és francia nyelven is megtalálhatóak, de a szervezet többi anyaga csak angol nyelven érhető el a gyűjteményben.

4.3.1. A WTO és a GATT adatbázisa

WTO documents³⁷

Ebben az adatbázisban található a szervezet hivatalos dokumentumai (egyezmények, statisztikák) angol, francia és spanyol nyelven. Visszamenőleg egészen az alapításig kereshetők a GATT dokumentumai is.

4.4. Nemzetközi Atomenergiái Ügynökség (IAEA)

A Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (International Atomic Energy Agency)³⁸ kormányközi szervezet, amely a tudományos és technikai együttműködés fontos terepe. Az atomenergia békés és biztonságos felhasználásának elősegítéséért küzd. Fő céljának tekinti a konfliktusok békés megoldását, és a környezeti fenntarthatóság megőrzését. 1957 óta létezik, központja Bécsben van, és 168 tagországa van, Magyarország a kezdetektől a tagja.

Dokumentumaiból csak kevés található meg a gyűjteményben, csak a hivatalos anyagok és csak angolul (jegyzőkönyvek, jelentések a nemzetközi együttműködésről és nukleáris biztonságról, határozatok, a szervezet költségvetése)

IAEA documents:³⁹ az ügynökség dokumentumai, illetve az egyezmények érhetőek el az adatbázisban.

5. Kapcsolódó szakirodalom a könyvtár állományában

A gyűjteményhez tartozó kézikönyvtár az olvasók minél teljesebb tájékoztatását segíti elő. Itt a nem ENSZ által kiadott, de az ENSZ-családról szóló monográfiák, tanulmánykötetek, lexikonok, adattárak találhatóak. Sajnos magyar nyelvű mű kevés jelent meg ezekben a témákban, így a kézikönyvtár anyaga többnyire angol nyelvű.

Zárszó

Az ENSZ források megjelenítése folyamatos változáson megy keresztül. A nyomtatott művek helyét fokozatosan veszik át az elektronikus források, adatbázisok. A nemzetközi szervezet célja, hogy egyrészt a fenntarthatóság jegyében csökkentse a papírfelhasználást, és ezzel védje a környezetet, másrészt az internetelés növekedésének köszönhetően egyre többen férnek hozzá könnyebben és olcsóbban az ENSZ dokumentumaihoz, és az ENSZ célja már a kezdetektől fogva is ez volt.

Irodalom

BALÁZSNÉ VEREDY Katalin: Unesco-kiadványok az Országgyűlési Könyvtárban = Könyvtáros, 17. évf. 1967. 12. sz. 716–717. p.

ENSZ letéti könyvtárak Magyarországon = Könyvtáros, 27. évf. 1977. 7. sz. 391–392. p.

JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995. Bp. 1985.

Az Országgyűlési Könyvtár ENSZ Letéti Gyűjteménye. Összeáll.: Balkay Bálintné. Bp. 1984.

Jegyzetek

Az elektronikus dokumentumok letöltése: 2016. nov. 10.

1. Az ENSZ Letéti Könyvtárai ld. <https://library.un.org/content/united-nations-depository-library-programme>
2. JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995. Bp. 1995, 419 p.
3. ENSZ letéti könyvtárak Magyarországon = Könyvtáros, 27. évf. 1977. 7. sz. 391–392. p.

4. <http://research.un.org/en/docs/symbols>
5. <http://www.un.org/en/index.html>
6. <https://unyearbook.un.org/>
7. <http://unstats.un.org/unsd/publications/statistical-yearbook>
8. http://www.un-ilibrary.org/international-law-and-justice/multilateral-treaties-deposited-with-the-secretary-general_61e195c4-en
9. <http://www.icj-cij.org/homepage/>
10. <http://www.icj-cij.org/pcij/>
11. <https://library.un.org/content/united-nations-depository-library-programme>
12. <https://library.un.org/content/un-resources-documents>
13. <https://library.un.org/content/our-activities>
14. <https://documents.un.org/prod/ods.nsf/home.xsp>
15. <http://unbisnet.un.org/>
16. <https://treaties.un.org/>
17. <http://www.unece.org/info/ece-homepage.html>
18. <http://comtrade.un.org/>
19. <http://research.un.org/en/docs/humanrights/charter>
20. <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/hrcindex.aspx>
21. <http://www.refworld.org/>
22. <http://reliefweb.int/>
23. <http://www.un-ilibrary.org/>
24. <http://en.unesco.org/>
25. <http://www.unesco.org/new/en/unesco/resources/online-materials/publications/unesdoc-database/>
26. <http://www.uis.unesco.org/Pages/default.aspx>
27. <http://www.unesco.hu/>
28. <http://www.unesco.hu/unesco-vilagemlekezet>
29. <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
30. <http://labordoc.ilo.org/?ln=en>
31. <http://www.ilo.org/inform/lang--en/index.htm>
32. <http://www.ilo.org/inform/about-us/digitization-project/lang--en/index.htm>
33. <http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.home>
34. <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:1:0::NO>
35. <http://bit.ly/28MibWV> (Az ILOSTAT adatbázis honlapja)
36. <https://www.wto.org/>
37. https://www.wto.org/english/docs_e/docs_e.htm
38. <https://www.iaea.org/>
39. <https://www.iaea.org/publications/documents>

Beérkezett 2017. január 8.

Röviden az RDA-ról

DANCS Szabolcs

Nem kétséges, hogy a hazai könyvtári szabványosítás megújításának¹ kiemelten fontos eleme lesz a korszerűség kívánalmainak megfelelő, átfogó katalógizálási szabályzat bevezetése. Jelen írás célja, hogy röviden és közérthetően összefoglalja, amit az RDA-ról (Resource Description Access – forrásleírás és hozzáférés), az angol-amerikai katalógizálási szabályzatról – első körben érdemes elmondanunk.

Mi az RDA? (És mi nem az RDA?)

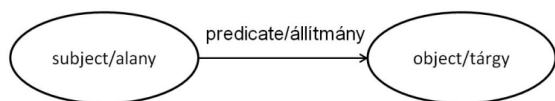
Néhány fontosabb állítás az RDA-ról:

- © Az RDA az új angol-amerikai katalógizálási szabályzat, vagyis – a félreértések elkerülése végett – nem adatsere-formátum (mint a HUNMARC vagy a MARC21), nem is szabvány (nem rendelkezik sem nemzetközi ISO, sem amerikai NISO azonosítóval);
- © Az RDA kialakításakor tekintettel voltak az IFLA által kiadott „Nyilatkozat a nemzetközi katalógizálási alapelvekről”² című dokumentumban foglaltakra, sőt maga a nyilatkozat hivatkozik is a szabályzatra, forrásdokumentumként.
- © Az RDA-t számos országban bevezették, csak Európában maradván: Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Hollandia, Norvégia, Spanyolország, Svédország, a teljes német nyelvterület. A szűkebb régiókból pedig Csehország, valamint az elmúlt években Szlovákia is megtette az első lépéseket az átállás felé.³

Az RDA tehát a korábbi angol-amerikai katalógizáló szabályzatot (AACR2) váltja le. Megalkotói felismerték, hogy a mögötte meghúzódó újszerű megközelítés miatt alapjaiban lesz más, mint az előző szabályzatok, ezért elvetették a kínálkozó hagyományos elnevezést, AACR3.

Az RDA célkitűzései egyrészt a szemantikus webes törekvések felől válnak megragadhatóvá, másrészt –

az előbbivel szoros összefüggésben – az RDA választ kíván nyújtani a könyvtárosokat régóta foglalkoztató néhány problémára. Ilyen lényegi kérdés például: hogyan tudjuk hatékonyabban elérhetővé tenni adatainkat, fokozni azok felhasználását? Másként fogalmazva: hogyan szabadíthatók ki a könyvtári adatok a relációs adatbázisok „fogságából”, és hogyan lehet gépileg olvashatóvá tenni azokat? Az RDA úgy kínál megoldást erre, hogy a szabályzat szerint készített leírások a szemantikus web nyelvén, ún. RDF-tripletekként publikálhatók, így a számítógépek (keresőmotorok) számára is értelmezhetővé válnak. Az RDA maga ugyanakkor hangsúlyozottan nem a gépileg olvasható rekordformátum leírása, hanem „csak” egy szabályzat, amely – a megszokott módon pontokba szedve – meghatározza, milyen adatláncra van szükség egy leírás elemeinek reprezentálásához (pl. a mű címének felvétele, hozzáférési pontok létrehozása).

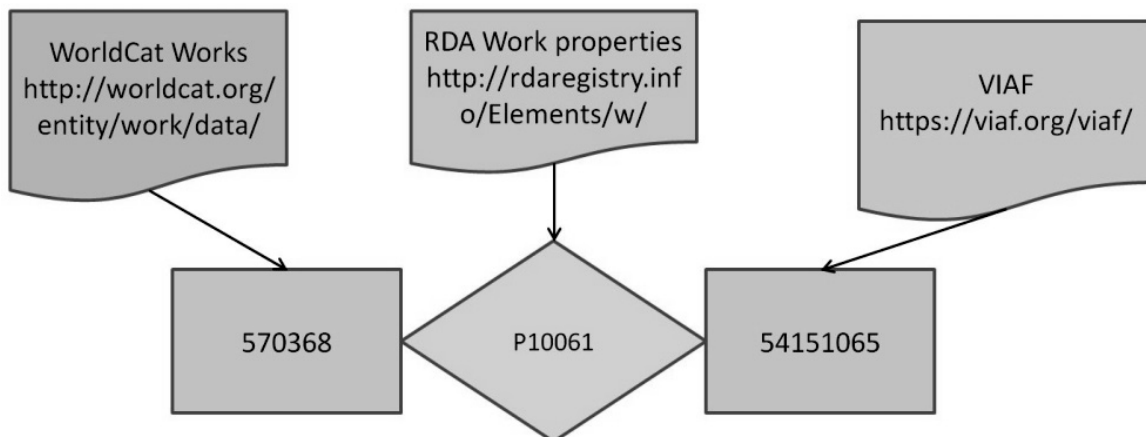
1. ábra

RDF-állítás (gráfként reprezentálva)

2. ábra

RDA-triplet szöveges tartalommal reprezentálva

4. ábra

RDA-triplet és névterek

3. ábra

RDA-triplet URI-hivatkozásokkal

Az RDA bevezetése mindamelllett arra készítet minket, hogy újragondoljuk a katalogizálás megszokott munkafolyamatait. Az RDF világában a tripletekként megfogalmazott állítások állítmányai csakúgy elő-redefiniáltak, mint ahogy az alanyok és tárgyak, amelyekre szintúgy univerzális egyedi azonosítókkal (ún. URI-kkal) hivatkozunk. A törekvések arra irányulnak, hogy ne csak az elemkészletek legyenek előre meghatározottak (ld. adatmezők az adatsereformátumok, pl. MARC21 esetében), hanem az egyes értékeket is lehetőség szerint kontrollált szótárakból, ún. értékszótárakból vegyük: még pontosabban névterekből, URI-val meghivatkozható módon. Jóllehet volt hasonlóra példa korábban is, hiszen a MARC21 néhány adatmező esetében előírja a megfelelő ISO szabvány alkalmazását, az RDA megjelenésével azonban, ami kivétel volt, kezd szabállyá válni.

Az RDA viszonya a MARC21-hez és az ISBD-hez

Közelebb vihet az RDA megértéséhez, ha a már ismert fogalmak relációjában is megvizsgáljuk.

Az RDA tehát alapvetően katalogizálási szabályzat, miután azonban a benne található információk egy része az RDF nyelvre átültetve elemkészletként is reprezentálható, ez az elemkészlet összeegyeztethető, illetve – egy bizonyos mértékig – összehangolható az adatsere-formátumokéval, így pl. a MARC21-ével. Az RDA elemkészlete tehát, ahogy a szabályzat maga is kimondja, kompatibilis a MARC21-ével (RDA 0.3.4)*.

Míg a MARC21 is tartalmaz az ISBD-re való utalásokat, az RDA kimondja az ISBD-vel való kompatibilitást (RDA 0.3.3). Az RDA elemkészlete és az ISBD közötti megfeleltetés táblája nyilvánosan elérhető.**

Az RDA fejlesztése terén alkalmazott fontos alapelv a jelenlegi rendszerekkel való kompatibilitás, ami ugyanakkor csak egy bizonyos fokig lehetséges. Az RDA ugyanis egy ponton túl szétfeszíti a MARC-

formátumok nyújtotta kereteket. Ennek felismeréséből született a BIBFRAME kezdeményezés (erről bővebben ld.: *Az RDA és a „többiek”* c. fejezetet). Az eddigiek alapján elképzelhető az RDA lépcsőzetes bevezetésének egyfajta forgatókönyve:

- © a MARC-alapú beviteli űrlap kiegészítése az újonnan bevezetésre kerülő elemekkel (MARC-vonatkozásban ez adatmezőt jelent);
- © az értékszótárak (névterek) használatának előírása;
- © formai/tartalmi szabályok bevezetése.

(A bevezetés ilyen elképzeléséhez nyújtanak támpontot az egyes megfeleltetési táblák.)

A fentiekkel párhuzamosan elkezdődhet a BIBFRAME bibliográfiai leírási modellre való átállás előkészítése.

Az RDA és a „többiek”

A következő táblázatban összefoglaltuk, hogyan viszonyul az RDA a könyvtári katalogizálás megújítása kapcsán emlegetett további fogalmak tartalmához.

Fogalom	Fogalmi szint	Definíció	RDA-összefüggés
FRBR	(fogalmi) modell	Fogalmi modell a bibliográfiai rekordok használóinak négy alapigénye (megtalálni, azonosítani, kiválasztani és megszerezni) szempontjából releváns entitások, az egyes entitások ismérvei és az entitások között lévő kapcsolatok leírására (entitás-kapcsolat modell).	Az RDA erre épít; RDF-formátumban publikált változata tartalmazza az FRBR 1., 2. és 3. csoportjában meghatározott entitásokat.
RDF	adatsere-modell	A (szemantikus) weben való információábrázolás (reprezentáció) keretrendszere (nyelve); a kapcsolt adatként (linked data) való publikálás alapkövetelménye.	Az RDA szabályrendszere RDF nyelven (is) megfogalmazható.
MARC21	adatsere-, kommunikációs formátum	Metaadat-séma, amely követi az ISO 2709 szabványt a bibliográfiai leírás adatainak struktúrája vonatkozásában; a MARCXML séma alapját képezi.	A MARC21-et az RDA-hoz igazítják, elemkészletét ilyen értelemben bővítik/módosítják/tovább szegmentálják.
BIBFRAME	adatsere-formátum ÉS bibliográfiai leírási modell	RDF-állítások formájában kifejezett, a MARC 21 elégtelenségét megoldó modell.	Az RDA a BIBFRAME elemkészletének egyik fő forrása, ugyanakkor törekvése szerint a BIBFRAME független szeretne lenni minden katalogizálási szabályzattól.

* Az RDA elemek és a MARC21 elemei közötti megfeleltetéseket egyébként a szabályzat D és E függelékei tartalmazzák.

** http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/isbd2rda_alignment_v3_1.pdf.

Az RDA tehát alapjaiban épít a bibliográfiai tételek funkcionális követelményei (=Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR) fogalmi modellre, amely a bibliográfiai rekordok használóinak négy alapigénye (megtalálni, azonosítani, kiválasztani és megszerezni) szempontjából releváns entitások, az egyes entitások ismérvei és az entitások között lévő kapcsolatok leírására (entitás-kapcsolat modell) szolgál, és ezáltal elrugaszkodik a relációs adatmodelltől. Jóllehet az RDA-t úgy fejlesztik, hogy az adatok más metaadatsémákban, így például MARC-ban is megjeleníthetők legyenek, a MARC-RDA megfeleltetésnek megvannak a maga korlátai. Az adatsere-formátum alkalmatlansága az RDA teljes körű leképezésére az entitások közötti kapcsolatok kifejezése terén mutatkozik meg. Ezt a korlátosságot kívánja kiküszöbölni a MARC-csereformátumok leváltására fejlesztett új bibliográfiai keretrendszer, a – korábban már említett – BIBFRAME (Bibliographic Framework Initiative=Bibliográfiai Keretrendszer Kezdeményezés), amelynek fejlesztése azonban túlmutat egy új, RDA-kompatibilis adatsere-formátum létrehozásán, amikor is végső céljának egy minden katalógizálási szabályzattól független bibliográfiai leírási modell megalkotását tekinti.

A BIBFRAME elemkészlete egyfelől a kapcsolt adatok modelljét követi, másrészt összhangban van az FRBR-ban foglaltakkal. (Az FRBR és a BIBFRAME modellje ugyanakkor nincs egy az egyben átfedésben egymással: a *Work* (mű) például a *mű* és a *kifejezési forma* jegyeit is magán viseli.)

Ha összevetjük a BIBFRAME-et a MARC21 formátummal, azt látjuk, hogy utóbbi az önmagában is értelmezhető katalógusrekordra fókuszál: a műről és annak fizikai hordozójáról összegyűjtött információkat közli személynevek, testületi nevek, tárgyszavak stb. formájában. Ezzel szemben a BIBFRAME nem rekordban, nem az információk esetenkénti megismétlésében gondolkodik, hanem a források összekapcsolásában, és erre kontrollált azonosítókat alkalmaz (ahogy a MARC21 is bizonyos esetekben: pl. országkódok, nyelvkódok). A BIBFRAME ezáltal belépést kínál az adatok hálójára (web of data).

Mit mond magáról az RDA?⁴

Az RDA az adatok rögzítésére vonatkozó iránymutatásokat és előírásokat tartalmaz, ezáltal nyújtva segítséget az információforrások megtalálásához. A szabályzat használatával létrehozott információforrás-leíró adatoknak a szabályzat megalkotóinak

szándéka értelmében segíteniük kell a felhasználót az alábbi feladatai elvégzésében:

- 🕒 az információforrás *megtalálásában*, azaz abban, hogy megtalálja a keresési feltételeinek megfelelő információforrásokat;
- 🕒 az információforrás *azonosításában*, azaz abban, hogy megerősítést nyerjen: a leírt információforrás a keresett információforrásnak megfelel, illetve különbséget tudjon tenni kettő vagy több hasonló jellegű információforrás között;
- 🕒 az információforrás *kiválasztásában*, azaz abban, hogy a szükségleteinek megfelelő információforrást válassza ki, és
- 🕒 az információforrás *elérésében*, azaz abban, hogy a leírt információforrást megszerezze, vagy hozzáférése legyen hozzá.

Az információforráshoz kapcsolódó entitást (személy, család, testület, fogalom stb.) leíró, RDA használatával létrehozott adatoknak a szabályzat megalkotóinak szándéka értelmében segíteniük kell a felhasználót az alábbi feladatai elvégzésében:

- 🕒 *megtalálás*, azaz információ találása az entitásról és az entitáshoz kapcsolódó információforrásokról;
- 🕒 *azonosítás*, azaz annak megerősítése, hogy a leírt entitás a keresett entitásnak megfelel, illetve különbségtétel a kettő vagy több hasonló nevű stb. entitás között;
- 🕒 *tisztázás* – a két vagy három hasonló entitás közötti kapcsolat tisztázása, illetve a kapcsolat tisztázása a leírt entitás és a között a név között, amelyen ismert;
- 🕒 *megértés* – annak megértése, hogy miért egy bizonyos név vagy cím, vagy név- vagy címforma szolgál az entitás kitüntetett (preferált) nevéként vagy címeként.

Az RDA átfogó, minden tartalomtípusra és az információközvetítés módja szerinti típusra kiterjedő iránymutatásokat és előírásokat tartalmaz. Főbb jellemzői közé tartozik, hogy miközben egy rugalmas és kiterjeszhető keretrendszert kínál a digitális technológiával létrehozott és terjesztett információforrások leírására, addig azoknak az intézményeknek az igényeit is kiszolgálja, amelyek alapvetően analóg formátumú információforrásokkal foglalkoznak. A szabályzatot úgy tervezték, hogy egyfelől használja ki az új adatbázis-technológiák hatékonyságából és rugalmasságából eredő előnyöket a gépi adatrögzítés, a tárolás, visszakeresés és megjelenítés terén, ugyanakkor kompatibilis legyen azokkal a régebbi technológiákkal, amelyeket az információforrások

felkutatását célzó alkalmazások közül sok a mai napig használ.

Az RDA-ban élesen elkülönülnek az adatok rögzítésére és az adatok megjelenítésére vonatkozó iránymutatások és előírások. Ennek célja, hogy optimalizálja a rugalmasságot mind az RDA segítségével létrehozott adatok tárolása, mind azok megjelenítése terén. Szabadon hozzáférhető az a dokumentum, amely egy vázlatos útmutatást tartalmaz arról, hogy az RDA-adatokat hogyan lehet relációs vagy objektumorientált adatbázisban, vagy esetleg régebbi adatbázis-struktúrákban tárolni (<http://www.rda-jsc.org/docs/5editor2rev.pdf>).

Az RDA összhangban van az IFLA által kifejlesztett, a bibliográfiai és besorolási adatokra vonatkozó fogalmi modellel, ezek:

- 🕒 a bibliográfiai tételek funkcionális követelményei (= Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR),
- 🕒 a besorolási adatok funkcionális követelményei (= Functional Requirements for Authority Data, FRAD),
- 🕒 a tárgyi besorolási adatok funkcionális követelményei (= Functional Requirements for Subject Authority Data, FRSAD).

Az FRBR, FRAD és FRSAD modellek alkotják az RDA mögött meghúzódó keretrendszert, amelynek az alábbiakat szükséges támogatnia:

- a.) teljes körű lefedettség a tartalomtípusok és az információközvetítés módja szerinti típusok tekintetében;
- b.) rugalmasság és kiterjeszhetőség az újonnan megjelenő információforrás-jellegzetességek kezelésére;
- c.) adaptálhatóság a technológiai környezetek széles körében funkcionáló adatok kezelése érdekében;
- d.) lefedettség a témátípusok tekintetében.

Az RDA fejlesztői ugyanakkor 2016 végén deklarálták, hogy a szabályzatot a jövőben átalakítják az előbbi modelleket integráló könyvtári referenciamodellnek (library reference model, LRM) megfelelően.⁵

Az RDA az angol-amerikai katalogizálási szabályzatban (AACR) lefektetett alapokra épül, illetve azokra a katalogizálási hagyományokra, amelyeken az AACR szabályzatok alapultak.

Az RDA létrehozásakor figyeltek arra, hogy az RDA használatával készült adatok integrálhatóak legyenek az AACR (és a hasonló szabályzatok) segítségével

fejlesztett, már létező adatbázisokba. Az RDA fejlesztése során használt egyéb, kulcsjelentőségű szabályozó dokumentumok: a Nemzetközi Szabványos Bibliográfiai Leírási Szabályzat (International Standard Bibliographic Description, ISBD), a MARC21 bibliográfiai adatformátum és a MARC21 besorolási adatformátum.

Az egyéb közösségek (levéltárak, múzeumok, kiadók, szemantikus web stb.) által használt metaadat-szabványokat ugyancsak figyelembe vették az RDA tervezése során. A cél az volt, hogy az RDA és a többi metaadat-szabvány közötti interoperabilitás hatékony szintjét érjék el.

A RDA emellett alkalmazkodik az RDA/ONIX információforrás-kategorizálási keretrendszerhez (RDA/ONIX Framework for Resource Categorization), elemkészlete kompatibilis az ISBD-vel, a MARC21-gyel, a Dublin Core-ral.

Az RDA-ban alkalmazott katalogizálási elvek megfelelnek az IFLA által kiadott “Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről” című dokumentumban foglaltaknak.

Az RDA céljai

A célok között első: a használói igények szem előtt tartása. További cél a költséghatékonyság, azaz – a bevezető megfogalmazásában – az adatoknak eleget kell tenniük azoknak a funkcionális követelményeknek, amelyek támogatják a felhasználói feladatok költséghatékony elvégzését. Harmadik kiemelt cél a rugalmasság, amely alatt az RDA megfogalmazói azt értik, hogy az adatoknak a formátumtól, a médiumtól, illetve a tárolási és kommunikációs rendszertől függetlenül működőképeseknek kell lennie, valamint hogy alkalmasnak kell lenniük arra, hogy különféle környezetekben használják őket. A negyedik cél a folyamatosság biztosítása: az adatoknak integrálhatóknak kell lenniük a már létező adatbázisokba.

Összefoglalás, avagy miben más az RDA, mint az eddigi szabályzatok?

Az adatelérés nehézségének leküzdésére az új katalogizálási szabályzatot (RDA) úgy fogalmazták meg, hogy az adatokat a keresőmotorok számára is értelmezhető módon, RDF nyelven – például RDF/XML-ként – is könnyedén lehessen reprezentálni. Az RDA-t az előző szabályzatokhoz képest még a továbbiak is jellemzik:

- 👁 az FRBR és FRAD modellekkel összhangban megfogalmazott
 - bővebb, szegmentáltabb elemkészlet;
 - a tartalomra (értékekre) vonatkozó új, formai szabályok;
 - újradefiniált munkafolyamatok;
 - rugalmasság (pl. egyedi igény szerint kialakított munkafolyamatok, szerkeszthető, egyedi tervezésű részletek).

Az RDA nyitott szabvány és egyben rugalmas keretrendszer. Nyitottsága három területen jut érvényre:

- 👁 az eddig ismeretlen, új felhasználások és dokumentumtípusok kezelése
- 👁 specifikus munkafolyamatok definiálása (akár intézmény vagy szervezeti egység szintjén)
- 👁 a nemzeti jellegzetességek, katalogizálási hagyományok befogadása.

Az RDA demisztifikálása

Miközben a világ könyvtárosai vidáman építgetik adatbázisaikat anélkül, hogy nagy többségüknek halovány fogalma lenne a relációs adatbázisok vagy strukturált adatok mibenlétéről, vagy esetleg arról az alapvetően technikai természetű fordulatról, amit az adatsere-formátumok megjelenése jelentett a múlt század hatvanas éveinek végén, addig mára sikerült az RDA-t olyan misztikus ködbe burkolni, hogy azt hihetnők, holnaptól katalogizálók százazreit kell majd megtanítani arra, hogyan kell „Turtle nyelven” megfogalmazott RDF-tripletekkel leírni monográfiát, cikket, távoli elérésű elektronikus dokumentumot stb. A helyzet az, hogy az említett százazrek (ha vannak ennyien), stabil bibliográfiai alapismereteket birtnak, és e tudásuk tökéletesen alkalmassá teszi őket arra, hogy ezt az eddigieknél szegmentáltabb, egyben rugalmasabb, de alapvető logikájában el nem térő szabályrendszert minden nehézség nélkül a magukévá tegyék. Mit sem változtat ezen, hogy ezek után az FRBR-értelemben vett entitásokról készítenek majd leírásokat.

Eddig is emeltek be adatokat indexekből, besorolási állományokból, most külső névterekből fognak; eddig is használtak kódokat, azonosítókat, ezután esetleg kicsivel többet fognak; eddig is megvoltak az SQL ismerete nélkül, a SPARQL lekérdező nyelv ismerete nélkül is jól meglesznek.

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj” – ha nem ismerjük a szakmát, akár azt is gondolhatjuk, a bibliográfiai feldolgozás nem több pusztá adatrögzítésnél. Ha nem vagyunk, voltunk gyakorló könyvtárosok,

könnyedén megtehetjük, hogy nem veszünk tudomást a polcokon ücsörgő kötegni szabályozó dokumentumról, a gyakorló feldolgozó könyvtáros fejében felhalmozott szabványismeretről, mindarról, ami a metaadatainkat minőségivé, értékessé teszi. Ha úgy próbáljuk megítélni, mit jelent az RDA-ra való áttérés, hogy sem az eddigi gyakorlatot nem ismerjük, sem magáról az RDA-ról nem rendelkezünk mélyrehatóbb ismeretekkel, akkor annak nyilvánvalóan csak valamiféle zavaros misztifikáció lesz az eredménye, jóllehet az RDA nem varázslat, mint ahogy nem is egyszerű, könnyen betanítható adatrögzítés, ahogy az ISBD- vagy MARC-alapú feldolgozás sem volt az. A már említett stabil bibliográfiai tudás ugyanakkor bárkit képessé tesz arra, hogy egy-kettőre átlássa, miről is van szó. (Azt esetleg nem látja át fél perc leforgása alatt, hogyan néz ki az RDA leképezése az egyes adatbázis-struktúrákra, de talán ez nem is az ő dolga.)

A bibliográfiai forradalomnak, mint minden értelmes forradalomnak, a lényege nem abban áll, hogy fölösleges felfordulást hoz az emberek hétköznapjaiba, hanem abban, hogy olyan új kereteket terem, amelyeken belül az egyes ember munkája, illetve annak eredménye jobban érvényesül. Az új szabályok teremtette „új világtól” csak az fél, akinek nincs róla kellő ismerete. Ne hagyjuk magunkat szakmaidegen álláspontoktól befolyásoltatni!

Jegyzetek

[Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2017. február 28.]

1. DANCS Szabolcs: Hírek a könyvtári szabványosítás háza tájáról. Az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság megalakulása = Könyvtári Figyelő, 62. évf. 2016. 1. sz. 30–33. p.
2. A dokumentum angol címe: „Statement of International Cataloguing Principles” (SICP); a 2009-es kiadáshoz képest sok ponton frissített, kibővített legújabb, 2016-os kiadás egyelőre csak angol nyelven érhető el: <https://www.ifla.org/publications/node/11015>
3. A külföldi gyakorlatokról bővebben: DANCS Szabolcs: A Bibliográfiai Átállás programja – az RDA franciaországi áttétele = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 2016. 9. sz. 344–352. p.; DANCS Szabolcs: RDA-kitekintés: példák az angol-amerikai katalogizálási szabályzat európai átültetéseire = Könyvtári Figyelő, 63. évf. 2017. 1. sz. 67–71. p.
4. Az RDA bevezető fejezete nyomán

Néhány fontosabb forrás

Adatkészletek:

British Library – Collection Metadata – <http://www.bl.uk/bibliographic/download.html#basiclicbooks>

Deutsche Nationalbibliothek – „Bibliographic Services” data service – <http://www.dnb.de/EN/Service/DigitaleDienste/Datendienst/datendienst.html>

BIBFRAME – <https://www.loc.gov/bibframe/>

FRAD – <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-authority-data>

FRBR – A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés = Functional Requirements for

Bibliographic Records: Final report – <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf>

Kapcsolt adat (linked data) – <http://linkeddata.org/home>

Kapcsolt adat (linked data) – adatforrások típusai (definíciók) <https://www.w3.org/2005/Incubator/ld/XGR-ld-vocabdatas-et-20111025/>

MARC 21 – <https://www.loc.gov/marc/>

Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről – Statement of International Cataloguing Principles http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf

RDA és ISBD: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/isbd2rda_alignment_v3_1.pdf

Az RDA-ról magyarul:

DUDÁS Anikó: Forrásleírás és hozzáférés: az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (RDA) és kritikája = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2012. 4. sz. 727–750. p. – <http://ki.oszk.hu/kf/2013/01/forrasleiras-es-hozzaferes-az-uj-angol-amerikai-katalogizalasi-szabalyzat-rda-es-kritikaja> ; DUDÁS Anikó: Nemcsak weben lenni, hanem webből lenni: a Funkcionális követelmények (FR) metaadatmodell-család névterei és a szemantikus web = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 1. sz. 45–64. p. – <http://ki.oszk.hu/kf/2013/04/nemcsak-weben-lenni-hanem-webbol-lenni-a-funkcionalis-kovetelmenyek-fr-metaadatmodell-csalad-nevterei-es-a-szemantikus-web/>

RDA Toolkit – <http://www.rdatoolkit.org/>

RDF – Az RDF alapfogalmi és absztrakt szintaxisa – <http://www.w3c.hu/forditasok/RDF/REC-rdf-concepts-20040210.html>

Az RDF alapjai – http://www.inf.unideb.hu/~bodai/31-xml_alk/rdf-alapok.html

RDF/XML – <http://www.w3c.hu/forditasok/RDF/REC-rdf-syntax-grammar-20040210.html>

SPARQL – <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sparql>; <https://www.w3.org/TR/rdf-sparql-query/>; <https://developer.marklogic.com/learn/semantics-exercises/sparql-101>, <http://www.linkeddatatools.com/querying-semantic-data>

SPARQL Protocol – <https://www.w3.org/TR/sparql11-protocol/>

Szemantikus web:

BERNERS-LEE, T. et al.: The semantic web = Scientific American, May, 2001, 29–37. p.

HERMANN Iván: Szemantikus Web: egy rövid bevezetés – <https://www.w3.org/2006/Talks/0318-Budapest-IH/cikk.html>

HORVÁTH Ádám: Gondolatok a szemantikus webről és egyben az ALIADA szoftverről = Könyvtári Figyelő, 25.(61.) évf. 2015. 3. sz. 319–326. p. – http://epa.oszk.hu/00100/00143/00304/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_3_319-326.pdf

HORVÁTH Ádám: Könyvtári és múzeumi adatok automatikus publikálása a szemantikus weben - az ALIADA projekt jelenlegi állása (konferencia-előadás) – <https://niif.videotorium.hu/hu/recordings/10396/konyvtari-es-muzeumi-adatok-automatikus-publikalasa-a-szemantikus-weben-az-aliada-projekt-jelenlegi-allasa>

Szemantikus webes eszközök – <https://www.w3.org/wiki/SemanticWebTools#head-805c63479c854babe4657d5184de605910f6d3e2>

Turtle (Terse RDF Triple Language) – <https://www.w3.org/TR/turtle/>

<http://www.rda-rsc.org/implementationLRMinRDA>

Beérkezett : 2017. február 28.

Szabványos metaadatok jelentősége a kooperatív szolgáltatásokban

Átállás HUNMARC-ról a MARC21 szabványra a WorldCat-csatlakozás előkészítéseként

GYURICZA Andrea

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (továbbiakban MTA KIK) 2016. január 1-től MARC21 formátumban dolgozza fel az állományát. Az automatikus konverziót precíz előkészületek előzték meg és számtalan utómunkálat követi a mai napig is. Számos feladat és kihívás hárult a Szakinformatikai, valamint a Gyűjteményszervezési osztályra a konverziós feladatok és a feldolgozási útmutatók kidolgozása kapcsán. A különböző állományrészek feldolgozóinak tapasztalatai alapján együttműködve próbáljuk minden adatnak és mezőnek megtalálni a helyét az új struktúrában.

Mielőtt részletezném az átállás folyamatát, illetve a HUNMARC és a MARC21 formátum közötti különbségeket, nézzük meg, miből indultunk ki, mik a rendszersajátosságaink!

Az MTA KIK az Aleph integrált könyvtári rendszert használja, és az átállás előtt HUNMARC formátumban dolgoztuk fel a műveket. A fő dokumentum-formátumokon belül báziskódokkal dolgozunk. Külön báziskód jelöli a törzsgyűjteményi könyvállományt,

a folyóiratokat, a sorozatokat, a kéziratokat, a régi könyveket, az ősnymtatványokat, a mikrofilmeket, a deziderátát, a rendelési és a különböző retrokonverzió során létrejött rekordokat.

Minden gyűjteményrészhez készítettünk egy űrlapot a szerveren, így például a Nemzeti Casino állományának feldolgozásához készített űrlap betöltésekor már a sablonban szerepel a báziskód, valamint a kötelező és a speciális mezők is.

A szerzőkhöz, testületekhez authority rekordokat készítünk, ahol felvesszük a főbb ismérveket, így a feldolgozáskor beemelhetővé válnak a személynevek, testületi nevek egységesített formában. A sorozatokhoz sorozati rekordokat készítünk, így a sorozati címek, alsorozatok, ISSN-ek is beemelhetők a rekordokba. Mind az authority rekordokat, mind a sorozati rekordokat összekapcsoljuk a művek leírásaival, így a sorozati rekordnál látható lesz minden hozzá kapcsolt sorozati tag, illetve az adott személynél minden mű, amivel valamilyen kapcsolata áll fenn.

A feldolgozásnál előnyben részesítjük a rekordok át-

emelését más (lehetőség szerint nemzeti) könyvtárak adatbázisaiból. Az áttemelés tényének és forrásának jelölését (040, SID mezők) minden esetben kötelezővé tettük a véglegesített rekordokban. Az áttemelt rekordot véglegesítjük egy fixáló programmal, ami a legfontosabb mezőket hagyja csak a rekordban és kitörli a példányra vonatkozó vagy helyi mezőket, illetve a számunkra irreleváns mezőket. A feldolgozóknak össze kell vetni a leírást a kézben tartott könyvvel, és az alapján – ha szükséges – javítani és kiegészíteni példányjellemezőkkel, speciális adatokkal.

A különböző gyűjtemények, korábbi konverziók, feldolgozási gyakorlatok következtében a rekordjainkban vegyes a kötetkezelés. Előfordul, hogy a kötetek egy rekordban szerepelnek (774, 300), de az is, hogy minden kötetnek saját rekordja van (245 \$a\$n\$sp).

A rekordkapcsolást a MARC kapcsolati mezők helyett speciális Aleph kapcsolati (LKR) mezővel oldjuk meg. Ennek a kapcsolatnak következtében, a típusától függően a példány a megfelelő helyen szerepel, de minden szükséges helyen látható. LKR mezővel kapcsoljuk össze

- a sorozati tagok rekordjait a sorozati főlappal,
- a részcímes művek rekordjait a folyóirat rekordjával,
- a monografikusan feldolgozott évkönyvek számaikat az évkönyv (CR formátumú) rekordjával,
- a kolligátumi tagokat egymással (példányt csak az első tag leírásához kapcsolunk, de az látszik minden egyes tag leírásánál az LKR kapcsolat következtében).

Objektumcsatolást alkalmazunk az Aleph-en belül az ADAM digitális objektumkezelő modul segítségével, a leírások mellett megjeleníthető például a címlap vagy a tartalomjegyzék. Egyes állományrészeknél képként digitalizáljuk a címdalakat és karakterfelismerő programmal elemezzük a tartalomjegyzékeket, majd ezeket csatoljuk a leírásokhoz. A WebOpac keresője össze van kapcsolva az objektumokkal, így amikor az olvasó keres egy kifejezésre, de nem adta meg, hogy melyik mezőben keres, akkor a tartalomjegyzékek szövegében is keres. Objektumként csatoljuk például minden kurrens könyv tartalomjegyzékét a leírásokhoz, vagy például állományvédelmi szempontból a Nemzeti Casino kötetek címdalát és tartalomjegyzékét is digitalizáljuk és csatoljuk a rekordokhoz. (Így csak abban az esetben veszi kézbe a kötetet az olvasó, ha a tartalomjegyzék alapján talál benne releváns információt.)

Könyvtárunkban az Informatikai Üzemeltetési osztály mellett Szakinformaticai osztály működik. Az Aleph-feladatok, javítások a Szakinformaticai osztály tennivalói közé tartoznak. A HUNMARC – MARC21 konverzió az Ex-Lh Kft. segítségével ment végbe, a további javításokat magunk végezzük el az Aleph-ben. 2017 elejétől néhány javítási feladatot programozással oldunk meg. Ezt korábban nem alkalmaztuk, de egyes, bonyolultabb problémák csak így oldhatók meg a rendszerben csoportos művelettel.

Néhány éve üzemel a WebOpac-unk mellett a Primo Discovery szolgáltatás (továbbiakban Primo), és egyéb Exlibris termékeket is használunk, mint a MetaLib, vagy az SFX (linkfeloldó szolgáltatás a teljes szöveg eléréséhez).

Az MTA KIK része a törzsgyűjtemény mellett a Keleti Gyűjtemény, a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, a Mikrofilmtár, a Lukács-Archívum, illetve dolgozunk elektronikus dokumentumokkal, melyek a REAL Repozitóriumok valamelyikébe kerülnek.

Állományunk közel 2,5 millió dokumentumegységből áll, jelenleg csaknem egymillió Aleph rekordon. Eddigi rekordjaink többféle módon kerülhettek be a rendszerbe az évtizedek során:

- ☉ normál feldolgozó munka (kurrens anyagok feldolgozása; hagyatékok feldolgozása; külföldgyűjteményi állományrészek feldolgozása),
- ☉ korábbi konverziók, betöltések,
- ☉ pályázatok, projektek (perzsa, héber, török, RMK I.),
- ☉ retrokonverziós pályázatok,
- ☉ rövidített leírások (pl.: kölcsönzésben készített).

Rendszerünkben különféle dokumentumok szerepelnek: könyvek (kurrens, hagyatéki, régi könyves állományrészek) • ösnyomtatványok, antikvák • kéziratok, levelezések, régi levéltári anyagok • folyóiratok • disszertációk • mikrofilmek • CD/DVD/adatbázis • térképek • érmek, egyéb tárgyi egységek • elektronikus dokumentumok.

MARC21 – WorldCat

Könyvtárunk célja, hogy a nemzeti és nemzetközi könyvtári hálózatba minél pontosabb és egységesebb adatokkal, modern formátumú rekordokkal kapcsolódjon be. Könyvtárunk aláírta a csatlakozási szerződést a WorldCat adatbázisához, a világ legnagyobb online könyvtári közös katalógusához.

A csatlakozással az MTA KIK szándéka a könyvtár

állományának megjelenítése a világcatalógusban, aktívabb részvétel a nemzetközi kölcsönzésben, a digitális másolatrendelés és a repozitóriumban közzétett digitalizált tartalmak használatának elősegítése, illetve a határon túli tudományos élet támogatása.

A következő néhány hónapban összeállítjuk rekordjainkból a próbacsomagot, majd az ellenőrzési és konverziós folyamatok után kezdhethetjük el az állományunk betöltését a WorldCat adatbázisába. A csatlakozás egyik fő feltétele, hogy a leírásaink teljes mértékben megfeleljenek a MARC21 szabványnak.

A javítások és a csatlakozás kapcsán több problémával találkoztunk, amit nem sikerült megoldanunk, vagy csak bonyolult módszerekkel. Kérdéseinket a tapasztalatsere érdekében más könyvtárakkal is megbeszéltük. Jártunk a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárában, ahol a kollégák megosztották velünk a WorldCat csatlakozással kapcsolatos tapasztalataikat. Nagyon tanulságos út volt, még akkor is, ha ők Corvina rendszerben dolgoznak, és korábban is MARC21 szabvány szerint dolgoztak fel. Olyan ötleteket kaptunk tőlük, melyeket megpróbálunk a mi rendszerünkben is meghonosítani.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárával folyamatos kapcsolatban állunk, kereszük egymást mind a problémamegoldás, mind a kölcsönös segítségnyújtás érdekében. A javítások során közösen áttekintettük és elemeztük a nálunk, ill. az ő rendszerükben felmerült problémákat.

Átállás/konverzió

2016 januárjától álltunk át a HUNMARC formátumról a MARC21 adatsere-formátumra. Az átállást a Szakinformaticai osztály irányította. Az előző év végén összeállítottunk egy mező megfeleltetési konverziós táblázatot. Értelmeztük, hogy melyik HUNMARC mező és almező tartalma melyik MARC21-es mezőbe és almezőbe kerüljön, milyen indikátorokkal. Meghatároztuk a megszűnt mezők új helyeit, a megszűnt almezőknél megadtuk, hogy a tartalmuk melyik almezőbe kerüljön, milyen formában. Ahol nem tudtunk egyértelműen konverziós parancsot megadni, ott listát kértünk az adott mező teljes tartalmáról rendszerszámokkal, és elemzés után csoportosan áthelyeztük a tartalmakat a megfelelő helyre, vagy utólag online javítottuk az egyes tételeket. A konverzió során kiszűrtük a hibás és már a HUNMARC szerint is érvénytelen mezőket. Ezekről is listákat kértünk ellenőrzés céljából.

A KSZ/4.1: 2002 HUNMARC (A bibliográfiai rekordok adatsere formátuma) és a MARC21 szabvány

között több mint 1300 pontban van eltérés. Ebbe beletartozik az értékek, indikátorok, mezők, almezők változása, megszűnése vagy éppen létrejötte is. A mi katalógusunkat a változások viszonylag kis töredéke érinti. A konverzió során közel 150 változást sikerült automatikusan lekövetnünk, és azóta is számos változást javítottunk az utómunkálatok során. A fő különbség a két szabvány között számunkra az, hogy a MARC21 sokkal aktuálisabb, naprakészebb, ezért jobban használható a mai világban. A klasszikus – esetenként mára elavult – hordozók mellett már a modern technika elemeinek is megtalálható a pontos helye. Számos új mezővel egészült ki az évek során a MARC21 és továbbra is folyamatosan frissítik.

A karácsonyi szünet alatt az Ex-Lh Kft. munkatársai lezárták az Aleph rendszert és elvégezték a szükséges rendszerfrissítéseket (egyidejűleg áttértünk a rendszer újabb verziójára) és a konverziót a megadott utasítások alapján. A 2017-es év minden érintett munkatárs számára az új szabályok megismerésével és folyamatos megbeszélésekkel kezdődött. A kezdeti nagy létszámú megbeszéléseket hamarosan felváltották az egyes osztályok képviselőiből felállt MARC21 munkabizottság ülései, amelyeken mezőről mezőre megbeszéltük a változásokat, a problémákat és a teendőket. Ezzel párhuzamosan frissítettük az elkészült házi szabályzatunkat, és minden megbeszélés után megosztottuk az eredményeket a munkatársakkal. A MARC 21 bizottság továbbra is működik, és minden javítási feladatot és problémát közösen elemzünk és döntünk.

Házi szabályzat

A szabályzatok megírásánál a magyar és nemzetközi szabványokat tekintettük kiindulásnak, ezt feleltettük meg a MARC 21-es mezőknek és figyelembe vettük a DEENK és az ELTE MARC21-útmutatóit. Alkalmazkodni kellett a MOKKA előírásaihoz is, mivel az elkészült rekordjainkat átadjuk a MOKKA-ba, a régi könyves leírásokat a MOKKA-R-be. Több szabályzatot készítettünk:

- monografikus és többkötetes művek (kolligátum, régi könyvek),
- időszaki kiadványok (sorozatok, részcímesek, évkönyvek),
- elektronikus dokumentumok,
- authority tételek,
- kartográfia,
- folyamatban: számítógépes fájl, kézirat, tartalmi feltárás.

Az érvényben lévő főbb magyar szabványok: (bővebben ld. a Könyvtári Intézet weboldalán http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/5_szabvanykatalogus_honlapra_20151116.pdf)

- MSZ 3424-1:1978 Könyv szabvány (MSZ)
- KSZ/1:1999 Bibliográfiai leírás. Kartográfiai dokumentumok
- KSZ/2:2000 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok
- KSZ/3:2001 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok
- KSZ/5:2005 Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai
- KSZ/6:2009 Bibliográfiai leírás. Régi nyomtatványok
- MSZ 3440-1:1983 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Fogalommeghatározások. 5 p. (Utolsó helyesbítése megjelent: 1988.)
- MSZ 3440-2:1979 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei. 32 p. (Helyesbítése megjelent: 1988.)
- MSZ 3440-3:1983 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Testületek neve. 28 p. (Helyesbítése megjelent: 1988.)
- MSZ 3440-4:1986 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek. 13 p.

Fejtörők, adattisztítás

Új alapelveket állítottunk fel és vezettünk be az egész intézményre vonatkoztatva. A legfontosabb, hogy a MARC21-től nem térünk el (<https://www.loc.gov/marc/bibliographic/>). Egységes leírási elveket alkalmazunk a különböző gyűjteményrészekben. Egy mű esetén csak egy leírást készítünk, vagyis művet írunk le és nem példányt. Minden rekordnak kell, hogy legyen példányrekordja a megfelelő helyen, függetlenül a hordozótól. Minden rekordnak kell, hogy legyen érvényes formátuma és báziskódja. Egységes 852-es mező (raktári jelzet) struktúrát dolgozunk ki minden gyűjteményrésze. A többkötetes művek feldolgozásánál egy leírást készítünk, és a 774-es mezőben jelöljük az egyes kötetek saját adatait. Kiemelt figyelmet fordítunk az LDR és 008 mezőkre, mivel a Primo ezekből a mezőkből veszi például a dokumentumok típusadatait. Kerüljük a helyi mezők használatát, minden információnak megkeressük a legoptimálisabb helyét a MARC21 mezőben.

Az alapelveket az új rekordbevitelnél folyamatosan be tudjuk tartani, viszont a korábbi rekordjaink új

szempontok szerinti javítása még nem fejeződött be.

Próbáltuk megtalálni azt a módszert, amivel elkülöníthetők a különböző fizikai példányokra vonatkozó speciális jellemzők egy leíráson belül. Megfogalmazzuk a duplum példányok kezelésének szabályait és módszereit. A leírásban is egyértelművé kell tenni, hogy melyik példányjellemező melyik fizikai egységre vonatkozik. A megjegyzés mezőknél használható \$5 almezővel oldottuk meg: például ha egy adott mű megtalálható a Kézirattárban, a Nemzeti Casino-ban és egy törzsgyűjteményi hagyatékban is, csak egy leírást készítünk, ahol egyértelműen kiderül, hogy melyik raktári jelzetű példány melyik gyűjteménybe tartozik, milyen speciális tulajdonságai vannak (beszerzés forrása, proveniencia, tulajdonosi bejegyzés, pecsét, kötés, fizikai állapot).

A konverzió kapcsán újra kellett definiálni a speciális fogalmakat, hogy meghatározzuk a kezelési módokat. Ilyenek például a kolligátum, gyűjteményes művek, monografikusan feldolgozandó évkönyv, rekordkapcsolatok. Közös kolligátum-feldolgozási, kötetkezelési és példányadat-készítési elveket állapítottunk meg. A megjegyzés típusú mezőkre kiemelt figyelmet fordítunk, hogy a speciális adatoknak megtaláljuk a pontos helyét, még akkor is, ha ezzel az egész korábbi gyakorlatunkat felül kell vizsgálnunk.

A pontos visszakereshetőség, érthetőség és az esetleges jövőbeni konverziók érdekében figyeltünk rá, hogy minden adat a neki kijelölt helyen és formátumban (mezőben és almezőben) legyen. Folyamatosan ellenőrizzük a WebOpac-kal és a Primoval való összhangot, szükség esetén pontosítjuk, módosítjuk a beállításokat.

A konverzió sok fejtörést okozott a megszűnt mezőknek, illetve almezőknek megtalálni az új helyét. Sok esetben egy másik mező/almező végére kellett áttenni valamilyen központosítási jellel a tartalmat. Az új mezők/almezők feltöltése is kihívást jelentett, amikor az adott tartalom korábban valahol máshol, vagy máshol is volt. Külön feladat mezőcsere esetén arra figyelni, hogy az indikátor-módosulásokkal ne-hogy adatvesztés következzen be. Egyes esetekben a szabvány nem egyértelmű, és példákat se közöl minden speciális esetre. A könyvek leírása esetén továbbra is az ISBD szabvány az irányadó, így azt mindig meg kell feleltetni a MARC21 szabványnak. Néhány mezőcserénél megváltozott az indikátor, és egyes címezőknél megszűnt a leszámolandó karakterek kezelésének a lehetősége (246, 490).

A 880-as mezőben egyéb írásrendszerű adatokat tu-

dunk bevinni. Többnyire címek, szerzők kapcsán, arab, kínai, japán, koreai, cirill, görög és héber írásrendszer esetén használjuk. A MARC21 szerinti mezősorrend használatakor indexproblémák jelentkeznek a rendszerünkben, melyeket egyelőre mezősorrend-cserével sikerült megoldanunk. Problémát jelent továbbra is a nem gregorián naptár szerinti évek kezelése a 008-as mezőben, 260 kitöltése után. A 830-as mező mögött beemelhető indexet használunk, ahol a leszámolandó karakterek következtében beemelésnél levágja a névelőt a rendszer.

Korábbi feldolgozási gyakorlatainkból, a retrokonverziók nyomán és a különböző gyűjteményeinkből eredően rengeteg duplum leírás található az adatbázisunkban. Azokat, amelyek kézbe kerülnek, egyszerűsítjük, egy leírást készítünk, áthelyezzük a példányokat, és töröljük a felesleges leírásokat. Mivel a művelet nem automatizálható, nem tudjuk gyorsítani a javítást. Abban az esetben, amikor azonnal nem tudjuk összevonni, összekötjük a rekordokat az LKR rekordkapcsolati mező PAR típusával, így az olvasó is látja a WebOpac-ban, ha az egyik leíráshoz tartozó kötet kölcsönzés alatt van, hogy más példány még elérhető lehet a számára. Szerencsére a Primo már az adott szempontok szerint felismeri a duplum leírásokat, így megkönnyítve az olvasó dolgát a keresés során.

A házi szabályzat alapján építjük fel a mezősúgókat, így a szabályzat frissítése esetén a súgót is aktualizálnunk kell. A különböző osztályokhoz és gyűjteményekhez, az illetékes feldolgozó munkatársakkal egyeztetve külön űrlapokat készítettünk a központi szerveren. Gondosan ellenőrizzük, hogy melyik indexbe milyen mező(k), illetve almező(k) kerüljenek, segítve ezzel a később érkező példányok behasonlítását.

A Szakinformatikai osztály munkatársai fokozatosan bővítik, pontosítják az indexelési eljárásokat. Az olyan almezők esetén, melyek tartalma részben előre meghatározható, a leggyakrabban előforduló kifejezéseket sablon listába teszik, melyek így néhány kattintással beemelhetők (Ctrl+F8). Ezzel valamennyire megpróbáljuk kiszűrni az elgépelés lehetőségét.

A könyvtárnak van egy online informatikai hibabejelentő rendszere, ahol az Aleph-fel kapcsolatos problémákat is be lehet jelenteni. Ezt a szakinformatikusok azonnal látják, és elkezdnek dolgozni a problémán, visszajeleznek, válaszolnak a bejelentőnek. A konverzió utáni problémákat, javításra szoruló mezőket itt tudjuk kezelni, a javításra váró mezők listái itt közzétehetők.

Az elkészült hibalisták alapján elemezzük a mezők tartalmát, mintákat, sémákat állítunk fel, melyek alapján az adott tartalmú mezőket át tudjuk helyezni egy másik mezőbe. Szükség esetén most már programozással javítunk. Amennyiben nincs lehetőség csoportos áthelyezésre, egyesével, rekordonként, online javítjuk a mezőtartalmakat. Az adott mezőhöz tartozó hibalistát megpróbáljuk gyűjteményekre bontani, például a folyóirat mezőit a folyóiratos munkatársak, a régi könyves speciális mezőket régi könyves feldolgozók javítják.

A katalógusban előforduló korábbi konverziókból adódó hibákat is keressük és javítjuk. A rekordokban felmerülő tipikus hibákra, problémás mezőkre külön felhívjuk a figyelmet. Mezőösszefüggéseket is vizsgálunk, hogy egyes mezők milyen kapcsolatban álljanak egymással a rekordon belül.

A hibák előzetes kiszűrése érdekében a szabvány szerint kötelező mezők/almezők meglétét ellenőrző (check) táblákkal próbáljuk ellenőrizni. Megadjuk a rendszernek a dokumentum-formátumokhoz tartozó kötelező mezőket/almezőket, így azok megléte nélkül vagy többszörözése esetén nem menthetők el a rekordok.

Egyrészt az új rekordok létrehozásánál segítség ez a kollégáknak, másrészt a javítások során, amikor egy korábbi rekordban végzünk javítást, a rendszer jelzi, hogy azóta esetleg kötelező lett egy adott mező. Ennek a módszernek a nehézsége, hogy ezt többnyire csak rekord formátumokra tudjuk megadni, viszont egy formátumon több dokumentumtípus is szerepel, melyekre más-más szabály vonatkozik. Azonos követelmények vonatkoznak különböző dokumentumtípusokra. Például a BK formátumba tartozik a könyv, a kézirat és az elektronikus dokumentum is; CR formátum a folyóirat és a sorozat is. Így ha egy mezőt kötelezővé teszünk az egyik típuson, a másikon is az lesz, ami nem minden esetben indokolt.

Jelenleg a törzsgyűjteményi állományunk több mint 600 000 rekord. Az automatikus javításokat ez megnehezíti, mert ilyen nagy halmazzal nehezen tudunk dolgozni, főleg hogy a halmazban többféle dokumentum is található.

Ezeknek a problémáknak a kiküszöbölésére új dokumentumtipológia kidolgozását kezdtük meg, és március végén be is vezetjük az új rendszert. A meglévő rekordjainkba a tipológia felvezetése még tart, de az új rekordjaink már az új formátumok szerint készülnek.

Új dokumentumtipológia

A tipológia bevezetésétől azt várjuk, hogy hatékonyabb lesz az ellenőrzés már a rekordbevitelnél; kisebb, homogénebb javítási halmazokkal tudunk majd dolgozni; egyszerűbbé válik a csoportos vizszenőleges javítás; lehetőség nyílik a dokumentum típus szerinti keresésre a Primoban; elektronikus dokumentumok könnyebb kezelése valósul meg minden formátumon; és – nem utolsó sorban – gördülékeny betöltést tudunk biztosítani a WorldCat-be, MOKKA-ba, és MOKKA-R-be.

Az eddigi hét formátumot (BK, CR, CF, MP, MU, VM, MX) osztottuk tovább, vagyis bővítettük, így 30 formátumunk lett, melyekhez egyedi LDR és 008 pozíció értékek tartoznak. A létrejött értékkombináció alapján a rendszer automatikusan létrehoz egy ún. virtuális mezőt (TYP) – a feldolgozók számára láthatatlan –, amely tartalmazza a vonatkozó formátum kódját és megnevezését.

A lista szükség esetén bővíthető, bár könyvtárunk állományát jelenleg teljes mértékben lefedi – mind a jelenlegi Aleph rekordjainkat, mind az állományunk még feldolgozatlan gyűjteményrészeit –, sőt, egyes kategóriákat a jövőben érkező dokumentum-fajtákra alakítottuk ki.

Átalakítottuk a korábbi feldolgozói munkamenetünket úgy, hogy új rekord létrehozásakor a feldolgozó munkatárs minden esetben a formátum kiválasztásával kezd, majd az ennek megfelelő, a fix értékekkel előre kitöltött LDR és 008 mezőket egészíti ki az adott dokumentum speciális értékeivel. Ezt a folyamatot követi akkor is, ha átemeléssel hozza létre a rekordot, vagyis a formátumot és ezt a két mezőt minden esetben mi töltjük ki, és a rekord többi mezője

kerül csak átemelésre.

Az új típusok kidolgozását követően, az átállás előkészítéseként a következő lépések megtételére volt szükség:

- az Aleph-ben is létrehoztuk az új formátumokat (FMT) és TYP mezőket;
- módosítottuk az ellenőrző, ún. check-táblákat és – ahol szükség volt rá – a megjelenítési és index-táblákat;
- beállítottuk az új formátumoknál előforduló érvényes LDR és 008 értékeket;
- pontosítottunk a hibaüzeneteken;
- aktualizáltuk a feldolgozási űrlapjainkat;
- új átemelési módszert alakítottunk ki;
- átdolgoztuk a véglegesítő (fix) és egyesítő (merge) programjainkat.

A legtöbb feladatot elő tudtuk készíteni, létrehoztuk az új fájlok a rendszerben, így a tényleges átállás során csak le kellett cserélni a korábbi fájlokat az újakra. Az új rendszer élesítésekor néhány órás tesztelési és ellenőrzési folyamat elvégzése után már lehetett dolgozni a rendszerben. A munkatársak teljes körű tájékoztatást kaptak a változásokról, és folyamatosan várjuk a javasolataikat a rendszer finomítása kapcsán.

A meglévő rekordjainkat a báziskódok alapján tudjuk átkonvertálni az új formátumokra, majd automatikusan javítjuk az LDR, 008 mezőkben az érintett pozíciókat. Az eddig könyvként BK formátumon kezelt, az új rendszer szerint nem oda illő rekordjainkat az adott típus speciális mezői alapján tudjuk beazonosítani és megfelelően áthelyezni.

Az alábbi táblázat kivonat az új típusokról, de nem tartalmazza a teljes listát és az új FMT és TYP kódokat:

A dokumentum típusa	FMT	új TYP neve
Könyv	BK	Könyv
Elektronikus könyv		eKönyv
Analitika, részdokumentum (tanulmány, különlenyomat)		Részdokumentum
Elektronikus analitika		eRészdokumentum
Periodikus analitika (cikk)		Cikk
Elektronikus cikk		eCikk
Kézirat		Kézirat
Elektronikus kézirat		eKézirat
Folyóirat, hírlap	CR	Folyóirat
Elektronikus folyóirat		eFolyóirat

A dokumentum típusa	FMT	új TYP neve
Sorozat		Sorozat
CD-ROM, DVD-ROM	CF	CD, DVD
Adatbázis		Adatbázis
Weboldal		Weboldal
Nem zenei hangzó anyag (hangoskönyv)	MU	Zenei/Hangzó anyag
Zenei hangzó anyag (mp3 is)		
Zenei anyag (kotta)		
Kézírtos zenemű		
Elektronikus zenemű		
Kartográfia/térkép	MP	Térkép
Elektronikus térkép		eTérkép
Kézírtos térkép		Kézírtos térkép
Mikrofilm katalógus	VM	Mikrofilm
Tárgy, érme, ereklye		Tárgy
Digitalizált tárgy, fotó, mikrofilm		Digitalizált objektum
Videó (film is)		Audiovizuális
Vegyes anyag	MX	Vegyes anyag

Kimondtuk, hogy nem térünk el a MARC21 szabványtól, de az Aleph kínálta lehetőségeket kihasználjuk. A BAS (báziskód), FMT (formátum), TYP (típus), LKR (rekordkapcsolat) mezők – és az általunk használt egyéb virtuális mezők is – többnyire nem részei a leírásnak, csak kiegészítik azt, hogy megkönnyítsék a feldolgozást, megjelenítést vagy éppen a keresést. A külső rendszerek, mint például a MOKKA vagy a WorldCat helyi mezőként kezelik ezeket, vagyis nem kerülnek átadásra. A helyi mezőket minden intézmény saját belátása szerint használhatja a saját igényeinek megfelelően. A TYP mező az Aleph-ben egy virtuális mező, ami az LDR és 008 mezők meghatározott értékei alapján épül fel. Tehát egy adott TYP-mező akkor jön létre a rekordban (ill. a rekordhoz kapcsolódóan, hiszen virtuális mező lévén nincs „benne” a rekordban), amikor az ehhez meghatározott LDR és 008-as pozíció értékek szerepelnek a rekordban. Ilyen módon – a TYP-mező szempontjából – az LDR és 008-as mezők tartalma a döntő a rekord típusának meghatározásakor, és azok MARC21-es mezők. Konkrét példán nézve: elektronikus kézirat esetén az EK (eKézirat) TYP csak akkor jön létre, ha egy rekordban az LDR 06-os pozíció értéke 't' (kézíratos nyelvi anyag), 07-es pozíció értéke 'm' (monográfia) és a 008 23-as pozíció értéke 's' (elektronikus).

Az FMT a rekord formátumát adja meg, ami minden esetben kiderül a 008-as mező összetételéből, minden formátumhoz egyedi 008-as struktúra tartozik. Viszont a keresések, szűrések megkönnyítése végett tükrözzük a rekord formátumát egy FMT mezőben, így erre már tud a rendszer és az olvasó is keresni, ezt már feltételként meg tudjuk adni beállításoknál, megjelenítéseknél. Az Aleph kliens (feldolgozó) felületén tudunk keresni/szűkíteni ezekre a mezőkre, a javítási listákat is e szerint tudjuk bontani kisebb halmazokra. A WebOpac nyitó felületén látható gyűjteményi adatbázisok szerinti keresés a BAS kódok alapján lehetséges. A dokumentumtípus szerinti keresés a Primo felületén fejlesztés alatt áll, ehhez szükséges, hogy a rekordjaink teljes mértékben megfeleljenek az új tipológiának. A WebOpac-ban van egy „Típus” oszlop, amely a FMT-mező alapján ikonokkal jelöli a felhasználó számára az adott dokumentum típusát már a rövid listás megjelenítésben. Másrészt a nyitóoldalon van egy „Formátum” szerinti szűrés lehetőség, amely szintén az FMT-kódok alapján működik. Az LKR mezők felépítésüknek köszönhetően bármikor megfeleltethetőek MARC21 kapcsolati mezőknek, minden szükséges adatot tartalmaznak ehhez. Ezek feladata a rekordok összekapcsolása valamilyen szempont szerint, aminek a bibliográfiai leírásból ki

kell derülnie. Például a sorozati LKR-t kiváltja a 830-as mező, a kolligátum LKR-t az 501-es mező. Vagyis az LKR mezők tartalmának van MARC21 megfelelője, de az LKR-nek köszönhető a WebOpac-ban látható kattintható összekapcsolás a rekordok között. Külső rendszereknek, például a MOKKA-nak, nem minden esetben van ezekre a kiegészítő lehetőségre szüksége. A fiktív vagy virtuális mezők a megjelenítési és indexelési lehetőségeket bővítik az Aleph-ben. Néha a bibliográfiai leírás szabályaival ellentétes indexproblémákat virtuális mezővel oldjuk meg. Több cím típusú mező esetében probléma a névelő jelölése a MARC21-ben, ami főleg konverzió vagy adattisztítás esetén jelent gondot.

Például a sorozati címeznél 490-es mezőben nincs lehetőség az elhagyandó karakterek jelölésére, ezt a 830-as mezőben tehetjük meg. Hasonló eset a 246-os mező, ahol nincs névelő indikátor, viszont 740-es mezőben van, de itt a cím típusának a jelölésére nincs mód. A 246-os mezőben a névelő index felőli letakarását a <<>> jelek közé tétellel oldhatjuk meg az Aleph-ben. „<<A>> magyar” kezdetű címek az indexbe az 'm' betűnél lépnek be. Amennyiben egyik módszerrel sem oldható meg a helyes indexelés, létrehozunk egy fiktív mezőt, ahol a névelő

a mi igényeinknek megfelelően viselkedik, és ezt a mezőt irányítjuk az indexbe. Amennyiben például a 490-es és a 830-as mező egy közös indexbe kerül – az egyik névelő indikátorral, a másik anélkül –, a névelő letakarása nélkül van szükség a 830-ra is, hogy egységesen lehessen kezelni. Ilyenkor megismételhetjük a címet egy erre a célra létrehozott láthatatlan mezőben indikátor nélkül, és ezt küldjük az indexbe. Ezekkel a mezőkkel nem térünk el a szabványtól, de megkönnyítik a kereséseket, indexeléseket és a megjelenítéseket is. Nem okoznak plusz beviteli feladatot a feldolgozó munkatársaknak sem, vagy már az űrlapokban vannak benne, vagy mentésnél jönnek létre automatikusan.

Mind a HUNMARC – MARC21 konverziós táblázatot, mind az új dokumentumtípológia listát – a kapcsolódó LDR-008 érték kombinációkkal és a teljes dokumentációs anyaggal – hamarosan publikálni fogja az MTA KIK. Az átállással, illetve az adattisztítással kapcsolatban felmerülő további kérdésekben szívesen állunk az érdeklődők rendelkezésére.

Beérkezett: 2017. április 6.

Segédanyagok a HUNMARC MARC21 konverzióhoz

Az elmúlt másfél évben az MTA Könyvtár és Információs Központ a MARC21 szabványra való átálláson dolgozva nagyon sok hasznos tapasztalathoz jutott. Az átállás során keletkezett dokumentumokat szeretnék megosztani a hazai könyvtáros közösséggel a <http://marc21.konyvtar.mta.hu> oldalon.

A dokumentumokat CC-BY-NC-SA licenc alatt közlik, elősegítve a megosztást és használatot.

Forrás: Katalist, 2017. május 8. Bilicsi Erika híre nyomán

Könyvtárbusz a Trefort-kertben

A pécsi Csorba Győző Könyvtár, valamint az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének szakmai együttműködése keretében a Baranya Megyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer 2-es számú könyvtárbusza 2017. május 9-én a Bölcsész Napok programjának részeként az ELTE Trefort-kerti kampuszára látogatott, ahol az érdeklődőket a 12 méter hosszú és 11,9 tonna súlyú bibliobusz bemutatásával, továbbá ingyenes wifivel várták a szervezők. Kiszl Péter intézetigazgató köszöntése után Márkus István hálózati szakreferens tartott előadást Baranya megye aprófalvainak könyvtári ellátásáról.

A könyvtárbuszról bővebben: <http://bkszr.csgyk.hu/konyvtarbusz-2>
<https://www.facebook.com/konyvtarbusz>

*Forrás: <http://elte-lis.blogspot.hu/2017/05/konyvtarbusz-trefort-kertben.html>
és Katalist, 2017. május 8.*

Zrínyi Miklós *Adriai tengernek Syrenaia* (Bécs, 1651) – a díszcímlap könyvészeti, ikonográfiai és irodalmi értelmezéséhez

KNAPP Éva

1. kép

Zrínyi Miklós, *Adriai tengernek Syrenaia*,
Bécs, 1651, díszcímlap
(ELTE Egyetemi Könyvtár RMK I 178)

A közismert díszcímlap értelmezése (1. kép) Széchy Károly Zrínyi-monográfiájának megjelenése óta folyamatos. A vonatkozó vizsgálatok egyik legteljesebb historiográfiai összefoglalása jelenleg Kiss Farkas Gábor: *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában* című munkájában olvasható.¹ Ugyanakkor ez a több

mint száz éve az érdeklődés középpontjában álló, Georgius Subarich² által rézbe metszett ábrázolás tartósan ellenáll a különféle megközelítéseknek. A kompozíciót legutóbb *Utasi Csilla* mint paratextust, a korábbi emblematikus értelmezések után imagóként vizsgálta meg.³ Alapvető nehézséget jelent, hogy nem ismert szerzői megnyilatkozás a díszcímlapról. Máig eldönthetetlen, hogy a szerző vagy a nyomda⁴ rendelte-e meg a rézmetszetet Subarichtól, és megelőzte-e valamilyen szöveges vagy képi instrukció a rézbe metszést.

Ismételten áttekintve a vonatkozó szakirodalmat, megállapítható, hogy az eddigi értelmezések nem tartalmaznak funkcionális könyvészeti megközelítést – annak ellenére, hogy ez az ábrázolás egy nyomtatvány elválaszthatatlan része. A kötet szedett címlapja elé illesztett rézmetszetes díszcímlap a kiadvány keretszövegeinek egyike. Érdemes lenne a korábbi elsődlegesen szimbolikus-emblematikus megközelítések, illetve a műnek alárendelt elemből (paratextus = peritext + epitext) történő kiindulás után vizsgálat tárgyává tenni a díszcímlap könyvészeti funkcióját és az abból kikövetkeztethető mondanivalót.

Egy díszcímlap minden esetben (hacsak nem tévesen kötötték a nyomtatványhoz) megelőzi a nyomdai szedett címlapot, s egyaránt tartalmaz képi és szöveges részeket. A szövegrész egésze vagy része azonos vagy azonos értelmű a címlapon olvashatóval. Elhelyezése kétféle lehet: az általában hátoldalán üres díszcímlapot vagy a címlap elé vagy felé, vele szemközt kötik be. Az *Adriai tengernek Syrenaiá*ban – a fennmaradt példányok tanúsága szerint – a díszcímlap a szedett címlappal szemközt látható,⁵ azzal közös vizuális egységként jelenik meg.⁶ Ez az elhelyezés a két nyomtatványoldal alapvetően kétféle közös olvasatát eredményezi: 1) A díszcímlapon hajózó egyenesen jobbra néző szerző magát a könyvet, saját művét nézi, eltántoríthatatlan figyelemmel „hajózva” annak tartalma irányába, s – mintegy saját példájával – erre ösztönzi olvasóját is. 2) A nyomtatványnak még a XVII. század közepi címadási különlegességeket figyelembe véve sincs tartalma körülíró címe. A cím funkciójába helyezett „Adriai tengernek Syrenaiá” személyi metafora, maga a költő Zrínyi a szirén, mint Tassónál Vergilius vagy Marinónál önmaga,⁷ illetve Suetoniusnál Cato Grammaticus és Rimay Jánosnál Balassi Bálint.⁸ A szirén kifejezés használatát a feltevések szerint ösztönözte a nyelvi önreflexió, a szerzői nevet kihasználó Syren – Serin (Zerin) anagramma.⁹ A díszcímlapon és a szedett címlapon változatlanul ismétlődő „Adriai tengernek Syrenaiá Groff Zrini Miklos” megfogalmazást nyomatékosítja a díszcímlap hajójának árbocára tekeredő írásszalagra metszett, 1651-ben aktuális Zrínyi jelmondat (Sors bona nihil aliud).

A szerzőcentrikus kép–szöveg együttesből nyilvánvaló, hogy ez a díszcímlap a XVII. századi „műfaji” előírások értelmében nem embléma, hanem személyi impréza (impresa individuale).¹⁰ Az impréza minden esetben sajátosan egyénre címzett, allegorikus utalással (utalásokkal) teli „portré”, mely a *Syrena* kötet esetében a kiegészül a költő Zrínyi valóságos profilképével.

A díszcímlapot az ábrázolással foglalkozó kutatók kivétel nélkül rövidebb vagy hosszabb formában, pontosabban vagy kevésbé pontosan leírták. A megfogalmazások egy része értelmezést is tartalmaz, illetve arra ösztönöz.¹¹ A rézmetszeten sajátosan kiválasztott, a költő személyét és művét messzemenően középpontba helyező képi toposzok rendeződtek mindössze egyetlen kézen talált rajzot adaptálták.¹² A tengeren mitologikus lényektől kísért, dagadó vitorlával sikló hajó a XVII. századi díszcímlapok közkedvelt vizuális közhelye.¹³ A már említett *Siri*

díszcímlapon (1647) kívül nem zárható ki a *Borzsák Istvántól* bemutatott *Zehenter* díszcímlap (1643) hatása.¹⁴ Subarich minden valószínűség szerint *Siri II Mercurio* (Tom. II. Liber I.) díszcímlapjáról másolta a széltől dagadó vitorlát, az árbocrudat a közepén rátekeredő írásszalaggal és a végén lobogó zászlót, valamint a hajó oldalába kapaszkodó, vénuszkagylót nyújtó sellőt (vízi nimfát), továbbá a hajóban ülő férfi mozdulatát. A *Zehenter* díszcímlap jobb alsó sarkában akantuszlevélként fodrozódó víz adhatta az ötletet a reprezentatív kidolgozású *Syrena*-hullámokhoz. Ugyanakkor az akantuszlevél motívuma lehet visszautalás is az antikvitásra. Míg a *Siri* és *Zehenter* díszcímlapon a hajó tengeri viharban hánykódik, Zrínyinél kedvező az időjárás, bárányszellők úsznak az égen. Nem zárható ki, hogy ez az utóbbi motívum egy másik ábrázolásról származik.

Hasonló szerkezetű ábrázolások 1651 után is készültek, így például egy három évvel később megjelent díszcímlap található például *Joannes Scheffer* (1621–1679) *De militia navali veterum libri quatuor* (Ubsaliae, J. Janssonius, 1654) című munkájában, ahol a jó széllel nyugodt tengeren haladó hajón Pallas Athéné ül, a vitorlát pedig a megszemélyesített Fortuna irányítja. (2. kép)

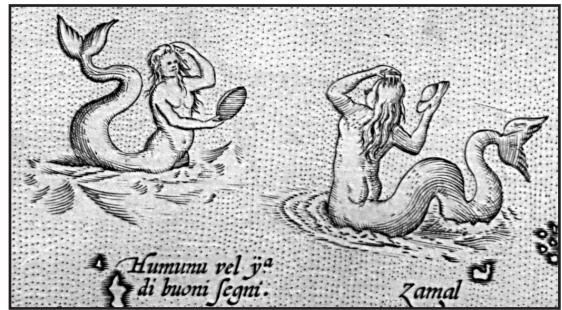
2. kép

Joannes Scheffer: De militia navali veterum libri quatuor, Ubsaliae, 1654, díszcímlap
(ELTE Egyetemi Könyvtár Bar. 05266)

A hajó mellett egymással szembeforduló sellők nem „klasszikus” szirének,¹⁵ ugyanis nem énekelnek. *Marót Károly* megfogalmazása szerint a két mitológikus tengeri nőalak „modern korbeli, európai [...] sellő, vagy hasonló szinkretikus képzetkörbe tartozó Nereida-féle”.¹⁶ Míg a hajóba kapaszkodó, kagylót nyújtó, csábításra kész vízi lány a hajózó páncélos vitézt figyeli, a „more Sirenum” fészülködő másik sellő – éppúgy, mint a páncélos Zrínyi – kizárólag önmagával foglalkozik. A Zrínyi-könyvtár állományában staffázs figuraként térképen is azonosított két fészülködő sellő valószínűleg egészen távoli előkép a díszcímlap habléányaihoz.¹⁷ (3. kép) Egyrészt a középkor óta a heraldikában is népszerű sellőt a címereken általában tükörrel és fésűvel (a luxus és a büszkeség jelképeivel) a kezében ábrázolták, amint éppen hiúságának hódol („a mermaid in her vanity”).¹⁸ Ugyanakkor a sellőt – éppen hiúsága miatt – gyakran értelmezték az ékesszólás szimbólumaként is, s ez a megfeleltetés egyáltalán nem áll távol a *Syrena*-kötet tartalmától. Másrészt, ha a két hallgató vízi lány mégis a klasszikus, énekükkel csábító sellőkre történő utalásként került volna a díszcímlapra, érdemes felidézni a történetet, amely szerint egyedül Orpheusz (minden költő, így Zrínyi szimbóluma is), tudta elnémítani a sziréneket, amint az isteneket dicsérte a lantján, s ezzel megmentette az Argót.¹⁹ Ebben a kontextusban létjoga van annak az értelmezésnek is, hogy az ábrázoláson a vénuszkagylót nyújtó, a másíknál szebb szirén-sellő legyőzve hódol, és mint Vénusz-szirén, ajándékkal kíván kedveskedni az őt énekével (költészetével) legyőző Orpheusz-Zrínyi-szirénnek. E gondolatmenet szerint a díszcímlapon a vízi lányok Zrínyi imprézájának központi alakjai, az „adriai szirén”-költő jellemzésének, valamint műve dicséretének allegorikus kellekei (ékesszólás, legyőzött Vénusz).

Nyilvánvaló, hogy a *Syrena*-díszcímlapon a képi toposzok sokféleképpen, de legalább két síkon értelmezhetők: a kézenfekvő „evilági” jelentéstartalmak mellett érdemes számba venni a metafizikai megközelítés(ek) lehetőségét is.²⁰ Erre hívja fel a figyelmet néhány további képi nyelven megfogalmazott motívum. A hajóban – mely egy galeon ihletésű hajótest keresztvitorlával – egyedül ülő Zrínyi jobb könyökére támaszkodva marsallbo-

tot tart,²¹ a baljával az árbockötelet fogja, jelezve, hogy nem csupán a természet ereje, a szél irányítja a hajó mozgását. Ha valóság-hű lenne az ábrázolás, a keresztárbock mindkét végén lenne kötél, mert azal szabályozzák a vitorla állását. Lehetséges, hogy ez a részlet kompozíciós megfontolásból maradt le a metszetről. Hiánya ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy Zrínyi „hajó”-jának az irányítása a valóságtól elvonatkoztatott síkon is értelmezhető.

3. kép

Indiae Orientalis – részlet Abraham Ortelius, *Theatrum orbis terrarum*, Antverpiae, 1570 (1. kiadás), (nr. 84, ELTE Egyetemi Könyvtár Bar. 07089)

Sajátosan anakronisztikus a hajós öltözéke is. A miles christianusként²² hajózó Zrínyi XVII. századi német típusú nehézlovassági páncélt (Dreiviertelrüstung) visel nyakvédővel (gorget) és vállszalaggal, ugyanakkor a fejére nem ehhez a hadiöltözékhez tartozó, stilizált gyalogos díszsisak került. A lovassági sisak zártabb volt, s ha ilyen lenne Zrínyi fején, portréját

4. kép

Petar Zrinski: *Adrianszkoga mora Syrena*, [Venezia], 1660, díszcímlap, (ELTE Egyetemi Könyvtár RMK III 372)

aligha vagy sokkal nehezebben lehetne felismerni. Ez a „vegyes” viselet egyként jelképezheti a költő társadalmi állapotát, tudatosan választott jövőbeni hadviselő életmódját, de éppígy lehet utalás a kötetbeli eposz tartalmára. Nyilvánvaló, hogy a negyedrészt alakú díszcímlap keretei közé szorított képi motívumok sűrítettek, több megközelítésben is érvényesek.

A *Syrena* díszcímlap pontosabb értelmezéséhez érdemes összevetni a lapot a *Zrínyi Péter* fordításában és átdolgozásában, Velencében megjelent mű díszcímlapjával. (4. kép)

Ezt a nagy formátumú (fólió) díszcímlapot 1660-ban a szedett címlap elé kötötték, párba állítva Zrínyi Péter egész oldalas portréjával. Ez az elhelyezési mód megszüntette díszcímlap mű tartalmához való korábbi szoros kötődését, a szerző és mű együtteséről a hangsúly tudatosan leszűkült Zrínyi Péter személyére. A díszcímlap itt – mivel jobb felső sarkában kicsinyítve megismétli előzményét (kivéve az 1651-ben a vitorlán elhelyezett „cím”-et) – a testvérpár kettős, családi imprézája (*impresa familiare*), melyen – a felirat szerint – egyedül Zrínyi Péter a szirén-költő. A két hajó egy irányba, a tengerpart felé halad. Az öblökkel szabdalt tengerpart ábrázolása, az ott elhelyezett várak a rajtuk kitézőtt zászlókkal,²³ Fama (Hír) írásszalagos alakja, valamint a vízi lények (három lány, két fiú) megsokszorozódása fellazítja az 1651. évi díszcímlap szigorú, véleményem szerint tudatosan zárt, három alakra és környezetükre leszűkített szerkezetét. Zrínyi Péter ábrázolása csak látszatra másolja testvére képi beállítását: öltözete ugyan azonos, marsallbotot is tart a jobbójában, a vitorlán ott a mű „címe”, s nem hiányzik az írásszalag sem az árbocról az átdolgozó jelmondatával (*Vincere aut mori*), ugyanakkor ő egy két ágyúoros, fegyverekkel megrakott hadihajón ül, s még jelképesen sem irányítja hajóját, mivel balkezében nem tart árbockötelet. Zrínyi Péter képből „kitekintő”, olvasóra néző portréja inkább egy győzelemre készülő leendő hadvezér-uralkodót és nem költő-hadvezért idéz. A vízi lények által felé nyújtott, balról jobbra haladva látható kulcs, uralkodói jogar, kétszer ismétlődő korona, uralkodói öltözethez tartozó lánc, négy vízi lény kezében ismétlődő győzelmi ágak vagy védelmező amulettként értelmezhető korall ágak és a triton által fújott kürt (Fama harsonájának párja) nehezen hozható kapcsolatba a költészettel, inkább hatalmi jelképek.

Valószínűleg nem téves az a feltételezésem, hogy ez a díszcímlap egy 1658-ban Rómában megjelent nyomtatvány díszcímlapja ismeretében készült. (5. kép)

5. kép

Sylvester Maurus: Questionum philosophicarum [...] libri quatuor [...] Liber primus [...] Roma, 1658, díszcímlap
(ELTE Egyetemi Könyvtár Bar.05255)

A jezsuita teológus és filozófus *Sylvester Maurus* (1619–1687) *Questionum philosophicarum [...] libri quatuor [...] pro Laurea Philosophica Andreae Portner Collegij Germanici, et Hungarici Alumni. [...] Liber primus Continens Questiones Logicas* (Romae, I. de Lazeris, 1658) című munkájához tartozó díszcímlapon az öblökkel szabdalt tengerparti táj várakkal, a szárazföld felé tartó, vízi lényektől (ugyancsak három lány és két fiú) kísért hajó, a tritonkürtöt fújó vízi fiúk és a győzelmi vagy korall ágakat nyújtó vízi lányok, valamint az árbocra erősített zászlón lobogó jelmondat (olyanformán, mint

Zrínyi Péter jelmondata) képi világa összevethető az 1660-ban megjelent metszettel. A metszet jobb és bal oldala valószínűleg értelemszerűen cserélődött fel *Giacomo Piccini* velencei műhelyében, mivel a „Zrínyi-hajók” nem az Adriai tenger itáliai partja, hanem Magyar- és Horvátország felé tartottak.

Jegyzetek

1. Széchy Károly elsőként határozta meg az ábrázolás egyik lehetséges előképét, mely az 1644–1682 között 15 negyedrét alakú kötetben eltérő nyomdahelyeken megjelent Vittorio Siri, *Il Mercurio* [...] című munkája második tomusa, első liberének (Casale, Christoforo della Casa, 1647) a velencei Jacopo Piccini által rézbe metszett díszcímlapja. Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664, II. kötet, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1898, 19–21; Uő., Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664, III. kötet, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1900, 176–178, 4. jegyzet. A kötet megvolt Zrínyi Miklós könyvtárában, ugyanakkor beszerzésének időpontja ismeretlen. A Bibliotheca Zriniana története és állománya, szerk. Klaniczay Tibor, Budapest, Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1991, 137, nr. 59. A Siri-díszcímlap közlése műmellékleten: Klaniczay Tibor: Zrínyi olvasmányaihoz: Vittorio Siri = Irodalomtörténeti Közlemények, 74(1970) 684–689. Kiss Farkas Gábor: Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában, Budapest, L'Harmattan, 2012, 110–134. Kiss Farkas tévesen „címlap”-nak nevezi az ábrázolást, amely valójában a szedett szövegű címlap elé kötött rézmetszetes díszcímlap. Vö. még, R. Várkonyi Ágnes: Látvány és gondolat. Zrínyi Syrena-kötetének természetszimbólumaihoz = Művészettörténeti Értesítő, 43. évf. 1994. 1–2. sz. 27–34. p.
2. Vö. Milan Pelc: Georgius Subarich sculpsit Viennae – bakrore zac Juraj Šubarić u Beču ako 1650. godine: djela i naručitelji = Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 39. vol. 2015. 55–74. p.
3. Utasi Csilla: Zrínyi Miklós kötetének szerzőszerepei – előadás 2016. IV. 16-án Az értelmezés hatalma című MTA BTK ITI konferencián. Vö. még, Bene Sándor: Szirének, kontextusban – előadás 2014. november 3-án a Hírnév és emlékezet című ELTE konferencián.
4. Milan Pelc kutatási eredményei szerint a vezető bécsi nyomdák (Cosmerovius, Rickhes) 1644–1652 között folyamatosan tették közzé kiadványaikban Georgius Subarich rézmetszeteit. Pelc, i. m. (2. jegyzet).
5. Vö. V. Ecsedy Judit: Egy ismeretlen „Syrena”-variáns és Kazinczy. Adalékok Zrínyi Miklós „Adriai tengernek Syrenaia” c. művének kiadástörténetéhez = Irodalomtörténeti Közlemények, 95. évf. 1991. 235–251. p.
6. Kivétel az ELTE Egyetemi Könyvtár példánya (jelzete RMK I 178), mely 1919-ig szabályos volt, azaz a díszcímlap szembe nézett a szedett címlappal. Ferenczi Zoltán: 1618 – 1918 Zrínyi kiállítás, Budapest, 1918, 2. Ma a címlap elé van kötve, s vele szemben egy valószínűleg XIX. század második felé, a szigeti Zrínyi Miklóst Dominicus Custos 1601-es metszete alapján ábrázoló tollrajz látható. (1. kép) A szedett címlapon és a műben tolljavítások vannak, melyekről Ferenczi nem tesz említést. A javításokhoz tartozik az A1r lap alján a „Multa forent corrigenda” megjegyzés. Az egyedivé tett példány tolljavításai eddig két hipotézist eredményeztek. Kovács Sándor Iván a díszcímlap átkötése és a kéziratos javítások kapcsán felveti, hogy esetleg ez a példány lehetett Zrínyi Miklós példánya. Kovács Sándor Iván: Utószó az Adriai tengernek Syrenaia hasonmás kiadásához, Budapest, Akadémiai Kiadó – Magyar Helikon, 1980, 53–55. Zrínyi saját példánya ugyanis ma nem található meg a zágrábi Zrínyikönyvtárban. Vö. A Bibliotheca, i. m. (1. jegyzet) 285, nr. 316; 463–464, nr. 731. Ez a feltételezés valószínűleg téves, mivel a tolljavítások a modern kori magyar helyesírás alkalmazására utalnak. Például a díszcímlap vitorláján, hogy a „Syranaiia”-ból „Syrenája”, a „Miklos”-ból „Miklós” lett. A másik hipotézis szerint e javított példány a „Syranaiia” – „Syrenája” módosítás révén bizonyítja a titkos „Zrínyi-kód” meglétét. Falus Orsolya, Király Lajos, Kobolka István, Sasvári Gábor: A Szigeti veszedelem mint tikosított szöveg-intermediáció. A „Zrínyi-kód” = Polgári Szemle. Gazdasági és társadalmi tudományos folyóirat, 2. évf. 2015. 4–6. sz. 142–153. p. Ebben az esetben téves a kiindulópont, mivel az 1651-es kiadáshoz ismereteim szerint nem létezik „eredeti címlap” és „későbbi változtatott címlap” (helyesebben díszcímlap!), a nyomtatványnak egyetlen díszcímlapja van. A szövegjavító módosításokat valószínűleg egy XIX–XX. századi használó készítette, ilyen önkényes olvasói módosítást őriz több ELTE Egyetemi Könyvtárban őrzött dokumentum.
7. Vö. Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954, 240–244; Borzsák István: „Adriai tengernek Syrenaia” = Irodalomtörténet, 47. évf. 1959. 480–488. p.
8. Vö. Marót Károly: „Adriai tengernek Syrenaia groff Zrini Miklos” = Irodalomtörténeti Közlemények, 60. évf. 1956. 475–477. p.
9. Marót, i. m. (8. jegyzet) 475–477. p.; Klaniczay Tibor, Zrínyi Miklós, 2., átdolg. kiadás, Budapest, 1964, 353. p.
10. A Zrínyi Péter által horvát nyelvre átültetett, 1660-ban Velencében megjelent mű díszcímlapja sem embléma, hanem a Zrínyi testvérek közös impresa familiaréja, mely kiegészül egy-egy tengerparti vár falán elhelyezett, személyükre szabott címeres zászlóval.
11. Így például: „[...] egy páncélos vitéz biztos kézzel kormányozza hajóját a háborgó tengeren ügyet sem vetve a hajó mellett

- úszkáló és a hajóba belekapaszkodó csábító nőalakokra.” Klaniczay, i. m. (7. jegyzet) 240. p.
12. Vö. Klaniczay, i. m. (7. jegyzet) 241; Szilágyi András: Önjelentés és szerepvállalás. Az allegorikus portré műfajának néhány jellegzetes változata a 17–18. századból = Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori politika szerepjátékai, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2010, 291–312. p., itt: 292–294. p.
 13. Az antikvitásból származó előzmények között az Odüsszeia és Aeneis illusztrációk mellett említést érdemelnek az argonauták utazását megőrkítő képek, különös tekintettel az Argót irányító laszónra.
 14. Borzsák, i. m. (7. jegyzet) 487. p. A díszcímlapot tartalmazó munka jelzete az ELTE Egyetemi Könyvtárban Bar.08077.
 15. A szirén szimbolika egyik legteljesebb történeti összefoglalását lásd: Claudius Minoes: Andreae Alciati Emblemata cum commentariis [...], Patavij, P. P. Tozzius, 1621, Sirenes, 487–495. p. A szirének értelmezéséről a korai kereszténységben lásd, Heidl György, A keresztény és a szirének = Uő., A keresztény és a szirének. Patrisztikus tanulmányok, Budapest, Kairosz Kiadó, 2005, 165–200. p.
 16. Marót, i. m. (8. jegyzet) 477. p.
 17. R. Várkonyi Ágnes: Zrínyi és Ortelius = História, 6. évf. 1984. 4. sz. 35. p.
 18. Tara E. Pedersen: Mermaids and the Production of Knowledge in Early Modern England, Ashgate, Farnham and Burlington, 2015.
 19. Vö. Bene Sándor: Orpheus és Hercules (Francis Bacon, Zrínyi Miklós és a magyar felvilágosodás) = A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750), Szeged, SZTE Magyar Irodalmi Tanszék, 2016, 157–172. p.
 20. Vö. Kiss Farkas, i. m. (1. jegyzet) Epikus párhuzamok a Szigeti veszedelemben, A címlapképről, 207–208. p.
 21. Ilyen kézmozdulattal ugyanis nem lehet hajót kormányozni; s a XVII. század közepén, a könyvek világában anakronisztikus a kézben tartott bot írástekercként történő értelmezése.
 22. Bár nem található meg a Zrínyi Könyvtárban, tanulmányai alatt Zrínyi Miklósnak olvasnia kellett Erasmus 1501-ben írt, első kiadásban 1503-ban (majd később sok kiadásban) megjelent Enchiridion militis Christiani [...] című munkáját, benne a studiae primae-re vonatkozó, a szirének zátonyát az antikvitás irodalmában történő túlzottan korai elmélyedéssel párhuzamba állító gondolattal: „Neque equidem usque quaque improberum ad henc militiam, velut tyrocinio quodam praeludere in literis poetarum et philosophorum gentilium, modo modice, ac per aetatem quis eas attingat et quasi in transcurso arripiat, non autem immoretur, et veluti ad scopulos Sirenaeos consenescat.” Desiderius Erasmus Roterodamus, Enchiridion militis Christiani [...], Viennae, J. Singrenius, 1524, fol. 23v. Használt példány ELTE Egyetemi Könyvtár Ant.0459.
 23. A zászlókra Tüskés Gábor hívta fel a figyelmet. Tüskés Gábor: A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai = A Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben, szerk. Bene Sándor, Hausner Gábor, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007, 219–268. p.; Tüskés Gábor: A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai = Tüskés Gábor – Knapp Éva: A Fortunatustól a Törökországi levelelégig. Válogatott tanulmányok, Budapest, Universitas Könyvkiadó – MTA BTK ITI, 2015, 225–252. p., itt: 235. p.

Beérkezett: 2017. január 10.

Savaria Könyvtártudományi Csoport

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem LXX/2017. (IV. 24.) szenátusi határozata kiegészítette a Bölcsészettudományi Kar Szervezeti és Működési Szabályzatát, mely szerint a Könyvtár- és Információtudományi Intézet kiegészül a Savaria Könyvtártudományi Csoporttal.

A módosított SZMSZ 1. sz. melléklete alapján az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének szervezete 2017. április 25-től a következő egységekből áll:

- Információtudományi Tanszék,
- Könyvtártudományi Tanszék,
- Könyvtár- és Információtudományi Intézet Könyvtára,
- Savaria Könyvtártudományi Csoport.

A szombathelyi telephelyen működő intézeti tanszékek helyi tevékenységének koordinálását a Bölcsészettudományi Centrum – Szombathely látja el.

Forrás: <http://elte-lis.blogspot.hu/2017/05/savaria-konyvtartudomanyi-csoport.html>

Megszólított elődök

„Harmonikus egységbe olvad itt a józan gyakorlatiasság,
az elmélet, a tudományos kutatás és a mások
kutatásának a támogatása”

Csapodi Csaba (1910–2004) és
Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993)

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Előzmények

Marót Miklós (1928–2006), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Olvasószolgálati osztályának vezetője, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának (ELTE EK) főigazgató-helyettese,¹ *Borsa Gedeon* (1923–), az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) tudományos főmunkatársa, a Régi Magyarországi Nyomtatványok bibliográfiai szerkesztőségének vezetője,² *Kozocsa Sándor* (1904–1991), az OSZK bibliográfiai, később referenz osztályvezetője,³ *Wallshausen Gyula* (1923–2010), a gödöllői székhelyű Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárának igazgatóhelyettese, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtá-

rának főigazgatója⁴ után *Csapodi Csabával* (1910–2004), a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Könyvtára Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetőjével és *Csapodiné Gárdonyi Klárával* (1911–1993), az OSZK Kézirattárának vezetőjével folytatjuk múltbéli szakmai utazásunkat. Az unikális korszakok *Vértesy Miklóssal* (1907–1991), az ELTE EK Ritkaságtárának vezetőjével fognak zárulni a következő lapszámokban.

A Könyvtári Figyelőben egy esztendővel ezelőtt útjára bocsátott sorozatunk célja *Voit Krisztina* (1940–2010), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) Könyvtártudományi Tanszéke⁵ egykori vezetőjének, a Könyvtártudományi doktori program alapítójának hagyatéká-

ban fellelt, szakmánk meghatározó személyiségeivel –valószínűleg az 1980-as évek derekán⁶ – készült, eddig publikálatlan pályainterjúk szerkesztés utáni közlése.⁷

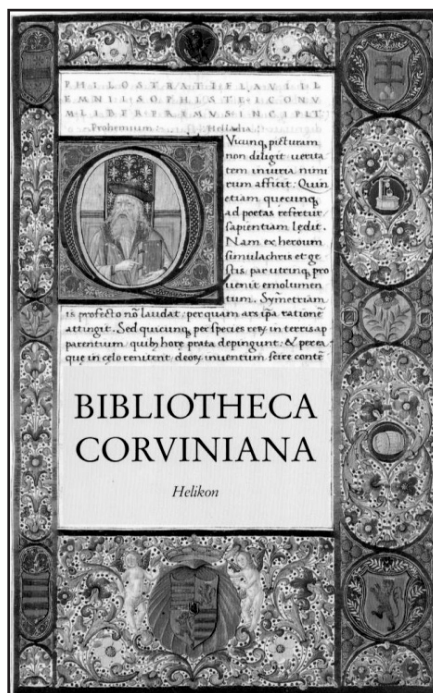
Az egykori beszélgetések – életrajzi és a tudományos munkásságot érzékeltető bevezetővel, bibliográfiával, valamint a keletkezésük óta eltelt évtizedekre is tekintettel, a befogadást segítő magyarázó jegyzet-apparátussal ellátott, némileg átdolgozott – szakmai közösség elé tárását hivatásbeli kötelességünknek érezzük. Egyrészt tisztelgésként neves elődeink előtt, másrészt pedig újabb adalékokkal szolgálni a könyvtártörténet számára.

Páratlanul páros életmű – „a hollók nyomában”

„A könyv- és könyvtártörténetben nemzetközi hírnevet szerzett tudós házaspár közel ötvenöt éven át dolgozott együtt”⁸ – szögezi le 2015-ben, a Magyar Örökség Díjhoz összeállított laudációjában Rozsondai Marianne, aki *Csapodi Csaba* egyetemi tanítványaként és felkérésére került az MTA Könyvtárába, s onnan is ment nyugdíjba mint a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője. Persze más, szintén könyvtáros házaspárok is hosszú éveket töltenek el egymás mellett és dolgoznak, kutatnak egymást segítve (és kiegészítve), azonban a tudós Csapodiék esete mégis különleges. Ahogy az MTA Elnöksége – már 1976-ban, sok-sok évvel produktív alkotómunkájuk befejezése előtt – megállapította, egyedülállóan összefonódó, komplementer, mai divatos szóval élve nemzetstratégiai jelentőségű életmű az övék: „*Csapodi Csaba és Cs. Gárdonyi Klára a Corvina Könyvtár kutatása, valamint általában a középkori magyarországi kódexek feltárása terén több évtizedes eredményes munkát végeztek. E kutatások nagy szintézisei: a Bibliotheca Corviniana és a The Corvinian Library. History and Stock* című művek. A szerzők ezekben a művekben a Corvina Könyvtár történetének számos, eddig homályos pontját minden jel szerint végső érvénnyel tisztázták. Csapodi rekonstruálta a Corvina Könyvtár egykori feltételezhető állományát. Csapodiné tisztázta a Corvina Könyvtár másolójának kérdését. Mindketten számos, eddig ismeretlen Corvina kódexet fedeztek fel. Ehhez a munkához kapcsolódott a más, magyarországi középkori könyvtárak terén végzett úttörő kutatásuk. Janus Pannonius, s Vitéz János fennmaradt kódexeit gyűjtötték egybe, fényt derítve ezzel a Corvina melletti két másik legjelentősebb magyar reneszánsz könyvtárra. Nagy jelentőségű és a ma-

gyar múlt egyik különösen értékes fejezetének feltárására összpontosult a *Csapodi házaspár munkája, s eredményeiket a nemzetközi kutatás is elismeréssel méltatja. A sokoldalúan megalapozott és több évtizede végzett kutatás eredményeit az Akadémiai Díjra javasolt két nagy mű összegezte.*”⁹

A művelt olvasó Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára *Bibliotheca Corviniana* című, 1967–1990 között öt nyelven és 14 kiadásban megjelent reprezentatív albumát¹⁰ (1. ábra) ismeri,¹¹ míg a szakma a *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt* háromkötetes összeállítást (1988, 1993–1994)¹² tartja megkerülhetetlennek. Csapodi Csaba 1973-as *The Corvinian Library. History and Stock* című angol nyelvű könyve¹³ sem hagyható ki abból a világviszonylatban is jegyzett termékeny munkásságból, amely lehetővé tette Hunyadi Mátyás halálának 500. évfordulójára, 1990-ben az OSZK-ban, a Budavári Palotában rendezett nemzetközi Corvina-kiállítás¹⁴ sikeres létrejöttét. Az *Ariadne. A középkori magyarországi irodalom kéziratainak lelőhely-katalógusa*¹⁵ pedig már Gárdonyi Klára halála után, 1995-ben került ki a nyomdából.

1. ábra

A *Bibliotheca Corviniana* utolsó, 1990-es kiadású, idegen nyelvű mellékletének borítója

Forrás: <http://www.szentimreantikvarium.hu/dynamic/13000/bibliotheca%20001.jpg>

Eredményeiket a nagyközönség számára is közérthetően, több országos médiaszereplés során is bemutatták, ezek közül kettő – a Nemzeti Audiovizuális Archívumban (NAVA) elérhető – felvételt emelünk ki: • *Híres magyar könyvtárak 1–2. rész. Bibliotheca Corviniana*. Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára. Magyar Televízió (MTV), 1976.¹⁶ (2. és 3. ábra) • *Millenniumi mesék. A hollók nyomában. Csapodi Csaba kutatásai*. MTV, 2000. április 13. 20:02¹⁷.

2. ábra

Csapodi Csaba portréja 1976-ból (MTV)

Forrás: <http://keyframe.nava.hu/service/gallery/keyframe/2010/10/08/m2-32002/m2-32002-20534000.jpg>

3. ábra

Csapodiné Gárdonyi Klára portréja 1976-ból (MTV)

<http://keyframe.nava.hu/service/gallery/keyframe/2010/10/08/m2-32002/m2-32002-20583400.jpg>

A corvinák azonosításában nemzetközi elismerést és vitathatatlanul megkerülhetetlen szakértői rangot szerzett tudós házaspár – hazánkon kívül – számos országban végzett kódexkutatásokat, kettejük publikációinak száma az ezres nagyságrendet közelíti meg.

Tanulmányunkban ezért még a „legfontosabbaknak” tartott művek felsorolására sem vállalkozhatunk, s a *Megszólított elődök*-sorozat eddigi darbjaitól eltérően, rendhagyó módon – Rozsondai Marianne köszöntőiből¹⁸ és nekrológjaiból¹⁹ kiindulva, valamint további forrásokat²⁰ is felhasználva készített – biográfiai fejezetek kiegészítéseképp csupán a köteteket listázzuk. Ezen kívül bevezető szövegünk jegyzetében, valamint az interjúban – válogatva – utalunk további közleményekre. Tehetjük ezt azért is, mert mindkét szerző munkásságának bibliográfiája rendelkezésünkre áll.²¹

„Ha a politika nem szorítja ki őt a tudományos közéletből egy könyvtár homályába, Mátyás királyunk bibliotékájának fénye máig sem ragyogott volna fel a világ ámuló szeme előtt”²² – Csapodi Csaba szakmai pályafutásáról

Csapodi Csaba 1910. szeptember 28-án született Budapesten fejéregyházi *Csapodi István* szemészprofesszor és nemesmiliticsi *Allaga Vilma* nyolcadik gyermekeként. 1928-ban tett érettségi vizsgát a fővárosi Piarista (Kegyess Tanítórendi) Gimnáziumban.²³ Felsőfokú tanulmányait a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen (mai ELTE)²⁴ végezte történelem–földrajz szakon, ahol 1933-ban bölcsészdoktori címet ítéltek oda számára. Ugyanettől az évtől ösztöndíjasként bécsi levéltárakban kutatót, majd hazatérése után, 1934-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának munkatársa lett. 1937-ben részt vett a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által szervezett első könyvtárosképző tanfolyamon.²⁵ 1939-ben az Országos Magyar Történelmi Múzeum Történelmi osztályán helyezkedett el a főigazgató titkáráként. Alapításától megszüntetéséig (1942–1949) a Teleki Pál Tudományos Intézet Magyar Történettudományi Intézetének ígéretes kutatója volt.²⁶

Kezdeti publikációi elsősorban gazdaságtörténettel,²⁷ Szent István korával,²⁸ a magyar barokkal²⁹ és a felvilágosodással,³⁰ a nemzetiségekkel,³¹ a magyar katonasággal³², illetve könyvtörténettel³³ foglalkoztak. Önálló kiadványok mellett folyóiratcikkek,³⁴ tudományos ismertetések, kritikák³⁵ szerzője, 1947-ig a *Regnum Egyháztörténelmi Évkönyv* szerkesztője. Gazdag szakírói munkásságát 1943-ban Baumgarten-díjjal ismerték el. 1946-ban a budapesti egyetemen *Anyagi és szellemi művelődésünk a XVIII. században* tárgykörből magántanárrá habilitáltak.

„Ekkortájt valami történt. 1945-től 48-ig az önálló kiadványok között egy szál középiskolai tankönyvről hallunk (Világtörténelem a gimnáziumok 6. osztálya számára, három kiadásban), 1950-től 55-ig – a *Teleki Intézet* után immár, mint könyvtáros, véglegesen és elkötelezetten könyvtáros – egy népes kollektíva tagjaként az *Egyetemes Tizedes Osztályozás táblázatain* dolgozik. A folyóirat-szerkesztőségek is mintha visszahúzódtak volna. 1948-ban egy rövidke írás a *Barankovics-féle Hazánkban és egy (de álnéven) a Vigiliában*; majd 1954-ig semmi. Talán mondanom sem kell, hogy a véleményére sem voltak kíváncsiak. [...] *Hogyan, hogyan nem, a termékeny és nagyra becsült, de a történettudományból kiszorított historikust az ItK meg a Könyvszemle fogadta be. (Nem ő az egyetlen, és ezt a jelenséget nem ártana egyszer, még addig, ameddig a tanúk vallani képesek, közelebbről megvizsgálni. Lehet, hogy már ma is késő.)* Azonban úgy látszik, hogy a kényszerű visszahúzó-dás évei nem teltek télenül. Hidat keresett, amely összeköttetést teremt eddigi tevékenysége és a jelen lehetőségei között”³⁶ – elemezte sorsát *Kulcsár Péter*. 1949-ben – tehát valójában kényszerűségből – igazolt át a könyvtári világba. 1951-ig három munkahelye volt: az Országos Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár és az Országos Könyvtári Központ. Ezután került szakozóként a MTA Könyvtárába, ahol egészen 1975. december 31-i nyugdíjazásáig dolgozott, 1957-től a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteménye vezetőjeként. „Az akadémiai könyvtárban határoztam el végképp, hogy könyvtártörténettel fogok foglalkozni, olyan stúdiummal, amelynek forrásait helyben megtalálom, és nem kell a délutánjaimat a levéltárakban tölteni”³⁷ – nyilatkozta 1976-ban.

A pannonhalmi bencés könyvtárakról 1957-ben közölt dolgozata³⁸ indítja el azt a csodálatos könyvtörténeti életművet, amely Mátyás könyvtára, illetve a kódexek köré szerveződik. A corvina-kutatások mellett szakcikkei a könyvtári praxisra is fókuszáltak, például a szakkatalógusokra,³⁹ a restaurálásra,⁴⁰ az állományvédelemre,⁴¹ a provenienciára.⁴² Mátyás könyvtára vezette el a házaspárt a másik két nagy humanista, *Vitéz János*⁴³ és *Janus Pannonius*⁴⁴ gyűjteményének vizsgálatához. Családi munkamegosztás révén előbbivel a feleség, utóbbival a férj foglalkozott részletesebben.

Csapodi az Akadémiai Könyvtár kiemelkedő tehetőségű tudós menedzsereként⁴⁵ oroszlánrészt vállalt a modernizálásban, a Régi Könyvek Gyűjteménye és a Kézirattár kialakításában, az Akadémiai Levéltár megszervezésében, tudományos kiadványok

megjelentetésében és tudós hagyatékok könyvtárba kerülésében,⁴⁶ a mikrofilmtár középkori írásbeliségre vonatkozó anyaggal történő gyarapításában, a könyvtár szakos hallgatók gyakorlatainak irányításában. Fontos volt számára az utánpótlás nevelése, tanítványainak mentorálása, akik közül segítségével többen is állást kaptak az MTA Könyvtárában. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén speciálkollégiumokat hirdetett és továbbképző tanfolyamokon oktatott (pl. Országos Könyvtári Központ,⁴⁷ Országos Dokumentációs Központ, Országos Pedagógiai Könyvtár, OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ).

Az Országos Könyvtárügyi Tanács Országos Osztályozó Bizottságának, Állományvédelmi és Mikrofilm Szakbizottságának, valamint Katalogizáló Bizottságának két évtizeden keresztül volt tagja, 1967-től az MTA Könyvtörténeti, 1973-tól a Középkori Munkabizottságban tevékenykedett, utóbbi társelnökévé is. 1974-ben elnyerte a kandidátusi,⁴⁸ 1978-ban az akadémiai doktori fokozatot.⁴⁹

Az ELTE BTK címzetes egyetemi tanárát 80. születésnapján Rozsondai Marianne köszöntötte a Magyar Könyvszemlében⁵⁰, majd 90 éves korában a Magyar Könyvszemle tematikus számmal⁵¹ ünnepelte a jubiléumát. Ezt követően 2002-ben jelenhetett meg tiszteletére a *Jubileumi csokor* című tanulmánykötet⁵² Csapodi Csaba munkásságának teljes bibliográfiájával, előtábláján az MTA Könyvtár Kézirattárának *Ludovicus Carbo* corvina (K 397)⁵³ címlapjával.

Kitüntetései – a már említett Baumgarten-díjon kívül – az 1976-ban átvett Munka Érdemrend ezüst fokozata, az ugyanabban az évben feleségével megosztva kapott Akadémiai Díj,⁵⁴ az 1993-ban szintén házastársával közösen kiérdemelt Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje, és az 1995-ös Széchényi-díj. 1999-ben a Szent István Akadémia fogadta rendes tagjai közé. 2004. április 30-án hunyt el a fővárosban.⁵⁵ 2015-ben posztumusz Magyar Örökség Díjjal ismerték el a Csapodi-házaspár munkásságát.

„Az érettségi vizsgán történelemből Mátyás király jutott nekem, de ezt sem akkor, sem később nem éreztem valamiféle előjelnek, meghatározó mozzanatnak”⁵⁶ – Csapodiné Gárdonyi Klára szakmai pályafutása

Gárdonyi Klára 1911. január 1-jén Budapesten született. Édesapja *Gárdonyi Albert*, Budapest Főváros Levéltárának vezetője, édesanyja *Weigl Mária* zon-

goraművész és zongoratanár. Az akkor IV. kerületi Községi Leánygimnáziumban⁵⁷ érettségizett, majd az 1928/29-es tanévben a grazi egyetem hallgatója volt. 1935-ben Budapesten kapott magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet. 1936-ban – tisztviselői kinevezés reményében – doktorált *A biedermeier a magyar költészetben* című disszertációjával.⁵⁸ 1937-ben könyvtárosi tanfolyamon bővítette ismereteit. 1938-ban kötött házasságot Csapodi Csabával, négy gyermekük közül egy a könyvtáros hivatást választotta.⁵⁹

„Bár eredetileg tanár szerettem volna lenni, a könyvtárosság mint foglalkozás nem volt ellenemre, mivel mindég nagyon szerettem a könyveket, és mivel csak később tanultam meg, hogy sokat olvasni és könyvtárosnak lenni, nem okvetlenül egy és ugyanaz a dolog. A könyvtárban a kölcsönzési és felvilágosító (magyarul: referenz) osztályra kerültem, amit addig egyetlen tisztviselő: Kozocsa Sándor látott el. Furcsa ma leírni, de első kollégáim között voltak – ugyancsak, mint kezdő gyakornokok – Lakó György, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor és még sokan mások”⁶⁰ – vallja visszaemlékezésében. 1935-ben került gyakornokként a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába, előbb a Referenz, majd a Feldolgozó osztályra. 1939-től a Kézirattár munkatársa, 1962-től nyugdíjba vonulásáig (1970) annak vezetője volt. Nevéhez fűződik többek között a magyarországi kéziratok országos központi katalogizálása, a kézirat-publikációk bibliográfiájának a gyűjtése, a külföldre került magyar eredetű kódexek lelőhely szerinti katalogizálása. Szerepet vállalt a kéziratári anyagok nyomtatott katalógusainak elkészítésében, több hazai és külföldi kiállítást rendezett, számtalan előadást tartott itthon és a nagyvilágban egyaránt.

Az OSZK által szervezett tanfolyamokon írástörténetet, és könyvdíszítést tanított, az ELTE BTK-n pedig kéziratant. A brüsszeli *Scriptorium* évenként megjelenő nemzetközi kodikológiai bibliográfiája, a *Bulletin codicologique*⁶¹ magyar referenseként 1962-től 1982-ig megközelítőleg 300 referátumot készített. Állandó munkatársa volt a *Gutenberg Jahrbuch*nak,⁶² a *Lexikon des gesamten Buchwesens* új kiadásának,⁶³ s rendszeresen írt a *Biblios*⁶⁴ és a *Marginalien*⁶⁵ című neves nemzetközi szakfolyóiratoknak.

Eleinte a 19–20. századi magyar irodalom jelentette kutatásai fő gerincét, majd a munkakörével járó rendszeres tárlatvezetői tevékenysége lökést adott a kódexírás tanulmányozásához, melyhez egyetemi éve alatt professzorától, Horváth Jánostól kapott igazi útravalót.⁶⁶ Maga így fogalmazta meg a kódexek iránti

érdeklődésének kialakulásához vezető utat: „*Szerettem volna többet tudni az egyes kódexekről, és saját megfigyeléseim alapján alakítani ki véleményemet. Eleinte inkább a művészettörténész szemével néztem az ékes kezdőbetűket, a miniatúrákat, a különféle díszítéseket. Később figyelmemet a scriptorok, vagyis a másolók kézírásának egymástól eltérő formája vonta magára. Kutatni kezdtem: hány másoló keze nyomát lehet felfedezni különféle kötetekben, mit tudunk róluk, ismerjük-e nevüket, személyüket, származásukat, s hogy ki volt a mesterük, melyik városban sajátították el és gyakorolták a kódexírás művészetét? Lassan szenvedélyemmé vált ez a vizsgálgatás.*”⁶⁷

Férjéhez hasonlóan rengeteg külföldi tanulmányúton vett részt⁶⁸ és széles körű tudományos kapcsolatra tett szert. Kiterjedt levelezést folytatott a világ jeles kutatóival, és a házaspárt is rendszeresen felkeresték a Magyarországra látogató neves kodikológusok.

Az 1978-ban megjelent, *Humanista kódexek nyomában* című életrajzi művének fejezetei kiválóan szemléltetik Gárdonyi Klára addigi munkásságának gyümölcseit: *A kezdetek; A római Arrianus-kódex (Egy angol tudós corvinát talál); Petrus Cenninius, Mátyás király kódexmásolója; A párizsi Petrarca-Dante-kódex; A corvinák többi másolója; Az első olaszországi tanulmányút corvina ügyben (1964); Cyprianus és Martialis; Nagy tervek és megvalósulásuk: a Bibliotheca Corviniana; Bécsi ösztöndíjam és a velencei konferencia (1970); Nyugatnémet körút és Belgium; Az írás- és miniatúratörténeti kutatások szintézise; A második olaszországi tanulmányút (1973); Spanyolország, Párizs és ismét Belgium; Bartholomaeus Fontius; Franciscus di Castello Italico de Mediolano; A címerek tanúsága; Vitéz János könyvtára; A legújabb eredmények – újabb problémák.*⁶⁹

1970-től az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság tagja, 1973-ban lett az irodalomtudományok kandidátusa,⁷⁰ 1990-ben szerezte meg az irodalomtudományok doktora akadémiai fokozatot.⁷¹ Az ELTE aranydiplomájának, valamint a férjével közösen kapott – már említett – magas állami kitüntetések és a Munka Érdemrend bronz fokozatának birtokosa.

„*Minden tudományos kutatás útja végtelen messzeségbe vezet, ki hosszabb, ki rövidebb ideig járhat rajta*”⁷² – Gárdonyi Klárának 82 év adatott meg. 1993. december 4-én Budapesten tért örök nyugalomra.⁷³

„Bosszantott, hogy a Corvina Könyvtárról szóló feldolgozások nem foglalkoztak az állomány nagyságával. Erről akartam írni, de nem többet, mint egyetlen tanulmányt”⁷⁴ – Csapodi Csaba⁷⁵ és Csapodiné Gárdonyi Klára⁷⁶ könyveinek időrendi bibliográfiája⁷⁷

Csapodi Csaba

Csapodi Csaba: Az Eszterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében. Budapest, Kovács Nyomda, 1933. 51 p. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez; 6.)

Csapodi Csaba: A legnagyobb magyar. Budapest, Stádium Nyomda, 1941. 124 p. (Nemzeti Könyvtár; 38–39.)

Csapodi Csaba: Társadalmi kérdés és katolicizmus Magyarországon. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1941. 58 p. (Balassi Bálint Könyvtár; 3.)

Csapodi Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. Budapest, Magyar Történettudományi Intézet, 1942. 85 p. Klny. a Magyar Történettudományi Intézet 1942. évi évkönyvéből. Szerk. Deér József. Budapest, Magyar Történettudományi Intézet, 1942. 673–755. p.

Csapodi Csaba: Eszterházy Miklós nádor 1583–1645. Budapest, Franklin Társulat, 1942. 172 p. (Magyar életrajzok)

Csapodi Csaba: A magyar barokk. Budapest, Magyar Könyvszemle Társaság, 1942. 76 p. (Kincses-tár; 16.)

Csapodi Csaba et al.: Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) ismertetése. Az Országos Könyvtári Központ könyvtárostanfolyama 1951. október 1. – december 22. Előadások. Budapest, Országos Könyvtári Központ, 1951. 131 p.

Csapodi Csaba: Conservation of the manuscript and old book collections at the library of the Hungarian Academy of Sciences. Methods and results, 1949–1964. = Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében, 1949–1964. Budapest, MTAK, 1965. 46 p., 32 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 44.)

Csaba CSAPODI – (trans.) Imre GOMBOS: The Corvinian Library. History and stock. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. 516 p. (Studia humanitatis; 1.)

Csapodi Csaba: A „Magyar Codexek” elnevezésű gyűjtemény (K 31 – K 114). Budapest, MTA Könyvtára, 1973. 133 p. (A Magyar Tudományos Akadémia

Könyvtára Kézirattárának katalógusai; 5.)

Csapodi Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Budapest, Magvető Kiadó, 1978. 162 p. (Gyorsuló idő)

Csapodi Csaba: A Janus Pannonius-szöveggyománny. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 108 p. (Humanizmus és reformáció; 10.)

Csapodi Csaba: A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek. Budapest, MTA Könyvtára, 1984. 112 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 15/90.)

Csaba CSAPODI: Catalogus collectionis codicum Latinorum et Graecorum. Budapest, MTA Könyvtára, 1985. 283 p., 18 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai; 16.)

Csapodi Csaba: Gróf Zichy Nándor élete és politikája, 1828–1911. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, 1993. 160 p. (METEM-könyvek; 4.)

Csapodiné Gárdonyi Klára

Csapodiné Gárdonyi Klára (képek leírása és magyarázata) – GERÉB László (ford.) – MEZEY László (jegyz.): Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról, 1358. Budapest, Magyar Helikon Kiadó – Európa Kiadó, 1971. 197, [4] p., [18] t. (Helikon csillagok)

Csapodiné Gárdonyi Klára: Humanista kódexek nyomában. Budapest, Magvető Kiadó, 1978. 145 p. (Gyorsuló idő)

Csapodiné Gárdonyi Klára: Az európai kódexfestő művészet. Budapest, Corvina Kiadó, 1981. 46 p. 100 t.

Klára CSAPODI GÁRDONYI – (übers.) Franz GOTTSCHLIG: Europäische Buchmalerei. Budapest, Corvina Kiadó, 1982. 57 p. 102 t.

Csapodiné Gárdonyi Klára – (übers.) Zsigmond NYÁRY: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 181 p., 80 t. (Studia humanitatis; 6.)

Klára CSAPODI-GÁRDONYI – (tű.) Maria AUGUSTYNOWICZ-KERTÉSZ: Iluminowane kodeksy europejskie. Budapest, Corvina Kiadó, 1984. 57 p., 100 t.

DERCSÉNYI Dezső, KRISTÓ Gyula, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára (a kísérőtanulmányokat írta) – KRISTÓ Gyula (a jegyz. írta) – BELLUS Iboyla (ford.): Képes krónika. Budapest, Európa Kiadó, 1986. 561 p. (Pro memoria)

Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára

CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára (a bev. tanulmányt és „A fennmaradt hiteles korvinák ismertetése” c. jegyzéket írták): Bibliotheca Corviniana (1490–1990). Nemzetközi Corvina kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára (1990. április 6. – október 6.). Budapest, OSZK, 1990. 161 p.

CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. Budapest, MTA Könyvtára.

1. köt. Fennmaradt kötetek 1. A–J. 1988. 447 p.
2. köt. Fennmaradt kötetek 2. K–Z. Lappangó kötetek. 1993. 448 p.
3. köt. Adatok elveszett kötetekről. 1994. 360 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 23/98., 31/106., 33/108.)

CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Ariadne. A középkori magyarországi irodalom kéziratának lelőhelykatalógusa. Budapest, MTA Könyvtára, 1995. 141 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 34/109.)

Bibliotheca Corviniana (14 kiadás, 5 nyelven 1967–1990 között)

1. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára – SZÁNTÓ Tibor: Bibliotheca Corviniana. Budapest, Magyar Helikon, 1967. 386 p.
2. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODI-GÁRDONYI – (übertr.) Géza ENGL, Tibor RUSZ: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. Budapest, Corvina Kiadó, 1969. 393 p.
3. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (übertr.) Géza ENGL, Tibor RUSZ: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. München – Berlin, Herbig Verlag, 1969. 393 p.
4. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (trans.) Zsuzsanna HORN: Bibliotheca Corviniana. The Library of King Mathias Corvinus of Hungary. Budapest, Corvina Kiadó, 1969. 398 p.
5. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (trans.) Zsuzsanna HORN: Bibliotheca Corviniana. The Library of King Mathias Corvinus of Hungary. Shannon, Irish University Press, 1969. 398 p.
6. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (trans.) Zsuzsanna HORN: Bibliotheca

Corviniana. The Library of King Mathias Corvinus of Hungary. New York – Washington, F. A. Praeger, 1969. 398 p.

7. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Bibliotheca Corviniana. 2. jav. kiad. Budapest, Corvina Kiadó, 1976. 320 p.
8. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (übers.) Henriette und Géza ENGL, Martha PUSZTAI: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. 2. Neubearb. Aufl. Budapest, Corvina Kiadó – Magyar Helikon Kiadó, 1978. 334 p.
9. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Bibliotheca Corviniana. 3. bőv. kiad. Budapest, Corvina Kiadó, 1981. 326 p.
10. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (tl.) Eszter ŁAWNIK: Bibliotheca Corviniana. Biblioteka króla Macieja Korwina. Wrocław – Budapest, Ossolineum – Magyar Helikon Kiadó – Corvina Kiadó, 1981. 526 p.
11. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (trans.) Zsuzsanna HORN: Bibliotheca Corviniana. The library of king Matthias Corvinus of Hungary. 2. rev. ed. Budapest, Corvina Kiadó – Magyar Helikon Kiadó, 1981. 334 p.
12. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (übers.) Henriette und Géza ENGL, Martha PUSZTAI: Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn. 3. Neubearb. Aufl. Budapest, Corvina Kiadó – Magyar Helikon Kiadó, 1982. 338 p.
13. Csaba CSAPODI – Klára CSAPODINÉ GÁRDONYI – (trans.) Émilie MALAGUTI, Pierre VANIER: Bibliotheca Corviniana. La bibliothèque du roi Mathias Corvinus de Hongrie. Budapest, Corvina Kiadó – Magyar Helikon Kiadó, 1982. 340 p.
14. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Bibliotheca Corviniana. 4., bőv., átdolg. kiad. Budapest, Helikon Kiadó, 1990. 562 p.

„Ha valami nehézség, fennakadás van kutatásainkban, rögtön tanácsot kérhetünk egymástól”⁷⁸ – interjú Csapodi Csabával és Csapodiné Gárdonyi Klárával⁷⁹

Kérdező: *Kevés olyan magyar könyvtártörténész tudunk említeni, akinek a nevét külföldön is jól ismerik. Ezek közé tartozik a Csapodi házaspár, dr. Csapodi Csaba és dr. Gárdonyi Klára. Őket kerestem*

fel Hegyalja úti otthonukban és érdeklődtem könyvtárosi pályájukról. Azt szeretném megtudni, hogyan indultak el, hogyan kerültek a szakmába. Először talán Csapodinéét kérdezem meg.

Csapodiné Gárdonyi Klára: Édesapám⁸⁰ történész volt, egyrészt Budapest Főváros Levéltárának a vezetője, másrészt a segédtudományokat adta elő az egyetemen. Én nem szerettem volna könyvtáros lenni, tanárnak készültem, de ebben az időben nehéznek bizonyult tanári állást kapni. Az egyetemen magyarnémet szakot végeztem, különösen a magyar irodalmat kedveltem meg és vonzódtam a tudományos munkához is. *Horváth János*⁸¹ tanítványaként hozzá írtam doktori értekezésemet. Édesapám elvitt *Fitz József*hez,⁸² a Széchényi Könyvtár főigazgatójához, aki megengedte, hogy fizetés nélküli gyakornokként az intézmény dolgozója legyek. Nagyon hamar megkedveltem a kollégákat és a könyvtári munkát. Először a feldolgozó osztályon kaptam feladatot, később a kéziratárba kerültem.

Kérdező: *És Te, kedves Csaba, hogy indultál el?*

Csapodi Csaba: Meg kell mondanom, a családi légkör nem terelt engem sem a könyvtárosság, sem a történelem felé, ugyanis a családom természettudományos beállítottságú volt. Édesapám orvos volt,⁸³ a testvéreim orvosként,⁸⁴ mérnökként, fizikusként, matematikusként⁸⁵ végeztek. Apám bizonyos polihisztori érdeklődéssel bírt, így az egész családtól, illetve különös módon, ami aztán egész életemre maradt, orvos bátyámtól kaptam az első orientációt, aki kb. olyan 13–14 éves koromban bérletet szerzett nekem az Omnia Közművelődési Egyesület budapesti műemlékekről szóló előadás-sorozatára. A mai napig megőriztem az érdeklődést az építészettörténet iránt, bár konkrétan nem foglalkoztam vele. Hogy mégis történész lett belőlem, az annak köszönhető, hogy a középiskola utolsó három évében egy kitűnő magyar történettudós, *Balanyi György*⁸⁶ tanított. Ő keltette fel az érdeklődést bennem, ő adta az első témát önképzőkori dolgozatként az Anonymus-kérdésről, amiről ötven évvel később aztán könyvet írtam.⁸⁷ Az egyetemen történelem–földrajz szakos hallgató voltam és tanári oklevelet is szereztem a doktorátus mellett. Professzoraim közül elsősorban *Domanovszky Sándor*⁸⁸ kell megemlítenem, de *Székfü Gyula*,⁸⁹ *Hajnal István*⁹⁰ és a többi nagynevű egyetemi tanár is mentoraik közé tartozott. Az egyetem elvégzése után egy évre Bécsbe kaptam kutató ösztöndíjat.⁹¹ Mindenkép-

pen történésznek, azon belül levéltárosnak készültem. Hogy mégsem levéltáros lett belőlem, annak külső körülmények voltak az okai. Abban az időben nagyon nehéz volt elhelyezkedni. Én az ún. ÁDOB-gyakornokok⁹² közé kaptam kinevezést a Széchényi Könyvtárba, és itt azután nagyon megszerettem a könyvtárosi munkát.

Kérdező: *1934-ben került Fitz József a Széchényi Könyvtár élére, és tudtommal nagy változások kezdődtek a könyvtár életében, elsősorban az ő kezdeményezésére. Ezeket ti mind a ketten tapasztalatból ismertétek meg. Szeretném, ha valamit mondanátok erről.*

Csapodiné Gárdonyi Klára: *Fitz József* megismervén a Széchényi Könyvtár idejétmúlt feltáró rendszerét, az ún. müncheni katalógust, amely visszanyúlt az előző század közepéig, elhatározta, hogy modernizálni fogja a könyvtárat. Tanulmányútra kiküldte *Goriupp Aliszt*⁹³ Németországba, aki nagyon érdekes és fontos ismeretekkel tért onnan vissza. Létezett ugyanis egy speciális berendezés, aminek ma talán már a nevét sem ismerik, ez volt az adréma-gép.⁹⁴ Az adréma olyan sokszorosító készülék volt, amellyel könyvtári cédulákat lehetett többszörözni. Amikor a Széchényi Könyvtárba kerültem, éppen akkor érkezett haza *Goriupp* a németországi útjáról és tartott nekünk egy előadást,⁹⁵ amelyből megtudtuk, hogy az adrémaival teljesen újjá lehetne szervezni a Széchényi Könyvtár katalógusát. A katalógus a könyvtár lelke, és az legfontosabb, hogy könnyen használható és hozzáférhető legyen.

Csapodi Csaba: Talán annyit hozzáfűznék ehhez, hogy egyébként *Fitz József* nem a németországi könyvtári rendszert követte, hanem az akkor sokkal modernebbnek számító angol-amerikai rendszert.

Csapodiné Gárdonyi Klára: Nem az adréma volt az egyetlen újítás vagy újdonság abban az időben, amikor odakerültem. Nagyon megragadott például *Hoffmann Edith*nek⁹⁶ is egy előadása,⁹⁷ amelyben arról beszélt, hogy a Széchényi Könyvtár megvásárolta a Kálmáncsehi Kódexet. A Kálmáncsehi Kódex egy XV. századi, ragyogóan díszített kódex, amely ma is a könyvtár egyik legszebb darabja. A megvásárlása úgy vált lehetségessé, hogy a könyvbarát, könyvkedvelő *Todorescu Gyula*⁹⁸ özvegye az összes ékszerét a könyvtárnak ajándékozta, és ennek az árából tudták megvenni a kódexet. A Kézirattárban közelebbi kap-

csolatba kerültem a kódexekkel, melyeket tárlókban állítottak ki. Akkoriban került vissza hozzánk Bécsből több magyar vonatkozású kódex, illetve azoknak egy része, így például az Anonymus Képes Krónika és 14 corvina.⁹⁹ Több kiállítást rendezett a könyvtár, melyeken a látogatóknak ezeket be kellett mutatni. Mivel gyakran nekem kellett kalauzolni a magyar és a külföldi látogatókat, és elmagyarázni nekik, mi ezeknek a kódexeknek a tulajdonképpeni jelentősége, én meg akkoriban kezdtem elmélyültebben foglalkozni a kódexekkel.

Kérdező: *Ebben az időben ismertétek már egymást?*

Csapodiné Gárdonyi Klára: Természetesen. Nem volt olyan nagy létszámú a könyvtár, hogy a fiatalok ne ismerték volna egymást valamennyien, de még nagyon távol voltunk attól, hogy jövőbeni terveket szövögessünk.

Kérdező: *Csaba, Te már abban az időben is foglalkoztál a corvinákkal vagy csak később kezdted?*

Csapodi Csaba: Nagyon messze álltam akkor még a kódexektől és a corvináktól, hiszen mint történész az újkori magyar művelődéstörténetre, azon belül főleg gazdaság- és társadalomtörténetre specializálódtam. A könyvtárban a feldolgozó osztályra kerülve egyike voltam annak a három könyvtárosnak, akik – tekintettel arra, hogy Fitz József bevezette a decimális szakrendszert – megtanultuk a szakozást a Szabó Ervin Könyvtárban.¹⁰⁰ Ettől kezdve decimális szakozóként működtem. Mivel pedig könyvtárba kerültem és nem levéltárba, ahogy eredetileg gondoltam, fokozatosan felébredt bennem az érdeklődés a könyv mint forrás iránt; nem olyan értelemben, mintha könyvtörténész lettem volna, hanem a könyvek tartalmát mint a művelődés extra történetanyagát kezdtem vizsgálni. Eből készítettem később a habilitációmát. A Széchényi Könyvtárban 1939 őszéig dolgoztam, akkor áthívtak az Országos Magyar Történeti Múzeumba. Ott *Zichy István*¹⁰¹ mellett alkalmaztak néhány évig, amíg a Teleki Pál Tudományos Intézet¹⁰² keretein belül megalakult a Magyar Történettudományi Intézet. Ide 1942 végén hívtak át, és hét esztendő töltem el. 1949-ben azért kellett elhagynom az intézetet, mert az új kádereknek készítették elő a helyeket, és sok embert menesztettek a régiek közül. Szabadon választhatam, hogy hová akarok kerülni, így visszamentem a Széchényi Könyvtárba. Nem tartott sokáig e kitérő,

és közben rövid ideig még az Egyetemi Könyvtárban is megfordultam, majd 1950 elején elhelyezkedtem az Akadémiai Könyvtárban. Eleinte az MTA-n is decimális szakozó voltam, majd a szakozó csoport vezetője lettem. 1954-ben a Kézirattár keretén belül megszerveztem a régi könyvgyűjteményt, aztán itt dolgoztam egészen a nyugdíjba menetelemig.

Kérdező: *Arról nem beszéltek, hogy mikor házasodtatok össze? Még mind a ketten a Széchényi Könyvtárban dolgoztatok?*

Csapodiné Gárdonyi Klára: 1938-ban házasodtunk össze, mindketten a nemzeti könyvtár munkatársaként. Többször kirándulgattunk más könyvtárosokkal együtt, és azon kívül abban az időben még a munkánk is egymáshoz kapcsolódott, mivel mind a ketten a feldolgozó osztályon voltunk. Tulajdonképpen ez szolgált annak okául, hogy egyikünknek el kellett hagynia a feldolgozó osztályt, mert házastársak nem lehettek egymás beosztottjai.

Kérdező: *A corvinákkal tudományos fokon mikor kezdtetek foglalkozni? Egymást kölcsönösen buzdítottátok erre, vagy véletlenül találkozott az érdeklődési körötök ezen a téren?*

Csapodiné Gárdonyi Klára: Az érdeklődési körünk teljesen véletlenül találkozott. 1956 után megjelent egy cikk arról, hogy egy angol tudós talált egy corvinát.¹⁰³ Ez valósággal úgy hatott rám, mint egy villámcsapás, miért angol tudósok találnak corvinát, és mi, magyarok pedig miért nem? Elkezdtem az angol tudós cikkével foglalkozni, amelyben néhány kisebb hibát is találtam, és azután nekifogtam átolvasni az egész corvina-irodalmat. Elsősorban a corvinák írása iránt érdeklődtem. Feltűnt, hogy több corvinának azonos az írása, de sehol sem találtam egy alapvető, összefoglaló tanulmányt a XV. századi írásokról vagy a corvináknak az írásáról. A corvinák illuminálása is érdekelt, mert bár az írást fontosabbnak tartottam, mivel többet árult el az emberek egyéniségéből, mint az illuminálás, ami művészi munka, és az egyik szakom művészettörténet is volt, az írást illetően pedig édesapám érdeklődése hatott rám utólag, és ez is nagyon foglalkoztatott.

Csapodi Csaba: A kódexekkel és corvinákkal aránylag későn kezdtem el foglalkozni, akkor, amikor újra visszakérültem a könyvtárosi pályára, és elhatároztam, hogy a könyvtártörténet felé indulok el. Ez

kapcsolódott ugyanis leginkább a munkakörömhöz, a középkori magyar könyvtártörténethez. Nagyszabású anyaggyűjtést kezdtem, témákat jelöltem ki megoldandó kérdésekhez. Ilyen kérdések között bukkant elém Hoffmann Edith kitűnő munkájának, a *Magyar bibliofileknek*¹⁰⁴ egy kitétele, miszerint a Corvina Könyvtárról már mindent tudunk, csak azt nem, hogy mekkora volt. Ez rendkívül meglepett, hogy ha egy könyvtárról mindent tudunk, csak azt nem, hogy mekkora volt, tulajdonképp semmit sem tudunk. Egy könyvtár ugyanis lehet kétszáz kötetes gyermekkönyvtár vagy sok millió kötetes világkönyvtár is. Először azt a kérdést akartam megoldani, hogy ténylegesen mekkora lehetett a Corvina Könyvtár. Igen ám, csakhogy ehhez meg kellett ismernem a teljes corvina-irodalmat, és meg kellett próbálni a fennmaradt adatokból ismert corvinák összegyűjtését. Az állomány rekonstrukciója végeredményben több évtizedre szóló kutatási feladatot szabott rám.

Kérdező: Csapodiné említette az angol tudóst, aki corvinát fedezett fel. Úgy tudom, ő maga nem egy, hanem 10–14 corvinát talált meg. Nagyon érdekelne, hogy hogyan lehet azonosítani egy corvinát? Hogyan lehet egy kódexről megállapítani, hogy corvina, ha nincs benne Mátyás király jellegzetes címere?

Csapodiné Gárdonyi Klára: Ha az összes talált corvinákról beszélnek, az nagyon sok időt venne igénybe, de egyet elmondok. Az említett írás alapján az addig ismert corvinák között 8 olyan kódexet találtam,¹⁰⁵ amelyet kétségkívül ugyanaz a másoló írt le, mégpedig hol úgy, hogy leírta a nevét, hol úgy, hogy nem. Elhatároztam, hogy ennek a másolónak minden ismert kódexét meg fogom vizsgálni. Amikor elkerültem a Vatikáni Könyvtárba, kikértem azt a kódexet,¹⁰⁶ amelyet *Petrus Cenninius*¹⁰⁷ írt le, az a bizonyos másoló. Rögtön láttam, hogy ez egy corvina-kötet, mert bár címert már nem tartalmazott, de a koronát igen, a kivakart címer felett. Minden kétséget kizáró megállapításhoz még az is hozzájárult, hogy a lapszéleken lévő megjegyzésekben felismertem Vitéz János kézírását. Bár ez messzebbre vezető téma, tudniillik később aztán Vitéz Jánossal és írásaival foglalkoztam.

Kérdező: Mindketten gyakran jártatok külföldi tanulmányúton, például Bécsben, Madridban és Olaszországban. Hogy sikerült eljutnotok ennyi helyre? Hazai vagy külföldi ösztöndíjakkal vagy saját pénzeteken utaztatok, és hány külföldi könyvtárban jártatok?

Csapodi Csaba: Részben hazai, részben külföldi ösztöndíjjal utaztunk, de előfordult a saját költségviselés is. Az említett helyekhez sorolhatnám még Svédországot, Svájcot, Lengyelországot, Csehszlovákiát, Franciaországot, Belgiumot is. Egyikünk vagy másikunk, vagy együtt jártunk ezeken a helyeken. Hogy összesen hány városban és hány könyvtárban? Ezt nem tudnám most megmondani.

Kérdező: Az nagyon érdekelne, hogy mennyire segítettek egymást a corvina kutatásokban? Munkátokban nagy hasznot jelentett, hogy megbeszélhettétek egymással a problémákat?

Csapodiné Gárdonyi Klára: Nagy hasznot, sok segítséget jelentett, hogy amikor írtunk egy cikket, az első lektorálást egymásnak végeztük, mi ellenőriztük a másik tanulmányát. Ha hibát találtunk, megbeszéltük, ha tudtunk valamit még hozzátenni, akkor megtettük. Beosztottuk magunk között az országokat, hogy a még meg nem talált corvinákról, vagy azokról, amelyekről tudtuk, hogy valahol lenniük kell, levelezést indítsunk. Bizonyos országokba Csaba írt, más országokkal én leveleztem. Így értesültünk például arról, hogy 1964-ben árverezni fogják Londonban az egyik ismert corvinát, amit ennek eredményeképpen sikerült is megszereznie a Széchényi Könyvtárnak.¹⁰⁸

Kérdező: Nagyon sokan vannak, akik a Mátyás korabeli könyvkultúráról csak a Bibliotheca Corvinianat ismerik. De ha jól tudom, mind a ketten foglalkoztatok egyéb könyvtárakkal is. Szeretném, hogyha egypár szót erről is szólnátok.

Csapodiné Gárdonyi Klára: Mivel kiderült, hogy a Corvina Könyvtár sohasem jöhetett volna létre Vitéz János egyénisége nélkül, Vitéz János könyvtárával kezdtem foglalkozni. Róla mintegy negyven év óta senki sem írt, ezért szükségét láttam újabb kutatásokat végezni, mert sejtettem, hogy Vitéz János is több kötetet birtokolt, mint amennyit ismertünk. Sikerült megállapítanom, hogy az Egyetemi Könyvtárban sokkal több corvina van, mint amennyit eddig gondoltunk. Vitéz János ugyanis állandóan emendálta, vagyis javította a corvina könyveit. Átnézve az Egyetemi Könyvtárnak azokat a kódexeit, amelyek Törökországból kerültek vissza a múlt században,¹⁰⁹ több esetben is megállapítottam, hogy Vitéz János írása található bennük.¹¹⁰ Ez azonban nem jelenti azt, hogy Vitéz-kódexek voltak, hanem épp azt, hogy ezek corvinák voltak. Így a tudósok által korábban elfogadott

11 kódex helyett jelenleg legalább 14 vagy 15 olyan kódex létezik, amely corvina.¹¹¹ Ez volt az egyik forrása annak, hogy újabb corvinákat lehetett találni. Ezen kívül sokat okultunk azokból a levelekből is, amelyeket a külföldi könyvtárakban dolgozó tudós könyvtárosokkal folytattunk. Külön ki kell emelnem az oxfordi Bodleian Könyvtár levéltárosát, *Albinia de la Mare*-t,¹¹² akinek segítségével egy corvináról és három Vitéz-kódexről szereztünk tudomást.¹¹³ Egy Svájcban élő, ismeretlen magyar honfitársunk, *Filep Ottó* pedig arról értesített minket, hogy amikor Uppsalában járt, egy kiállításon látott egy corvinát.¹¹⁴ Kiderült, hogy egy későbbi kódexről van szó, de mi corvinának számítjuk nemcsak a Mátyás életében keletkezett, hanem mindazon kódexeket, amelyek 1526-ig a budai könyvtárba kerültek.

Csapodi Csaba: A Bibliotheca Corvinianán kívül más magyarországi humanista könyvtárakkal is foglalkoztam, például *Filipecz János* könyvtárával,¹¹⁵ *Bakócz Tamás*éval¹¹⁶ és másokéval. Elsősorban azonban *Janus Pannoniusszal*.¹¹⁷ Sevillában rábukkantam egy Janus Pannonius tulajdonában lévő, saját kezű bejegyzéseivel ellátott kódexre, amely a verseit és leveleit tartalmazta.¹¹⁸ Ennek hatására azután kicsit elkezdtem a filológia területére is, mert a Janus Pannonius-szöveghagyományt is feldolgoztam. A humanista könyvtárakon kívül megemlíthetem azt is, hogy évek óta vezetek egy olyan gyűjtőmunkát, amely valamennyi 1526 előtti, Magyarországon fellelhető kódex, nyomtatott könyv, illetve az ezekre vonatkozó adatok számbavételére irányul, tehát a korpuszát rekonstruálja a felismerhető középkori magyarországi könyvállományak.

Kérdő: *Most már mind a ketten nyugdíjban vagytok. Ez azt jelenti, hogy abbahagyátok a corvina-kutatást és az egyéb szakmai munkát?*

Csapodi Csaba: Egyáltalán nem, sőt. Most már „felszabadulva” a könyvtári adminisztratív jellegű munka alól minden erőnket és energiánkat a kutatásra tudjuk fordítani. Ez ad igazi tartalmat az életünknek, és legalább nem unatkozunk. Továbbra is sokat utazunk külföldön és belföldön egyaránt, és számos publikációnk éppen mostanra érett be.

Kérdő: *Szeretnék még arról is hallani, hogy hány könyvetek, mennyi publikációtok jelent meg és hányféle nyelven?*

Csapodiné Gárdonyi Klára: Az első nagyobb mű, ami megjelent, az a Bibliotheca Corviniana volt. A kötetet a Helikon Kiadónak és Szántó Tibor erélyességének köszönhetően sikerült létrehozni. Eddig 13 kiadás látott napvilágot, és megjelent németül, franciául, lengyelül és angolul. Majdnem mindegyikből több kiadás is készült, a franciából egy. Kutatásaim történetét a *Gyorsuló idő* sorozatban megjelent Humanista kódexek nyomában című műben foglaltam össze. Mióta nyugdíjas vagyok, írtam egy tanulmányt az európai miniatúra-művészetről¹¹⁹, 1984 végére pedig az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg a Vitéz János könyvtáráról¹²⁰ készített munkám, melyen közel egy évtizedig dolgoztam.

Csapodi Csaba: Klári szerényen elhallgatta – ha már számokról beszélgetünk –, hogy a Scriptorium magyarországi munkatársaként folyamatosan szállítja a szerkesztőségnek a könyv- és tanulmányismertetéseket. Eddig mintegy kétszáz azoknak az ismertetéseknek a száma, amelyeket egyéb – legalább száz – tanulmánya mellett írt. Nekem is van vagy háromszáz kisebb-nagyobb tanulmányom és talán húsz önálló könyvem, amelyek közül az említett Janus Pannonius-kötetet és a Bibliotheca Corvinianát szeretném kiemelni, továbbá a Corviniana Libraryt, amely összefoglaló gyűjteménye a fennmaradt, elveszett, hiteles, képes stb. corvinának. A felsorolt munkák, ha kettőnket egybe veszem, akkor a magyaron kívül tíz különböző európai nyelven jelentek meg, és Magyarországon kívül 13 országban publikáltunk.

Kérdő: *Hálás lennék, ha valamit szólnátok arról, hogy mennyiben ismerte el a tudományos világ a munkásságotokat. Ha jól emlékszem egyetemi tanári cím, akadémiai jutalom, kandidátusság és egyebek jöhetnek itt szóba.*

Csapodiné Gárdonyi Klára: Amikor nyugdíjba mentem a Széchényi Könyvtártól, akkor kormánykitüntetést kaptam. Utána írtam meg a kandidátusi értekezésemet, melyet 1973-ban védtem meg. 1976-ban akadémiai elnöki jutalmat kaptam, Csabával megosztva. Ezt arra használtuk fel, hogy egy nagyobb külföldi utat tettünk, amelyből szintén nem kapcsoltuk ki a kutatást sem.

Csapodi Csaba: Nem panaszkodhatom az elismerés hiányára, egyetemi tanári címmel rendelkezem. Történész létemre – különös módon – az irodalomtudományok doktora lettem, aminek az az oka, hogy

a könyvtártörténet az akadémiai rendszerben az irodalomtudományhoz tartozik. És én is kaptam kormánykitüntést.

Kérdező: Rendkívül sok érdekeset hallottunk a tudományos kutatásaitokról, de úgy érzem, hogy valami kimaradt ebből a beszélgetésből. Nemcsak kutatók, hanem könyvtárosok is vagytok. Beszelnének még a könyvtárosi pályafutásotokról, annál is inkább, hiszen mind a ketten kéziratári osztályvezetőként dolgoztatok két legnagyobb könyvtárunkban.

Csapodiné Gárdonyi Klára: A Széchényi Könyvtárban eltöltött 35 évből 33-at a Kézirattárban dolgoztam, nyolc évig annak vezetőjeként. A kéziratári munka rendkívül érdekes, talán még a könyvtári munkánál is érdekesebb, mert az ember olyan bepillantást kap az emberek lelkivilágába, amelyet a könyvekből sohasem kaphatna, mert a kéziratokban az emberek sokkal őszintébben nyilvánulnak meg. Máig örömmel gondolok arra, hogy a kezemben lehettek olyan levelek, amelyeket Széchényi vagy Petőfi, vagy Arany János írt valamikor.

Csapodi Csaba: Közel két évtizeden keresztül, 1958-tól 1975 végéig voltam a Kézirattár vezetője az Akadémiai Könyvtárban, de mindvégig nemcsak kéziratáros, nemcsak kutató, hanem könyvtáros is maradtam. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy nagyon megszerettem ezt a pályát és a legszebb foglalkozások egyikének tartom. Főleg a tudományos könyvtárit, mert harmonikus egységbe olvad itt a józan gyakorlatiasság, az elmélet, a tudományos kutatás és a mások kutatásának a támogatása.

Kérdező: Hálásan köszönöm ezt a beszélgetést, mely rendkívül izgalmas volt, és kívánom, hogy továbbra is eredményesen dolgozzatok a magyar tudomány és a magyar könyvtárak javára.

Az interjú jegyzeteihez felhasznált irodalom

- Akadémiai kislexikon 1–2. köt. Budapest, Akadémiai kiadó, 1989.
- GERŐ Gyula (összeáll.): Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. 1–3. köt. Budapest, OSZK. 2009.
- Magyar irodalmi lexikon 1–3. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1963–1965.

Magyar művelődéstörténeti lexikon. Budapest, Balassi Kiadó. 2003–2014.

Magyar nagylexikon. 1–19. köt. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2003–2004.

TORZSAI Tamás – ZALA Imre: Könyv A–Z. A könyvkereskedelem kislexikona. Kísérleti tankönyv. Szerk. Zala Imre. Budapest, Tankönyvkiadó, 1973.

Új magyar életrajzi lexikon. Budapest, Magyar Könyvklub. 2001.

Továbbá: Hay Diana és Rozsondai Marianne (MTA Könyvtár és Információs Központ) e-mail útján történt szíves közlései.

Jegyzetek a teljes szöveghez

Az elektronikus dokumentumok letöltési ideje: 2017. április 24.

1. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Szép szellemi szolgálat ez” Marót Miklós (1928–2006) = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 2. sz. 231–244. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00308/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_02_231-244.pdf
2. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: Borsa Gedeon, az ízig-vérig bibliográfus = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 3. sz. 362–376. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_362-376.pdf
3. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „A Széchényi Könyvtár nemcsak kenyeret adott nekem évtizedekig, hanem hivatást is” Kozocsa Sándor (1904–1991) = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 4. sz. 512–522. p.
4. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Könyvtárosnak való vagyok, ez érdekel engem”. Walleshausen Gyula (1923–2010) = Könyvtári Figyelő, 27. (63.) évf. 2017. 1. sz. 68–83. p.
5. Ma a Könyvtár- és Információtudományi Intézet szervezeti egysége: <http://lis.elte.hu>
6. Ezt megerősíti az interjúban említettek közül a legkésőbb kiadott publikáció is: CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára – (übers.) Zsigmond NYÁRY: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 181 p., 80 t. (Studia humanitatis; 6.)
7. Riporter névmegjelölés hiányában az interjúk készítőjét és hangszalagról papírra rögzítőjét (a szövegek esetenkénti hiányossága, pontatlansága miatt szerkesztőről nem beszélhetünk) teljes bizonyossággal megállapítani nem lehetséges (a keletkezési körülményeket Borsa Gedeon sem tudta felidézni). A magnóról történt „személytelen” legépelés után a

szövegek gondozására egy esetben sem került sor, ezért is nehéz a szerzőség megállapítása (elválik a riporter, a kérdezett, a gépelő és a szerkesztett formában évtizedek után közlő szerzők személye). Gerő Gyula – a Marót-beszélgetés kivételével – az interjúk készítőjének egyértelműen Vértesy Miklóst tartja, ezt a kérdésfeltevések alapján Borsa Gedeon esetében mi is bizonyítottuk, s már most előre jelezzük, hogy a Vértesyvel foglalkozó gépirat minden bizonnyal öninterjú. A Voit-hagyatékra mint lelőhelyre magyarázatként Gerő további megállapítását tartjuk lényegesnek kiemelni: „*A nyolcvanas évek közepén Voit Krisztina a saját ötlete vagy mások ösztönzése alapján valamiféle oral history archívumot tervezett, természetesen a felvett szövegek közlésének szándékával is.*” A képet az is árnyalja, hogy jelen interjúban nem található utalás a Csapodiékkal – az Akadémiai Díj apropóján – a Vértesy Miklós által 1976-ban készített beszélgetésre (VÉRTESY Miklós: A Corvina Könyvtár kutatása. Beszélgetés a Csapodi házaspárral = Könyvtáros, 26. évf. 1976. 9. sz. 542–545. p.), továbbá nem kerül szóba a „Csapodi – Vértesy – Tóth”-ként emlegetett, 1985-ös könyvtárügyi áttekintéssel záródó hézagpótló történeti munka (CSAPODI Csaba – VÉRTESY Miklós – TÓTH András: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. 541 p. <http://mek.oszk.hu/03100/03159/pdf/03159ocr.pdf>), ahogy A magyar országos ősnymtatvány katalógus (Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur, CIH) sem, amely 1970-ben jelent meg Sajó Géza, Soltész Erzsébet, Csapodi Csaba és Vértesy Miklós összeállításában.

8. ROZSONDAI Marianne: Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára Magyar Örökség Díja, 2015 = Magyar Könyvszemle, 131. évf. 2015. 3. sz. 349. p. <http://real.mtak.hu/31225>
9. A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének határozatai az 1976. március 30-i és az április 27-i ülésen. Előterjesztés az 1976. évi akadémiai díjak odaítélésére. Az elnökség 20/1976. számú határozata = Akadémiai Közlöny, 25. évf. 1976. június 7. 7. sz. 113. p. <http://real-j.mtak.hu/8346>
10. Első kiadása: CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára – SZÁNTÓ Tibor: Bibliotheca Corviniana. Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1967. 386 p.
11. Vö. „Az utóbbi évtizedek hazai könyvtermésében kevés olyan kötet akad, amely nemzetközi siker tekintetében ezzel felvehetné a versenyt.” Forrás: KULCSÁR Péter: Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993). = Irodalomtörténeti Közlemények, 98. évf. 1994. 1. sz. 144. p. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00377/pdf/itk_EPA0001_1994_01_144.pdf
12. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára:

Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. Budapest, MTA Könyvtára. 1. köt. Fönnmaradt kötetek 1. A–J. 1988. 447 p., 2. köt. Fönnmaradt kötetek 2. K–Z. Lappangó kötetek. 1993. 448 p., 3. köt. Adatok elveszett kötetekről. 1994. 360 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 23/98., 31/106., 33/108.) <http://real-eod.mtak.hu/333>

13. Csaba CSAPODI – (trans.) Imre GOMBOS: The Corvinian Library. History and Stock. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. 516 p. (Studia humanitatis; 1.)
14. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára (a bev. tanulmányt és „A fennmaradt hiteles korvinák ismertetése” c. jegyzéket írták): Bibliotheca Corviniana (1490–1990). Nemzetközi Corvina-kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára (1990. április 6. – október 6.) Budapest, OSZK. 1990. 161 p. Kapcsolódó korabeli híradások a Magyar Televízióból: Hunyadi Mátyás emlékülés az MTA szervezésében, Sajtótájékoztató a Bibliotheca Corviniana kiállításról 1990. április 5. http://nava.hu/id/01712_1990 és A Bibliotheca Corviniana 1490–1990 című kiállítás megnyitója az Országos Széchényi Könyvtárban 1990. április 6. http://nava.hu/id/01564_1990 Az OSZK 2001 őszén indította el Bibliotheca Corviniana Digitalis programját, melynek célja, hogy: „*digitális eszközökkel virtuálisan visszaállítsa Mátyás király egykori könyvtárát, a Bibliotheca Corvinianát vagy korabeli nevén Bibliotheca Augustát. A virtuális rekonstrukció mellett célul tűzi ki a könyvtár tudományos feldolgozását és az eredmények Internetes publikálását és a könyvtár népszerűsítését. A Bibliotheca Corviniana Digitalis program összefoglaló neve mindazoknak a részprojekteknek, amelyek Mátyás király könyvtárának rekonstrukciójára vagy annak feldolgozására irányulnak.*” Az utolsóként 2003. szeptemberi adatokat tartalmazó oldalon ma is megtekinthető a hiteles corvinák listája: <http://www.corvina.oszk.hu>
15. CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Ariadne. A középkori magyarországi irodalom kéziratainak lelőhelykatalógusa. Budapest, MTA Könyvtára, 1995. 141 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 34/109.) <http://real-eod.mtak.hu/336>
16. <http://nava.hu/id/1070386> és <http://nava.hu/id/1110664>
17. „*Tartalom: Mátyás király reneszánsz könyvtára a maga idejében a Vatikán után Európa legnagyobb állományú gyűjteménye volt a közel 2500 körüli kötetével. A király halálát követően ez a gazdag állomány szétszóródott a világban, ennek a holló-seregnek a nyomába eredt Csapodi Csaba kutató. Mi történt Mátyás király híres könyvtárával? Hová lettek a legendásan szép kódexek, a korvinák? Csapodi Csaba kódexkutató elmeséli a korvinák történetét, s azt is megtudjuk, hogyan lehet egy kódexről megállapítani, hogy*

- az Mátyás király könyve volt. A műsor Csapodi Csaba feleségének, Gárdonyi Klárának is emléket állít. Mátyás könyvtára a korabeli időkben a Vatikán után a legnagyobb, közel 2500 kötetből álló gyűjtemény volt. 1490-től 1526-ig lerabolták a nyugatiak. Utána a török dulta szét a könyvtár épületét is, Szulejmán Sztambulba szállíttatta, amit talált Buda elfoglalásakor. A Corvinák kötéseit egyediek, Budán készülték. Feleségét is munkája révén ismerte meg. Reggelente egy órát beszélgettek a feleségével. 1993-ban meghalt, azóta egyedül él.” Forrás: <http://nava.hu/id/2011150>
18. ROZSONDAI Marianne: Csapodi Csaba 80 éves = Magyar Könyvszemle, 107. évf. 1991. 4. sz. 408–409. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00347/pdf/mk_1991_4_408-409.pdf és ROZSONDAI Marianne: Csapodi Csaba = Magyar Könyvszemle, 116. évf. 2000. 3. sz. 249–250. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00026/pdf/MKSZ_EPA00021_2000_116_03_249-250.pdf
19. ROZSONDAI Marianne: Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993) = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1994–1998. Budapest, OSZK, 2000. 7–9. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00023/pdf/00023.pdf> és ROZSONDAI Marianne: Csapodi Csaba (1910–2004). = Magyar Könyvszemle, 120. évf. 2004. 2. sz. 193–194. p.
20. PI. KULCSÁR Péter: Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. [Recenzió.] = Magyar Könyvszemle, 119. évf. 2003. 3. sz. 402–404. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00038/pdf/MKSZ_EPA00021_2003_119_03_402-404.pdf és KULCSÁR Péter: i. m. 144. p., valamint a Névpont életrajzi portál pályaképei: KOZÁK Péter: Csapodi Csaba, fejedregházi <http://nevpont.hu/view/7650> és KOZÁK Péter: Csapodiné Gárdonyi Klára <http://nevpont.hu/view/7651>
21. TÓTH Gábor (összeáll.): Csapodi Csaba tudományos munkásságának bibliográfiája (1931–2000). In: Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. Tanulmányok. Szerk. ROZSONDAI Marianne. Budapest, Argumentum Kiadó, 2002. 405–433. p. és KOCSY Anikó (összeáll.): Csapodiné Gárdonyi Klára munkássága. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1994–1998. i. m. 10–28. p.
22. KULCSÁR Péter: i. m. 2003. 402. p.
23. Csapodi Csaba érettségi osztálytablója: http://www.gimn.piar.hu/gimnazium/tablok/1920/_pages/tablo_1928_8_a.htm
24. Névváltozatok: 1635–1769 Nagyszombati Jezsuita Egyetem, 1769–1784 Királyi Magyar Tudományegyetem, 1784–1873 Pesti Királyi Tudományegyetem, 1873–1921 Budapesti Tudományegyetem, 1921–1950 Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem, 1950– Eötvös Loránd Tudományegyetem. Forrás: https://www.elte.hu/tortenet/Sorozatunk_tanulmányaiban_budapesti_egyetemkent_emlitjuk.
25. „A záróvizsga sikeres letétele után az alább felsorolt 70 hallgató nyert képesítő bizonyítványt: [...] Csapodi Csaba dr., [...] Gárdonyi Klára dr., [...]” Forrás: ASZTALOS Miklós: Beszámoló a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által rendezett első könyvtárosképző tanfolyamról. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve 1935–1937. Szerk. BISZTRAY Gyula. 48. p. (II. Egyesületi közlemények) <http://www.mke.oszk.hu/docs/evkonyv/1935-37/kozlem.html>
26. Kosáry Domokos, a Teleki Intézet egykori igazgatóhelyettesének sorait idézzük: „S ezt: a valódi tudományos célkitűzésekhez, szakmai szolgálathoz, meg az emberi tartáshoz, morális meggyőződéshez való hűség folytonosságát azért is ki kell emelnünk, mivel egyénileg neki is szembe kellett néznie azokkal a nehézségekkel, megpróbáltatásokkal, amelyek a sztálinisták hatalomátvételéből következtek történetírásunk területén. Az intézet ellen intézett előcsatározások, támadások már 1948-ban megindultak és rövidesen személyi változásokat is előidéztek, amelyek következményeit csak viszonylag tudtam egy ideig azzal enyhíteni, hogy azonnali lemondásomat helyeztem kilátásba, tiltakozásul, ha a kényszerű távozóknak valami szakmailag elfogadható állást nem biztosítanak. Rövidesen ugyanis már nem kényelmetlennek, hanem kívánatosnak tűnt az én távozásom is, még hozzá ilyen feltételek nélkül. A historikusnak ilyen viszonyok között azt az eljárást kellett megpróbálnia követni, hogy olyan, speciális hozzáértést és odaadó munkát igénylő feladatokat találjon, amelyek elvégzésére szükség van, amelyeket mások aligha tudnak vállalni, és amelyek elvi, politikai megalkuvás nélkül vállalhatók. Csapodi Csaba ilyen utat választott: önmagához, saját elveihez híven, a kódexek, a Corvina-könyvtár és a hazai könyvtártörténet problémáinak speciális hozzáértést és szorgalmat követelő feldolgozásában találta meg a maga útját. Közben jelentős eredményeket produkált, amelyekről most, az évforduló alkalmából, e lapokon nyilván szó esik. Itt, befejezésül, elég annyit mondanunk, hogy szakmai életművével, emberi magatartásával, bőven igazolta azt a várakozást, és nagyra becsülést, amely hozzá, már mint az egykori Teleki Intézet fiatal munkatársához fűződött.” Forrás: KOSÁRY Domokos: A Teleki Intézet emléke. = Magyar Könyvszemle, 116. évf. 2000. 3. sz. 252. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00026/pdf/MKSZ_EPA00021_2000_116_03_251-252.pdf
27. PI. CSAPODI Csaba: Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. sz. első felében. Budapest, Kovács Nyomda, 1933. 51 p. (Tanulmányok a mezőgazdaság történetéhez)
28. PI. CSAPODI Csaba: Szent István király. Budapest, Országos Idegenforgalmi Hivatal, 1938. 28 p.

29. PI. CSAPODI Csaba: A magyar barokk. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1942. 80 p. (Kincsestár. A Magyar Szemle Társaság kis könyvtára; 16.)
30. PI. CSAPODI Csaba: Két világ határán. Fejezet a magyar felvilágosodás történetéből. = Századok, 79–80. évf. 1945–46. 1. sz. 85–137. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Szazadok_1945-1946
31. PI. CSAPODI Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. Budapest, Magyar Történettudományi Intézet, 1942. 85 p.
32. PI. DOROMBY József – REÉ László (szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Írták CSAPODI Csaba et al. Budapest, Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, 1939. 781 p.
33. PI. CSAPODI Csaba: A Szent István korára és a korai kereszténységre vonatkozó irodalmi feldolgozások. In: Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulójára. 3. köt. Szerk. Serédi Jusztinián. Budapest, MTA, 1938. 650–693. p.
34. PI. CSAPODI Csaba: A turáni eszme kialakulása = Vigilia, 1. évf. 1935. 2. sz. 186–194. p. http://vigilia.hu/node/Vigilia_1935_02_facsimile.pdf
35. CSAPODI CSABA (ism.): Jenny Ilona: Sopron úrbéri falvainak viszonya a városhoz 1765-től 1836-ig. (Doktori értekezés. Pécs, 1930. 95 p.) = Századok, 65. évf. 1931. 7–8. sz. 291–292. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Szazadok_1931
36. KULCSÁR Péter: i. m. 2003.
37. VÉRTESY Miklós: i. m. 1976. 542. p.
38. CSAPODI Csaba: A legrégebb magyar könyvtár belső rendje. A pannonhalmi könyvtár a XI. században. Budapest, MTA Könyvtára, 1957. 13. p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai; 3.) Klny. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 1. számából. <http://real-eod.mtak.hu/180>
39. PI. CSAPODI Csaba: A földrajzi katalógus a könyvtár katalógusrendszerében. = Magyar Könyvszemle, 72. évf. 1956. 4. sz. 324–332. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00226/pdf/MKSZ_EPA00021_1956_72_04_318-338.pdf#page=7
40. PI. CSAPODI Csaba: Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Budapest, MTA Könyvtára, 1958. 18 p., 12 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai; 10.) Klny. a Magyar Könyvszemle 1958. évi 2. számából. <http://real-eod.mtak.hu/173>
41. PI. CSAPODI Csaba: Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Methods and Results, 1949–1964 = Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében, 1949–1964. Budapest, MTA Könyvtára, 1965. 46 p., 32 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; 44.) <http://real-eod.mtak.hu/139>
42. PI. CSAPODI Csaba: A proveniencia elve a könyvtárban. Budapest, MTA Könyvtára, 1959. 14 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai; 17.) Klny. a Magyar Könyvszemle 1959. évi 4. számából. <http://real-eod.mtak.hu/166>
43. PI. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Vitéz János könyvtára. In: Janus Pannonius. Tanulmányok. Szerk. Kardos Tibor – V. Kovács Sándor. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1975. 235–245. p. (Memoria saeculorum Hungariae; 2.)
44. PI. CSAPODI Csaba: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. In: Janus Pannonius. Tanulmányok. i. m. 189–208. p.
45. RÓZSA György: Csapodi Csaba, az MTA Könyvtára legújabbkori felívelő korszakának egyik ösztönzője = Magyar Könyvszemle, 116. évf. 2000. 3. sz. 253–255. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00026/pdf/MKSZ_EPA00021_2000_116_03_253-255.pdf
46. CSAPODI Csaba: Történezhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában. I. = Századok, 106. évf. 1972. 6. sz. 1369–1389. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Szazadok_1972 CSAPODI Csaba: Történezhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában. II. = Századok, 109. évf. 1975. 3–4. sz. 669–682. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Szazadok_1975 CSAPODI Csaba: Történezhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában. III. = Századok, 112. évf. 1978. 2. sz. 251–270. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Szazadok_1978 Csapodi szívügyének tekintette a tudóshagyatékok sorsát, ld. CSAPODI Csaba: Nem gazdátlanok a tudóshagyatékok = Népszabadság, 57. évf. 1999. augusztus 25. 197. sz. 10. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszabadsag_1999_08
47. „Sokszor kellett beszélni, szerepelni, előadásokat tartani, az első felsőfokú könyvtárosképző tanfolyamon már előadó is voltam. Csapodi Csabával közösen oktattuk a hármas főosztályt” – nyilatkozta Walleshausen Gyula. Forrás: KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Könyvtárosnak való vagyok, ez érdekel engem”. Walleshausen Gyula (1923–2010). i. m. 74. p.
48. CSAPODI Csaba: A Corvina könyvtár története és állománya. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1973. 227 p.
49. CSAPODI Csaba: A Janus Pannonius-szöveghagyomány. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 1977. 237 p. A nyilvános vitára 1978. szeptember 5-én került sor az MTA

- székházában. A bíráló bizottság tagjai: Tolnai Gábor (elnök), Boronkai Iván (titkár), Bán Imre, Ritoók Zsigmond. Bírálók: Klaniczay Tibor, Kulcsár Péter, Mezey László. Forrás: Jegyzőkönyv a bíráló bizottság zárt üléséről. Tudományos Minősítő Bizottság Irodalomtudományi Szakbizottság (MTA Könyvtár és Információs Központ Akadémiai Levéltár).
50. ROZSONDAI Marianne: i. m. 1991. 408-409. p.
51. Magyar Könyvszemle, 116. évf. 2000. 3. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00026>
52. Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. i. m.
53. A Mátyás király dicső tetteiről írott corvina (1473–75 k.) internetes facsimile kiadása Ábel Jenő latin írásával (1880) és Kazinczy Gábor magyar fordításával (1863) <http://carbo.mtak.hu>
54. Akadémiai Díjban részesültek (1961–2011) http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/dijak_kituntetesekek/Akademiai_Dijban_reszesultek_1961-2011.pdf
55. Csapodi Csaba gyászjelentése: http://sztrilich.hu/gyaszjelentesek/csapodi_csaba.jpg
56. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Humanista kódexek nyomában. Budapest, Magvető Kiadó, 1978. 7. p. (Gyorsuló idő) <http://mek.oszk.hu/03100/03178/03178.htm>
57. A mai II. kerületben, a Jurányi utca 1. szám alatt található iskola későbbi elnevezései: Gizella, Koltói Anna, Hámán Kató Leánygimnázium, illetve Közgazdasági Szakközépiskola; majd Kalmár László Számítástechnikai Szakközépiskola (2007-ben intézményösszevonás miatt megszűnt, napjainkban a Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorháznak ad otthont az ingatlan). Forrás: <http://www.blathy-bp.sulinet.hu/tortenet.php?page=kalmar>
58. A disszertáció megjelent a szerző kiadásában: CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: A biedermeier a magyar költészetben. Budapest, 1936. 46 p.
59. Csapodi Csaba (1940–) villamosmérnök, Csapodi Klára (1941–) a berlini Staatsbibliothek volt finnugor referense, Csapodi Pál (1946–) mezőgazdasági mérnök és Csapodi Anna (1948–) közgazdász.
60. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: i. m. 1978. 9. p.
61. Scriptorium Bulletin codicologique: <http://www.scriptorium.be/bulletin.php>
62. Internationale Gutenberg-Gesellschaft in Mainz e.V. Gutenberg-Jahrbuch: <http://www.gutenberg-gesellschaft.de/publikationen/gutenberg-jahrbuch>
63. BrillOnline Reference Works Lexikon des gesamten Buchwesens Online: <http://referenceworks.brillonline.com/browse/lexikon-des-gesamten-buchwesens-online>
64. Biblos. Journal of Librarianship and Information Science: <https://biblos.pitt.edu/ojs/index.php/biblos> Pl. CSAPODI-GÁRDONYI Klára: Geschichte des ungarischen Buches. I. Das Zeitalter der Kodizes = Biblos, 19. évf. 1970. 4. sz. 268–270. p.
65. Pirckheimer-Gesellschaft Marginalien. Zeitschrift für Buchkunst und Bibliophilie: <http://www.pirckheimer-gesellschaft.org/publikationen/marginalien> Pl. Klara CSAPODI – Elisabeth SOLTÉSZ: Aus der Geschichte des ungarischen Buches = Marginalien, 8. évf. 1960. 1. sz. 39–44. p.
66. „Az első indítást a kódexek világába professzoromtól, Horváth Jánostól kaptam, akinek a magyar középkorról és humanizmusról tartott előadásait több féléven át hallgattam. Nála a vizsgán vagy kollokviumon mindenkinek folyékonyan el kellett tudni olvasni a régi magyar kéziratok szövegét – persze csak a Nyelvemléktár-beli kiadott szöveg alapján. Tőle tanultuk meg, hogy a középkori kódexnek tulajdonképpen két élete van: az első, amikor megírják és használják. A második, az igazi élete akkor kezdődik, amikor évszázadok múltán előkerül a feledés homályából, és rajta keresztül bepillanthatunk leűnt korok érzéseibe, gondolkodásába. Horváth professzor úr előadásai nyomán élettelt telt meg a sok régi kódex neve – Keszthelyi-kódex, Comides-kódex, Virginia-kódex. Megértettük, hogy ezek a nevek csak azonosításra szolgálnak, de azok, akik a szövegeket leírták, élő, húsból-vérből való emberek voltak. Egyiknek írás közben «igen fáj feje», «igen beteg vala», a másik ajándéokra célozgatva jegyzi meg: «igen szép az könyv, mire nem fizetsz.»” Forrás: CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: i. m. 1978. 7–8. p.
67. VÉRTESY Miklós: i. m. 1976. 543. p.
68. „Nagy érdeklődéssel kísért előadásban számolt be Cs. Gárdonyi Klára és Csapodi Csaba 1974. őszén tett spanyol- és svédországi kutatóútról a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság 1975. februári felolvasó ülésén. A gondosan előkészített kutatómunka eredményeképp szenzációsnak mondható felfedezések kísérték a két szakember útját.” Forrás: V. K[OVÁCS] S[ándor].: Cs. Gárdonyi Klára és Csapodi Csaba Korvina- és Janus Pannonius-kutatásai = Magyar Könyvszemle, 91. évf. 1975. 2. sz. 217. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00292/pdf/MKSZ_EPA00021_1975_91_02_209-218.pdf
69. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: i. m. 1978.
70. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: A Corvina Könyvtár kodikológiai problémái. Kandidátusi értekezés. Budapest, MTA, 1972. 391 p.
71. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Könyv- és könyvtári kultúra Magyarországon a XIV. és XV. században. Tézises össze-

- fogláló akadémiai doktori címhez. Budapest, MTA. 1990. A nyilvános vita 1990. szeptember 24-én zajlott le az MTA szék-házában. A bíráló bizottság tagjai: Klaniczay Tibor (elnök), Holl Béla (titkár), Borzsák István, Bertényi Iván, Fügedi Erik, Kristó Gyula, Nemeskürty István. Bírálók: Borsa Gedeon, Kulcsár Péter, Marosi Ernő. Forrás: A Tudományos Minősítő Bizottság titkárának 1990. augusztus 15-én kelt 50.718/89. számú felkérő levele (MTA Könyvtár és Információs Központ Akadémiai Levéltár).
72. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: i. m. 1978. 6. p.
73. Csapodiné Gárdonyi Klára gyászjelentése: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6W3Q-YY5?mode=g&i=64&cc=1542666>
74. VÉRTESY Miklós: i. m. 1976. 542. p.
75. Csapodi Csaba OCLC VIAF (Online Computer Library Center Virtual International Authority File): <http://viaf.org/viaf/5960319> OCLC WorldCat: http://www.worldcat.org/search?q=au%3ACsapodi+Csaba&qt=hot_author MTA Könyvtár és Információs Központ REAL-EOD: <http://real-eod.mtak.hu/view/creators/Csapodi=3ACsaba=3A=3A.html>
76. Csapodiné Gárdonyi Klára OCLC WorldCat: http://www.worldcat.org/search?q=au%3ACsapodine%CC%81+Ga%CC%81rdonyi%2C+Kla%CC%81ra.&qt=hot_author
77. A lista a Csapodi Csaba és a Csapodiné Gárdonyi Klára munkásságát teljes körűen regisztráló kiadványok alapján készült és kizárólag a könyveket tartalmazza (közös esetén csak a magyarországi kiadás feltüntetésével): TÓTH Gábor (összeáll.): Csapodi Csaba tudományos munkásságának bibliográfiája (1931–2000). In: Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. i. m. 405–433. p. és KOCSY Anikó (összeáll.): Csapodiné Gárdonyi Klára munkássága. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1994–1998. i. m. 10–28. p.
78. VÉRTESY Miklós: i. m. 1976. 544. p.
79. A közlés Csapodi Csaba és Csapodi Pál szíves hozzájárulásával történik, melyet ezúton köszönünk.
80. GÁRDONYI Albert (1874–1946) (1903-ig Grün) levéltáros, történész, paleográfus, egyetemi tanár, 1911-től munkatársa, 1914–1934 között főlevéltárosa a Fővárosi Levéltárnak.
81. HORVÁTH János (1878–1961) irodalomtörténész, a budapesti egyetem (mai ELTE) tanára, Kossuth-díjas akadémikus.
82. FITZ József (1888–1964), könyvtáros, nyomdászattörténész, 1934–1945 között az OSZK főigazgatója.
83. CSAPODI István id. (1856–1912) szemészprofesszor.
84. CSAPODY István (1892–1970) szemészorvos. Itt jegyezzük meg, hogy a Csapodi és a Csapody névalak egyaránt elterjedt a családban, sőt, Csapodi Csabának számos publikációja Csapodyként jelent meg nyomtatásban.
85. Csapody Vera (1890–1985) Állami Díjas botanikus, muzeológus, illusztrátor; Csapodi Éva (1891–1979) könyvtáros, Csapodi Géza (1896–1920), Csapody Hedvig (1903–1997), Csapodi Etele (1905–1985). Forrás: KOZÁK Péter: CSAPODY István, ifj. <http://www.nevpont.hu/view/9519>
86. BALANYI György (1886–1963) piarista szerzetes, történész, egyháztörténész.
87. CSAPODI Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Budapest, Magvető Kiadó, 1978. 162 p. (Gyorsuló idő)
88. DOMANOVSKY Sándor (1877–1955) történész, egyetemi tanár.
89. SZEKFŰ Gyula (1883–1955) történész, egyetemi tanár, akadémikus.
90. HAJNAL István (1892–1956) történész, egyetemi tanár.
91. 1933–34-ben a bécsi Staatsarchivban, a Hofkammerarchivban és az Osztrák Nemzeti Könyvtárban végzett kutatómunkát. Forrás: ROZSONDAI Marianne: i. m. 1991. 408. p.
92. „A gazdasági válság nyomán lett igazán kézzelfoghatóvá az egyetemi túltermelés ténye. A diplomások tömeges méretű egzisztenciális veszélyeztetettsége különösen alkalmas lehetett a politikára fogékony réteg radikalizálására. Ez a veszély indította a kormányt egy eddig tőle szokatlan lépésre, hogy az állami szociálpolitika eszközeinek alkalmazásával vegye elejét a politikai mobilizációnak. Így alakult meg 1932 elején kormányrendelet nyomán az ÁDOB (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága), melynek feladatául szabták, hogy a 35 év alatti állástalan diplomásokat, a hivatalokban kisegítő munkaerőként alkalmazva őket, havi 80 pengős szellemi szükségmunkához segítse hozzá.” Forrás: KÖVÉR György – GYÁNYI Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 280. p. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszag_tarsadalomtortenete/ch02s05.html
93. GORIUPP Alisz (1894–1979) az OSZK főosztályvezetője.
94. „A nyomdai eljárással történő katalóguscédula előállításra a tetemes költségek miatt a nemzeti könyvtár vezetői már 1936-ban sem gondolhattak. Nem sokkal korábban néhány skandináv könyvtárban és Németországban az adrématéchnikát vezették be katalógizálási célokra. Főleg a göttingai Egyetemi Könyvtár példája és az ott szerzett tapasztalatok ösztönözték a könyvtár vezető szakembereit arra, hogy az elavult, nagyformátumú, főleg kézzel írt katalóguscédulák helyett szabványos méretű, modern technikával sokszorosított cédulakatalógusok építéséhez fogjanak hozzá. Az adrématéchnikához két gép szükséges. Az egyik az úgynevezett

címpréslőgép, amelyen fémlemeze preleszhető a címleírás szövege. Korrektúra után - ha szükséges a hibás szöveg javítható. A másik gép az úgynevezett címnyomógép, melynek a gumipárnás nyomófeje speciális festékszalag közbeiktatásával a fémlemezen kidomborodó betűk képét az alája tett papírlapra, illetve a katalóguskartonra rányomja. Egy fémlemezről szinte korlátlan mennyiségű katalóguscédula vonható így le. A kész lemezeket a raktári jelzetek sorrendjében külön e célra készült lemeztároló fiókokban, illetve lemeztároló fém-szekrényekben kell elhelyezni. A fémbe préselt, maradandó címleírások bármikor elővehetők, pótlólag újabb levonatok lehet róluk készíteni. A korszerű adréma sokszorosítás segítségével a katalóguscédulák előállítását jelentős technikai reformnak bizonyult. Az új eljárás eredményessége a végzett munka mennyisége és minősége szempontjából az akkori statisztikák szerint igazán kielégítő volt. Az adréma-technika a nemzeti könyvtárban hosszú időre megszabta a katalóguscédulák sokszorosítási módját. Az elmúlt ötven évben több millió adréma-val készült cédulával gyarapodtak katalógusaink.” Forrás: BACZONI Tamásné – SERES Tibor: Katalóguscédulák sokszorosítása az Országos Széchényi Könyvtárban = Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1–2. sz. 1990. 65–66. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00049/baczoniseres_h.html Az adréma név a német Adressiermaschine szóból ered, automata címnyomó gépet jelent, melyet napi- és hetilapok, körlevelek stb. szétkülömbésnél alkalmaztak a tömeges címzéshez. Ld. Postamúzeum. Adréma, 1958.: <http://www.postamuseum.hu/hu/targyak/2778/adrema-1958>

95. Minden bizonnyal Goriupp Alisz „A katalógus-sokszorosítás problémái” című, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok első Országos Kongresszusán, 1936. október 3-án, Budapesten az MTA épületében elhangzott előadásról lehet szó. Forrás: BISZTRAY Gyula: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve i. m. 40. p. és BACZONI – SERES: i. m. 65. p.
96. HOFFMANN Edith (1888–1945) művészettörténész, muzeológus, 1913-tól tisztviselője, 1936–1945 között a Szépművészeti Múzeum igazgatója.
97. A kódex először 1939 februárjában járt Magyarországon, s végül tavasszal sikerült megvásárolni: „Február 25-én, szombaton délelőtt fél 12 órakor mutatják be a sajtó képviselőinek a nemrégiben hazakerült nagyjértékű, Mátyás király korabeli kódexet, Kálmáncsehi Domokos egykori székesfehérvári prépost remekdíszítésű breviáriumát, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában. A kincsszámba menő kéziratot Hoffmann Edit dr., nemzeti múzeumi igazgató szakszerű tájékoztató előadásban ismerteti a meghívottak előtt.” Forrás: A Kálmáncsehi-féle kódex sajtóbemutatója = Budapesti Hírlap, 59. évf. 1939. február 25. 46. sz. 8. p. <https://>

adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirlap_1939_02 és „Az Országos Széchényi Könyvtár már a lambachi benecésekkel, majd a két kereskedővel folytatott tárgyalásokat a kódex megvétele céljából. A breviárium járt is egyszer Magyarországon megtekintés végett, de fájó szívvel vissza kellett küldeni, mert az ár dolgában nem jött létre megegyezés. Végre most, ez év húsvétja táján eredményre vezettek a tárgyalások, melyeket LANTOS ADOLF budapesti antikvárius közvetített és háromezer angol font vételárban állapodtak meg. Nagy gondot okozott azonban a hatalmas összeg előteremtése. A Könyvtár rendes javadalma természetesen távolról sem fedezhette, az állam külön hozzájárulására sem lehetett alapítani, mert pár héttel azelőtt az aukcióra került ERNST-gyűjteményből történt vásárlásokra vétetett az igénybe. A kódex magánszemély áldozatkészsége folytán került nemzeti tulajdonba, mint maga a Nemzeti Múzeum alapja és azóta is számos kincse. Az az alapítvány fizette ki a vételárát, melyet a tavaly elhunyt DR. SCHÖFFER ALADÁRNÉ HORVÁTH ARANKA hagyományozott az első férje, a nagy bibliofil TODORESZKU GYULA által az Országos Széchényi Könyvtárra hagyományozott TODORESZKU-HORVÁTH Könyvtár fejlesztésére. így a KÁLMÁNCSEHI-breviárium végre hazakerült és a TODORESZKU-HORVÁTH gyűjteményben elhelyezve örökíti meg a Könyvtár, s a magyar könyv nagylelkű barátainak emlékét és példáját.” Forrás: JOÓ Tibor: A Kálmáncsehi-breviárium útja = Magyar Könyvszemle, 63. évf. 1939. 2. sz. 183–184. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00197/pdf/183-185.pdf>

98. TODORESCU Gyula (1866–1919) bibliográfus, műgyűjtő.
99. Az 1932-ben megkötött velencei kultúregyezmény alapján tizenhat corvina került vissza Ausztriából Magyarországra, az OSZK-ba.
100. „És jóleső érzéssel gondolunk vissza arra az igazán baráti szellemű munkaegyüttesre, ahol Fitz József elgondolásai alapján, Goriupp Alisz vezetésével túlnyomó részben 25–30 év közötti korú könyvtárosok végezték a munkát: a sorok összeállítását Berlász Jenő, Varjas Béla, Waczulik Margit, a katalógizálást Varjas Béla, Honti János, Pallós Kornél, Zolnai Klára, a sorozatok munkálatait Waldapfel Eszter, Szent-Iványi Béla, Katona Lajos, Katona Lajosné, Kornfeld Hanna, a katalógusmunkát Csapodiné Gárdonyi Klára, Eperjesi János, az adréma-korrektúrát Gronowski Iván, Györké József. Majdnem mind fiatal bölcsészdoktorok, tudományos ambíciókkal és munkássággal, mégsem érezte egyikünk se másodrendűnek «a tudomány magasságából való száműzetésnek» a sokszor mechanikus könyvtári munkát, hanem szívvel-lélekkel akartunk jó munkát végezni, és örömet is találtunk benne.” Forrás: CSAPODI Csaba: A tizedes rendszer bevezetése a Széchényi Könyvtárban. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1967. Budapest,

- OSZK, 1969. 282. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00008/pdf/278-283.pdf>
101. ZICHY István (1879–1951) történész, festő, egyetemi tanár, muzeológus. 1934–1944 között a Magyar Történelmi Múzeum (ma Magyar Nemzeti Múzeum) főigazgatója.
102. Teleki Pál Tudományos Intézet Magyar Történettudományi Intézete, 1941–1948. Bővebben: <http://lexikon.katolikus.hu/T/Teleki%20P%C3%A1l%20Tudom%C3%A1nyos%20Int%C3%A9zet.html>
103. „A Scriptorium c. folyóirat 1957. évi XI. kötetében D. J. A. Ross (London, Birkbeck College) A Corvinus manuscript recovered címmel tanulmányt közöl, amelyben a Mss. Vat. lat. 5268. jelzetű kódexet mint Corvinát ismerteti.” Forrás: CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Corvinaként felismert kódex a Vatikán könyvtárában. = Magyar Könyvszemle, 74. évf. 1958. 2. sz. 161. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00232/pdf/MKSZ_EPA00021_1958_74_02_158-164.pdf#page=4
104. HOFFMANN Edith: Régi magyar bibliofilmek. Budapest, Magyar Bibliophil Társaság. 1929. 304 p. <http://mek.oszk.hu/03100/03194>
105. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: i. m. 1978. 17–25. p.
106. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Ismeretlen korvina a Vatikáni Könyvtárban = Magyar Könyvszemle, 90. évf. 3–4. sz. 1974. 217–221. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00290/pdf/MKSZ_EPA00021_1974_90_03-04_217-221.pdf
107. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Mátyás király könyvtárának scriptorai. Petrus Cenninius = Magyar Könyvszemle, 74. évf. 1958. 4. sz. 327–343. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00234/pdf/MKSZ_EPA00021_1958_74_04_327-344.pdf
108. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Újabb Corvina került vissza Magyarországra = Magyar Könyvszemle, 80. évf. 1964. 4. sz. 378–379. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00257/pdf/MKSZ_EPA00021_1964_80_04_363-380.pdf#page=16
109. „Az ELTE Egyetemi Könyvtár 2017-es naptára a könyvtárban őrzött corvinák néhány díszesen miniált lapját mutatja be. A kötetek azon kódexek közé tartoznak, melyeket 1877-ben, 140 évvel ezelőtt II. Abdülhamid török szultán juttatott vissza a budapesti egyetemistáknak. A Hunyadi Mátyás király Corvina-könyvtárából származó kéziratokat Magyarországról egykor hadizsákmányként kobozták el. Az «át-ajándékozás» tényét, melyet minden kötetbe arany festékekkel jegyeztek be, a könyvészeti kutatás «könyvtáraink és könyvészetünk történetének egyik legörvendesebb eseményeként» értékelte. A kulturális örökség részét képező dokumentumok a viszontagságos sorsú magyar régió történetének tanúi/emlékei, őrzőhelyük a budapesti egyetem, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtára lett.”
- Forrás: Elérhető a könyvtár új naptára. ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat. <https://www.konyvtar.elte.hu/hu/cikk/elheto-konyvtar-uj-naptara> Az Egyetemi Könyvtár Corvinái. ELTE Egyetemi Könyvtár 2017-es falinaptár: <http://hdl.handle.net/10831/32864>
110. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: A budapesti Egyetemi Könyvtár korvinái = Magyar Könyvszemle, 97. évf. 1981. 3. sz. 221–225. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00313/pdf/MKSZ_EPA00021_1981_97_03_221-244.pdf
111. „Ma körülbelül 216 hiteles corvinát ismerünk, ebből Magyarországon 53 kötet található, a Nemzeti Könyvtárban pedig 35-öt őrzünk.” Forrás: A királyi könyvtár – 35 corvina titkai hasonmások, képek, szövegek és filmek tükrében. Időszaki kiállítás. 2015. június 6. – 2015. szeptember 27. OSZK. <http://www.oszk.hu/kiallitasok/hasonmascorvinak>
112. Albinia de la Mare Catherine (1932–2001) könyvtáros, paleográfus. Bővebben: NELSON, Janet: Albinia de la Mare = The Guardian. 8. February, 2002. <https://www.theguardian.com/news/2002/feb/08/guardianobituaries.humanities>
113. CSAPODI Csaba: Újabb ismeretessé vált hiteles és álkorvinák = Magyar Könyvszemle, 102. évf. 1986. 4. sz. 297–301. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00331/pdf/MKSZ_EPA00021_1986_102_04_295-324.pdf
114. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Ismeretlen korvina-ősnymtatvány Uppsalában = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 3. sz. 280–282. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00310/pdf/MKSZ_EPA00021_1980_96_03_278-295.pdf
115. CSAPODI Csaba: Filipec (Pruisz) János nagyváradi és olmützi püspök könyvei = Magyar Könyvszemle, 83. évf. 1967. 3. sz. 243–249. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00268/pdf/MKSZ_EPA00021_1967_83_03_243-279.pdf
116. CSAPODI Csaba: Bakócz Tamás, a humanista = Irodalomtörténeti Közlemények, 87. évf. 1983. 1–3. sz. 59–66. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00001/00330/pdf/00330.pdf>
117. CSAPODI Csaba: Janus Pannonius elveszett „Annales patriae”-ja = Irodalomtörténeti Közlemények, 89. évf. 1985. 4–5. sz. 472–479. p. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00342/pdf/itk_EPA00001_1985_04-05_472-479.pdf
118. CSAPODI Csaba: The Janus Pannonius Codices of Sevilla and the Tradition of Janus Texts. = Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, 23. évf. 1981. 138–155. p. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MTA_ActaLitteraria_1981
119. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Európai kódexfestő művészet. Budapest, Corvina Kiadó, 1981. 46 p., 100 t.
120. CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: i. m. 1984.

Beérkezett: 2017. április 27.

A visegrádi országok könyvtárosainak további válaszai a digitális kor kihívásaira

JÁVORKA Brigitta

A visegrádi országok könyvtárosai – immáron hagyományosan – évente tartott konferencián tárgyalják meg a régió könyvtári ügyeinek aktuális fejleményeit. A legutóbbi konferenciára 2016. május 31. és június 1. között került sor Brnóban *Libraries V4 in the decoy of digital age* (A V4 könyvtárak a digitális kor csapdájában) címmel. A téma-meghatározás általánosabb jellegéből adódóan a – régió országain kívülről is érkező – résztvevők átfogó képet nyerhettek a szakmát foglalkoztató kérdésekről és az azokra adható válaszokról, nem egyszer fedezve fel párhuzamosságokat mind a kérdésfelvetés, mind a lehetséges problémamegoldás tekintetében.

A konferencia előadásainak jelentős részét már bemutatta *Dancs Szabolcs* a Könyvtári Figyelő 2016. évi 4. számában. Ez az írás kiegészítésül szolgál az általa elmondottakhoz két további szekció (Poszter és Könyvtárosi hivatás) munkájának ismertetésével. A két szekció által tárgyalt témák ugyan eltérnek az előzőektől, de nem kevésbé fontosak. A *Poszter szekció*ban vegyes témájú munkákkal találkozhattunk, míg a *Könyvtárosi hivatás szekció*ba tartozó előadások főleg arra tértek ki, milyen a foglalkoztatási helyzet az egyes országokban, illetve milyen kompetencia és szakmai fejlesztés segítségével tudnak majd az új kihívásokra hatékony válaszokat adni a könyvtárosok.

Poszter szekció

Lengyel Réka (MTA Irodalomtudományi Intézet) *Újra felfedezett kincsek: a Széll Farkas könyvtár elérhetősége a Google Books-on* címmel készített poszter prezentációt. Széll Farkas (1844–1909) író, költő, ügyvéd és a debreceni bíróság vezetője volt, számunkra különösen azért fontos, mert mindemellett szenvedélyes

könyvgyűjtő is volt: könyvtárában több mint 2700 cím, összesen több mint 3350 kötet volt. A 16–19. századi kötetek a családtól a Cseh Nemzeti Könyvtárba kerültek, majd a Károly Egyetem 2007–2009 között lefolytatott projektje során digitalizálták és feltöltötték az állományt a Google Books felületére. Az értékes dokumentumok között vannak olyanok, amelyek az utolsó fennmaradt példányok az adott kiadásból, és közülük 333 példány kézirat. Az első ismert katalógust 1932-ben állították össze az állományról. A nyomtatott dokumentumok többsége Magyarországon és Németországban (magyar és német nyelven) született, de jelentős számban fordultak elő latin, francia, angol és olasz művek, kisebb mennyiségben pedig cseh, szlovák, görög, spanyol és román alkotások. Többségük a magyar irodalomhoz, történelemhez, nyelvhez kapcsolódik. Vannak közöttük fikciós és szaktudományi munkák, továbbá szótárak, enciklopédiák, történelmi források, teológiai, filozófiai és tudományos munkák.

A tudományos közösség számára a gyűjtemény az 1960–70-es években vált elérhetővé, amikor egy részét mikrofilmen rögzítették és az MTA könyvtárába is elküldték, de nyomtatásban nem jelent meg hozzá katalógus.

A digitalizálási projekt során az adott kor magyar vonatkozású dokumentumainak legnagyobb arányú digitalizálása valósult meg. Az MTA Irodalomtudományi Intézetében 2016-ban indítottak egy projektet online adatbázis és korpusz létrehozására Széll Farkas digitális gyűjteményéről.

Béres Judit, a Pécsi Tudományegyetem oktatója (azóta már a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat főszerkesztője) *A közép-európai 2020-as biblioterápia projekt* címmel készített posztert mutatta be a kollégáknak. A 2016-ban indult projekt a fiatalokat és a fiatal felnőttek csoportját célozta meg. A nemzetközi együttműködésbe a könyvtárosok mellett bekapcsolódtak még a biblioterapeuták, ifjúságsegítők, szociális munkások, pszichológusok, civil szervezetek és a nemzeti biblioterapeuta társaságok képviselői Magyarországról, Finnországból, Olaszországból, Szlovákiából, az Egyesült Királyságból és Lengyelországból.

A cél az innovatív technikák ötvözése volt olyan tanulási keretrendszer és adatbázis kialakítására, amely valamennyi partner számára használható, és hozzáadott értéket képvisel a gyakorlatban is, a körülményekhez való minimális alakítás mellett. Az adatbázis létrehozásával láthatóvá, átvehetővé válnak majd a bevont területek jó gyakorlatai is.

A projekt által támogatott tevékenységek a következők voltak: biblioterápiás foglalkozások, karrier-tanácsadás fiataloknak, tréningek és szupervíziós tanácsadások és biblioterápiás adatbázis építése. Az előadó nem titkolt szándéka volt, hogy újabb partnereket nyerjen meg az együttműködéshez, mellyel komoly érdeklődőkre talált a hallgatóság körében.

Jindra Planková, a katowicei Sziléziai Egyetem professzora két egykori hallgatójával, *Světлана Hrabínovával* és *Martina Kovářovával*, akik most a Pozsonyi Egyetem doktoranduszai, készített közös posztert *Oktatás a szakmai hozzá(nem)értésért* címmel.

Az előadók először kitértek az oktatás és nevelés fontosságára és különböző megközelítéseire, majd ismertették azt a négy alappillért, amelyek nézeteik szerint a tanulási folyamat sikerességéhez elengedhetetlenek. Ezek a következők:

1. Tanulás a felfedezésért: szűkebb értelemben tanulás magáért a tanulásért, tágabb értelemben a több forrásból való tanulás, amely a saját személyiségünk mellett fejleszti a koncentrációs képességet, az emlékezetet, a kreatív gondolkodást és a források közötti lavírozást.
2. Aktív tanulás: középpontban a szakmai fejlődés gyakorlati oldala. Beletartozik a csapatmunka megtanulása, a szociális viselkedés, valamint a kockáztatásra és a kezdeményezésre való hajlam. Idetartozik a tudásszervezés, az új tudás és munkamódszer elsajátításának képessége is.
3. Megtanulni az együttélést: az oktatás egyik alapfunkciója megtanítani, hogy mindannyian mások vagyunk, más nem, faj, rassz, kultúra és személyiség. A bevándorló-kérdés komoly probléma az oktatási rendszerek számára is.
4. Megtanulni a létezést: az oktatás fontos feladata az egyének fejlesztése, hogy tisztán láthassák önmagukat. Fontos, hogy mindenki reális ítélőképességet alakítson ki, ezzel pedig tisztán lássa önmagát, a képességeit, a világot, azon belül pedig az információ szerepét az egyének és a társadalom életében.

Az előadók ezután rátértek a könyvtárosképzésre, amelyben a változások szintén érezhetőek. Az információ a globális változások hatására középpontba került, a Sziléziai Egyetemen pedig először új mester-, majd új alapképzést hoztak létre, hogy alkalmazkodjanak a változásokhoz. Az új képzések az információkezelésen kívül a privát szektorral való együttműködésre is nagy hangsúlyt fektetnek.

E cikk szerzője *A helyi könyvtár fontossága a kö-*

zösség különböző csoportjai számára című poszterét mutatta be a konferencián. A Könyvtári Intézet városi könyvtárakat vizsgáló felmérése a *Könyvtári Figyelő* 2016. évi 2. számában jelent meg Tóth Máté és Jávorka Brigitta összefoglalásában. A szerző most ennek a kutatásnak egyik aspektusát elemezte tovább. A Könyvtári Intézet a városi könyvtári kör felmérését azért tartotta különösen fontosnak, mivel ők jelentik a magyar lakosság 35%-a számára „a könyvtárat”. Ugyanakkor – nem számítva a statisztikában közölt adataikat – meglepően kevés információval rendelkezünk róluk ez idáig. A kérdőíves felmérésre a magyarországi városi könyvtárak közel harmadától érkezett válasz. A kitöltők között sok szempontból jelentős eltérések voltak: nagyon különböző profilú intézményekről beszélhetünk, hiszen a válaszadókhoz tartozó városok lélekszáma 1700 és 63 000 fő között mozgott. A felmérésből a konferenciára kiemelt kérdés arra vonatkozott, hogyan érzik a könyvtárosok, mennyire fontos intézményük a helyi közösségi csoportok számára. A felsorolt célcsoportok a következők voltak: a város vezetői, vállalkozók, aktív dolgozók, fogyatékkal élők, idős emberek, nyugdíjasok, munkanélküliek, értelmiségiek, alacsony társadalmi státuszúak, felsőoktatási hallgatók, középiskolások, felső tagozatos általános iskolások, kisiskolások, kisgyermekes családok és óvodások. A válaszadóknak ötfokú skálán kellett behatárolniuk a könyvtár fontosságát.

Az eredmények alapján a könyvtárosokban az a tradicionális kép él, hogy az időseknek és a gyerekeknek különösen fontosak. Ugyanakkor kimutatható, hogy a gyerekek, ahogy nőnek, fokozatosan veszítik el az érdeklődésüket a könyvtár iránt. Az értelmiségieknek fontosabb, mint az alacsony társadalmi státuszúaknak, és legkevésbé a város vezetése és a vállalkozók számára tartják fontosnak intézményüket.

A szerző korrelációs analízist készített, amely során összefüggéseket keresve összevetette a válaszokat a GDP-vel és a település lélekszámával. Az adatok alapján a GDP főleg negatív korrelációt mutat, vagyis minél magasabb a GDP egy területen, annál kevésbé fontos a könyvtár például a felsőoktatási hallgatók és a középiskolai diákok számára, és fordítva. Egyedül az értelmiségiek és a vállalkozók számára válik egyre fontosabbá a könyvtár tevékenysége a GDP növekedése mellett. A település lélekszámával pozitívan korrelál a kisgyermekes családok és az idősek számára való fontosság, vagyis minél nagyobb egy település, annál fontosabb számukra a könyvtár. Azonban erős negatív korreláció látható a lakosságszám, illetve az iskolások, a fogyatékkal élők, az aktív dolgozók és

az alacsony társadalmi státuszúak számára való fontosság között. A részkutatás eredményei megerősítették a korábbiakat, miszerint a könyvtárhasználat magasabb szociális státusszal párosul.

Jitka Feberová, Lucie Korhoňová, Petr Urválek és Richard Papík, a prágai Károly Egyetem munkatársai *Információs műveltség és open access koncepciók a Károly Egyetemen* címmel készítettek posztert. Az intézmény stratégiájában és jövőbeli terveiben ezek a pontok ugyanis kulcspozícióba kerültek. A fejlesztésekben azonban nem csak a könyvtárnak, hanem más szereplőknek is nagy szerepet szánnak. A központi könyvtár elkészített egy modellt, amelyben négy részre osztotta a résztvevőket, akik valamilyen formában kapcsolódnak egymáshoz, azonban mind rendelkeznek önálló feladatokkal a koncepció alakításában. A csoportok a következők voltak: BA-s és MA-s hallgatók; kutatók, tudósok, tanárok; értékteremtők, könyvtárosok; egyetemen kívüliek (pl.: középiskolások).

A központi könyvtár jelenleg egy olyan keretrendszer sarokköveinek letételére készül, amelyek lehetővé teszik az információs műveltség oktatásának egyetemi szintű megvalósulását. Ennek érdekében az egyetem más részeivel együttműködve több olyan oktatási programot szervez, ahol elektronikus forrásokat kell használni. A cél, hogy a hallgatókat már az egyetem megkezdésekor bevonják az oktatásba (például a doktoranduszok és a fogyatékos hallgatók oktatásában már részt vállal a könyvtár). Mindemellett a könyvtár mindent megtesz annak érdekében, hogy közvetítőként szolgáljon az információs szektor szereplői számára.

Az intézmény aláírta a *berlini deklarációt* a nyílt hozzáférés támogatásáról. Az egyetem egészére vonatkozó szabályozás még nem készült el, de számos munkacsoport már az open access formában történő publikációra törekszik. A kutatások legfőbb megrendelője az Európai Bizottság, mely az open access publikációt is támogatja, és a *Horizon 2020* programban pedig egyenesen előírja.

A könyvtár a stratégia kialakítása érdekében szakértői csoportot hozott létre, hogy a témában felmerülő kérdéseket megvitassák. 2015-ben *Nyílt Hozzáférés Hetet* rendeztek az egyetemen a szabadon hozzáférhető tartalmak népszerűsítésére.

Könyvtárosi hivatás szekció

Luboš Glončák és Ludmila Rohoňová *Könyvtárosok a 21. században. Hogyan változtatta meg a digitalizáció a könyvtárosok munkáját?* címmel tar-

tottak előadást. A Szlovák Nemzeti Könyvtár munkatársai a digitális könyvtár és a digitális archívum létrehozását célzó 2012 és 2015 között megvalósult projekt tapasztalatairól beszéltek.

A digitalizálás folyamata több, homogén résztevékenységre bontható, de természetesen heterogén elemekkel is számolni kell. Az egyik legfontosabb kérdés az, milyen mértékben egységesíthetők azok a folyamatok, amelyeket az intézmény struktúrája eleve heterogénként kezel? A másik fontos kérdés, hogy a folyamatok kialakításához és menedzseléséhez milyen kompetenciákkal rendelkező könyvtárosokra van szükségünk?

A Nemzeti Bibliográfiai Osztály a digitalizált dokumentumokkal két szinten foglalkozik: a megőrzésért felelős osztállyal részt vesz a digitalizálásra szánt dokumentumok kiválasztásában (a választás a katalógusrekordok alapján történik tipológiai és tartalmi szempontokat figyelembe véve, illetve a felhasználói igényeket követve). A katalógusban található bibliográfiai adatok jelentik az alapot a digitalizáláshoz is. Ezek ellenőrzésén, szükség esetén javításokon és konvertáláson esnek át. A megfelelő bibliográfiai rekordok nélkül a digitalizált tartalmak sem rendelkezhetnek majd a megfelelő metaadatokkal. A digitalizálást végző belső munkatársak (vagy külső cégek) összepárosítják a bibliográfiai adatokat a digitális fájlokkal. A gyakorlatban számos problémára fény derült. Ilyen például, hogy a folyóiratok esetében bevett gyakorlat, hogy az egyes évfolyamokat együtt kezelik és közös kódot kapnak a katalógusban. Így viszont nem lehet tudni, hogy egy évfolyam pontosan hány számot tartalmaz, és a digitalizálásnál is problémás, hogy az egyes számokat külön lehessen kezelni a katalógusban is. Sokszor a metaadatok és a konkrét dokumentumok összepárosítása is problémába ütközik pl. címváltoztatás esetén az előző cím nem kerül feltüntetésre, lehetnek alternatív címek, stb. Minőségi problémák is felmerülhetnek: az összefűzött (bekötött) köteteket nehéz beszkenyelni, s a régi, sérült dokumentumokkal is nehéz bánni.

A folyamatok megvalósításához olyan feldolgozókra van szükség, akik megtanulnak az új típusú technológiával bánni, amellyel a digitális tartalmaknak megfelelő metaadatokat lehet előállítani. Ezek ugyanis a létrejövő digitális elem részeit képezik majd. Így a feldolgozók szerepe, és kompetenciaszükséglete is komolyan megváltozik.

Branislav Frk, az eperjesi és a brnói egyetem oktatója, *Profi könyvtárosok mint tudásmunkások* címmel tartott előadást. Sokféle értelmezése alakult ki annak,

hogy miben változott meg a könyvtári munka az elmúlt időszakban. Az előadó ezek közül az oktatással való kapcsolatot emelte ki. A könyvtárnak innovatív szolgáltatásaival szerepet kell vállalnia a tudásáramlásban és támogatnia kell az oktatást és a tanulókat, az élethosszig tartó tanulás alapjainak biztosítását pedig prioritásának kell tekintenie.

Az előadó a következő tanulási trendeket mutatta be:

- ⊗ személyre szabott tanulás: a tanulóknak olyan felületekre van igényük, amelyeket saját tanulási szükségletük szerint személyre szabhatnak, és ahol tárolhatják az érdeklődésüknek megfelelő dolgokat, amelyhez aztán bármikor bárhol szabadon hozzáférhetnek;
- ⊗ virtuális tanulási modellek: az oktatási intézmények is egyre inkább kialakítják a saját elektronikus oktatási felületeiket. A MOOC-ok és egyéb online kurzusok virágkorukat élik;
- ⊗ mobil és digitális nomád életstílus: a tradicionális munkakörnyezetek is megváltoznak, az új technológia pedig új munkamódszereket teremt, amely a könyvtári tereket is alkalmassá teszi helyszínül;
- ⊗ részvételi ismeretek: az internetnek és az online tárolt adatoknak hála a könyvtár most már sokkal szélesebb kört tud elérni, akár olyan lehetőségeket is használhat az innovatív kezdeményezői számára, mint a Kickstarter;
- ⊗ együttműködés lehetőségének biztosítása: az önálló tanuláson kívül nagy szükség van azoknak a tereknek a biztosítására is, ahol a tanulók találkozhatnak és együtt dolgozhatnak;
- ⊗ közösségi csomópontok: a könyvtárak nagy szerepet játszanak a közösségek fejlődésében, felkarolhatnak elnyomott rétegeket, amelyek helyzetét komolyan segíthetik;
- ⊗ zökkenőmentes tanulás: a jövő könyvtára még interaktívabb, ahol a látogatók számtalan formában hozzáférhetnek az információhoz.

A jövőben az információval és az online feladatokkal kapcsolatos számos dolgot robotok, programok fognak automatikusan elvégezni, így a tudásmunkások igazi szerepköre az információ feldolgozásában és annak kezelésében lesz, illetve abban, hogyan bántik az emberekkel, hogyan közvetíti feléjük az információt, hogyan segíti őket.

Olga Lauková és Blanka Snopková, a Besztercebányai Tudományos Könyvtár vezetője és munkatársa *a Könyvtárosok és információs szakemberek képzése kontra trendek, követelmények és a modern könyvtár elvárásai* címmel tartott előadást. Az előadók beszámoltak arról, hogy az elmúlt húsz évben a hu-

mánerőforrás-menedzsment komoly kihívást jelent Szlovákiában, és egyre nehezebb megfelelő képzettséggel rendelkező szakembert találni. Egy 2013. évi felmérés szerint a szlovák egyetemi könyvtárakban dolgozók 52%-ának nincs egyetemi könyvtáros végzettsége, és alig 14%-a rendelkezik mesterképzéses diplomával. A közkönyvtárakban csak egy fokkal jobban a helyzet: 54% középiskolai könyvtáros végzettséggel, 3% alapképzéses diplomával, 13% mesterképzéssel, míg 1% doktori fokozattal rendelkezik. Ráadásul sok könyvtáros fogja hamarosan elérni a nyugdíjkorhatárt. A munkaerőhiány már most komoly problémaként jelentkezik, de tíz éven belül súlyosan megzavarhatja a könyvtári rendszer működését.

A szlovák könyvtárakban is jelentkezik az igény azokra a szolgáltatásokra, amelyekhez a könyvtárosoknak új digitális kompetenciákat kell elsajátítania, illetve a szlovák élethosszig tartó tanulásról szóló stratégia alapján a könyvtárak törekednek arra, hogy multifunkcionális és multikulturális téré váltsanak, de ehhez új szemléletű könyvtárosokra van szükség.

A szlovák könyvtárosképzés a következőképpen épül fel: Pozsonyban egy középiskolában tanulhatnak az érdeklődők könyvtárosnak, míg egyetemi oktatás Pozsony mellett Zsolnában is zajlik. Mindkét egyetem rendelkezik alap, mester és doktori képzéssel, de amíg a pozsonyi tanszéken az információ kap nagyobb szerepet, addig Zsolná a kulturális örökség. Korábban Eperjesen is működött egyetemi könyvtáros képzés, de megszűnt. Ezen kívül a Szlovák Nemzeti Könyvtár kínálatában szerepel olyan akkreditált képzés, amely a tudásalapú társadalom könyvtárosait hivatott képezni három modulon (bevezetés, a közkönyvtáros, az felsőoktatási könyvtáros) keresztül.

Az előadók anyaintézményében 2015-ben készült felmérés a 70 munkatárs megkérdezésével. Közülük hatnak volt egyetemi, hétnek középiskolai végzettsége, hatan pedig a nemzeti könyvtár akkreditált képzésén vettek részt.

Ebben a szekcióban Magyarországot *Barátné Hajdu Ágnes*, az ELTE tanszékvezetője képviselte *Könyvtáros kompetenciák és a mesterképzéses oktatási forma* című előadásával. Bevezetőjében említést tett az MKE közreműködésével készülő könyvtáros életpályamodellről, majd ismertette a magyar oktatási rendszert, hogy megvilágítsa a könyvtáros tanár szak helyzetét. A Szegedi Tudományegyetemen 2008-ban alapított képzés fő célja, hogy olyan szakembereket neveljen, akik mind az iskolai könyvtárakban, mind pedig a közkönyvtárakban képesek lesznek a

könyvtárpedagógia módszereit alkalmazásával hatékonyan fejleszteni a gyerekek információs műveltségét. A képzés tantervének nagyobb tantárgycsoportjai a következők voltak: könyvtár és információs gazdaság, menedzsment, adatfeldolgozás, olvasással kapcsolatos ismeretek, információs rendszerek, iskolai könyvtáros ismeretek, a könyvtárpedagógia módszertana, illetve a szakmai gyakorlat.

2013-ban azonban megváltozott a képzés, és 4 szemeszterről 10-re bővült. A legfőbb különbség pedig az, ahogy a bolognai rendszerben a tanároknak, úgy a könyvtáros-tanároknak is szakpárt kell választaniuk a könyvtári ismeretek mellé. A képzés során a hallgatóknak a szakmai alapozó ismeretek körébe tartozó tárgyakból 18 kreditet, míg a szakmai törzsanyag ismeretköréből 73 kreditet kell teljesíteniük.

Zlata Houšková, a Cseh Nemzeti Könyvtár munkatársa *Könyvtárosok élethosszig tartó tanulása Csehországban – Szintlépés?* címmel tartott előadást. A Nemzeti Könyvtár felméréseket készített a cseh könyvtárosok között azok végzettségének, korának és pénzügyi helyzetének vizsgálatára. A kérdőíveket szabálytalan időközönként, 5–8 évente küldték ki a könyvtárosoknak. A minta minden alkalommal reprezentatív volt. A legutóbbi felmérés 2012-ben történt, amikor 6455 könyvtári munkatárs, azon belül 5060 könyvtáros töltötte ki.

Az első felmérés 1999-ben készült, és az eredményei befolyásolták a könyvtári munkatársak információtechnológiai képzésének alakulását. 2004-ben megismételték a felmérést, hogy azonosítsák a könyvtáros pályával kapcsolatban tapasztalható trendeket, valamint megvizsgálják a besorolási kategóriákat. A következő, a 2012-es felmérés egyik eredménye a cseh könyvtárosok élethosszig tartó tanulását megfogalmazó koncepció kialakítása volt.

A trendek azt mutatják, hogy lassan csökken a nők többsége a szakmában. A férfiak főleg nagyobb és szakkönyvtárakban vállalnak állást, arányuk 1999 óta közel 5%-kal nőtt, így ma már a könyvtárosok közel 12%-a férfi.

Azonosítható trend még a könyvtárosok előregedése. A könyvtárosok 56,45%-a 41 és 60 év közötti, míg a korábbi felmérésben a legnagyobb korcsoport a 31–50 év közöttieké volt. A 60 éven felüliek aránya is eléri a 10%-ot, míg a 18 és 30 év közöttiek aránya csupán 12%.

Nővekszik az egyetemi végzettséggel rendelkező könyvtárosok aránya, de még mindig magas azok száma, akik semmilyen végzettséggel nem rendelkeznek, mégis szakmai pozícióban alkalmazzák őket. A városi

és kistelepülési könyvtárakban még a végzettség nélküli igazgatók száma is nőtt. Az egyetemen végzett könyvtárosok egy része pedig más területeken keres magának munkát.

Az utolsó felmérés a klasszikus rossz fizetési állapotokat tükrözte: a könyvtárosok átlagbére 19%-kal volt kevesebb, mint az állami átlagbér. A könyvtárosok mindössze 9%-a keres az állami átlag felett, ők többségében vezető pozícióban vannak. A könyvtári munkavállalók 91%-a soha nem éri el az átlagbért. Ez az anyagi helyzet nagyban befolyásolja a korfa és a képzettség alakulását, hiszen a pálya emiatt nem olyan vonzó a fiatal diplomások számára.

A trendek azt mutatják, hogy a könyvtárosok stabil munkavállalók, hosszú ideig maradnak egy munkahelyen. Lényegesen nőtt a könyvtárosok digitális műveltsége, egyenes arányban a könyvtár méretével, vagyis a nagyobb könyvtárak munkatársai jobbak ezen a területen. A munkáltatók azonban nem támogatják kellően a könyvtárosok továbbtanulási terveit, és más módszerekkel sem motiválják őket. Az idegen nyelvek ismerete is javult, különösen az angolé, többen beszélnek németül is, de egyre kevesebben oroszul. A nyelvi kompetencia is összhangban van a könyvtár méretével, illetve kiemelkednek a mezőnyből a szakkönyvtárak munkatársai.

A szerzők több konzekvenciát is levontak az eredmények alapján. Ilyen például, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a könyvtárosok továbbképzésére, akár e-learning formájában is, illetve mindenképpen javítani kell a fizetési feltételeken. A könyvtárosi munka tartalma a világgal együtt változik. Mára olyan kompetenciák kerültek előtérbe, amelyek nem feltétlenül vannak összhangban azokkal a kompetenciákkal, amelyekre az egyetem készítette fel a leendő könyvtárosokat, illetve amelyekkel a könyvtárosok évtizedek óta rendelkeznek.

2012-ben kezdődött a könyvtárosok élethosszig tartó tanulását támogató koncepció kialakítása, mely 2015-ben került elfogadásra. A koncepció a felmérések által feltárt problémákra kíván választ adni. A dokumentum előírja, hogy mely könyvtári munkakörben milyen végzettséggel kell rendelkeznie a munkavállalónak. A végzettség nem csak egyetemi lehet, más módokon is megszerezhető, pl. tanfolyamok elvégzésével, illetve tíz éves munkatapasztalattal kiváltható. Továbbá előírja, hogy valamennyi könyvtárosnak rendszeres időközönként továbbképezésen kell részt vennie, hogy megújítsa tudását a maga területén, illetve kibővítsé más területekre. A koncepció megvalósítása 2016-ban kezdődött.

Tamara Krajna, Katica Matković-Mikulčić, Marijana Mišetić és Raos Nevja közösen tartott előadást *Könyvtárosok és szakmai etika Horvátországban* címmel. A Horvát Könyvtárosok Egyesülete 1992-ben dolgozta ki etikai kódexét, amelyet 2002-ben újítottak meg.

Az előadók felmérték, milyen etikai dilemmákkal szembesülnek a horvát könyvtárosok napjainkban. A felmérésben 127 fő vett részt, akik különböző típusú könyvtárak munkatársai voltak, és legalább öt éve dolgoznak a könyvtárosként.

A többség szerint a nagyobb etikai problémák közé a szerzői jogi szabályok alkalmazása, a profizmus és az előítélet-mentesség, valamint a kollégák közötti kapcsolat nehézségei tartoznak. A különböző típusú könyvtárakban eltérő jellegűek a felmerülő etikai problémák is. (Például az iskolai könyvtárosok elsősorban a nem megfelelő finanszírozásra és ennek következtében a gyűjtemény hiányosságaira vezették vissza problémáikat. Például: mi a teendő abban az esetben, ha a tanár a saját gyermeke számára szeretne kölcsönözni, aki azonban egy másik iskolába jár, és így az adott iskola tanulói számára válik elérhetővé a kikölcsönzött mű.)

Az egyetemi könyvtárosoknak főleg a szellemi tulajdonjogot érintő kérdésekben akad etikai problémája. Volt olyan, aki azt mondta, néha maga sem tudja megmondani, hol húzódik a határ a legális és a jogszerűtlen viselkedés között, illetve felmerült az a dilemma is, hogy amennyiben a két jog ütközik, akkor a hozzáféréshez vagy a szellemi tulajdonhoz való jognak kell-e „csorbulnia” a könyvtárban.

A közkönyvtáraknak a legtöbb problémája a fenntartókkal van: hogyan lehet etikusan elérni, hogy a fenntartók nagyobb figyelmet szenteljenek a könyvtárnak, amikor azok maguktól nem látják át annak fontosságát a közösség számára.

Valamennyi intézmény könyvtárosa úgy érzi, hogy a politikai viszonyok komoly hatással vannak rá, illetve a rendszer minden pontján felmerültek komoly etikai kérdések a vezetéssel kapcsolatban. Erre egy érdekes példa: mi az etikus viselkedés abban az esetben, ha a könyvtár vezetője nem kedveli valamelyik munkatársát, és hiába dolgozik az a lehető legjobban, a vezető mégsem fogja soha előléptetni vagy akár csak komolyabb feladattal megbízni?

A konferencián számos érdekes téma merült fel. Bizonyos problémák több országban is megjelentek, és ezek többsége számunkra sem volt ismeretlen. Azonban a reakciókat és a megoldási kezdeményezéseket elfogadásuk, átvételük előtt kritikusan át kell gondolni.

Beérkezett: 2017. március 16.

A könyvtár a tudományos kutatás paradigmaváltásában

A tudományos kutatás új korszakáról és az információs műveltség viszonyáról szól *Sonja Špiranec, Koltay Tibor* és *Z. Karvalics László* angol nyelven, a neves *Chandos* kiadónál megjelent könyve.* A formálódó új paradigmát a könyvtár és a tudomány hagyományos működésével, szerkezetével összevető áttekintés a tavalyi esztendő végén joggal keltett feltűnést tudományterületünkön, hiszen ismert magyar kutatók osztották meg eredményeiket a nemzetközi olvasóközönséggel, ráadásul olyan témában, ami a könyvtárról alkotott és őrzött képünk egyik sarokpontja, véglete. Bár a könyv terjedelmi megfontolásokból sem fókuszálhat a könyvtárügy egészére, a magyar szerzőpáros több évtizede bizonyítja komplex tudását és látásmódját¹ hazai publikációiban.² Azt sem kell bizonygatnunk, hogy a tudomány mindenkori élvonalát képviselő tudósokat, kutatókat és szakembereket jól szolgáló könyvtár perspektívája ugyanúgy zálogát jelenti tudományterületünk és szakmánk jövőképeinek, mint a mindennapi élet közösségi tereként megújuló kistelepülési nyilvános könyvtárak vagy a lokális és nemzedéki identitás talapzataként megoszthatóvá tett, digitalizált kulturális örökség.

Joggal feltételezhető tehát, hogy a hazai könyvtárügyben érdekelt valamennyi olvasó figyelmére számot tarthat, miként összegezhető és tekinthető át a tudományos kutatás jelene és várható fejlődése, a változások hatása az információs műveltségre, könyvtári funkciókra.

* Lapunk 2016. 4. számában *Hajnal Ward Judit* már ismertette e könyvet. Visszatérésünket a műre és a témára – az indokolta, hogy 2016 decemberében a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban – e recenzió szerzőjének moderálásával – műhelybeszélgetést tartottunk a könyvben felvetett kérdésekről. Fodor János ott elhangzott, továbbgondolásra szánt bevezetőjének szövegét – mely általánosabb érvényű, mint egy recenzió a könyvről – szerkesztőségünk jó szívvel ajánlja a szélesebb olvasóközönség figyelmébe. (A szerk.)

KOLTAY Tibor
Research 2.0 and the future of
information literacy / by Tibor Kol-
tay, Sonja Špiranec, László Z.
Karvalics. – Cambridge : Chandos,
2016. - 180 p.
ISBN 978-0-08-100075-5

A szerzők témaválasztása a helyzet fölmerését ígéri, az állapot vizsgálá-
tának szükségességét az *átmenetiség* indokolja. Elég az alcímeket meg-
határozó, mozgással teli szókapcsolatokat felidézünk. *Shifting research
paradigms towards research 2.0* (a kutatási paradigmák változása), *The
nature of information literacy* (az információs műveltség természete)
*Transformations of information literacy: from bookshelves to the web
2.0* (az információs műveltség átalakulása: könyvespolctól a web 2.0-
ig), *Conclusion: shaping forces, future challenges* (tanulságok: formáló
erők és várható kihívások).

Persze, mondhatnánk, minden kort átmenetinek érez az, akik benne él, s
tudjuk, a leghálásabb szerepek, hivatások mindig a végekhez kapcsoltan
idealizálhatóak: hagyományörzés, kézművesség az egyik oldalon, míg a
jövőbe néző pályaválasztók varázsszava ma így szól: *Java programozó*.
Mit tegyen a könyvtáros, akinek két lovat kellene megülnie? Órizni az
elődök örökségét, a kódexekig visszavezető tudáskincs rendezett ha-
gyományát, s szerepelnie közben a változás éllovasaként is, felhőalkal-
mazások, mobil applikációk, közösségi média és adat-tudomány avatott
szakértőjeként? A munkakörök, szakterületek megoszthatóak, special-
izálhatóak, de tapasztalhattuk, hogy az új technológia hozta változások
egy emberöltő alatt járják át és alakítják olvasóink, felhasználóink min-
dennapjait, s a változásokkal együtt kell formálódnia a könyvtári szféra
minden részterületének. Új motívumokra reagálni, lépést tartani csak úgy
lehet, ha érzékeljük a ritmust, ha felismerjük és megértjük a folyamatok
hátterét, mozgató erőit.

A könyv első fejezetében (*Shifting research paradigms towards research
2.0*) a változások alapjait, a tárgyalt fogalmak definícióit elemzik a szer-
zők. A big data és hálózat alapú *e-tudomány* koncepciójának megfelel-
tethető új kutatási paradigma, a *Kutatás 2.0* nyilvánvalóan visszahat, új-
rarajzolja az általános információs műveltség vonásait is. A tudományos
kommunikáció napjainkra megváltozott, a *Kutatás 2.0* pedig nem csak
új eszköztárat jelent, de az ideák, források, kutatói kapcsolatrendszerek
változását is. Az elérhető információk növekvő tömege önmagában nem
biztosít több tudást vagy tudósabb társadalmat, viszont változat a tudósok
kutatási stratégiáján, akik, bár továbbra is az elődökre támaszkodnak, a
hatékony kutatás érdekében s a keresés módszereiben is természetesen
alkalmazkodnak a web 2.0 tudásstruktúrájához. Szemléletes példaként
mutatja fel a tanulmány a hitelesítés kérdését: az eredmények kontrollja
a papír és nyomtatás világához képest máris végtelenül tág horizonton
zajlik, amelynek strukturált, automatizált kezelése sokkal kevésbé ma-
gától értetődő hálózati kihívás, mint pl. távoli kutatási helyszínek ered-
ményeit összecsatolni, egységesíteni, felhasználni.

Kutatható adatok tömege halmozódik és válik hozzáférhetővé az adat-
bázis alapú világban. Különböző területek eltérő igényekre reflektáló
adat kultúrával, de azonos problémákkal szembesülnek, ilyenek az azo-
nosítás, hozzáférés, felhasználás, megosztás kérdései. A legkritikusabb
a minőség kérdése: megítélése több és mélyebb tudományos háttérudást
igényel, mint a felhasználásuk és új eredményekbe való beépítésük. Az
adatminőség mérlegelésében komoly problémává vált a bizalom faktor,
vizsgálendő az adatok integritása, eredetisége, munkát igényel a hibát-
lanság és az érvényesség ellenőrzése is.

A citációs indexekhez képest az adatintenzív tudomány korában még

komolyabb kérdés a mérhetőség, az értékelés: mit mérhetünk a hivatkozásokon kívül? Kezdeményezések, új megoldások igazolnák a sejthető igazságot: tudományterületi hatásról, termékenyítő gondolatról netán többet mondana, ha letöltéseket, kommenteket, véleményezéseket és a megosztást is figyelembe vennénk.

A kötet szerzői meggyőző panorámaképpé egyesítik, amit különböző irányokból, tudósításokból már jó ideje hallhatunk: adatkezelés, archiválás, minősítés, menedzselés – az adathivatkozás új problémái vannak napirenden minden tudományágban. A feladatok megoldásához, a kifejlesztett módszerek alkalmazásához adat-műveltségre van szükség, az adat intenzív tudomány korszakába léptünk, sőt, már adat-szmoggal kell küzdenünk...

Látunk és értenünk kell a kutatók, kutatói közösségek válaszait, melyek egyrészt a káosz megfékezésére irányulnak a hálózati tudás strukturálás irányából: kapcsolt adatok (linked data), privát és kutatási adathalmazok, adat silók megkülönböztetése, a globális adatirányítás igénye. A kutatói közösségek stratégiájában két útról számol be a kötet: kívülről bevonása illetve egymás megtalálása, a probléma-centrikus közösségek kialakulása virágzik világszerte, új színergiák, tudományos klaszterek alakulnak ki.

A tudatos kutatói reakciók példája a nyitott tudomány, az open access kezdeményezés is, sok kutató azonban egyéni szinten továbbra is csak eszközként tekint a közösségi médiára, míg a tudományos kommunikáció és tudományosság alapvető rendszerét, annak felépítményét – legyen szó kutatásról vagy publikálásról – változatlanak tekinti.

Talán nem túlzás az elmúlt hónapok vitáira is asszociálni a közösségi média hitelességét megkérdőjelezve: ha a közösségi médiát csak munkaeszköznek tekinti a tudományos közeg, de eredményeit nem osztja meg, a közösségi média publikálói átveszik szerepét a társadalom szemében és rombolják a tudományosság rangját és hitelét. Hogyan viselkedjen a kutató a weben, használja-e a közösségi média forrásait, észrevételezze-e a kifogásolható minőséget, közzé tegye-e a tudományos minőséget, élvezze-e tudása széles körű hasznosulását vagy inkább kerülje az ezzel járó kockázatot és szakmai rangja esetleges romlását? Etikusan-e a tudományos felsőbbrendűség?

Az átmenetiség komplex nehézsége kétségtelenül generációs problémákra is visszavezethető. A hagyomány és a biztonságra törekvés komoly viszsztatartó erő, és a webnek, a közösségi médianak, de még a számítási felhőkre bízott adatállományoknak

és munkafolyamatoknak is vannak letagadhatatlan veszélyei. A bizalomhiány sokszor személyes megítélés kérdése. Ami üzleti stratégiaként, tudományos intézmények irányításban egyik napról másikra bevezethető, eldönthető, az az egyéni stratégiákban ritkán zajlik gombnyomásra. A személyes megítélés spontán átförmálódására nincs mindig idő, nem jut figyelem, nincs rá minden kutató munka- és életprogramjában elegendő kapacitás. Talán e kérdés megértése, átérezhetővé tétele a kötet kulcsmotívuma, az árnyalt kép sikeres közvetítésének szerzői biztosítéka.

Gondoljunk bele abba, hogyan befolyásolja a mi gondolkodásunkat mindaz, amit például a Nemzeti Könyvtárról tudunk. A globális könyvtári rendszer egyik központja, egy ország kinyomtatott, visszakereshető tudása (s persze, minőségi válogatás a világ tudásából). Ritkán ismerjük fel, léte mennyire meghatározó véleményformálásunkban, munkánk minden döntésében. Leginkább persze akkor, amikor védelmezzük a könyvtár szerepét olyanokkal szemben, akik kevésbé kötődnek a könyvtár hagyományaihoz, s kénytelenek vagyunk elmagyarázni nekik a könyvtárosság mint hivatás folyamatos létjogosultságát. De a tudás, a tudat meghatároz bennünket mindennapos, hétköznapi tevékenységeink közben is. Legkevésbé talán éppen akkor gondolunk rá, amikor a weben böngészünk, szeretteinkkel csetelünk, nyaralási képeinket osztjuk meg, vagy új mobil applikációkat próbálunk ki.

Ahogy könyvtárosként létérzékelésünk szerves része, hogy megfoghatóan létezik a tudás évszázadok óta rendezett tárolási rendje, úgy a kutatók számára is nélkülözhetetlenségében determináló a tudat, hogy létezik a tudomány hagyományos működésének rendszere.

Ahhoz, hogy könyvtárosként segíteni, támogatni tudjuk a kutatás megújulását és átalakulását, meg kell értenünk a vele együtt változó, új tendenciákra reflektáló információs műveltség természetét. Az információs műveltség divatos fogalom. A kritikus olvasás, a hitelesség kényes kérdésének kezelése és az értő felhasználás talán túlságosan is könnyen általánosítható jellegű. A kötet nagy érdeme, hogy második fejezetében (*The nature of information literacy*) túllép a prezentáció-diákra kívánczó, megjegecesedett közhelyeken és rávilágít az információs műveltség fogalmának komplexitásra. Alapos és világos okfejtéssel elemzi, a „műveltségek” kontextusába helyezve ismerteti történetét, átalakulását és ismeret-területenkénti átfedéseit.

A vizuális információk jelentőségének növekedése

ellenére az információs műveltség olvasás és fogalmazás-készség alapú marad, a kritikai gondolkodást feltételezi: írást, kiemelést, a lényeg tömörítésének, az absztrakt írás mesterségének elsajátítását. Ezek a készségek valóban taníthatóak, elsajátíthatóak, önmagukban azonban nem tesznek senkit műveltté. Az információs műveltség lényegéhez tartozik beágyazottsága az élet és tudás minden területén, mindenhol, ahol komoly változások érzékelhetőek. Nehéz olyan területet említeni, ahol ne függnénk nagyban a változó technológiai infrastruktúrától. Maguk a tudományterületek és az egyes szakterületekhez tartozó tudáshalmazok is átalakulnak, az információs műveltség mellett teljes joggal beszélhetünk jogi műveltségről, pénzügyi műveltségről, stb. A közvetítés, egymás megértése, a kommunikációs folyamatok optimalizálása *transzformációs műveltséget* igényel, s a műveltség részeként nem csak technológiai, de társadalmi tényezők sokaságának érzékelését, hiszen a kommunikáció és interpretálás, amit az új technológia szolgál, emberi, társadalmi kapcsolatok függvénye.

Nem nehéz felismerni, hogy a kívánt kompetenciák a könyvtáros hivatás jellemzőiből egyenes ágon származtathatóak, ám összetett elsajátításuk, napra készen tartásuk komoly kihívás a szakma számára csakúgy, mint a pályakezdőket felkészítő képzésnek. Mint a web és web 2.0 könyvtárosképzési területeivel foglalkozó oktató igazolhatom, pontosan olyan fontossá és alapvetővé vált az itt tárgyalt ismeret- és kompetenciarendszer a könyvtáros hallgatók oktatásában, mint a tájékoztatás tudományterületekre bontott forrásismerete. A két szakosságot felváltó bolognai rendszer – számos előnye ellenére – megnehezítette a tudásterületek között átjárást biztosító szakemberek hatékony felkészítését.³

A technológiai, informatikai készségek oktatása, beillesztése a képzési tervbe állandó súlyozás, mérlegelések és kompromisszumok árán oldható csak meg, idő és szakember függvényében. Még a digitális kompetenciákon belül, a hálózati tartalmak, források és tájékoztatási lehetőségek oktatása során is folyamatos újratervezést és széleskörű információs műveltséget igényel a könyvtárosképzés. A kétezres évek elején honlapok elemzésével mutattuk ki, ahogy egy-egy műveltségi terület, szolgáltatás vagy gyűjtemény interpretálja saját témáit, fogalmi struktúráit a virtuális közegben. A honlapok formai és tartalmi elemzését mára komplex tématerületek elemzése váltotta fel, hallgatóim közösségi terek, fórumok, kommentsorok, adattárak és tartalomszolgáltató webhelyek szignifikáns mintáit elemezve kutatják egy-egy téma

megjelenési sajátosságait, s vetik össze más témák prezentációjával és recepciójával.⁴

Bár a képzés fejlesztése sem könnyű, a hallgatói nemzedékek folyamatos érkezése lehetőségként magában hordozza a megújuló szemléletet és nyitottságot.⁵A működő, hagyományait rendszerében is őrző könyvtári intézmények ezzel szemben egyszerre felelősek a fenntartható, visszafelé is kompatibilis szolgáltatások működtetéséért és a korszerű rugalmasságért.

A könyvtártudomány fejlődése során a komplex igényekhez komplex eszközöket adott, analitikus, összetett keresésekre készült föl a kutatók irányába. E szolgáltatások továbbfejlesztésével kell a változásokra reflektálnunk, szögezük le a kötet szerzői a harmadik fejezetben (*Transformations of information literacy: from bookshelves to the web 2.0*). Tisztán kell látnunk azt, hogy a változás motorja a technológiai fejlődés. Az információs műveltség arra reflektál, ahogy a legújabb eszközök, alkalmazások híre, felhasználási lehetősége terjed, s befolyásolja a kutatók tájékozódását, módszereit. Az innovációkat első körben az újra nyitott, fejlett technológiai környezetben dolgozók implementálják, de az egymásra utaltság, a nemzetközi együttműködés és hálózatiság szinte azonnali, globális változásokat eredményez minden tudományterületen.

Az átalakulást a bibliográfiai műveltségből az információs műveltségbe így folyamatos változás és fókusz-áthelyeződés jellemzi. A fogalom definícióját kezdetben meghatározta, hogy a nyomtatás alapú információs környezet még rendelkezésre állt, mára az alap is megváltozott, ez az átmenetiség pedig dinamikusan változó felépítményt és valós időben reagáló, támogató szolgáltatásokat igényel. Ha a nyomtatott tudományos műveltség információs környezete lineáris, stabil és szabályozott volt, a hálózati közeg már sokközpontú és -formájú, melyben az információ elszakadt fizikai hordozóitól. A web 2.0-ás közegben pedig a szerzőiségtől és a megbízhatóságtól is elszakad az információ. Az információs környezet e növekvő bizonytalansága és komplexitása tette elengedhetetlenül fontossá a válogatás, a kritikai gondolkodás szerepét, melynek hivatásként művelése, professzionális felvállalása a könyvtáros kompetenciák között napjainkra kiemelkedően fontossá vált.

Nem elég figyelünk és értenünk olvasóinkat, nem elég megkérdeznünk a felhasználót, hogy mire van szüksége, de nekünk kell rálátnunk helyzetére, érdeklődési területének strukturális változásaira, jövőjére is. Be kell építeni szolgáltatási területeinkbe is a kritikus gondolkodás, olvasás, hálózati forráskritika és a

közösségi média kreatív használatát segítő kompetenciáinkat. Közvetítőként, „pufferként”, a kockázatokat kiszűrő, de a hatékonyságot mégis növelő közegként kell támogatnunk olvasóinkat. Ez az információs műveltség szempontjából a könyvtártudomány valódi kihívása, mert az olvasó egyéni viselkedését, igényeit és kéréseit biztonnal predesztinálja saját félelmei, munkájának, érdeklődési területének hagyományai, a hozott beidegződések.

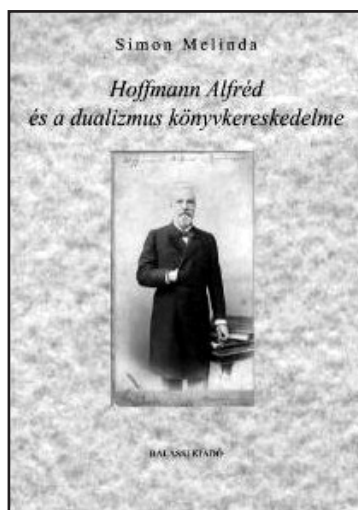
Az információs műveltség és a *Kutatás 2.0* kapcsolatát a tudományos könyvtár szemszögéből feltáró negyedik fejezet (*Conclusion: shaping forces, future challenges*), mintegy a lezajló folyamatok lakmusz-papírként elemzi a kutatástámogatás létező és lehetséges könyvtári gyakorlatait, nemzetközi példáit. Rugalmas szemléletre van szükség, mert a könyvtár feladata változatlanul az, hogy közvetítse, hozzáférhetővé tegye a tudást, de a tudás már rég nem csak könyvekben keletkezik. A *Kutatás 2.0* várhatóan a kutatás jövője és az információs műveltség motorja lesz, s a könyvtárosok ebben a környezetben közvetítőként kulcsszerepet játszhatnak. A zárófejezet bőséges példatárát adja a szereplehetőségeknek egészen a “kutatásba beágyazott” könyvtárosig, ám nincs sok időnk és eszközünk a friss szemléletű szolgáltatások fejlesztésére, honosítására és kommunikálására. Ha a tudás stabil, biztos rendszerének háttértáraként fordul hozzánk a kutató, az ma már intő jel: nem feltétlenül azért teszi, mert így és csakis így szeretne látni bennünket, sokkal inkább azért, mert nem mutatunk mást, többet, eleget, ami ezt a képet publikusan árnyalná, fokozatosan módosítaná, korszerűsítene. Ha megannyi biztató hazai kezdeményezés, egyetemi és szakkönyvtáraink innovációi dacára ebben a szerepben ragadunk, akkor távolról kell végignéznünk, ahogy szétaprózódik a tudásközvetítés feladatrendszere, és visszatekintve kénytelenek leszünk elkönyvelni a könyvtártól elidegenedett szakterületként mindazon szakértői, szolgáltatási, kutatástámogatói feladatokat, amelyeket a zárófejezet lehetséges könyvtári szereplehetőségekként sorol fel. Mitől jó egy szakkönyv, egy tudományos munka, kiadvány? A mérlegelést megkönnyíti, ha mérlegre

tesszük hasznosságát. Hatékony eszköz-e a megértéshez? A hatékonyság mérlegeléséhez pedig tisztán kell látnunk, mit vállal, mit visz véghez a vizsgált kiadvány. Ha egy kötetben három szerző 150 oldalon félezer hivatkozással, idézett példával és kontextusba helyezett eredménnyel épít a nemzetközi könyvtártudományi szakirodalomra, akkor szintézist és továbbgondolást várunk. A *Research 2.0 and the future of information literacy* című kötetéről összegezve elmondhatjuk, hogy számot vet a témával kapcsolatos beidegződésekkel, s a jelen változásait elemezve kínál számos különböző látószöveget. Tömörsege, hivatkozási gazdagsága ellenére komplex és világos képet tud adni e nehezen átlátható kérdéskörrel. Új ötletek, jó gyakorlatok, életképes, jövőbe mutató kezdeményezések átvételéhez, tájékozódási kiindulópontként is feltétlenül ajánlott szakirodalom.

Fodor János

Jegyzetek

1. KOLTAY Tibor –ŠPIRANEC, Sonja – Z. KARVALICS László: *Research 2.0 and the future of information literacy*. London, Chandos Publishing, 2015.
2. KOLTAY Tibor: A sokarcú információs műveltség néhány új arca = *Könyvtári Figyelő*, 62. évf. 2016. 2. sz. 193–197. p.
3. Z. KARVALICS László: Data hugging - a magunkhoz szorított adatokon innen és túl = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 60. évf. 2013. 7. sz. 300–303. p.
4. KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 57. évf. 2010. 1. sz. 3–14. p.
5. FODOR János: Kollaboratív tartalomfejlesztési projektek az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 62. évf. 2015. 11–12. sz. 429–441. p.
6. KISZL Péter: Újratervezés a könyvtárosképzésben = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 62. évf. 2015. 11–12. sz. 399–414. p.

SIMON Melinda

Hoffmann Alfréd és a dualizmus
könyvkereskedelme / Simon Melinda. – Budapest : Balassi, cop.
2016. – 502 p. : ill. ; 24 cm
ISBN 978-963-506-977-4

Egy elfeledett polgár a 19. századból: Hoffmann Alfréd

Művelt könyvkiadó és modern vállalkozó

Simon Melinda a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék adjunktusa. A 19–20. századi kiadó- és nyomdászattörténet kutatójának új, hiánypótló monográfiáját 2016-ban jelentette meg a Balassi Kiadó. Hiánypótló, mert *Hoffmann Alfréddal*, a dualizmuskori magyar könyvészet meghatározó alakjával meglehetősen mostohán bánt eddig a szakirodalom. Sokirányú könyvkiadói- és könyvkereskedői munkásságának bemutatását, a hazai kulturális és tudományos életben betöltött szerepét méltánytalanul mellőzték a 20. század második felében a témában megjelent összefoglaló munkák írói. 1929-ben *Révay József* foglalkozott utóljára Hoffmann személyével, tevékenységével.¹ Értékelhető életrajzi összefoglalás két évvel a könyvkiadó halála után, 1907-ben jelent meg *Róna Béla* tollából. Simon Melinda műve előszavát az ő írásából vett idézettel kezdi: Róna Hoffmann életművét *Emich Gusztáv* és *Ráth Mór* mellé helyezte.² Ki volt ez a könyves szakember, akit a kortársak nagyra értékelték, de a közelmúlt szakmatörténet-írása feledésre ítelt?

Hoffmann Alfréd sikerrel vezette a nagy hagyományú Eggenberger-féle könyvkereskedést a 19. század második felében, testületi tagként részt vett az Athenaeum kiadó irányításában. Több mint egy évtizeden keresztül a Magyar Könyvkereskedők Egylete elnökeként koordinálta a szakma ügyeit, képviselte érdekeit. Társadalmilag megbecsült, köztisztelőnek és közszeretettnek örvendő polgár volt, figyelemreméltó kapcsolatrendszerrel. Jelentős vagyonából tekintélyes összegeket fordított jótékony célokra, támogató társadalmi, szakmai szervezeteket és kezdeményezéseket. A források³ nem hallgattak vonzó személyiségről, és az emberekre gyakorolt hatásáról sem. Érdemes idézni Simon Melinda értékelését: „*a nyílt, barátságos és mindig korrekt úriembert a legjelentéktelenebb könyvesbolti segédőtől az akadémia elnökéig mindenki őszintén szerette, s személyiségének közkedveltsége páráját ritkítja a teljes szakmatörténetben*”.⁴

A monográfia első fejezetei⁵ segítik az olvasó bevonódását a könyvkiadó világába és megismerni azt a mentalitást, amely életpályáját jellemezte. Hoffmann Alfréd németajkú polgárcsaládba született 1838-ban. Apja, a burgenlandi származású *Hoffmann József* vámhivatalnok, szorgalmas és törekvő emberként egyre jelentősebb állomáshelyeken szolgált. Egyre nagyobb presztízsu és jobban fizetett állás jövedelméből tartotta el növekvő családját. Gyermekai közül többen jó gazdasági érzékkel rendel-

keztek: három fiú (Alfréd, Victor/Győző, Sándor) sikeresen boldogult pénzügyi-kereskedelmi pályán, a szerzetes Ágoston a rábizott rendház zilált anyagi viszonyait rendezte. A Benedek szerzetesi nevet viselő testvér intézkedéseivel közössége életét is megújította, művelt és széles látókörű ember hírében állott. Alfréd és Sándor befektetések révén a 19. század második felének jómódú polgárai közé számítottak. A Hoffmann-testvérek társadalmi feladatokat is vállaltak: egyletek, egyesületek életében és érdekében tevékenykedtek. A család nyelvi-identitásbeli asszimilációjának kezdete is nyomon követhető. A soproni német polgárcsaládból származó *Finck Anna* halálakor férje, Hoffmann József német nyelvű gyászjelentést készítettett, tíz évvel később (1868-ban) a családfő elhunytát már kétnyelvű szomorújelentés adta hírül az ismerősöknek.

A polgárosuló Magyarország tudományos-kulturális életében betöltött szerepe szempontjából Hoffmann Alfrédot a legfontosabb családi kapcsolat Magyarország legjelentősebb könyvkiadó-vállalatának tulajdonosaihoz, az *Engenbergek*hez fűzte.⁶ Nagynénje, *Hoffmann Mária* felesége volt a cég szakmai helyét e néven megalapozó Engenberger József fiának, *Ferdinánd*nak. A könyvesbolt a 19. század eleji értelmiség legjobbainak találkozóhelye volt. Rendszeres látogatói közül *Fáy András*, író, *Karacs Ferenc* rézmetsző-térképész, *Horvát István* történész, *Virág Benedek* és *Vitkovics Mihály* költő is tagjai voltak annak a baráti körnek, amely eszmecserét folytatott a világ dolgairól az idős könyvkereskedővel, Engenberger Józseffel. Engenberger és fia vállalkozásánál tanulta segédként néhány évig a könyves szakma alapjait a kamaszkorba lépő rokon, Hoffmann Alfréd. Életútja, mentalitása szempontjából meghatározó volt külföldi tanulmányútja⁷, egy jelentős németországi könyvkereskedésben szerzett üzleti, gyakorlati tapasztalatai. Ennek az időszaknak hozadéka volt Hoffmann tágabb szellemi horizontja, műveltsége, németországi könyves kapcsolatai. Fontos elköteleződése a képzőművészet iránt is a müncheni évekhez kötődött: az akadémiát szorgalmasan látogató fiatalember ugyan nem lehetett festő, de az Engenbergium értelmiségi köréhez számtalan művész is tartozott, akiket Hoffmann kezdeményezéseikben, pályájukon támogatott. Münchenben kötött életre szóló barátságot a későbbi neves festőművésszel, *Székely Bertalannal*.

Hoffmann Alfréd könyves pályájának gerincét korszerű kiadói tevékenysége alkotta. Az ő esetében a gazdasági kompetenciához komoly szellemi tartalom, kommunikációs- és tudmány szervezői készség társult. A kor vezető értelmisége számára te-

remtett szellemi műhelyt és publikálási lehetőséget. Lehetetlenség felsorolni azok nevét, akik egykor az Engenbergium értelmiségi körét alkották, és akiknek nevét megőrizték a források. A közeli barátokon, Székely Bertalanon, *Hampel Józsefen*, és a szerkesztő *Nagy Miklóson* kívül a képzőművészek, a legkülönbözőbb tudományterületek képviselőinek több nemzedéke vett részt a szellemiekről folytatott eszmecserében és a vidám, közvetlen társalgásban. Ízelítőül néhány név a hosszú névsorból: *Eötvös Loránd*, *Gyulai Pál*, *Högyes Endre*, *Kármán Mór*, *Lotz Károly*, *Marczali Henrik*, a *Plósz testvérek* (Pál, biokémikus, Sándor jogász, Béla állatorvos), *Pulszky Ágost* és *Ferenc*, *Schulek Frigyes*.

Simon Melinda könyvének *Engenbergium, Tankönyvkiadás, Tudományos könyvkiadás, Gyermekek és ifjúsági könyvek, szakácskönyvek, fürdőirodalom* c. fejezetei részletes és átfogó képet adnak értelmiségi kapcsolatairól és kiadói politikájáról. Engenberger Ferdinánd üzletének átvétele után a kereskedés legjobb hagyományait folytatta: tankönyv- és tudományos szakkönyvek kiadójaként,⁸ értelmiségi találkozóhelyként kapcsolódott a vállalkozás profiljához, cégének mindenkor elnevezése is utalt a neves elődökre⁹. Kiadói politikájában kora elvárásainak megfelelően önállóbb vonalat vitt az Engenbergekénél, amely főként a tudományos könyvkiadás területén volt szembeszökő. A „*Magyar Tudományos Akadémia könyvtára*” címmel rendelkező Engenberger könyvkereskedés, főként adminisztratív feladatot rótt a tulajdonosokra, és nem járt jelentős bevétellel sem. A bizomány az akadémia önálló kiadóvállalatának létrejöttével szűnt meg Hoffmann Alfréd cégvezetése idején.

A szakkönyvkiadás területén az elődökhöz hasonlóan a jogi művek álltak a tematika élén. Orvostudományi, közgazdaságtani, történelmi, pszichológiai és számos más tudományterület hazai képviselői tollából megjelent szakmai alapvetések és eredmények láttak napvilágot Hoffmann közreműködésével. Jó üzleti érzékkel felismerte az újonnan jelentkező igényeket, a művelt könyves biztos szemmel választott kiadásra témát és szerzőt. Simon Melinda kiemeli annak jelentőségét, hogy Hoffmann nem a német tudományos munkák magyarországi kiadásával, hanem a hazai eredmények minél szélesebb körben való megismertetésével vált jelentőssé a szakmatörténetben. A magyar tanügyi rendszer dualizmuskori reformja, az új iskola- és követelményrendszer ennek megfelelő tankönyveket tett szükségessé. Hoffmann felismerte ennek jelentőségét. Szoros munkakapcsolatban állt a középiskolai tanterv kidolgozójával, *Kármán Mórral*, ezzel biztosította az aktuális követelmények-

nek, az engedélyeztetési szempontoknak megfelelő tankönyvek létrejöttét. Hoffmannék jó üzleti érzékkel „adományként” küldték a megjelenő művek egy példányát a középiskoláknak, ezzel biztosítva a további megrendeléseket. Egyetemi tankönyvet a jog, az orvostudomány és a gyógyszerészet oktatásához adtak ki.

Tudományos könyveknél nagyobb példányszámban megjelentethető műfajokban is sikeres volt. Az igényes, magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom kiadásában és népszerűsítésében fontos szerepe volt Hoffmannéknak. A nők számára két szakácskönyvet jelentettek meg. Népszerűségüket jelezte, hogy több kiadásban, és különböző formában láttak napvilágot, így különböző pénztárcájú háziasszonyok számára is elérhetővé váltak. A fürdőturizmus fellendülése is számos érdeklődő olvasót vonzott az Eggenberger-féle könyvkereskedésbe, akik a *Fürdőirodalmi Könyvtár* szakmai szerkesztő nevével fémjelzett, igényes tartalmú köteteket vásárolták. Hoffmannék sikeresen mutatták be kiadványaikat a különböző fórumokon, így a világiállításokon is. A millenniumi kiállítás másfajta sikert hozott Hoffmann számára (*A millenniumi kiállítás csoportbiztos*). Szervezőképességével, inspiratív magatartásával, üzleti érzékével, és nem utolsósorban a mindig a köz javára kamatoztatott politikai kapcsolataival sikerült elérnie, hogy a magyar kiadók sikeresek voltak ezen a seregszemlén. Fontos volt, hogy a könyvesek külön, és nem más szakmákkal közös osztályban állíthattak ki, amelyet Hoffmannak sikerült a döntéshozóknál kieszközölnie. A kiállító kiadók közös katalógusa *A magyar kiadók millenniumi könyvjegyzéke* címmel jelent meg. A millenniumi szakmai seregszemle sikere is példa arra, hogy a könyves szakma képviselői jól döntöttek, amikor az Eggenberger-féle könyvkereskedés tulajdonosát választották a Magyar Könyvkereskedők Egyletének elnökévé (*A Magyar Könyvkereskedők Egyletének élen*). Az érdekek védelmén túl a különböző területek (könyvkiadók és könyvkereskedők) összebékítésén is sikerrel fáradozott Hoffmann.

Simon Melinda a hoffmanni életmű minél teljesebb rekonstrukciójára törekszik, így nem hiányoznak a kötetből az üzletmenetet és szakmai konfliktusokat tárgyaló fejezetek sem (*Eladási és szerződéskötési gyakorlata; Szerzői jogi per Müller Adolf ellen*). A pályája kezdetén vállalkozása, a kölcsönkönyvtár, az első szárnypróbálgatás volt a szakmában, amelyet hamar felváltott a sikeres kiadói profil (*Az első főnöki évek. A kölcsönkönyvtár*). Az utolsó üzleti kezdeményezéséhez, a műkereskedéshez, a beteg, idős könyvesnek már nem sok köze volt (*A régi bolt lebontása, átköltözés a Kecskeméti utcába. A mű-*

kereskedés). Társadalmi és szakmai elismertségéről több fejezet (*A Ferenc József-rend lovagja; Testületi funkciói, kereskedelmi tanácsosi címe; Székely Bertalan festménye; Temetése; Emlékének ápolása*) alapján alkothatunk képet.

A könyvkiadó életpályája bemutatásának lényeges eleme a személyes szál (*Külleme, egyénisége, életmódja; Jótékonykodás és mecenatúra; Depressziója; Öngyilkossága*). Simon Melinda nemcsak Hoffmann portréját rajzolja meg a kortársak optikája segítségével, de környezete fontos személyeiről, a biográfia szempontjából lényeges emberekről is képet alkothatunk. Hoffmannat vonzó külsejű, művelt, szelíd lelkű, jóindulatú, szerény, komoly embernek ismerjük meg. Kiváló kommunikációs érzékének hozadékként sikeres üzleti és gazdasági vállalkozásait, kiterjedt kapcsolati hálóját és az Eggenbergiumot mint értelmiségi-szellemi központot könyvelhetjük el. Konfliktuskerülő magatartása már fiatal korában megmutatkozott, amikor az áhított művész pályának a családi akarat első, határozott megnyilvánulása alkalmával búcsút mondott, hogy könyvkereskedőként nagybátyja nyomdokaiba lépjen. Érzékenysége művészi hajlamában, az emberekhez való empatikus viszonyulásában nyilvánult meg, de ez érhető tetten depressziójában és öngyilkosságában is. Hoffmann sikeres vállalkozó volt, előfordult azonban, hogy emberszeretete felülírta gazdasági érdekeit: *Lechner Gyula* festőművész Madách-fordítása kiadásának ügyében járt közbe a lipcsei Reclam könyvkiadónál annak ellenére, hogy ő már korábban megjelentette *Az ember tragédiáját* egy másik német fordításban.¹⁰ A szerzőknek még a mű megírása előtt, magas tiszteletdíjat fizetett, türelmes volt késedelmes előfizetővel.¹¹ Támogatott társadalmi kezdeményezéseket és szervezeteket, szakmai mecenatúrájának köszönhette a kereskedősegédek egylete, a *Csak szorosán*, hogy súlyát növelni tudta az érdekvédő szervezetek között. Támogatásért folyamodott az 1886-1900 közötti időszak *Magyar Könyvészet*e kötetei megjelentetése érdekében, amelyet *Petrik Géza* szerkesztett. Az összeg megérkeztéig Hoffmann saját pénzéből előlegezte a nyomdai költségeket.

Simon Melinda érthető módon külön fejezetet szentel *Kovatsits-Molnár János*nak (*Üzlettársa és barátja, Kovatsits Molnár János*), akinek tehetsége és szívós munkája nélkül Hoffmann nem hozhatta volna létre nagy ívű kiadói tevékenységét. Kovatsits-Molnár halála után az Eggenberger-féle könyvkereskedés e vállalkozása meg is szűnt, ennek körülményeit a szerző *A kiadói üzlet eladása az Athenaeumnak* című fejezetben dolgozza fel. Komoly műveltségük és segítőkészségük mellett a kortársak kiemelték a

két könyvkereskedő egymástól nagyon különböző egyéniségét, amelyet közös üzleti tevékenységük területén nagyon jól kamatoztattak. *Vastagh Gyuláról*, Hoffmann utolsó cégtársáról a szerző az alkalmazottakról¹² szóló fejezetben ír. Nem véletlenül, hiszen Vastagh kereskedősegédből lett a könyvkiadó cégtársa Kovatsits-Molnár halála után. Az új üzlettárs – noha nem vitt tőkét a vállalkozásba – teljes aláírási joggal rendelkezett. Ez nem volt szokványos eset, de jól illusztrálja Hoffmann szerénységét és mások felé mutatott megbecsülését. A Hoffmann-cég utolsó sikeres vállalkozása, a műkereskedés, minden bizonnyal Vastagh nevéhez és tevékenységéhez köthető.

Hoffmann életművét és személyét illetően nyeresége a kötetnek a személyes visszaemlékezéseket tartalmazó források használata. *Benkő Gyula, Lampel Józsefné, Sennovitz Adolf, Vastagh Gyula* és mások írásai a tények és adatok közlésén túl közvetítik a kortársak Hoffmann iránti szeretetét a mai olvasó számára. *Krúdy Gyula, Ágai Adolf* idézett művei segítik a bevonódást a korabeli társadalomba, Hoffmann világába, és közel hozzák a „boldog békeidők” hangulatát. Az egységes képet erősíti és árnyalja a nyomtatott dokumentumok mellett a sokféle forrás használata (családfák, gyászjelentések, alaprajzok, fotók, táblázatok). A mellékletben több, szakmatörténetileg is fontos kézirat eredeti nyelvű szövegek közlése található. A kötet használatát segíti a szakkönyveknél elengedhetetlen, alapos személy- és helynévmutató. A képek forrásairól összeállított jegyzékben az illusztrációk között a szerző eredeti dokumentumokról készített fényképfelvételei, grafikái is szerepelnek. A néhány oldalal több mint ötszáz oldalas monográfia végéről hiányzik a felhasznált forrásokat dokumentáló bibliográfia. Az „egyben látást” is segítő szakirodalmi összegzés valószínűleg jelentősen növelte volna a kötet terjedelmét.

A szerző sokrétű, hatalmas forrásanyaggal, teljesre törekvően rekonstruálja Hoffmann életútját, munkásságát. A gazdagon lábjegyzetelt, vaskos kötet mégsem sorolható a száraz vagy nehézkesen olvasható tudományos művek közé. Simon Melinda e tekintélyes forrásanyagot úgy kezeli, hogy az olvasó számára ne váljék megterhelővé. Fontos adatokat helyez el a lábjegyzetben, így nem akad meg az olvasás menete. A lebilincselően olvasmányos könyv egy jelentős életpálya remek összefoglalása, és egy rokonszenves, törekeny ember portréja. Komplex kép, amely a 19. századi könyvszakmai tudásunkat bővíti jelentős tényanyaggal, egyben időutazás részeseként a források segítségével magunk is Hoffmann történetének részeséivé válunk, és részeséivé válunk a dualizmus polgári világának is. Az előszó-

ban megfogalmazott szerzői szándékot¹³ meghaladó monográfiával Simon Melinda nemcsak adósságot törleszt, hanem visszaemeli Hoffmann a könyves szakma történetébe a kortársak által már kijelölt, őt megillető helyre.

A Balassi Kiadó által gondozott kötet kellemes külsővel, a borítón Hoffmann Alfréd fényképével, pasztellzöld színű, a könyvkötők által használt, márványozott papírra emlékeztető borítóval látott napvilágot. Igaz, ezt az időtálló tartalommal bíró, terjedelmes kötetet szerencsésebb lett volna kétségtelenül költségesebb, de a tartalomhoz jobban illő formában, keményfedelesek kötésben megjeleníteni. E monográfia a szakembereknek fontos alapl mű, és a művelődéstörténet iránt érdeklődő olvasóknak is hasznos és élvezetes olvasmány.

Borvölgyi Györgyi

Jegyzetek

1. RÉVAY József: A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve 1878–1928. Felsőszázad a magyar könyv szolgálatában. Budapest : MKKOE, 1929. <http://mek.oszk.hu/09100/09153/09153.htm>
2. RÓNA Béla: Hoffmann Alfréd = Magyar könyvkereskedők évkönyve 1906. Budapest : MKE, 1907. VI., idézi: SIMON Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest : Balassi Kiadó, cop. 2016. 9. p.
3. SIMON Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest : Balassi Kiadó, cop. 2016. 110–115. p.
4. SIMON i. m. 9. p.
5. A családtagok, az életmód az Eggenberger-vállalkozás részletes bemutatását, és Hoffmann tanulmányaira, fiatalkorára vonatkozó fejezetek: SIMON i. m. 11–56. p.
6. SIMON i. m. 44–56. p.
7. SIMON i. m. 31–43. p.
8. Eggenberger tudományos- és tankönyvkiadására néhány példa: GÁRDONYI Albert: Régi pesti könyvkereskedők. Bp. : Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1930. <http://mek.oszk.hu/10700/10742/10742.htm>; KÓKAY György: A könyvkereskedelem Magyarországon. Bp. : Balassi Kiadó, 1997. 51. p. <http://mek.oszk.hu/03200/03233/03233.pdf>; MÉSZÁROS István: A tankönyvkiadás története Magyarországon. Bp. : Tankönyvkiadó, 1989. 93. p.; Kiadványaira forrás például az OSZK katalógusa: http://nektar1.oszk.hu/librivation_hun.html; Hoffmann tudományos – és tankönyvkiadói tevékenysége: SIMON: i. m. 146–175. p.
9. Vállalkozásának nevében is őrizte a folytonosságot az elődökkel (Legtöbb esetben Eggenberger-féle könyvkereskedés alakban használta). A cég különböző névváltozatokkal szerepel az egyes időszakokban, amelyet a szerző megemlít az aktuális fejezetben.
10. SIMON i. m. 135–136. p.
11. SIMON i. m. 167–169. p.
12. SIMON i. m. 206–222. p.
13. SIMON i. m. 10. p.

VERÓK Attila

Martin Schmeizel, 1679–1747 /
Verók Attila . – Eger : EKF Líceum
K., 2015. – 349 p.
ISBN 978-615-5569-46-9

Martin Schmeizel feltámasztása, avagy egy rehabilitációs kísérlet eredményei

Egy feledésbe merült kora újkori tudós életművének alapos megismerése és a tudományos köztudatba való visszaemelésének szándéka még abban az esetben is dicséretes lenne, ha az adott életmű csak fele olyan gazdag és fele olyan érdekes volna, mint *Martin Schmeizel*é. Verók Attila ilyen irányú törekvése azonban különösen figyelemre méltó, hiszen a brassói születésű szász polihisztor több mint egy tucat tudományterületen ért el számottevő eredményeket, nem beszélve tudóskönyvtára jelentőségéről, a szakmai köztudat mégis alig-alig tartja számon, szinte teljesen elfelejtették. A kötet szerzőjét viszont – egyebek mellett épp ezért – hosszú évek óta foglalkoztatja Schmeizel tudományos munkássága és élete. Legfőbb célja, hogy minél teljesebb módon tárja fel Schmeizel tudományos tevékenységét, rekonstruálja a könyvtárát és visszahelyezze Schmeizelt a korszak tudósai közt őt megillető helyre.

Verók Attila monográfiája egyfajta összegzés, melynek alapját a 2008-ban megvédett doktori értekezése adja, amelyet jelentősen kiegészített újabb eredményekkel. A mű szerkezete és fejezetbeosztása néhány csekély mértékű módosítástól eltekintve megegyezik a disszertációéval. Tartalma két, egymástól jól elkülönülő részből tevődik össze. Az öt fejezetből álló, mintegy száz oldal terjedelmű értekező részt – mely a kutatás során felhasznált bőséges mennyiségű primer és szekunder források megadásával egészül ki – közel kétszáz oldalas függelék követi, végül a kötet jobb használhatóságát elősegítő mutatók zárják a monográfiát.

A nyitó fejezetben a szerző köszönetet mond egykori tanárainak, közülük is kiváltképp *Monok Istvánnak* és *Ötvös Péternek*, és megtudhatjuk miként terelődött figyelme Schmeizelre, majd a kutatás kezdeti nehézségeire is kitér. Tömör összefoglalást ad a Schmeizel személyére és munkásságára irányuló korábbi tudományos vizsgálatokról, bemutatja a kutatás során használt módszereket, valamint a monografikus összegzés fentebb már említett, jól körülhatárolt céljának deklarálásáról sem feledkezik meg.

A második fejezet Schmeizel életét járja körbe. A felmenőiről sajnos, nem sokat tudunk. A szüleiről ugyan maradt fenn némi információ, többek közt az anyja neve (*Katharina N.*), és hogy apja, *Michael Schmeizel* házitánítóként dolgozott, ám ennek ellenére bátran kijelenthető: „*a Schmeizel család eredete a történelem ködébe vész*” (18. p.). Mindazonáltal érdekes, mondhatni egyenesen irigylésre méltó, miként válik Schmeizelből – egy nem túl tehetős erdélyi szász család sarjából, aki ráadásul 13 évesen már árvaságra jut – egyetemi tanár, könyvtáros és tucatnyi tudományterületen tevékenykedő elismert tudós.

A gimnáziumot (1697) Brassóban végzi, majd 1700-ban megkezdí jénai egyetemi tanulmányait. Itt főként történeti, irodalomtörténeti, jogi és filozófiai előadásokat hallgat. A megélhetési gondok enyhítése érdekében munkát vállal, 1704-től házitanítói állást kap a Köppern családnál, azután a tanítványával együtt előbb Halléban, majd ismét Jénában folytat tanulmányokat. 1709-ben, 30 évesen Svédországban kap újabb nevelői feladatokat, s a nyári időszakban utazásokat tesz többek közt Észak-Németországba, a Svéd Királyságba és Dániába is. Egyáltalán nem meglepő, hogy utazásai során – Koppenhágában és Lundban – is hallgat egyetemi előadásokat. 1712-ben a jénai egyetem filozófia fakultásán magiszteri fokozatot szerez. Magánéletéről annyit tudunk, hogy kétszer is házasságra lép. Első feleségétől, aki fiatalon meghal, három gyermeke születik. Életének különösen érdekes része amikor egy hajóútja során dán kalózok fogságába kerül, de nem esik bántódása.

Tudományos pályafutásának meghatározó éve 1716, tudniillik ebben az évben kezd tanítani a jénai egyetemen. Később, többszöri próbálkozás után, elnyeri az egyetem könyvtárosi (custos, Inspektor) állását is, s a történelem *professor extraordinarius*ává nevezik ki. Idővel ismert tudóssá válik, több neves egyetem is igyekszik magához csábítani, de ő ennek ellenére Jénában marad. Csak miután meghíúsul az egyetemi hierarchiában várt előléptetése változtatja meg korábbi döntését és Halléba költözik, „*ahol a történelem-, filozófia-, ill. államjog-professzori szék mellett egyúttal megkapja a porosz királyi udvari tanácsosi címet is, ami egy csapásra komoly tekintélyt és megbecsülést kölcsönöz személyének*” (28. p.). Szakmai pályafutásának csúcsa, amikor 1743. július 12-én a hallei egyetem 56. prorektorává nevezik ki, mely tisztséget egy éven keresztül tölti be. Négy évvel később azonban „*szűkmellűség – más források szerint szívészélhűdés vagy gutatűtés – következtében*” (29. p.) életét veszíti.

A következő fejezet göröcső alá veszi Martin Schmeizel, a tudós polihisztor különféle tudományágakban folytatott kutatásait és bemutatja említésre méltó eredményeit. Schmeizel ugyanis a maga korában egyáltalán nem szokatlan módon, egyidejűleg számos tudományterületen végzett kutatásokat. Elsősorban történeti tudományzakkal foglalkozott, konkrétan magyar és egyetemes történelemmel, egyháztörténettel, jogtörténettel, helytörténettel, tudománytörténettel, és mint a historia litteraria művelője, természetesen irodalomtörténettel. Mindemellett geográfiai, kartográfiai, heraldikai, statisztikai,

numizmatikai, nyelvészeti, pedagógiai és könyvtártani tanulmányokat is jegyzett, de publicistaként is tevékenykedett.

Ezt a meglehetősen szerteágazó és összetett életművet Verók Attila következetes logikával szállaza szét és szisztematikus módon vizsgálja: tudományzakkokra bontva, néhány oldalas alfejezetekbe sűrítve mutatja be Schmeizel teljes tudományos tevékenységét.

A kötet kétségkívül legtöbb újdonságot magában rejtő része a könyvtártörténeti szempontból is sarkalatos negyedik fejezet, melyben a szerző egyfelől a 16–18. századi európai és magyarországi tudóskönyvtárak áttekintésére, másfelől a Schmeizel-könyvtár részletes bemutatására vállalkozik.

Ugyanis Martin Schmeizel könyvtára annyira kivételes jelentőségű, hogy Verók Schmeizel tudományos és pedagógiai munkássága mellett az életmű kiemelkedő részének tartja, amelynek karakteres részét képezte „*a világ első olyan hungarica- és transylvanica-nyaggal rendelkező*” gyűjteménye, „*amely koncepciózusan a magyar történelem témakörében nyomtatásban valaha megjelent könyvek összegyűjtésén alapult*” (95. p.).

A könyvtár létrejöttéről keveset tudunk. Könnyen lehet, hogy Schmeizel bibliotékájának bizonyos köteteit még peregrinus diákként vitte magával Brassóból, azután az egyetemi évei alatt már egész biztosan vásárolhatott is, később pedig, mint egyetemi tanár ajándékként is szert tehetett könyvekre, ahhoz azonban kétség sem fér, hogy „*a könyvtár legjelentősebb gyarapítási forrásának a tudatos vásárlás számított*” (88. p.).

Verók Attila pontos számokról még nem tud nyilatkozni a Schmeizel-könyvtár tekintetében, hiszen a kutatás, a könyvtár-rekonstrukció korántsem zárult le. Annyit mindenesetre megtudunk, hogy mintegy 1670 kötetből állt a bibliotéka, amely „*nem számított igazán nagy könyvtárnak a korabeli német viszonyok között, inkább a középkategóriába helyezhető*”, de „*Kárpát-medencei viszonylatban viszont igen jelentősnek mondható*” (89. p.). A képet persze árnyalja, hogy a gyűjtemény jobbára kolligátum-kötetektől állt, és a kötetek összesen több mint 4000 művet foglaltak magukban.

Tematikáját tekintve a fennmaradt katalógusok alapján megállapítható, hogy a történeti szakirodalom jelenléte volt a legmarkánsabb, ezt követték a segédtudományokkal és a Bibliával, teológiával kapcsolatos kötetek, melyek közt a pietizmus szellemiségével kapcsolatba hozható szerzők munkái voltak túlsúlyban, de akadt köztük szabadkőművesekkel,

rózsakeresztesekkel, csillagászzal és vadászattal kapcsolatos könyv és szépirodalmi munka is.

Schmeizel könyvtárának igen fontos része volt a már említett tematikailag jól körülhatárolható, szisztematikusan épített hungarica- és transylvanica-anyagból álló gyűjtemény. Ez a több mint *ötszáz* kötetes gyűjteményrész jórészt német és latin nyelvű könyveket tartalmazott, de akadt köztük néhány francia, illetve egy-egy olasz, spanyol, görög, svéd és angol nyelvű munka is. Verók Attila megítélése szerint mennyiségét tekintve mind magyar, mind európai viszonylatban tekintélyesnek mondható, speciális tematikájú könyvgyűjteményről beszélhetünk, amelyet Martin Schmeizel élete végéig gyarapított.

A magyar vonatkozású történeti gyűjteményével grandiózus célja volt Schmeizelnek: *„egy tudós- és írói lexikon, tulajdonképpen egy magyar nemzeti bibliográfia megírását tervezte, munkája azonban kéziratban maradt, az pedig elveszett”* (95. p.).

Az, hogy a Schmeizel-könyvtár kötetei milyen arányban maradtak fenn, még nem tudható pontosan. Egyelőre a magyar vonatkozású gyűjtemény rekon-

strukciója zajlik, melynek eredményeként a nagyszombeni Brukenthal Könyvtárban már több mint kétszáz Schmeizel-kötetet sikerült azonosítani.

A könyvtár rekonstruált része, a főként Nagyszombenben és Halléban található könyvek, illetve a bennük olvasható művek pontos bibliográfiai adatai a könyv függelékében tanulmányozhatók.

A függelékben egyebek mellett a Schmeizelhez írt alkalmi költemények szöveghű közlései, nyomtatásban megjelent önálló munkáinak bibliográfiája és a róluk szóló recenziók lajstroma is helyet kaptak.

Verók Attila bevezető monográfiának szánt munkájában úgy hiszem teljesítette céljait. Könyvében átfogó képet rajzolt meg Martin Schmeizel szerteágazó tudományos pályafutásáról, bemutatta életét és részletesen ismertette eredményeit. A tördelés és a szöveggondozás ugyan hogy maga után némi kívánnivalót, a kötet fontossága mégis vitathatatlan, s a kutatás – különös tekintettel a Schmeizel-könyvtár rekonstrukciójára – tovább folytatódik, s mi csak annyit mondhatunk: várjuk az újabb eredményeket.

Tóth Béla István

Tudományos könyvtárak együttműködése

Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) főigazgatójának kezdeményezésére 2016. november 8-án az OSZK és több egyetemi könyvtár, valamint szakkönyvtár vezetője megállapodtak abban, hogy a magyar könyvtáraknak olyan hatékony együttműködést biztosító, innovatív technológián alapuló közös könyvtári platformra kellene áttérniük, mely teljes körűen figyelembe veszi a magyar könyvtári igényeket.

Az MTA KIK-ben tartott összejevetelt december 7-én újabb megbeszélés követte az Országos Széchényi Könyvtárban, ahol az érintett könyvtárvezetők tájékoztatást kaptak az OSZK időközben megnyert projektadatairól. Az aláírók véglegesítették a Szándéknyilatkozat szövegét, és megegyeztek egy közös munkacsoport felállításáról, mely a nemzeti könyvtár új generációs könyvtári platformjának műszaki paramétereit hivatott meghatározni.

A Szándéknyilatkozathoz azóta már csatlakozott a Károli Gáspár Református Egyetem Könyvtári Szövetsége és az Országos Rabbiképző, Zsidó Egyetem Könyvtára.

Az együttműködés – mely nyitott a további résztvevők csatlakozására – a közös gondolkodás és együttműködés szükségességére hívja fel a figyelmet.

(További információ: Gaálné Kalydy Dóra kalydy.dora@konyvtar.mta.hu).

Forrás: *Katalist*, 2017. április 3. Gaálné Kalydy Dóra tájékoztatása alapján

ÚJ ISO-SZABVÁNYOK A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁRBAN

A genfi székhelyű Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (*International Organization for Standardization, ISO*) 1947-es megalakulása óta több mint száz nemzet szabványosítási tagszervezetét foglalja magában, és számos nemzetközi szabványt gondoz. A könyvtárak közötti nemzetközi együttműködés sem jöhetne létre közös irányelvek, egymásnak megfeleltethető terminusok, definíciók, dokumentum- és adatkezelési szabványok nélkül.

AZ ISO szorosan együttműködik a Nemzetközi Elektrotechnikai Bizottsággal (International Electrotechnical Commission, IEC) az elektrotechnikai szabványügyi kérdésben.

Az idei évben a Könyvtártudományi Szakkönyvtár állománya az alábbi könyvtárüggyel kapcsolatos nemzetközi szabványokkal gyarapodott. Az új szabványok beszerzése az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottsággal (OKSZB) egyeztetve, a Bizottság javaslatainak figyelembe vételével történt. Az OKSZB-ről bővebben itt olvasható: <http://www.oszk.hu/orszagos-konyvtari-szabvanyositasi-bizottsag>, a hatályos könyvtári szabványok jegyzéke pedig itt érhető el: <http://www.oszk.hu/konyvtari-szabvanyok-szabalyzatok>

A szabványok a Könyvtártudományi Szakkönyvtárból (KSZK) kölcsönözhetők, a nyitvatartásról és a szolgáltatásokról bővebben a könyvtár honlapján lehet tájékozódni: <http://ki.oszk.hu>.

1. Állomány-nyilvántartás

ISO 20775:2009(E) Information and documentation – Schema for holdings information

2. Bibliográfiai feldolgozás és adatsere, transliteráció

ISO 10754:1996(E) Information and documentation – Extension of the Cyrillic alphabet coded character set for non-Slavic languages for bibliographic information interchange

ISO 25577:2013(E) Information and documentation – MarcXchange

ISO 8459:2009(E) Information and documentation – Bibliographic data element directory for use in data exchange and enquiry

ISO 13008:2012(E) Information and documentation – Digital records conversion and migration process

3. Megőrzés, állományvédelem

ISO 11799:2015(E) Information and documentation – Document storage requirements for archive and library materials

4. Megőrzés, archiválás – elektronikus

ISO 28500:2009(E) Information and documentation – WARC file format

5. Műszaki, könyvtárinformatika, interoperabilitás

ISO 10160:2015(E) Information and documentation – Open Systems Interconnection – Interlibrary Loan Application Service Definition

ISO 10161-1:2014(E) Information and documentation – Open Systems Interconnection – Interlibrary Loan Application Protocol Specification – Part 1: protocol specification

ISO 10161-2:2014(E) Information and documentation – Open Systems Interconnection – Interlibrary Loan Application Protocol Specification – Part 2: Protocol implementation conformance statement (PICS) proforma

ISO 28560-1:2014(E) Information and documentation – RFID in libraries – Part 1: Data elements and general guidelines for implementation

ISO 28560-2:2014(E) Information and documentation – RFID in libraries – Part 2: Encoding of RFID data elements based on rules from ISO/IEC 15962

- ISO 28560-3:2014(E) Information and documentation – RFID in libraries – Part 3: Fixed length encoding
- ISO/TS 28560-4:2014(E) Information and documentation – RFID in libraries – Part 4: Encoding of data elements based on rules from ISO/IEC 15962 in an RFID tag with partitioned memory
- ISO 3166-1:2013(E/F) Codes for the representation of names of countries and their subdivisions – Part 1: Country codes
- ISO 3166-3:2013(E/F) Codes for the representation of names of countries and their subdivisions – Part 3: Code for formerly used names of countries

6. Nemzetközi azonosítás

- ISO 10957:2009(E) Information and documentation – International standard music number (ISMN)
- ISO 17316:2015(E) Information and documentation – Information and documentation – International standard link identifier (ISLI)
- ISO 21047:2009(E) Information and documentation – International Standard Text Code (ISTC)
- ISO 26324:2012(E) Information and documentation – Digital object identifier system
- ISO 27729:2012(E) Information and documentation – International standard name identifier (ISNI)
- ISO 27730:2012(E) Information and documentation – International standard collection identifier (ISCI)

7. Metaadatok

- ISO 23081-1:2006(E) Information and documentation – Records management processes – Metadata for records – Part 1: Principles
- ISO 23081-2:2009(E) Information and documentation – Managing metadata for records – Part 2: Conceptual and implementation issues
- ISO 15836:2009(E) Information and documentation – The Dublin Core metadata element set
- ISO/TR 23081-3:2011(E) Information and documentation – Managing metadata for records – Part 3: Self-assessment method

8. Statisztika

- ISO 2789:2013(E) Information and documentation – International library statistics
- ISO/TR 11219:2012(E) Information and documentation – Qualitative conditions and basic statistics for library buildings – Space, function and design
- ISO/TR 14873:2013(E) Information and documentation – Statistics and quality issues for web archiving

9. Szolgáltatás

- ISO 17933:2000(E) Information and documentation – GEDI – Generic Electronic Document Interchange
- ISO 18626:2014(E) Information and documentation – Interlibrary Loan Transactions
- ISO 2146:2010(E) Information and documentation – Registry services for libraries and related organizations

10. Egyéb, a könyvtárügyet érintő szabványok

- ISO 16439:2014(E) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries
- ISO 11620:2014(E) Information and documentation – Library performance indicators
- ISO/TR 28118:2009(E) Information and documentation – Performance indicators for national libraries
- ISO/TR 18128:2014(E) Information and documentation – Risk assessment for records processes and systems
- ISO/TR 13028:2010(E) Information and documentation – Implementation guidelines for digitization of records

Összeállította: Csikász-Nagy Ágnes

Könyvtár- és információ- tudomány

Kutatás

Lásd 99, 113

Tudománymetria, bibliometria

71/2017

CORTÉS-SÁNCHEZ, Julián David: Eficiencia en el uso de bases de datos digitales para la producción científica en universidades de Colombia. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 2.

Res. angol nyelven

A digitális adatbázisok használatának hatékonysága a kolumbiai egyetemek tudományos teljesítményében

Adatbázis; Hatékonyság; Publikálás -tudományos kiadványoké

A 2013-ban akkreditáltan működő kolumbiai egyetemeken értékelték a digitális adatbázisok használatának hatékonyságát a tudományos teljesítmények érdekében. Az ehhez használt módszer a DEA (*Data Envelopment Analysis*) volt. A digitális adatbázisok számát és a teljes munkaidejű tanárok számát tekintették „inputnak”; a Scopus által indexelt tudományos publiká-

ciók száma volt az „output”. Az eredmények szerint a vizsgált egyetemek többségénél az inputokat kevésbé hatékony módon használják fel a tudományos publikációk előállításához. Javaslatok: a digitális adatbázisok közös beszerzése, a szabad hozzáférésű források használata, a kutatásokat ösztönző politikák alkalmazása a nemzetközi trendek szerint.

(Autoref.)

72/2017

DEMIDOV, D. D.: Bibliometričeskij analiz dokumental' nogo informacionnogo potoka po probleme sozdaniâ i ispol'zovaniâ elektronnyh izdanij In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2016) 10., p. 29-39.

Az elektronikus publikációk létrehozásával és használatával kapcsolatos információadat bibliometriai elemzése

Bibliometria; Elektronikus publikáció; Felmérés; Hivatkozásmutató; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az 1997 és 2015 közötti orosz Tudományos Hivatkozási Index Adatbázison alapuló nemzeti dokumentumáradat bibliometriai elemzésének eredményeit tárgyalja a cikk, majd meghatározza a dokumentumok típusát és az áradat dinamikáját. A kutató a problémaköröket is megállapítja, bemutatja a publikációk szóródásának jellegét és a legtöbb cikket megjelentető, legtermékenyebb folyóiratok tartalmát. A szerző azt a tendenciát látja, hogy az elektronikus publikációk létrehozására és használatára irányuló hazai törekvések folyamatosan erősödnek, és alapjukat a folyóirat-publikációk adják.

(Autoref.)

73/2017

VINYARD, Marc: Altmetrics : an overhyped fad or an important tool for evaluating scholarly output? In: Computers in libraries. – 36. (2016) 10., p. 26-29.

Altmetrics. Túllihegett hóbort vagy a tudományos teljesítmény adekvát mérési eszköze?

Bibliometria; Tudománymetria

A tudományos eredményt hagyományosan a megjelenést biztosító folyóirat impakt faktorával, a szerző más tudományos folyóiratokban történő idézettségének számával, valamint a h-indexszel szokták mérni (utóbbit a szerző cikkeinek és a rájuk történő

hivatkozásoknak a számából képezik). Az *altmetrics* viszont a közösségi médiában való megjelenések, a cikkletöltések, a megtekintések, az intézményi repozitóriumokban és a Mendeley hivatkozáskezelő és -megosztó rendszerben, valamint a ResearchGate tudományos közösségi oldalon való szereplések mérőeszköze. Előnye, hogy – ellentétben a folyóiratcikkek hosszadalmas lektorálási eljárása miatt akár két évig is eltartó megjelenésével –, a tudósok így napok alatt viszontláthatják nemcsak munkájuk eredményét, hanem a rá érkező visszajelzéseket is. Az *altmetrics* azoknak a kutatóknak is előnyös, akik nem cikkekben, hanem például könyvekben, tanulmányokban publikálják eredményeiket. A Goodreads például a Mendeley hivatkozáskezelővel nyomon követi az adott könyv olvasóinak számát. Más eszközök pedig az adathalmazok, interjúk és blogok hatását is reprezentálni tudják.

Az *altmetrics* demokratikus, mert nemcsak a tudós kollégák, hanem a hallgatók véleményét is tükrözheti. A széles körű visszajelzések miatt jó példa a crowdsourcingra is, hiszen az olvasó megoszthatja például a Facebookon, vagy ismertetést írhat róla a Goodreads-en. A hírportálokon történő említések száma szintén jó visszajelzés lehet a kutatási eredmények társadalmi hatásáról. A minél szélesebb körű sajtómegjelenés, a nagyközönség számára való láthatóság elsősorban a támogató szervezetek megnyerése, az anyagi források biztosítása miatt fontos.

Az *altmetrics* ellen szól, hogy a közösségi hálók népszerű témái például az ebola vagy a migráns krízis, de a komplikáltabb témák, például hidrogén magas hőmérsékleten történő felszívódása cirkónium-ötvözetekben jóval kevésbé keltik fel a laikus közönség érdeklődését. Ez a jellegzetesség tisztán tükröződik az *altmetrics* éves rangsorában és ezeknek a Web of Science leghivatkozottabb cikkeivel való összehasonlításban.

További bonyodalmat okoz a webes eszközök sokfélesége. A tudósoknak el kell dönteniük, hogy a Twitter említéseket vagy a Facebook statisztikákat veszik figyelembe, és fel kell mérniük, hogy vajon a kiadók és a tudományos élet elfogadja-e ezeket. Ráadásul a webes bibliometriai indikátorokat manipulálni is lehet. A döntésnél a következő szempontokat érdemes figyelembe venni: az *altmetrics* rugalmasabb értékelést tesz lehetővé, mint a hagyományos impakt faktor és h-index. Ezen kívül jól passzol a jelenlegi tudományos publikálási trendekhez – az *altmetrikai* indikátorokat már adoptáló nyílt hozzáférésű folyóiratokhoz és az ORCID egyedi szerzői azonosítók-

hoz. Igaz, hogy az altmetrika a tudományos munka minőségénél jobban jelzi a téma iránti közérdeklődést, de nem szabad elfelejteni, hogy a bibliometria soha nem is volt a minőség jelzésére alkalmas. Végző soron kimondhatjuk: az altmetrika gyors visszajelző képessége miatt értékes kiegészítője a hagyományos bibliometriának a tudományos hatás mérésének terén. Jobb lehet a könyvek, előadások és vizuális munkák esetében, melyeket a hagyomá-

nyos értékelő eszközök mellőznek. Vélhetően felváltani nem, csak kiegészíteni fogja az impact faktort, a h-indexet és a tudományos hivatkozásokat. Ha a kutatóhelyek mereven ellenállnak, akkor szembeke-
rülnek az árral, a közösségi háló, a nyílt publikálás és az információ demokratizálódásának egyre jelen-
tősebb trendjével.

(Fazokas Eszter)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

74/2017

BATS, Raphaëlle: Libraries after Charlie : from neutrality to action. – Bibliogr. In: Library trends. – 65. (2016) 2., p. 128-142.

Könyvtárak a Charlie Hebdo után: a semlegességtől a tettekig

Szellemi szabadság; Társadalmi követelmények

A 2015 januárjában a *Charlie Hebdo* és a *Hyper Cacher* elleni támadások utáni hetekben a francia könyvtárak gyorsan, intenzíven és érzelmekkel reagáltak az eseményekre, többek között plakátokkal, beszerzésekkel, kiállításokkal és vitákkal. A támadások által kiváltott események politikai töltetűek voltak. Miközben a merényletek a szólásszabadság szentségét támadták Franciaországban, az azt követő gyűlések, tiltakozások során megkérdőjelezték mind a francia egységet, mind a mozgósítás és az elkötelezettség fogalmát egy olyan korszakban, melyet már politikamentesnek gondoltunk. Továbbá a gyilkosok francia állampolgársága megkérdőjelezte a francia demokrácia azon képességét, hogy olyan lehetőségeket kínáljon, amelyekben polgárai valóban együtt élhetnek. Mindezeket a tényezőket figyelembe véve felmerül a kérdés, mi vezette a könyvtárakat – semlegességük lelkes védelmezőit –, hogy a francia történelem e politikai pillanatában állást foglaljanak. A franciák által csak Charlie-nak nevezett események utáni könyvtári tevékenység elemzése alkalmat ad arra, hogy megkérdőjelezze a könyvtárak politikai

szerepét. A cikk először a franciaországi könyvtárak intézkedéseit tekinti át 2015 januárjától 2015 decemberéig, majd azt vizsgálja, hogyan egyeztettek össze a könyvtárak és a könyvtárosok a semlegesség követelményét azzal a vággyal, hogy részt vegyenek azokban az eseményekben, amelyek potenciálisan történelmi és nagyon is politikaiak voltak. Végül – e néha nehéz megbékélési folyamat révén – a cikk egyre növekvő igényt tár fel az aktivista hivatás új-jáélesztésére a könyvtári szakmában.

(Autoref.)

75/2017

LOR, Peter Johan: Risks and benefits of visibility : librarians navigating social and political turbulence. – Bibliogr. In: Library trends. – 65. (2016) 2., p. 108-127.

A láthatóság hátrányai és előnyei: könyvtárosok a társadalom és politika örvényében

Feladatkor; Társadalmi követelmények

A könyvtárak szándékos égetése nem új, de meglepőnek tűnik, hogy az ilyen események a békeidőben is bekövetkeztek a demokráciában. Mit mond ez a könyvtárak közösségi észleléséről és a könyvtári szakma válaszárol? Többnyire a könyvtárak nem nagyon szerepelnek a hírekben. Egyes országokban nagyrészt láthatatlanok, másokban csak akkor keltenek figyelmet, ha csökkentések vagy bezárások fenyegetik őket, vagy ha rosszra fordulnak a dolgok. A könyvtárak láthatósága és láthatatlansága a politikai arénában kockázatokkal és előnyökkel is jár. A téma feltérképezéséhez a különböző országokban működő

könyvtárakat úgy értelmezi a szerző, mint a politikai térben elhelyezkedő, a láthatatlantól a láthatóig terjedő folytonosságot, amelyre a láthatóság és a láthatatlanság veszélye fennállhat. Néhány megfigyelés – különös tekintettel a dél-afrikai könyvtárügy fejlődésére – azt követi nyomon, hogyan látják a könyvtárosok magukat és intézményeiket az általuk szolgált közösségekkel és társadalmakkal kapcsolatban. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a láthatatlanság kockázata nagyobb, mint a láthatóságé, de a könyvtári szakma politikai tudatossága, szerepvállalása és elkötelezettsége a kritikus tényező.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

76/2017

BARYŠEVA, Ekaterina Aleksandrovna: Biblioteki Indii segodná : ot staryh problem k novym gorizontam In: Bibliotekovedenie. – (2016) 4., p. 451-458.

Res. angol nyelven

Az indiai könyvtárak ma: régi problémák és új lehetőségek

Elektronikus könyvtár; Információs társadalom; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárpolitika; Középtávú terv

A 21. század elejére Indiában fejlett könyvtári rendszer alakult ki. A különböző főhatóságokhoz több mint 30 ezer közkönyvtár tartozik, számuk a nem kormányzati szervek és az alapítványok által finanszírozottakkal együtt mintegy 50 ezer. Kötelempéldányban a legnagyobb közkönyvtárak–nemzeti letéti központok részesülnek: a Nemzeti Könyvtár (Kalkutta), a Csennai Connemara Közkönyvtár (eredetileg a Madrászi Múzeum könyvtára, 1860), az Ázsiai Társaság Könyvtára (Mumbai, 1804), Delhi közkönyvtára (1951). A Kulturális Minisztériumhoz tartozik a nemzeti bibliográfiai ügynökség feladatait ellátó Központi Tájékoztató Könyvtár.

A Nemzeti Könyvtár 2016-ban ünnepelte fennállásának 175. évfordulóját. A kalkuttai közkönyvtárként alapított intézmény a függetlenség kivívása után a korábban kormányzói rezidenciaként szolgáló műemlék épületben a látogatók számára 1953-ban nyílt meg, 2004-ben korszerű épületekkel (raktárak, olvasó- és konferenciatermek) bővült. Honlapja 2002

óta működik. Teljességre törekszik az indiai vonatkozású kiadványok beszerzésében, gyűjtőkörében első helyen a humán tudományok állnak. Szervezetében 25 osztály szakosodott a ritka könyvekre és kéziratokra, térképekre és metszetekre, 15 osztály az Indiában használt alapvető nyelvek, 5 osztály az európai, ázsiai, afrikai nyelvek irodalmára; van még gyermekkönyvtár, számítóközpont és 7 adminisztrációs osztály. Van 4 olvasóterem, a szakmai osztályokon kisebb olvasószobák, vetítőterem a gyerekeknek, kényelmes feltételek a mozgáskorlátozottaknak. A könyvtár évente 362 napot tart nyitva, lakóhelyétől függetlenül olvasója lehet mindenki, aki betöltötte a 18. évét. A kölcsönzés ingyenes, de letéti összeghez kötött. A könyvtár honlapjáról elérhető az elektronikus katalógus és könyvtár, a távoli hálózati források; ingyenesen kereshető 7 ezer nemzeti és külföldi tudományos folyóirat, teljes szövegű adatbázisok, köztük 2,7 millió disszertáció és autoreferátum a világ 700 vezető tudományos intézményéből.

A közkönyvtári hálózat az 1980-as évek óta a hierarchikus közigazgatási modellt (állam-körzet-kerület-település) követi, minden államban a helyi sajátosságoknak megfelelően működik. A vezető szerepet az államok központi könyvtárai játsszák, a központi és regionális könyvtárakat az állam kormánya és az ország Kulturális Minisztériuma finanszírozza. A járási és alsóbb szintű könyvtárakban gond, hogy kevés mű jelenik meg nemzeti nyelveken. A Raja Rammohan Roy alapítvány ajánlása szerint a nemzeti integráció céljából a könyvtáraknak legalább 30%-ban angol és hindi nyelvű könyveket kell kapniuk, tematikailag 20%-ban szépirodalmi és művészeti, tudományos ismeretterjesztő kiadványokat, gyermekirodalmat, tankönyveket és kézikönyveket. A 2000-es évek eleje óta a legtöbb központi és a legnagyobb járási könyvtáraknak van honlapjuk, sokaknak elektronikus katalógusuk. A cél egységes információs hálózat kialakítása az államok könyvtáraiból. 2010-ben indult az *India digitális könyvtára* projekt száznál több egyetemi, köz- és szakkönyvtár részvételével. Ingyenesen és regisztráció nélkül online olvasható 1 millió könyv és folyóirat, a látogatók száma havonta 75 ezer. Ugyanakkor 2011-ben a falusi lakosság mindössze 65%-a volt írástudó; ez főként a sűrűn lakott államokra jellemző.

2005-ben a miniszterelnök kezdeményezte az információs társadalom fejlesztésére a Nemzeti Tudás Bizottság felállítását, a kormány tanácsadó szervébe bekerültek a könyvtárak. 2010-ben elkészült a *Könyvtárak – a jövő kapuja* jelentés, az ennek nyo-

mán létrejött *Könyvtárak nemzeti küldetése* bizottság kidolgozta a könyvtári rendszer korszerűsítési tervét a következő évtizedre. Az új könyvtári politika fő részei: nemzeti virtuális könyvtár létrehozása, modellkönyvtárak hálózatának fejlesztése, új szabványok kidolgozása a könyvtári munka értékelésére, a könyvtárosok szakmai színvonalának emelése. A program 2014–2017. évi megvalósítására a kormány 4 milliárd rúpiát különített el, a munka 2018-ban folytatódni fog.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

77/2017

KOREN, Marian: Kooperationen – Stiftungen – Mittelpunkt der Gemeinde : das Bibliothekswesen in den Niederlanden In: BuB. – 68. (2016) 10., p. 572-577.

Együttműködés – alapítványok – a község központja. A könyvtárügy Hollandiában

Könyvtárügy

A holland könyvtárügy aktuális helyzetét a FOBID szakmai érdekvédelmi ernyőszervezet elnöke mutatja be.

A holland felsőoktatásban 2001 és 2015 között 19 500 euróról 14 300 euróra csökkent az egy hallgatóra jutó állami támogatás. Ma az alkalmazottak 40%-a rész munkaidőben dolgozik. Az egyetemi könyvtárakban egyre jellemzőbb a centralizálás. Vegyes költségvetéssel dolgoznak: az intézmények fenntartásáról a kormányzat gondoskodik, a források beszerzéséről pedig maga az intézmény. Az egyetemi könyvtárak együttműködési köre (UKB) az információs infrastruktúra, a metaadatok szabványosítása és a munkatársak képzése területén tevékenykedik. 2011–2015-re szóló stratégiai tervük témája: „A felsőoktatási könyvtárak útja a felhőbe”. Közös katalogizálást folytatnak, a dokumentumforgalmazásban az OCLC WorldShare platformjához csatlakoztak, szerződést kötöttek nemzetközi repozitóriumokkal. Aktívan támogatják a nyílt hozzáférési kezdeményezést, ők maguk az arany utat választották.

A felsőoktatási integrációt követően 40 felsőoktatási könyvtár működik, közülük 32-en tagjai az SHB együttműködésnek. A szerveződés 2015-től 2018-ig szóló stratégiai tervében fő célul a képző- és kutatási intézményekkel való értékes partneri együttműködést tűzték ki. Ennek egyik megvalósulása a felsőoktatási

tudásbank, amely 39 ezer publikációt tesz elérhetővé nyílt hozzáféréssel.

A nemzeti könyvtár önkéntes alapon kapja a kötelempéldányokat, a nyomtatott kiadványok központi letéti helye. Az elektronikus folyóiratok nemzetközi könyvtárát is működteti. 2015-től jogszabályban kapta feladatául a közkönyvtári rendszer irányítását. 2015 és 2018 közötti stratégiai terve a „Hálózatunk erőssége” címet viseli. Új szolgáltatása a Delpher (www.delpher.nl), amely a teljes szövegű hozzáférés országos infrastruktúráját biztosítja az amszterdami, leideni, utrechti és groningeni egyetemi könyvtárral, valamint a Királyi Holland Tudományos Akadémia Meertens-intézetével együttműködve. 2018-ra az 1940-től megjelent holland nyelvű publikációk 90%-át szeretnék digitális formátumban rendelkezésre bocsátani.

A közkönyvtári rendszer 156 könyvtári hálózattól (2000-ben ezek száma 542 volt) és 9 megyei könyvtárból, összesen 1000 szolgáltatóhelyből áll. A beiratkozott olvasók száma 3, 8 millió. 73 millió a kölcsönzött dokumentumok száma, 243 ezer olvasónak van e-könyves elérési regisztrációja. A közkönyvtári bevételek 15–19%-a a beiratkozási díjakból származik. A közkönyvtári törvény (1975) háromszintű könyvtári rendszert vezetett be, a könyvtárak használata 18 éves korig ingyenes. A közkönyvtárak a 80-as években kerültek a települések fenntartásába. A 2015. évi új könyvtári törvény az országos könyvtári hálózat különböző szereplőinek szerepkörét határozza meg.

A közkönyvtárak a települések legfontosabb találkozási helyei. A könyveket és egyéb dokumentumokat tematikus csoportokban, borítójukkal kifelé helyezik el. Info-kávéház, játszóhely és barkácslabor várja a látogatókat. Más intézményekkel együttműködve különböző rendezvényeknek is rendszeresen teret adnak. Egy-egy könyvtár kezdeményezéséből gyakran születnek országos programok, például az olvasásra neveléssel és a digitális kompetenciák terjesztésével összefüggésben. A közkönyvtárak biztosítják az iskolai tanulók számára is a könyvtári ellátást. Különös figyelmet fordítanak a látássérültekre és a vakokra. A Közkönyvtárak Egyesülete (VOB), amely 1908-ban alakult, az intézményeket tömörítő érdekvédelmi szervezet. Kiemelten foglalkozik az egész ország könyvtáraiban érvényes olvasójegy, a konzorciumok, az információs infrastruktúra és a digitális tartalmak kérdéseivel.

Az információs szakembereket a KNVI (Koninklijke Nederlandse Vereniging van Informatieprofessionals)

tömöríti. Jelenleg a felsőoktatásban nincs könyvtárosképzés, ennek a helyébe a könyv- és médiaszak lépett. Vizsgálják, hogy a könyvtári munkához milyen kompetenciákra van szükség, és igyekeznek betölteni a közeljövőben nyugdíjazás miatt megüresedő álláshelyeket. A sokféle könyvtári funkció és a multikulturális környezet miatt más szakmák képviselőire is szükség van a könyvtárakban.

(Hegyközi Ilona)

Együttműködés

78/2017

BUTTÒ, Simonetta: Trent'anni di SBN. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 2., p. 181-183.

Az országos könyvtári szolgálat (Servizio bibliotecario nazionale) harminc éve

Együttműködés -belföldi; Gépi könyvtári hálózat

Harminc éve hangzott el a bejelentés, hogy a Firenzei Nemzeti Könyvtárban (BNCF) hivatalosan megkezdte működését az SBN (*Servizio bibliotecario nazionale* – országos könyvtári szolgálat), amit hosszú évek tervező, fejlesztő munkája és „próbaüzeme” előzött meg. Ebben számos különféle intézmény vett részt (pl. a firenzei egyetem számítóközpontja, a nemzeti kutatási központ dokumentációs intézete és – természetesen – a prototípust kifejlesztő BNCF). Az olasz könyvtáregyesület (AIB) kezdettől a projekt mellé állt, és fontos szerepet töltött be annak megismertetésében, népszerűsítésében a teljes olasz könyvtári közösség körében. Az olasz könyvtárügy 1972-es decentralizációja (az irányítás tartományi hatáskörbe utalása) nyomán egyre fenyegetőbb veszéllyé vált a teljes feldarabolódás, amivel szemben egyetlen lehetőségnek az együttműködés látszott, amint ezt az 1976-os, „az országos könyvtári rendszer megvalósításáért” szervezett országos könyvtári konferencia hangsúlyozta. Az AIB harmincadik, 1982-ben rendezett kongresszusa pedig már címében kijelentette: „Az együttműködés: a *Servizio bibliotecario nazionale*”. Az olasz könyvtáros-társadalom egy forradalmi újdonsággal szembesült ekkor: az állampolgároknak nyújtott olyan szolgáltatás eszméjével, amely az adatok közös létrehozásán és a munka megosztásán alapul. Eljött az „elosztott informatika” gon-

dolatára való áttérés ideje, szemben a központosítottal, amely a különböző olasz könyvtárakból származó bibliográfiai adatok fúzióját jelentette.

Az SBN egy nagyon ambiciózus projekt, amely immár 97 csomópontot és majdnem 6000 különféle adminisztrációhoz tartozó könyvtárat számlál, a valaha volt legnagyobb együttműködési kezdeményezés Olaszországban, melyet évente 82 millió alkalommal keresnek fel. Kezdetől partnerségben áll a tartományi és helyi hatóságokkal, a közösség folyamatosan bővült, bevonva az oktatási és tudományos minisztériumot, és a GARR (az oktatás, kutatás és kultúra szolgálatában álló) ultra széles sávú hálózatot az adatok kezeléséhez, az olasz püspökkari konferenciát az egyházi könyvtári javak hozzáférése érdekében, majd különféle kulturális intézményeket, alapítványokat, közületeket és magánegyesületeket befogadva. Az SBN volt az első olyan szoftveren alapuló hálózat, amely különböző gyártók (fejlesztők, forgalmazók) gépein és operációs rendszerein működött; informatikai szempontból a leginkább előrehaladott innovációk egyike volt, évekkel korább az internet protokolljainál. Adatstruktúrája is rendkívül modern, megalakulásakor az FRBR struktúrát anticipálta.

Az elmúlt harminc év alatt nemcsak az SBN fejlődött, hanem megváltozott egész környezete: megsokszorozódtak a kommunikáció eszközei, megváltoztak a felhasználók igényei és szokásai. Nem akarván, hogy az SBN katalógizálási rendszer maradjon, hanem mind teljesebb, a dokumentumok hozzáférését segítő szolgáltatássá váljon, az első cél legyen a felhasználóknak hatékony módon nyújtani a különböző közösségek igényeinek megfelelő információkat, és szolgáltatásokat kínálni. Különösen fontos az intézményi honlapok ezreiben meglévő és a felhasználók számára nehezen fellelhető elektronikus-digitális dokumentumok feltárása. Figyelmet kell fordítani a közintézmények által létrehozott új digitális tartalmakra, hogy a katalógus a minden típusú dokumentáció hozzáférését biztosító portál lehessen. A jövő további feladata a katalógus megnyitása más dokumentumtípusok előtt (ezzel kapcsolatos hír a hangzó és audiovizuális javak intézetének másfél millió címet tartalmazó anyagának megjelenése az SBN indexében, illetve egy munkacsoport felállása a nem publikált zenei anyagok feltárása tárgyában).

Ahhoz, hogy az SBN ne csak betöltse, hanem ki is teljesítse harmincéves céljait és feladatait, további erőfeszítésekre van szükség a más rendszerekkel való interoperabilitás megteremtéséhez, a kulturális örökséget leíró más katalógusok integrálásához, a jövőre

vonatkozó stratégia kimunkálásához; e munkálatok jelentős része már megkezdődött.

(Mohor Jenő)

79/2017

VESTLIE, Marit: Nordic collaboration : on digital library services for the immigrant population In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 4., p. 38-39.

Skandináv együttműködés a bevándorlóknak nyújtott digitális könyvtári szolgáltatások területén

Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár; Nemzeti-ségi olvasó; Szolgáltatások

A skandináv országok közösen törekednek arra, hogy a nyelvi kisebbségek és a bevándorlók megfelelő és jól működtetett könyvtári szolgáltatásokat kapjanak. Ezeket erre specializálódott könyvtárak vagy a helyi közkönyvtárak nyújtják. Az egyes országok gyakorlata eltérő a használók igényeihez igazodva.

Az együttműködés 2009-ben indult. A partnerek a svéd és norvég nemzeti könyvtár, valamint az Aarhusi (Dánia) Állami és Egyetemi Könyvtár. A többi skandináv ország is képviselteti magát a kooperációban. A cél a szolgáltatások színvonalának emelése, a költségek egyidejű csökkentése és a hatékonyság növelése. Az utóbbi években egyre több digitális szolgáltatást vezettek be, jóllehet a célcsoportnak szóló digitális irodalom meglehetősen kis mennyiségben áll rendelkezésre. Főleg a könyvek száma kevés, a filmek és zenei felvételek száma valamivel több, a Dán Könyvtári Integrációs Központnak köszönhetően.

A Skandináv Tanács a nyelvi kisebbségek számára létrehozott digitális szolgáltatások kérdésköréről vizsgálatot kezdeményezett. Ezt követően 2016-ban a Skandináv Miniszterek Tanácsa 1 millió dán koronát ítelt meg a projektre. Maga a projekt 2016 nyarán indult a Norvég Nemzeti Könyvtár vezetésével. A partnereken kívül részt vesz benne még a svédországi Nemzetközi Könyvtár (IB), a norvég Idegen Nyelvű Könyvtár (DFB) és a Dán Könyvtári Integrációs Központ. A szolgáltatások javítását közös beszerzési és a digitális dokumentumok (főként digitális könyvek) terjesztésére irányuló megoldások kimunkálásával szeretnék elérni.

A projekt négy témakört (feladatcsoportot) ölel fel:

1. Beszerzések és szerzői jogi kérdések – Nem európai (arab, pastu/dari, perzsa, tigrinya és szomáli) nyelvű műveket szereznek be (felnőtteknek és

gyermeknek szóló szép- és ismeretterjesztő irodalmat, skandináv művek fordításait), lehetőleg elektronikus formátumban vagy digitalizálható változatban.

2. Katalogizálás és digitalizálás – Minden országot azokat a dokumentumokat dolgozza fel, amelyek beszerzéséért felelős. A létrehozott rekordokat minden ország felhasználhatja. Ez a munkacsoport gondoskodik a digitalizálásról is.
3. Kiadás és terjesztés – A dokumentumok terjesztése a jó digitális könyvtár alapfeladata. Törekszik a jó minőségre, a különböző dokumentumtípusok közös terjesztési megoldásainak kidolgozására.
4. Az aarhusi könyvtár a digitális publikálási platform (Verdensbiblioteket.dk) felelőse. A platform jelenleg a zenei és filmdokumentumok kezelésére képes, a könyvek kezeléséhez további fejlesztésére van szükség.

2016-ban főként a beszerzésekre és a szerzői jogok megszerzésére összpontosítottak, beérkeztek az első dokumentumok, hamarosan indul a projekt újabb fázisa.

(Hegyközi Ilona)

80/2017

VULLO, Giuseppina: Ridefinire la cooperazione : indagare qualitative per la rete URBS. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 2., p. 185-203.

Res. angol nyelven

Az együttműködés újrafogalmazása: kvalitatív vizsgálatok az URBS (a római tudományos könyvtárak közössége) hálózatában

Együttműködés- helyi; Tudományos és szakkönyvtárak

A tudományos könyvtárakkal szembeni legfőbb kihívások a tudományos kutatás környezetében végbe menő változások és a mind szorítóbb költségvetés. A kihívások elleni fellépéshez a könyvtári hálózatoknak közös és megosztott kapacitásokat kell kidolgozniuk az együttműködés és a partnerség hatékony modelljei révén. A cikk az URBS (*Unione romana biblioteche scientifiche* – a római tudományos könyvtárak közössége) nemzetközi hálózatában végzett vizsgálat módszereit mutatja be: a könyvtárak igazgatóival folytatott interjúkat, a *brainstorming* összejövetelt, két fókuszcsoportot. Leírja továbbá a könyvtári szakemberekkel a hálózat számára szervezett nemzetközi *workshop* eredményeit. Mindez együttesen tette lehe-

tővé a hálózat elemzését az együttműködési modell újrafogalmazása érdekében és a hatékony együttműködést elősegítő ajánlások és javaslatok megfogalmazását, melyek ismertetésével zárul a cikk.

(Autoref.)

Lásd még 123

Jogi szabályozás

81/2017

SAHAROV, Nikolaj Anatol'evič: Sistema obžatel'nogo žkemplára v Rossijskoj Federacii : razvitie i obnovlenie
In: Bibliotekovedenie. – (2016) 5., p. 493-497.

Res. angol nyelven

A kötelezpéldány-rendszer az Orosz Föderációban: fejlesztés és megújítás

Elektronikus dokumentum; Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelezpéldány

2016 nyarán befejeződött az 1994. évi kötelezpéldány-törvény felülvizsgálata, a módosításokról szóló törvényt Putyin elnök július elején írta alá. Az éles vitákat kiváltó módosításokat az Állami Duma több mint egy évig tárgyalta. Néhány évvel ezelőtt merült fel az az ötlet, hogy a kötelezpéldányként szolgáltatandó dokumentumok jegyzékébe vegyék fel a nyomtatott dokumentumok elektronikus változatait. A javaslatot a szakmai minisztériumok támogatták, a javaslat logikusnak és megalapozottnak tűnt. Ugyanekkor a könyvtári közösségben nagy izgalmat okozott a hír, hogy a nyomtatott kiadványokról a kötelezpéldány elektronikus másolatának előállítására a könyvtáraknak járó példányszámok jelentős csökkentésével jár. A nagy kiadók vezetői és az őket támogató Oroszországi Könyves Szövetség (*Rossijskij knižnyj soŭz*) kijelentette, hogy az elektronikus másolatok eljuttatása a könyvtárakba lényegesen csorbitja a jogtulajdonosok érdekeit és jelentős veszteséget okozhat a könyves szakmának. 2015. májusi benyújtásakor a törvénytervezet két újdonságot tartalmazott: a „nyomtatott kiadványok elektronikus változata” fogalmat és a kötelezpéldányok számának csökkentését 16-ról 9-re. Ezután tört ki a vihar. Végül sikerült kompromisszumra jutni: a kormány letett a példányszámok csökkentéséről, új fogalom lett a „nyomtatott kiadvány példánya elektronikus

formában”. Az új fogalom maga után vonta több meglévő jogszabály módosítását és újak kidolgozását; például a kötelezpéldány szolgáltatói nemcsak a nyomdák, hanem „a nyomdák is”. Az elektronikus változat eljuttatása információs-telekommunikációs hálózatokon keresztül történik, de megfelelő átadás-átvételi jegyzőkönyvvel a fizikai hordozón történő szolgáltatás is lehetséges. Hálózati továbbításakor az elektronikus példány hitelességét az előállító e- aláírása biztosítja.

A törvény két példány szolgáltatását írja elő: az Oroszországi Információs Távirati Ügynökségnek (ITAR TASS, amelynek része az Oroszországi Könyvkamara) és az Oroszországi Állami Könyvtárnak (RGB). Az elektronikus változatot az előállítónak az első nyomdai kiadástól számított 7 napon belül kell szolgáltatnia, beleértve az olvasói kérésre nyomtatott műveket (print on demand). A két „letéti” könyvtár köteles gondoskodni a példányok megőrzéséről, az ITAR TASS feladata továbbá az országos bibliográfiai mutató kiadása a nyomtatott kiadványok, hang- és videofelvételek mellett az nyomtatott kiadványok e-változatairól is.

Külön kell kezelni a disszertációkat, a kötelezpéldány-törvény hatálya alá tartozó, nem publikált dokumentumokat érintő változásokat. Esetükben a „dokumentum előállítója” az az intézmény, amelyben a tudományos fokozat eléréséért a disszertációt megvédtek; bővült a tematika, az RGB-be valamennyi „tudományos szakterületről” kell példányt küldeni (korábban „tudományágból”) az orvostudomány és a gyógyszerészet kivételével.

Új pont érinti a kötelezpéldány használatát: a nyomtatott kiadványok és a disszertációk e-formában lévő példányát a Polgári Törvénykönyvben foglaltak szerint kell használni; a könyvtáraknak ezeket a követelményeket szigorúan be kell tartaniuk, beleértve a Nemzeti Elektronikus Könyvtár építését is.

További újdonságok: az ITAR TASS feladata a nyomtatott kiadványok statisztikai nyilvántartásával bővült (a bibliográfiai mellett); a kötelezpéldány-rendszerben új cél a „társadalom tájékoztatása a világon elért tudományos és műszaki eredményekről”, ami azt jelenti, hogy a könyvtáraknak több pénzt kell kapniuk a külföldi tudományos-műszaki irodalom beszerzésére és az adatbázisok elérhetőségének bővítésére; a törvényben új dokumentumtípust jelentenek a szabványosítási dokumentumok, össz-oroszországi műszaki-gazdasági és társadalmi osztályozási rendszerek, szabálygyűjtemények (összefoglalva szabványok).

A kötelepéldányról szóló törvény módosításai 2017. január 1-jén lépnek hatályba.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárosi hivatás

82/2017

EZOVA, Svetlana Andreevna: Étika bibliotečnogo obšeniâ
In: Vestnik BAE. – (2016) 2., p. 49-51.

A könyvtári kommunikáció etikája

Kommunikáció -használókkal; Kommunikáció -személyzetben belül; Könyvtáresetika

A könyvtári etika a szakmai etikák közé sorolható; egy ismert orosz szakember meghatározása szerint a könyvtári tevékenység során keletkező etikai kapcsolatok összessége, és ezek tudományos elméleti tükröződése. A könyvtári kapcsolatok fő összetevői az emberek viselkedése és viszonya, a könyvtári etika – ezek szabályozója, amely a szakmai kódexben rögzített erkölcsi normákkal hat a kapcsolatokra és az etikett (viselkedési szabályok) eszközeivel a viselkedésre. A szakirodalomban mind Oroszországban, mind más országokban a figyelem a szakmai etika normatívára, a könyvtári etikában, a netikettben (hálozati etikában) megjelenő nemzeti sajátosságokra összpontosul. Oroszországban a normatív alapokat több projekt rögzíti, mint a *Bibliográfus szakmai kódexe* (1992), a *Könyvtári terület kutatói kódexe* (2001), *Az orosz könyvtáros szakmai etikai kódexe* (1999), *Az iskolai könyvtáros etikai kódexe* (2007), *Az orosz könyvtáros etikai kódexe* (2011). Az IFLA előírásai szerint az etikai kódex a hatékony működés egyik alapidokumentuma, ezért Oroszországban is munkacsoportot hoztak létre a kódex új változatának kidolgozására; a munka során figyelembe vették az IFLA programját és 38 ország hasonló dokumentumait. Az új kódex ajánló jellegű, a preambulomot a könyvtári kapcsolattartás négy típusa (a társadalommal, a használókkal, a munkatársakkal és saját magukkal) követi. Az IFLA *Könyvtárosok és más információs dolgozók etikai kódexe* (2012) a könyvtári egyesületek számára modellként szolgál kódexeik felülvizsgálatához.

Előfordul, hogy a könyvtáros az olvasószolgálatban megsérti az etikai normákat (véleményét hangoztatja,

tanácsokat ad vagy nem ad stb.), a publikációkban gyakran fellelhető a plágium.

A kompetencia alapú megközelítésből kiindulva a figyelmet – mások mellett – a könyvtárosok etikai kompetenciáinak kialakítására kell fordítani. A Kelet-szibériai Állami Kulturális Intézetben hasznos tapasztalatokat szereztek ezen a téren. A könyvtárosok viselkedésében a különböző etikai normák és szabályok közötti kapcsolatok megértéséhez a derékszögű koordináta rendszert célszerű használni, amelynek x és y tengelyén egy-egy etikai elv betartása/be nem tartása szerepel. A hallgatók konkrét példákkal illusztrálják az egyes négyzetekben a könyvtáros viselkedését, ami az önkontroll fejlesztését segíti. Másik módszer: a levelező tagozatok hallgatói a gyakorlati foglalkozásokon esettanulmányokat dolgoznak ki, a 3–5 oldalas dolgozatokban etikai jellegű ellentmondásokat tartalmazó, problémás, szakmailag orientált, pragmatikus eseteket vizsgálnak; a megoldást az etikai kódex alapján kell megtalálniuk. Hatékony eszköz a hallgatók bevonása a jogalkotásba, azaz különböző típusú könyvtárak számára az olvasók viselkedési kódexének kidolgozására irányuló projektekre. Az etikai normák tipikus szakmai szituációkban való alkalmazását segíti az *Etikett játék*: indulásakor a vezető ismerteti az etikett történeti alapjait, szerepét a társadalom működésében és fajtáit ((királyi) udvari, diplomáciai, katonai, vallási, mindennapi). A hallgatók a korábban megkapott és tanulmányozott helyzeteket adják elő, mint az üdvözlés, bemutatás, gratuláció, tárgyalás telefonon és személyesen stb. A könyvtári kapcsolattartás az általános, a könyvtári közösségben is elfogadott etikai normákban valósul meg; a felső- és középfokú könyvtáros iskolákban célszerű összevonni a *Könyvtári kapcsolattartás és a Szakmai etika* tantárgyakat, és *A könyvtári kapcsolattartás etikája* címen tanítani. Ez a megoldás megszünteti a kettősséget, lehetővé teszi, hogy a tanulók felismerjék a szakmai etika szerepét a könyvtári kommunikációban.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Oktatás és továbbképzés

83/2017

GUEVARA, Sophia: How to stage your library's webinar
In: Computers in libraries. – 36. (2016) 9., p. 19-22.

Hogyan rendezzünk könyvtárunkban webináriumot?

Szoftver; Távoztatás; Továbbképzés

A webinárium voltaképpen a világhálón lebonyolított szeminárium: távoztatásban vehetünk részt az írásztalnál, a résztvevőnek el sem kell utaznia. Ez a program megfelelő azoknak, akik szeretnének szakmailag fejlődni, de nem tudnak egy-egy rendezvényen megjelenni. A szerző azokat a tapasztalatait osztja meg cikkében, melyeket a Szakkönyvtárak Egyesülete (SLA) IT részlege vezetőjeként, illetve előtte még az Alapítványi Könyvtárak Konzorciuma (CFL) számára vezetett webináriumokat.

Erről az innovatív tanulási formáról már tavalyelőtt közölt cikket a Nonprofit Technology Network folyóiratában (https://issuu.com/ntenorg/docs/nten_change_march2015_final/24). Azóta eltelt néhány év.

A szerző a sikeres szervezés és lebonyolítás főbb tényezőit ismerteti Lépések a sikerhez alcímmel. Ezek a következők:

- 1) Válasszunk egy időszerű témát.
- 2) Hívjunk egy vagy két előadót, akinek a tudása érdekelheti a résztvevőket.

- 3) Készítsük fel őket úgy, ahogy magukat vagy intézményüket népszerűsítsék.
- 4) Kérjünk engedélyt a rendezvény rögzítésére, hogy utólag is felhasználhassuk a felvételt.
- 5) Maradjon idő a kérdésekre is.
- 6) Válasszunk megfelelő eszközöket, hiszen rengeteg ingyenes eszköz áll rendelkezésre (*GoogleSlides, FreeConferencePro, SlideShare, Google Forms, Google Hangouts on Air, GoToWebinar, YouTube*), melyeket a szerző részletesen ismertett.
- 7) Az időtartam meghatározása a legfontosabb: ne legyen 30–45 percnél hosszabb a rendezvény.
- 8) Az esemény előzetes népszerűsítése nélkül nem érdemes lebonyolítani. (Egy táblázatban azt is összefoglalja, hogyan növelhető a résztvevők száma.)

A szerző úgy véli, hogy egy jó hálózati rendezvény költséggel vagy ingyen is lebonyolítható. Érdemes az online eszközöket alkotó módon alkalmazni, és azokra is gondolni, akik alatta nem tudnak bekapcsolódni, de utólag szívesen megnéznék az eseményt a honlapunkon.

(Murányi Lajos)

Lásd még 105

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

84/2017

FAGERLID, Cicilie – ANDERSON, Astrid: Open libraries? : a study of change, adaptation and legitimation in national and university libraries In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 4., p. 20-21.

Nyitott könyvtárak? Változás, alkalmazkodás és legitimáció a nemzeti és egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Igény; Nemzeti könyvtár; Társadalmi követelmények

A Nyitott könyvtárak projekt azzal a céllal indult, hogy vizsgálat alá vegye a változásokat, és hogy kiderítsék: a jelenlegi norvég nemzeti és egyetemi

könyvtárakra hogyan tekintenek használóik, és az intézmények mivel igazolják saját fontosságukat. Négy – könyvtári területen is dolgozó – kutató működött együtt, két antropológus, egy filozófus, valamint egy kulturális szociológus. A projektet a Norvég Nemzeti Könyvtár és az Oslói Egyetemi Könyvtár finanszírozta.

A nyitottság a modern könyvtárak fejlesztések kulcszava, miközben a norvég könyvtárügyben a nyitottság és a hozzáférhetőség hagyományosan nagyon fontos értékek. Ideális esetben a szövegek digitalizálása nyitottá és hozzáférhetővé teszi a gyűjteményeket. Ahogy egyre több szöveg válik digitálisan elérhetővé, a könyvtárakban úgy kérdőjeleződnek meg és változnak át a fizikai találkozóhelyek, valamint a munkaállomások.

A közkönyvtárak mellett már a nemzeti és az egyetemi könyvtárak is egyre nagyobb hangsúlyt fektet-

nek a közösségi találkozóhely szerepre, miközben a tudományos életben a nyitottság más kontextusokban is mind gyakrabban megjelenik: a tanulás nyitott formája, a nyílt adatok, nyílt kutatói hálózatok, a diszciplínák közötti határok nyitottsága. A projekt megmutatta, hogy a nyitottság ebben a kontextusban több jelentéssel is bír.

Az alprojektek egyenként más és más aspektusát célozták meg a fejlesztéseknek. A stratégiai dokumentumok, újságcikkek vizsgálatával, interjúk készítésével arra keresték a választ, hogy a norvég nemzeti könyvtár mivel legitimizálja a saját tevékenységét. A kutatás azt mutatta, hogy a gyűjtemény minél szélesebb kör számára való szolgáltatása egyre fontosabb az intézménynek, amellyel az mindinkább egy nyitott és befogadó térré válik.

Egy másik alprojekt az Oslói Egyetemi Könyvtárban indított *írástechnika központot* vizsgálta. Ez a funkció újdonság a könyvtárakban, amely azonban reprezentálja a nyitottságot, és az írói igényeket helyezi középpontba.

A projektben részt vevő két antropológus megfigyeléssel, csoportos interjúkkal, fényképes naplókkel és rajzolási feladatokkal azt vizsgálta, hogy a bölcsész-hallgatóknak mit jelent a könyvtár mint fizikai tér. Korábban sok kutatás folyt ezen a téren a közkönyvtárakról, annál kevesebb a tudományos könyvtárak szerepéről. A nyitottság ebben a kontextusban a források, a tudományos irodalom szabad elérhetőségét is jelenti. Ehhez a megosztott tudáshoz biztosítják a hozzáférést a fizikai terek. Az Oslói Egyetem szerencsés helyzetben van, hiszen a különböző épületekben más és más környezetet és légkört lehet kialakítani a használóknak. A légkör fontosságát hangsúlyozták a megkérdezett egyetemisták is.

2017 tavaszán a tervek szerint egy kötetet adnak ki, amelyben különböző tudományterületekről jött szakemberek fogják elemezni a könyvtár és a nyitottság változó perspektíváit.

(Tóth Máté)

85/2017

STEPHENS, Andy: Functions, tasks and roles of national libraries in the 21st century In: Alexandria. – 26. (2016) 2., p. 145-198.

A nemzeti könyvtárak funkciói és szerepköre a 21. században

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Feladatkör; Irányelvek -könyvtári; Nemzeti könyvtár

A cikk az IFLA Nemzeti Könyvtárak Állandó Bizottságának arról a munkájáról számol be, hogy naprakész iránymutatásokat dolgozzanak ki a nemzeti könyvtárak számára arra, miként lépjenek túl az UNESCO addigi szabványán (Sylvestre, 1987), és megjegyzi, hogy a „nemzeti könyvtár” fogalmára nincs szabványos vagy meghatározó definíció. A nemzeti könyvtárak számos olyan formában léteznek, amelyet az általuk képviselt ország méretei, kulturális történelme és gazdasági fejlődése határoz meg. Mindazonáltal nagy az irodalom a nemzeti könyvtárak funkcióiról, melyről a szerző áttekintést is nyújt. Az Állandó Bizottság egyetértett abban, hogy nem lenne helyénvaló a nemzeti könyvtárak számára korszerűsített iránymutatások vagy szabványok kidolgozása, hanem inkább azt gondolják, hogy olyan empirikus megközelítést kell elfogadniuk, ami sok példát és esettanulmányt tartalmaz, és a tényleges nemzeti könyvtári gyakorlatot mutatná be, ez hasznos eszközként szolgálna a nemzeti könyvtári közösség számára. A 12 részt vevő nemzeti könyvtárból származó példákat és esettanulmányokat tartalmazó kísérleti tanulmány 2015 tavaszára készült el. A cikk mellékletében szereplő kísérleti tanulmány eredményei a nemzeti könyvtárak legjobb gyakorlati esettanulmányainak indikatív jegyzékét képezik, és ezért úgy vélték, hogy szélesebb körű terjesztése szakmai érdeklődésre tartana számot. Végül a cikk a következő lépésekről számol be, amelyek jelenleg egy online felmérésen keresztül zajlanak, hogy átfogóan és nagymértékben dokumentálják a nemzeti könyvtárak által jelenleg végzett feladatokat.

(Autoref.)

Felsőoktatási könyvtárak

86/2017

DUFFUS, Orolando: The library as an incubator for multicultural awareness and engagement : cultivating shared experiences In: College & research libraries news. – 77. (2016) 9., p. 435-438.

A könyvtár mint a multikulturális kérdések iránti elkötelezettség és tájékozottság színtere

Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda; Külföldi hallgató; Rendezvény

A könyvtárak támogatják a sokszínűséget, és a könyvtárosok szeretik az olyan új szolgáltatásokat és programokat, melyek felkeltik a legkülönbözőbb olvasók figyelmét. Amióta az *Észak-Karolina-Greensboro Egyetem* (UNCG) könyvtára (<http://library.uncg.edu/>) 2007-ben létrehozta állandó könyvtári diverzitás bizottságát, növekedett iránta az elkötelezettség. A szerző 2014 nyarán kezdett dolgozni a könyvtárban ezen a poszton (*diversity resident librarian*) a könyvtár és az interkulturális programok hivatala közötti összekötőként. (Ma már a University of Houstonon könyvtárosa.) Az ő feladata volt, hogy feltárja a lehetőségeket egy befogadóbb könyvtár kialakítására. Ennek érdekében interjúkat készített a diákok körében. A válaszokból kiderült, hogy a külföldi diákok és a velük törődő amerikaiak közötti párbeszéd nem elég rendszeres, a kulturális kapcsolatok hiánya gyakori jelenség az egyetem területén. Kínai szerzők szerint csökken a kulturális érintkezés gyakorisága, ha az egy országbeli külföldi diákok száma eléri a kritikus tömeget, és saját közösséget alakítanak ki, és fordítva: Vincent Tinto szerint az elkötelezettség és érintkezés nagy szerepet játszik az ottmaradásban. Ezt figyelembe véve a szerző beszélt munkatársaival, és úgy döntött, hogy a *Diverzitás és Globális Szerepvállalás Kiállítás* létrehozása hatékony módszer lehet arra, hogy befogadóbb légkört teremtsenek a könyvtárban, amelyben a diákok sikeresebbek lehetnek.

Mondanivalóját négy témakörbe rendezte. 1) A könyvtárak és a diákszervezetek között hídépítés, 2) tervezés és népszerűsítés, 3) könyvtári termékek és szolgáltatások marketingje, 4) partnerség: stratégiai szövetségek kialakítása.

Összegzésként kifejti, milyen fontos, hogy a könyvtár mindig innovatív és ötletgazdag legyen. Az említett kiállítás sikere azt bizonyította, hogy kis költséggel is nagy közönséget lehet elérni, a kiállítók is élvezték. A könyvtárnak hatással kell lenni a diákok sikerességére és a közösség fejlődésére. Mintát is ad a tanárok, diákok és a könyvtárosok hosszú távú együttműködésére. A könyvtár elismerten az információk központja, az utóbbi időben pedig már a közösség kulturális központja is.

(*Murányi Lajos*)

87/2017

FONTANE, Walter M.: Assessing library services during a renovation. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 13. (2016) 4., p. 223-236.

Könyvtári szolgáltatások épületfelújítás alatt

Átépítés; Egyetemi könyvtár; Könyvtárpépület -egyetemi, főiskolai; Statisztika; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

Könyvtárfelújításokra számtalan okból lehet szükség: az innovációkkal, új technológiákkal, új stílussal és egy tisztasági festéssel a régi és nem kihasznált tereket vonzóbbá tehetjük a használók számára. Az ALA minden évben bemutatja a nagyobb könyvtár-építési- és felújítási projekteket – az arra vonatkozó szakirodalom azonban, hogy mivel is jár mindez, és hogyan is kell rá felkészülnünk, meglepően csekély. Jelen tanulmány a McNeese State University könyvtárának (*Frazar Memorial Library*) esetén keresztül elsősorban az olvasószolgálatos szemszögéből mutatja be, hogy óhatatlanul a könyvtárhasználati statisztikák meredek zuhanásával kell számolnunk, egyenes arányban a munkálatok elhúzóásával.

A Frazar Memorial Library fenntartója az akadálymentesítési és azbesztmentesítési kötelezettsége miatt indította el a könyvtár felújítását 2012-ben. A tényleges munka 2013-ban kezdődött és a tanulmány írásának idejében, 2016 tavaszán még csak félig készült el. A felújítás idejére a könyvtár ideiglenesen a campuson lévő diákegyesületi bálterembe költözött; itt kapott helyet az „iroda”, a gyűjtemény leggyakrabban használt része, mindössze 17 számítógépes asztal, három négyfős asztal és öt kanapé, illetve egy olvasószolgálati pult. (Összehasonlításképpen: a régi könyvtárpépületben 430 ülőhely, összesen 83 számítógép és 4 olvasószolgálati pult állt a használók rendelkezésére.)

A kb. 8000 egyetemi hallgatót kiszolgáló, 300 ezer monográfiát és közel egymillió kormányzati iratot őrző könyvtár a szakirodalom tanulmányozásával próbálta felbecsülni a várhatóan csökkenő könyvtárhasználatot és ennek folyamányait. Próbáltak elébe menni a negatív változásoknak, de sajnos csak részsi-kereket tudtak elérni, a több mint 3 éves időszak alatt a látogatottság 77,45%-kal, a kölcsönzések száma 59,4%-kal, a referenz kérdések száma 57%-kal, a könyvtárközi kölcsönzések száma 22%-kal csökkent. Egyedül a könyvtárhasználati oktatások számát sike-

rült szinten tartani, a hagyományos előadások mellett az oktatóvideók bevezetésével.

Más könyvtárak tapasztalatai alapján a legnagyobb forgási sebességű, kb. 10 ezer kötetet számláló állományrészt hagyták az ideiglenes könyvtárepületben, a többi külső raktárba került. Annak ellenére, hogy az olvasószolgálati könyvtárosok ezt a törzsállományt és az e-könyveket propagálták, a kölcsönzések száma drámaian csökkent. A referenz kérdések számának csökkenését nem tudta megállítani az sem, hogy az egyetem két másik pontján is kitelepült olvasószolgálatot nyitottak. A látogatottság csökkenése azonban 2014-ben megfordult, köszönhetően a könyvtár több csatornán való reklámozásának (nagy méretű feliratok a campuson, plakátok, e-mail, rádió), de ez nem hozta magával a kölcsönzések vagy a referenz kérdések számának növekedését. Ennek oka valószínűleg az a tendencia, hogy a diákok egyre inkább nem kölcsönözni vagy kutatni, hanem „csak” tanulni járnak a könyvtárba.

Látható tehát, hogy a Frazer Memorial Library romló statisztikai adatai mögött nemcsak az épületfelújítás okozta kényelmetlenségek, az ideiglenességhez társuló rossz beidegződések, hanem a változó könyvtárhasználati szokások is állnak. A felújítással párhuzamosan egy nagy állományasztási projekt is zajlott a hagyományos dokumentumok használatáról az e-források felé való eltolódás jegyében. A képből kissé kilóg az e-könyvek használatának tapasztalt csökkenése, illetve az a benyomás, hogy maga az asztás ténye és az azzal kapcsolatos munkálatok is elriaszthatták az olvasókat.

Ugyan a tanulmány elkészültének idején a felújítás még korántsem ért véget, a felújítás előtti és alatti számok a Frazer Memorial Library és minden más könyvtár számára viszonyítási pontként szolgálhatnak.

(Szabó Piroska)

88/2017

WALTERS, William H.: Beyond use statistics : recall, precision, and relevance in the assessment and management of academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 48. (2016) 4., p. 340-352.

A használati statisztikákon túl: a teljesség, a pontosság és a relevancia az egyetemi könyvtárak értékelésében és vezetésében

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Információkeresési rendszer értékelése

Az egyetemi könyvtárak gyűjteményeinek és szolgáltatásainak értékelésére gyakran alkalmazzák a használati statisztikákat. Ha azonban a könyvtárat egy nagyméretű információ-visszakereső rendszernek tekintjük, hatékonyságának mérésére, a tanulási célok és hallgatói teljesítmény mutatójaként az információ-visszakeresés olyan fogalmai is használhatók, mint a teljesség, a pontosság és a relevancia. A keresések és a letöltések száma ugyanis nem megfelelő mérőeszköz, mert amikor egy felhasználó megtalálja és letölti az egyetlen, számára megfelelő dokumentum rekordját, hatékonyan keres, de a használat alacsony marad, miközben a sok keresés és letöltés nyomán keletkezett számok inkább olyan problémákra mutatnak rá, mint a felhasználóképzés alacsony színvonala vagy a keresőfelület zavaró volta.

A használat fogalma a könyvtárosok és a kiadók számára sem mindig egyértelmű, ugyanis számos, egymástól különböző tevékenységet jelöl. Jelentheti azt, hogy átfutjuk az adott cikket annak érdekében, hogy megítélhessük releváns-e, esetleg letöltjük, ki nyomtatjuk, elolvassuk, megértjük vagy felhasználjuk a kutatómunkában. Emellett a statisztikák nem mutatják meg jól a gyűjtemények értékét.

A relevanciát gyakran szakértők véleménye alapján szokták meghatározni, viszont a könyvtárakban a felhasználók igénye az, amit leginkább a relevancia fő tényezőjének tekintünk. A felsőoktatásban egy adott dokumentum releváns voltát azonban nemcsak a felhasználó, vagyis a hallgató ítélni meg, hanem az oktatók és a könyvtárosok is.

Az utóbbi években megerősödött az a szemlélet, mely szerint az egyetemi könyvtáraknak oktatási küldetése van, tehát a könyvtárosok feladata is a hallgatók oktatása. Emellett továbbra is ki kell szolgálniuk az oktatókat és más egyetemi szervezetek dolgozóit. Az információszolgáltatás csak harmadik a sorban, de még az információ kiválasztása, visszakeresése és rendelkezésre bocsátása is oktatási célokat szolgál, mivel a könyvtáros feladata, hogy közvetlenül vagy közvetve azokhoz az információforrásokhoz irányítsa a hallgatókat, amelyek legjobban szolgálják tanulmányaikat. Ehhez nem az információ használatát kell ösztönöznünk, hanem az olvasót kell a leghasznosabb forrásokhoz irányítanunk, miközben „távol tartjuk” őket a kevésbé hasznosaktól. Amikor a könyvtáros segít a relevancia megítélésében, akkor egy régi ha-

gyomány folytatója, és – Ranganathan negyedik törvényének megfelelően – kíméli az olvasó idejét.

Tanulmányaik tekintetében a hallgatók ugyanazt az elkötelezettséget érezhetik, mint az oktatók, azonban kevésbé ismerik az információ világát és a tudomány természetét. Csak akkor képesek felismerni a kiváló, megfelelő és nem megfelelő információforrások közötti különbséget, ha megtaníttuk őket rá.

Az alapképzésben tanuló hallgatók a tanulási célok helyett gyakran a szűk, rövid távú teljesítményre összpontosítanak a jobb jegyek elérése érdekében. A legkisebb erőfeszítés elve is érvényesül náluk, ezért érdemes különbséget tennünk aközött, hogy mik az igényeik (mit kérnek, vagyis mit szeretnének kapni) és mit tudnak használni/hasznosítani (vagyis mit kellene kapniuk).

Ha hallgatókról van szó, a teljesség és a pontosság megítélésének folyamatának magában kell foglalnia annak eldöntését, hogy a kapott feladat milyen adatbázisok segítségével oldható meg. Meg kell határozni a témát, majd fel kell állítani a relevancia kritériumait. A keresésben és az értékelésben érdemes segítséget kérniük társaiktól. Tudniuk kell, hogy a keresés pontos folyamata eltérő lehet a különböző intézményekben és adatbázisokban. Az utolsó lépés az összes keresés számának megadása, valamint az egyes keresések vonatkozásában a teljesség és a pontosság kiszámítása. A könyvtárak főként azzal támogatják az eredményes információkeresést, hogy olyan jó minőségű információforrásokat kínálnak, amelyek – természetüknél fogva – a keresés pontosságát segítik elő.

(A cikk szerteágazó módon tárgyalja a témát, kitérve többek között a teljesség és a pontosság megítélésének kritériumaira.)

(Koltay Tibor)

Lásd még 84, 95, 100

Közművelődési könyvtárak

89/2017

HVENEGAARD RASMUSSEN, Casper: The participatory public library : the Nordic experience. – Bibliogr. In: New library world. – 117. (2016) 9/10., p. 546-556.

A részvételi közkönyvtár: skandináv tapasztalatok

Használó; Könyvtáros -társadalmi munkás; Közművelődési könyvtár; Művelődéspolitikai; Web

A gyűjteményekről a hangsúlyt át kell helyezni a kapcsolatokra – ez a szlogen is mutatja, hogy a használókra a könyvtárak nem mint passzív fogyasztókra, hanem mint aktív résztvevőkre tekintenek. A részvételi könyvtár gondolatát – a részvételi kultúrára és részvételi múzeumra építve – a 2000-es évek közepén fogalmazták meg. Elsőként a Web 2.0 folyamánként létrejött Library 2.0 invitálta a könyvtárhasználókat arra, hogy aktívan kapcsolódjanak be a könyvtárak életébe, később ez a kezdeményezés kiterjedt a fizikai könyvtárra is.

A részvételi könyvtárban:

- a hozzáférést felváltja a részvétel (a kulturális demokrácia stratégiájának értelmében mindenki sajátos kulturális igényeit támogatni kell, a polgárok aktívan részt vesznek a kulturális életben, és hozzájárhatnak a kultúra létrehozásának és terjesztésének eszközeihez);
- az egyirányú kommunikáció (a könyvtár a hiteles tudást és a színvonalas irodalmat terjeszti) helyett a párbeszéd (a kultúra létrehozása és másokkal való megosztása) válik domináns formává a kommunikációban;
- az ügyfelekből partnerek (a fogyasztókból a tartalom létrehozói, események aktív közreműködői stb.) válnak.

Ma már a könyvtárak mint intézmények szükségességét is megkérdőjelezzük. A könyvtártól jóval többet várnak el, mint hogy fizikailag elérhető gyűjtemény legyen. Az ezzel kapcsolatos fejlesztések vezettek el Dániában a négy tér modell megvalósulásához, amelynek mindegyik terében jelentős szerepet kap a részvétel. A találkozások tere nyilvános vitáknak és informális találkozásoknak, a kikapcsolódásnak ad helyet. A tanulási térben házi feladat-klubokat és nyílt kurzusokat szerveznek. Az előadások terében olyan eszközöket bocsátanak rendelkezésre, amelyek az íráshoz, hang- és képfelvétel készítéséhez használhatók. Az inspirációs térhez kiállítások és művészeti élmények kötődnek, de ott is sor kerül interakcióra a használókkal (kvízek, digitális eszközök használata stb.).

A társadalom egészét tekintve a részvétel három formában valósul meg: a közönség fejlesztésében (pl. művészeti programok szervezésével), a kulturális sokszínűség előmozdításában (alkotások közös létrehozásával és szakmai képzéssel) és a versenyképes-

séget növelő erőforrásként (a könyvtár a kreativitás támogatója, a település vonzereje).

A használók szemszögéből a részvételi kultúra kialakulása még folyamatban van. A részvétel növeli a közösséghez tartozás érzését, társadalmi tőkét hoz létre, csökkenti a társadalmi feszültségeket. A használók ma már igénylik is, hogy bevonják őket a könyvtárak életébe, és képesek is a részvételre (gondoljunk csak a digitális bennszülöttek korosztályára). Foglalkozni kell a részvételi szakadék kérdésével is.

A részvétel különböző formákban valósul meg a gyakorlatban. Az önkéntesek alkalmazása Európában kevésbé jellemző, de Amerikában nagy hagyományai vannak. A közösségi részvétel demokratikus ideálját testesíti meg. Az önkéntesek a könyvtár partnerei, és a legodaadóbb támogatók, a „szuper használók” közül kerülnek ki. – Az interaktív kommunikáció, például az élményközpontú tanulás játékos, közösségi formában már bekerült a gyermekkönyvtárak gyakorlatába. Dániában ennek szellemében ún. tudományos központokat hoztak létre a gyermekkönyvtárakban, ahol a gyerekek videoismertetésekkel, linkekkel, tagekkel és kommentekkel ajánlanak olvasnivalót társaiknak.

– A demotéka ötlete Svédországból származik, ennek keretében fiatalok kulturális objektumokat hoznak létre a könyvtári gyűjtemény számára, ahol azokat szolgáltatják és kölcsönzik. Dániában is átvették az ötletet, és a kulturális sokszínűséggel összefüggésben is használják. – A használók által kezdeményezett könyvtári fejlesztések és újítások a partneri együttműködés részét képezik. Ennek kiváló példája az aarhusi új közkönyvtár megtervezése, amelybe intenzíven bevonták a fiatalokat. – A könyvklubok a könyvtárak hagyományos rendezvényei közé tartoznak. Napjainkban ma már a használók maguk is szerveznek és működtetnek ilyen klubokat, a könyvtárak támogatásával.

A részvételi könyvtárnak vannak hívei, de természetesen kérdéseket is felvet. A tapasztalatok áttekintésére, megfelelő dokumentálására van szükség.

(Hegyközi Ilona)

90/2017

NYHUS, Monica: Time for change : library development 2016 In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 4., p. 12-14.

Idő a változásra: könyvtárfejlesztés 2016-ban Norvégiában

Igény; Könyvtárápület -közművelődési; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A települési könyvtárak sokat fejlődtek száz év alatt, a modern felfogás szerint „harmadik hely”, találkozóhely, és egyre több olvasó már tartalmat is készít. Az Oslóhoz közeli, hetven ezer lakosú városban, Drammenben 2007-ben nyílt meg az új, modern könyvtár. 2013-ban a városvezetés elhatározta, hogy a könyvtár legyen az irodalom regionális háza, vita- és tanulóközpont, s találkozóhely is, majd a következő évben végzett felmérés szerint a lakosok kávéházat is szeretnének benne, és jobb hozzáférést, bővített nyitva tartással. 2016-ban már fejlesztési tervet és a szolgáltatások javítását is elfogadták.

Tíz év elteltével már elhasználódott a könyvtár, technikai eszközei használhatatlanná váltak. Rájöttek, hogy a magas polcok gátjai a fejlődésnek, elsősorban a könyvek elhelyezésére szolgálnak, és csak másodsorban találkozóhelyre, ezért radikális változtatásokat határoztak el.

Megalakították az *olvasói műhelyt*, ahol kreatív tevékenység folyhat, ritkították a könyvespolcokat, áttevezték a földszinti tereket; a gyermekkönyvtár felkerült a második szintre, kávéházat hoztak létre, ahol csendben olvasni és rendezvényeket tartani is lehet. Változtattak pár dolgon is: törekednek az önkiszolgálásra, a hagyományos és az elektronikus szolgáltatásokat egyenlő módon kezelik, az irodalmat újszerű módon népszerűsítik, a személyzet a forgalmas időszakban maximális létszámban van jelen. Egyforma hangsúlyt kap a szép- és az ismeretterjesztő irodalom is. Felülvizsgálják a munkavégzést is: mit hagyjanak abba, milyen új szolgáltatásra volna igény. A könyvtár elsősorban az olvasókra koncentrál.

A szerző, aki a dammeni könyvtár vezetője, négy fényképpel is illusztrálta cikkét, ami a <http://slq.nu/?article=volume-49-no-4-2016-15> címen olvasható.

(Murányi Lajos)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 80

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

91/2017

VELÁSQUEZ, Jennifer: A place of their own : creating spaces where teens can thrive In: American libraries. – 47. (2016) 9/10., p. 48-53.

Tizenéveseknek szánt terek kialakítása

Berendezés; Ifjúsági könyvtár; Ifjúsági olvasó; Igény

A tizenévesekkel foglalkozó könyvtárosok tudják, mennyire fontos, hogy ennek a korosztálynak saját tere legyen. A tér hatalom. A középületekben jelzés értékkel bír, hogy mely csoportoknak vannak saját tereik, és melyeknek nincsenek. A tizenéveseknek szánt terek nem elsősorban a trendi bútorokról szólnak, hanem elsősorban a bevonásuk szándékáról. Ha nem tudunk többet nyújtani, mint az ifjúsági irodalom és a fiataloknak szánt eszközök egy helyre telepítését, akkor a tér nem biztos, hogy hívogató lesz, és részvételre ösztönzi a célcsoportunkat.

A legfontosabb, hogy bevonjuk a korosztályt a térrel kapcsolatos döntésekbe, ami biztosíthatja, hogy a részleg követni fogja a folyamatosan változó igényeket, és újabb fiatalokat fog bevonni. A *Young Adult Library Service Association* (YALSA) tizenéveseknek szánt terekre vonatkozó ajánlása azt javasolja, hogy miután bevontuk a korosztályt a tervezésbe, kérjünk visszajelzést a megvalósítással kapcsolatosan, majd a javaslataikat folyamatosan építjük be a fejlesztések során, ezzel biztosítva, hogy relevánsnak ítéljék a szolgáltatásokat.

Korábban a tizenévesek bevonásával kapcsolatosan a könyvtárak elsősorban a technológia és a web használatára asszociáltak, a dedikált fizikai terek kialakítása ehhez képest olcsóbb és kevésbé technológiai orientált megoldás. Lehet például kiállítást rendezni tizenévesek műalkotásaiból, amely eleve részvételre és kreativitásra ösztönöz.

Az „érdeklődés terek” olyan részei a könyvtárnak, ahol a használók a közös tevékenységek, érdeklődési kör vagy közös célok alapján működnek együtt másokkal. A könyvtár működhet ilyen térként, ahova a tizenévesek hozhatják azokat a formális és informális tevékenységeket, amelyek mentén együtt cselekszenek. A lényeg nem a terek jellemzőin van, hanem a tapasztalatokon, amelyek mentén a fiatalok elköteleződhetnek a könyvtár iránt (pl. a társaság él-

ménye, a közös játék, tartalmak vagy műalkotások létrehozása, stb.)

A YALSA azt ajánlja, hogy a tizenéveseknek szánt terek esetében célszerű szabályozni, hogy a felnőttek bemehetnek-e és ha igen, akkor mennyi időre. A felnőttek, vagy különösen a szülők jelenléte nagyon megváltoztathatja az adott tér dinamikáját. Vannak intézmények, amelyek nem engedhetik meg maguknak, hogy egy egész helyiséget vagy egy részt kijelöljenek a tinédzsereknek. Ezekben az esetekben az időbeli korlátozás jelenthet megoldást, amikor egy teret bizonyos időszakokban csak a fiatalok látogathatnak. Gyakori jelenség, hogy a 9–12 évesek – azaz a leendő tizenévesek – is szívesen részt vennének a néhány évvel idősebbek tevékenységeiben. Megoldást jelenthet, ha a könyvtár megengedheti, hogy kijelöljön az idősebb gyermek korosztálynak (9–12 évesek) is egy teret. Ha erre nincs mód, akkor – a tizenévesek érdekében – meg kell értetni a kisebbekkel, hogy ezt a teret egyelőre ők nem használhatják, de ha idősebbek lesznek, akkor viszont kifejezetten az övék lesz.

A legjobbak kiválasztott tiniknek szánt tér sem működhet olyan könyvtáros nélkül, aki kifejezetten ezzel a korosztállyal foglalkozik.

Végül fontos megjegyezni, hogy egy ilyen tér kijelölése nem vezethet a korosztály szegregálásához. Nem jó, ha a tizenévesek zavaró magatartása jelenti a motivációt a nekik szánt terek kialakításához. Ha a tizenévesek egyes tagjai olykor problémásak is, nem szabad a teljes korosztályt megbélyegezni. A nem megfelelő magatartás eseteit egyenként kell elbírálni.

(Tóth Máté)

Iskolai könyvtárak

Lásd 104

Mozgókönyvtárak

92/2017

FREYMAN, Johannes von: „Wir kommen Ihnen entgegen” : Fahrbibliotheken gestern und heute In: BuB. – 68. (2016) 11., p. 642-647.

Res. angol és francia nyelven

Mozgókönyvtárak régen és most

Mozgókönyvtár

Manapság a világ minden táján találunk mozgókönyvtárakat vagy könyvtárbuszokat, sok változatban. Németországban a mozgókönyvtár átfogó megnevezése „Fahrbibliothek”, azaz utazókönyvtár, hiszen mind a 89 ilyen könyvtár buszt vagy teherautót üzemeltet erre a célra. Németországban a mozgókönyvtárral 1916-ban találkozunk először: a lövészárkokban töltött idő egyhangúságának ellensúlyozására a hadsereg hordozható könyvtárakat vezetett a frontra. Az első rendszeres nyilvános mobil közkönyvtárat a Wormsi Városi Könyvtár működtette 1925 és 1928 között. A második világháború után a mozgókönyvtárak Nyugat-Németország lakosságát látták el ott, ahol sok könyvtárépület pusztult el. Az 1940-es évek végétől a hetvenes évek végéig folyamatosan nőtt a mozgókönyvtárak száma a Német Szövetségi Köztársaságban. Ezután a települések költségvetésének csökkentése és a könyvtárbuszok üzemeltetési költségeinek drasztikus emelkedése miatt több mozgókönyvtár megszűnt. Milyen előnyökkel jár a mozgókönyvtár? Rugalmas és különböző helyekre eljut, útvonala rugalmasan igazodik az infrastruktúra és a népesség változásaihoz, rövid idő alatt lehet megállókát létesíteni vagy megszüntetni. A viszonylag bonyolult autóiipari technológia magas szintű karbantartást igényel a járműgyártók speciális garázsaiiban, ezért költséges. Vajon a politikusok és az állami tisztviselők készek-e arra, hogy finanszírozzák az első nagyberuházást és az ismétlődő karbantartási költségeket? Amikor eljön az ideje, hogy kicseréljék a járművet, a döntéshozók gyakran megínognak a magas költségek láttán, és újragondolják mozgókönyvtárak jövőjét.

(Autoref.)

93/2017

ROTH-BERNSTEIN-WIESNER, Armi: Oula und sein Bus : ein Bücherbus in den weiten Lapplands In: BuB. – 68. (2016) 11., p. 670-673.

Oula és a busza. Könyvtárbusz a távoli Lappföldön

Mozgókönyvtár

A skandináv minisztertanács 1979-ben hozta létre a könyvtárbuszt északon, a finn, norvég és svéd határvidék ellátására. Fenntartásán a három ország érin-

tett települései osztoznak. Az apró fiókkönyvtárakat helyettesíti, s a kívánt olvasnivalót a környék nagykönyvtáraiból szállítja ki.

A finn *Oula Kotakorva* már 37 éve vezet könyvtárbuszt. Elindul az északon fekvő *Muonioból*, és olykor a norvég *Masi* és *Gargoluobbal* felé, olykor *Kilpisjärvi* felé visz az útja. A másik útvonal a svéd *Pajalába* vezet, a Torne folyó túloldalára, ahol négy nyelven beszélnek (finn, meänkieli, északi számi és svéd).

Régebben a könyvek rakodása kézi erővel történt, és két órát vett igénybe, de aztán Oula zárható, kerekesszekrényeket alakított ki, amikkel 25 polcfolyóméter könyvet tíz perc alatt ki tud cserélni. A gépkocsivezetőnek nem kell valamennyi nyelven tudnia, mivel minden országban felszáll hozzá egy helyi könyvtárosasszisztens. A három országon át vezető útvonal 2500 kilométeres. Egy héten kétszer az útvonalon száll meg valahol. Három hét alatt valamennyi települést bejárja, és ez 116 órát tesz ki (6–9 órás munkanapokkal). Éves teljesítménye 45 ezer km.

A legújabb buszt 2014-ben szerezték be 330 ezer euróért, amiből a finn állam 130 ezret vállalt át, a többit a finn *Muonio*, *Eniktejiö* és a norvég *Kautokeino* fizette; a svéd *Pajala* a fenntartási költségekhez járul hozzá. A régebbi busz 850 ezer kilométert futott, míg az első mindössze 350 ezret. Sokak számára a könyvtárbusz az egyetlen intézmény, ami még megmaradt számukra; bank, üzlet vagy posta száz kilométer távolságra van. Ezért a busz olyan árut is visz, amiket a közelben nem lehet megvásárolni; az egyik helyen feladják a rendelést és kifizetik, a következő körben pedig leszállítja a busz. Egyre több ház lesz lakatlan az út mentén; ha egy település kihal, kiveszik a menetrendből.

Oula már csak néhány hónapig dolgozik, mivel hamarosan nyugdíjba vonul. Pótlása nem lesz egyszerű, mert ez az állás a vezetés és az emberek szeretetét is megkívánja.

A könyvtárbusz évi 21 ezer kölcsönzésével 2015-ben majdnem beérte a 2362 lakossal rendelkező Muonio városi könyvtárának teljesítményét (35 ezer).

(Murányi Lajos)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

94/2017

HORAVA, Tony – LEVINE-CLARK, Michael: Current trends in collection development practices and policies. – Bibliogr. In: Collection building. – 35. (2016) 4., p. 97-102.

A gyűjteményfejlesztés gyakorlatának jelenlegi irányai

Állománygyarapítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár

Egy 16 könyvtárra kiterjedő észak-amerikai felmérésből pillanatképet kapunk a nyilvános könyvtárak jelenlegi állománygyarapítási politikájáról, az állományépítésben felmerülő főbb trendekről, a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos költségeikről, az igényeken alapuló beszerzés (DDA – *demand-driven acquisition*) helyzetéről, az anyagi forrásokról, a *big deal* és a nyomtatott állománnyal kapcsolatos ésszerűsítési törekvésekről, valamint a könyvtár értékeinek demonstrálási gyakorlatáról.

Összegezve az eredményeket a következő irányok rajzolódtak ki: az állománygyarapítási politikák a részletekben gazdag leírás felől a fenntartó egyetem/intézmény stratégiai céljaihoz való illeszkedést hangsúlyozó, rövid nyilatkozatok felé tendálnak. Az igényeken alapuló beszerzést szinte mindegyik könyvtár alkalmazza, de inkább csak kiegészítő jelleggel. Többségükben a költségvetési keretnek csak kis százalékát fordítják erre, és azt állítják, hogy a DDA-nak nincs nagy hatása az állománygyarapításra. A nyílt hozzáférés témája bekerült a főáramlatba, a legtöbb könyvtár támogatja valamilyen formában, évi 20 ezer dollártól akár a 100 ezer dollárt meghaladó összegig. Ez általában különböző forrásokból származik, a gyarapítási kerettől az egyetemi támogatásig, vagy akár vegyesen. A *big deal* még mindig uralkodó trend, pedig a kiadókkal történő megállapodásokkal kapcsolatos vélemények korántsem egyöntetűek. A könyvtárak többsége az állománygyarapítási keret 50–75 közötti százalékát fordítja ilyen jellegű megállapodás alapján történő beszerzésre. Az előfizetési árak folyamatos növeke-

dése előbb-utóbb nehéz döntések elé állítja majd a könyvtárakat. Az állománygyarapítási keret a hagyományos kutatást, oktatást és tanulást szolgáló tartalom- és dokumentumbeszerzésen kívül sokféle célt szolgál: ebből fedezik a *discovery* szolgáltatást, az intézményi tagdíjakat, a könyvtárközi kölcsönzést, az állományvédelem és digitalizálás költségeit is. A gyarapítási keretre jellemzően negatívan hat az infláció, az árfolyammozgások, ezért igyekeznek minél célirányosabban felhasználni. A dokumentumok elhelyezése kapcsán a raktári helyhiánnyal szembesülve megosztott raktározási programokban vesznek részt, mint például a WEST (*Western Regional Storage Trust*), melyek főként a ritkán használt folyóiratokat érintik, és természetesen nem problémamentesek. A könyvtári állomány értékességének propagálása az anyaintézmény felé a legfontosabb kihívások közé tartozik. Néhányan alapidokumentumaikban rögzítik, hogy könyvtári céljaikat és feladataikat a fenntartó egyetem stratégiájával összhangban határozzák meg. Mások ezt mennyiségi és minőségi adatokkal bizonyítják. A megfelelésre való törekvés tetten érhető számos gyarapítási újításban, az állományépítés racionalizálásában, elektronikus forrásokhoz és *streaming* médiához való hozzáférés szolgáltatásában, *pay-per-view* modell alkalmazásában. Az unikális helyi dokumentumok digitalizálása és megosztása nagy fegyvertény, láthatóságának növelése érdekében szinte minden könyvtár él vele. Egyelőre azonban az állományfejlesztési tervekkel való koherencia és a más könyvtárak hasonló munkájával való összehangolás még nem elsődleges szempont. Az állományalakítás megszokott, szilárd formája nagymértékben átalakult rugalmas, elsősorban az igényeket követő modellé.

(Fazokas Eszter)

95/2017

SHAW, Debora: Overlap among college and university library collections. – Bibliogr. In: Collection management. – 41. (2016) 3., p. 117-132.

A főiskolai és egyetemi könyvtári gyűjtemények közötti átfedés

Állomány; Állománygyarapítás; Átfedés; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Főiskolai könyvtár

A WorldCat-ben megvizsgálták 26 főiskolai és egyetemi könyvtár monográfia-állományát, és azt tapasztalták, hogy az egyetemi könyvtárak sokkal több egyedi címet birtokolnak, és gyűjteményük hétszer nagyobb, mint a főiskolai könyvtáraké. A nyelv és irodalom (jelzete a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerében: P) körébe az egyetemi könyvtárakban az állomány 30%-a, a főiskolai könyvtárakban 27%-a tartozik. Megállapították, hogy a könyvtárak által birtokolt könyvek száma csökken, az egyetlen könyvtár által birtokolt köteteké pedig a 2000-es megjelenési évet követően növekszik. A könyvtári költségvetések alig tartanak lépést az inflációval, a könyvekre fordított összegek százalékos aránya csökken a könyvtári kiadások között. Mindezek a változások összhangban vannak a törekvéssel, hogy ma már nem a könyvgyűjtemények építése a leghangsúlyosabb feladat.

A vizsgált 26 felsőoktatási könyvtár gyűjteménye arról tanúskodik, hogy a könyvtárosok generációi gondosan őrizték a rájuk bízott kulturális értékeket. A gyűjtemények erősségei és sokszínűsége megmutatkozik a könyvek számában és különösen a témák választékában és a történeti lefedettségben. A gyűjtemények különbségei az eltérő intézményi igényeket és lehetőségeket mutatják. A kis könyvtárak nem egyszerűen a nagyobbak alhalmazai, és a gyűjtemények közötti átfedés nem csupán a könyvtár méretének függvénye.

Nyilvánvaló, hogy a gyűjtés változóban van. A könyvtárak a nemrég (2000 után) megjelent könyvekből a korábban szokásosnál kevesebb példánnyal rendelkeznek. Ugyanakkor 2000 és 2013 között az egyedileg birtokolt címek száma 45%-ról 50%-nál többre nőtt. Egy átlagos tudományos könyv ára 2000 és 2013 között 42%-kal nőtt, az inflációt is figyelembe véve. Az új technológiák és a használók elvárásai is kihatnak a könyvgyűjteményekre. Az elektronikus dokumentumok egy részét nem vásárolják meg a könyvtárak, hanem bérelik, így azok nem is jelennek meg a WorldCat-ben a könyvtár állományának részeként. Az e-könyves platformok és a használók által irányított beszerzések befolyásolják a gyűjtőkört is. Az átfedések vizsgálata a könyvtári gyűjtemények megbízhatóságát igazolta. A gyűjteményekkel foglalkozó több szerző rámutatott, hogy a 21. században a lefedettség biztosítását együttműködéssel lehet elérni – a könyvtári konzorciumok erőfeszítései erre

irányulnak. Az ACRL, a felsőoktatási és tudományos könyvtárak szövetsége a gyűjteményeket illetően holisztikusabb megközelítést sürget.

(Hegyközi Ilona)

Raktározás

96/2017

NIEDERER, Ulrich: Hopes and sighs : the Swiss Cooperative Storage Facility In: Library management. – 37. (2016) 4/5., p. 170-181.

A svájci közös tároló könyvtár

Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár; Gépi raktározás; Környezetvédelem -könyvtárban; Tároló könyvtár; Tervezés

2016-ban a világon másodikként megkezdte működését Büronban, Luzerntől 30 percnyi autóútra a svájci közös automatizált tároló könyvtár, amely 5 könyvtár (a luzerni központi és egyetemi könyvtár, a baseli és a zürichi egyetemi könyvtár, a zürichi és a solothurni központi könyvtár) 2,6 millió kötetét fogja tárolni. Megnyitását hosszas mérlegelés és előkészítés előzte meg.

A luzerni Központi és Egyetemi könyvtár (ZHB) 2005-ben, egy közelgő épületfelújítás kapcsán úgy döntött, újrastrukturálja szabadpolcos és raktári tereit, és felméri, a Luzernben már 20 éve bérelt külső raktárak helyett milyen raktározási megoldás lenne a legcélravezetőbb. Könyvtárosokból, építészekből és logisztikai szakértőkből álló munkacsoportot állítottak fel, amely négyféle raktározási modellt (rögzített állványos raktározás, mozgatható állványos raktározás, Harvard típusú magas raktár, automatizált magas raktár) vizsgált, összehasonlítva a telek megvásárlásának, a raktár felépítésének és működtetésének anyag- és munkaerőköltségeit. A tartományi kormány kérésére a raktározás külső cégnek való kiszervezését és a jelenlegi raktárbérlési modell fenntartását is bevették az elemzésbe. Minden szempontot figyelembe véve egy új, automatizált raktári központ megépítése mellett döntöttek, a fajlagos költségek csökkentése végett pedig más könyvtárakat is bevontak a projektbe, hogy egy nagyobb tároló könyvtárat közösen működtessenek. A ZHB a környégyűjteményein és a szabadpolcos állományon kívül a teljes raktári álló-

mányát ide utalta; a másik négy betársult könyvtár csupán a ritkábban használt állományrészeket kívánta itt tárolni. 2012-ben körvonalazódott, hogy az épület tulajdonosa és felépítője egy állami vállalat legyen, a részt vevő könyvtárak pedig egyesületként béreljék és üzemeltessék azt, a költségeket arányosan megosztva egymás között.

A konkrét tervezés 2013-ban, az építkezés 2014-ben indult, és közel 2 évig tartott. Az épület egy 18 méter magas, 72x30 méteres csarnok, amelyet a tetőn napelemek fednek, és amelyet 256 üreges oszloppal alapoztak alá a geotermikus energia maximális kihasználása érdekében. Az eredmény: egy passzív klimatizálású zöld könyvtár. A legnagyobb technikai újítást azonban az automatizált raktári rendszer jelenti: a 6 folyosón egy-egy robot közlekedik és emeli ki/teszi vissza a polcnyi méretű (60x40x25/35 cm) konténereket az IKR-ekkel összekapcsolt szoftver utasításait követve. A konténerek végül az emberi munkaállomásokra futnak be, ahol a munkatársak kivesszik az adott kötetet a „polcról” és egy hasonló vastagságú pótlékkal helyettesítik.

A robotizáció nemcsak azt eredményezi, hogy az állványok közötti távolság nagyon kicsi (84 cm), de az embermentes munkakörnyezet lehetővé teszi az oxigénszint radikális csökkentését is, amit nitrogénbefűvéssel oldanak meg. Mindez gyakorlatilag tűzbiztossá teszi a raktárt.

Az épületben mindössze 8 ember teljesít szolgálatot, a kéréseket pedig két futárcég kézbesíti (a ZHB-be naponta kétszer, a többi könyvtárba napi egyszer). Csak a monográfiákat kézbesítik, a folyóiratcikkekről digitális vagy papírmásolat készül. (Ha egy kutató egész folyóiratokat szeretne átnézni, a büroni tároló raktárban egy kis termet is kialakítottak helyben olvasásra.) A forgalom becslés szerint napi 950 teljesítés és visszaosztás.

A raktár megtöltése még folyamatban van, előreláthatólag 20 hónapba fog telni. A részt vevő könyvtáraknak csupán a vonalkódokkal való felszerelés és a nem archív példánynak szánt folyóiratok deduplikálása ad munkát, az immár 3 hónapja átadott raktár pedig olyan jól teljesít, hogy lassan már a kibővítésén és újabb könyvtárak bevonásán gondolkodnak.

(Szabó Piroska)

Feldolgozó munka

97/2017

HIDALGO-DELGADO, Yusniel [et al.]: Gestión de fondos de archivos con datos enlazados y consultas federadas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 3.

Res. angol nyelven

Levéltári anyagok kezelése kapcsolt adatok és összevont keresések segítségével

Gépi dokumentumleírás; Levéltári anyag

A cikk a szemantikus web azon fontosabb technológiáit írja le, amelyek hasznosak lehetnek a levéltári anyagok kezeléséhez. Bemutat néhány helyi és nemzetközi projektet, melyek az ISAD-G-n alapuló szabványos leírásokból generálnak ontológiákat. Ismerteti a LIAM (*Linked Archival Metadata*) rendszert, amely megkönnyíti a levéltári rekordok átalakítását RFD (Resource Description Framework) formátumba. Elemzi továbbá, hogy a kapcsolt adatok (*Linked Data*) miképpen teszik lehetővé az interoperabilitást az információs rendszerek és az OWL (*Ontology Web Language*), SKOS (*Simple Knowledge Organization System*) és a Dublin Core rekordok fázettás keresése között. A szerzők javasolják a SIOC-kal (*Semantically-Interlinked Online Communities*) kompatibilis CMS (*Content Management System*) és az OAI-PMH (*Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting*) használatát a levéltári rekordok cseréje és az információkeresés megkönnyítése érdekében. Leírják a CoroArchivo rendszer fejlesztése során használt technológiákat, mely rendszert egy kísérletben értékelték, amelynek során a DSpace-ben tárolt ISAD-G rekordokból automatikusan generáltak ontológiákat. A kifejlesztett eszköz lehetővé teszi a használó számára összevont keresések végrehajtását az OWL szótár kizáró és egyenértékű osztályainak alapján.

(Autoref.)

98/2017

RIVA, Pat: Il nuovo modello concettuale dell'universo bibliografico : FRBR Library Reference Model. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 2., p. 265-275.

A bibliográfiai világ új konceptuális modellje: az FRBR Library Reference Model

Dokumentumleírási szabályzat

Az FRBR Consolidation Editorial Group (CEG) 2016-ban hozta nyilvánosságra a *Library Reference Model* (FRBR-LRM) elnevezésű új tervezetet „világméretű felülvizsgálat” (world-wide review) céljából. A cikk ennek szövege alapján írja le a fontosabb változásokat (az FRBR-család korábbi tagjaihoz képest), és ismertet néhány olyan megfontolást, melyek alapján a CEG elfogadta ezeket a megoldásokat. Az FRBR-LRM hierarchikus struktúrát hoz az entitások közé, ami lehetővé teszi a relációk és az attribútumok optimalizálását. A megvalósítás fázisában a modell kiszélesíthető attribútumok és relációk hozzáadásával, entitások és relációk altípusainak kidolgozásával. A négy „WEMI” entitás (mű, kifejezés, megnyilvánulás, példány) definícióját újrafogalmazták oly módon, hogy azok függetlenül, egymásra való kölcsönös hivatkozások nélkül álljanak, ugyanakkor megőrizték eredeti jelentésüket és a modellen belüli szerepüket. Ahol lehet, az FRBR-LRM előnyben részesíti a relációkat az attribútumokkal szemben, ami ez utóbbiak mennyiségét jelentősen csökkenti.

(Autoref.)

Információkeresés

99/2017

SAVOLAINEN, Reijo: Information seeking and searching strategies as plans and patterns of action : a conceptual analysis. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 72. (2016) 6., p. 1154-1180.

Információkeresési stratégiák mint cselekvési tervek és sémák

Információkeresés; Könyvtartudományi kutatás

Az információkeresési stratégiákat mint cselekvési terveket és sémákat az 1970-es években kezdték el vizsgálni. Ennek alapja – az aktuális technológiákat

figyelembe véve – jellemzően az online adatbázisokból történő információ-visszakeresés volt. Az 1990-es évektől, a webes keresések népszerűvé válásával összetettebbé váltak az elemzések. 1995-ben sikerült ezek célvezérelt stratégiáit meghatározni. A böngészés is ilyen, mivel ott használjuk, ahol ismerjük a célt. Az általános célú böngészés (amikor olyan forrásokat használunk, amelyek esetében nagy a valószínűsége annak, hogy van bennünket érdeklő információ) esetében viszont sokkal markánsabb a stratégiai aspektus, bár nem ismerjük mértékét.

Az információkeresési stratégiák mint cselekvési tervek és sémák (mintázatok) fogalmi elemzése Henry Mintzbergnek arra az üzleti stratégiával kapcsolatos, 1987-es elképzelésére épül, amely szerint a stratégia mint terv cselekvéssorozatként (cselekvések áramlataként) jellemezhető. Ezek a cselekvések lehetnek szándékosak, vagy az jellemezheti őket, hogy kialakulóban vannak. A szándékos stratégiák megmutatják, hogy a stratégiákat miként irányítják a már meglévő szándékok. Az alakulóban levő stratégiák pedig arra mutatnak példát, hogy az információkeresés mintázatai hogyan alakulnak ki szándékoltság hiányában vagy szándékaink ellenére. Az utóbbira példa a szerendipitáson (véletlenszerű felfedezésen) alapuló böngészés a weben, mivel az egyik hiperlinktől a másikig történő mozgás vagy nem szándékos, vagy éppen szándékaink ellenére valósul meg.

(Koltay Tibor)

Lásd még 113

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

100/2017

BORKERT, Franziska: BibScout – der mobile Auskunftsdienst an der UB Würzburg : Ansprechpartner im Lesesaal entlasten Infotheke : Hilfe beim Koperieren, Drucken und Scannen In: BuB. – 68. (2016) 11., p. 774-777.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtári járőrök – mozgó tájékoztató szolgálat a Würzburgi Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi hallgató; Könyvtáros -társadalmi munkás; Olvasószolgálat

A 2014/2015. tanév téli szemeszter óta a Würzburgi Egyetemi Könyvtár (UB) *könyvtári járőröket* (Bib-

Scout) alkalmaz a főkönyvtárában, akik olyan diákasszisztensek, akik segítenek a felhasználóknak – elsősorban a többi diáknak – a fénymásolásban, a nyomtatásban, szkennelésben és a könyvek megtalálásában. A könyvtári járőröknek nincs rögzített posztjuk, szükség szerint mozognak. Felismerhetők az egyetemi logóval ellátott kék egyenmellényükről és a hátukon látható „Kérdések? Örömmel segítünk” feliratról. Csak akkor dolgoznak, amikor az előadások vannak; értékes kiegészítői a könyvtári személyzetnek az információs pultnál. Négy sikeres félév után az egyetemi könyvtár meg tudja állapítani, hogy a szolgáltatást jól fogadták. Egyértelmű, hogy mentesítik a képzett könyvtári személyzetet az alapvető technikai kérdésektől. A szolgálat bevezetése óta végzett két felmérés eredményei megerősítették hasznos voltát, és rávilágítottak a személyzet és a könyvtári járőrök közötti jó kapcsolatra és a hasznos interakciókra is. Ennek a sikeres szolgáltatásnak köszönhetően a könyvtár reményei szerint nő a felhasználói elégedettség, mert bármikor és bárhol ott van a segítség és támogatás. A szolgáltatás igénybevétele a félév elején nagyon erős, és lassan csökken a félév folyamán, de a vizsgaidőszakban, a segítség iránti igény – különösen a fénymásolásé – ismét megnő.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

101/2017

BURKE, Gemma – DUNCAN, Gemma – SMITHER, JL: Share resources through the largest interlibrary loan network In: Interlending & document supply. – 44. (2016) 4., p. 137-140.

Forrásmegosztás a legnagyobb könyvtárközi kölcsönzési hálózat révén

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtárközi kölcsönzés

A WorldShare Interlibrary Loan a világ legnagyobb forrásmegosztó hálózata, amelyben tízezer könyvtár működik együtt. 2013-ban indult és lépett az OCLC korábbi könyvtárközi kölcsönzési rendszere, a WorldCat Resource Sharing helyébe. A WorldShare a WorldCat metaadatain alapul (e katalógus jellemzői

2016-ban: 360 millió dokumentum, 2,3 milliárd lelőhelyadat, 14 ezer elektronikus gyűjtemény).

A WorldShare egyesíti a különböző munkafolyamatokat, a munkatársak közvetlenül az interfészén keresztül kommunikálnak egymással. A kérő könyvtár egyszerűen tájékozódhat más könyvtárak állományáról, díjszabásáról és dokumentumforgalmazási szabályairól. Egy-egy kéréshez össze tudja állítani a potenciális kölcsönadók jegyzékét, és azt a sorrendet, ahogy a kérést a szolgáltató könyvtárakhoz továbbítja a rendszer. Új előfizetések vagy módosítások esetén a könyvtárak rögzíthetik a rendszerben a forgalmazást befolyásoló licencfeltételeket. Bizonyos kérések teljesen automatikusan, a könyvtárosok közreműködése nélkül teljesülnek.

A WorldShare kulcsfunkciója a felhőalapú Article Exchange, amely biztonságos helyet ad a kért dokumentumok feltöltéséhez és ott a kérő könyvtár, illetve személy számára a hozzáféréshez. Ezen a helyen 30 napig tárolják a dokumentumokat, illetve 5 letöltést tesznek lehetővé. Az értesítést az Article Exchange küldi, e-mailekre nincs szükség. A kérések teljesítése jelentősen lerövidül, többnyire csak néhány órát vesz igénybe.

A fizetési eljárások is egyszerűbbek a korábban szokásosnál, az OCLC számlázási rendszerén keresztül zajlanak. Az Interlibrary Loan Fee Management (IFM) rendszer havonta egyszer von egyenleget a követelések és tartozások között. Ez jelentős megtakarítást eredményez (kérésenként átlagosan kb. 45 dollárnyit).

A cikk négy sikertörténetet ismertet. A Bajor Állami Könyvtár takarékosági megfontolásokból döntött úgy, hogy teljes állományát, unikális gyűjteményrészeit is a WorldShare ILL rendszer alkalmazásával szolgáltatja. A MyBib eDoc bővítmény a digitalizálás és tárolás, a MyBib eL a hozzáférés terén biztosítja az európai szerzői jogi előírások betartását, az utóbbi a kölcsönző könyvtárak erre a célra szolgáló számítógépein való megtekintés és egyszeri kinyomtatás során. A faxon és e-mailben való továbbítást teljességgel felszámolták. A Bajor Állami Könyvtár az egyik leggyakoribb dokumentumszolgáltató könyvtárrá vált.

A göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár 2000 óta vesz részt az OCLC világméretű könyvtárközi kölcsönzési hálózatában. A WorldShare és a MyBib eDoc alkalmazásával felgyorsították a kérések teljesítését és csökkentették a munkaerő-ráfordítást. A megoldás teljességgel megfelel a német szerzői jogi

előírásoknak. Élnek az egyszerű számlázási lehetőséggel is.

A Winchester University 2013-ban határozta el, hogy papírmentes könyvtárközi kölcsönzési rendszert valósít meg. Úgy vélik, hogy a WorldShare segítségével áttekinthetőbbé vált a kérések státusza, és nagy előnynek tartják, hogy a keresés és a megrendelés egy rendszerben zajlik.

A Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation (Ausztrália) havonta átlagosan 1500 kérést kezel. A kérés és a szolgáltatás folyamatát a WorldShare segítségével sikerült egy munkafolyamatba terelniük, és meglévő rendszerükbe integrálniuk. Nagyra értékeli azt is, hogy egyszerűsödött a számlázási ügykezelés.

Az OCLC rendszeresen konzultál a WorldShare felhasználóival, és tapasztalataik alapján fejleszti a rendszert. Jelenleg a díjkezelés van napirenden; szeretnék megoldani, hogy a rendszer kezelni tudja a visszatérítéseket és az elveszett dokumentumokért fizetett térítéseket is.

(Hegyközi Ilona)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

102/2017

SCHULDT, Karsten: Soziale Bibliotheksarbeit revisited : alles schon mal da gewesen : bei mobiler Bibliotheksarbeit und anderen sozialen Themen lohnt ein Blick ins Archiv In: BuB. – 68. (2016) 11., p. 656-658.

Res. angol és francia nyelven

Újra a szociális könyvtári munkáról

Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtártudományi szakirodalom

A könyvtári szakirodalomban újra és újra előke-
rülnek bizonyos témák. Ilyen a szociális könyvtá-
ri munka, amellyel társadalmi viták kapcsán sokat
foglalkoztak a 70-es és 80-as évek fordulóján. A ta-
nulmányokat a Deutsches Bibliotheksinsitut 1982-ben
kötetben foglalta össze (Soziale Bibliotheksarbeit.
Theorie und Praxis, dbi-Materialien 18.). Ezután a
téma eltűnt a szakirodalomból, feltehetően a 80-as
évek politikai-társadalmi változásai miatt. A kérdés-
ről legközelebb 2007-ben jelent meg összefoglaló
mű (Zugang für alle. Soziale Bibliotheksarbeit in

Deutschland) a BibSpider kiadónál. Ezt 2009-ben egy
újabb monográfia követte (Soziale Bibliotheksarbeit.
„Kompensationsinstrument“ zwischen Anspruch und
Wirklichkeit im öffentlichen Bibliothekswesen, Si-
mon Verl.).

A DBI 1982-es összefoglaló kötete arról tanúskodik,
hogy a szociális könyvtári munka nem azonosult
semmilyen politikai irányzat ideológiai céljaival.
Megállapították, hogy a szociális könyvtári munka
ma az egész népeiségre kiterjed, és a könyvtárosok
keveset tudnak az érintett csoportok életéről, pedig ez
elengedhetetlen lenne. A kötet létrejöttékor még nem
esett szó célcsoportokról, hanem olyan csoportokat
említettek, akik valamilyen oknál fogva kirekesztet-
tek, és ezért nem tudják igénybe venni a könyvtári
szolgáltatásokat.

A 25 évvel később, 2007-ben megjelent kötet a
könyvtáraknak az érintett célcsoportok körében el-
végzendő teendőire koncentrált. A hátrányos társadal-
mi helyzetű emberek igényeit magukból az igények-
ből kiindulva, azokat megértve kell kielégíteni. Azok
az emberek kerültek az érdeklődés középpontjába,
akik nem tudnak vagy nem akarnak könyvtárba járni.
A szociális könyvtári munka abban a vonatkozásban
merült fel, hogy a könyvtárak képesek-e megfelelni
annak a követelménynek, hogy mindenki számára
nyitva kell állniuk. Időközben sok szolgáltatás szü-
letett Németországban például a házhoz kötött em-
berek számára.

Sok kérdéssel kell még foglalkozni a könyvtárak
gyakorlatát és a módszertant illetően. A megvalósult
példákat gyakran kivételként vagy kísérleti projekt-
ként említik, és nem is szerepelnek a szakirodalom-
ban. A szociális könyvtári munkának be kell kerülnie
a könyvtárak „normális kínálatába”. Ne számítson
újszerűnek a könyvek házhoz szállítása, a hátrányos
helyzetű emberek személyes felkeresése. Ez fordulat-
ot jelenthetne, amelynek a könyvtártudományi pub-
likációkban is tükröződnie kéne, és a könyvtáraknak
döntéseikben mérlegelniük kéne e szolgáltatásokat.
Könyvtártudományi kutatások előkészítésénél fel-
tétlenül érdemes tehát az archívumokba betekinteni,
a történeti előzményeket megvizsgálni, mert ez igen
tanulságos lehet – következett a szerző.

(Hegyközi Ilona)

103/2017

TOONEN, Maaiké – KOREN, Marian: Bibliotheksservices für Flüchtlinge in den Niederlanden In: BuB. – 68. (2016) 10., p. 583-587.

Könyvtári szolgáltatások menekültek számára Hollandiában

Nemzetiségi olvasó; Szolgáltatások

2015 nyarától elsősorban szíriai menekültek érkeztek az országba. A hollandok nem voltak olyan befogadók, mint a németek. Az állam elsősorban az önkormányzatoknál támogatta magasabb költségvetéssel a menekültek integrációját. A kérelmeket átlagosan másfél év alatt bírálják el.

A 17 millió lakosú Hollandiában a közkönyvtárak elismert társadalmi, pedagógiai és kulturális intézmények jelentős költségvetéssel (600 millió euró/év), évi négymillió olvasóval és 100 milliós kölcsönzéssel. Az új törvény öt feladatot jelölt ki számukra: 1) a tudáshoz és az információkhoz való hozzáférés biztosítását, 2) képzési és továbbképzési programok kínálatát 3) az olvasásfejlesztés és az irodalom népszerűsítését, 4) a kultúra és a művészet megszerettetését, 5) helyiségek biztosítását a közösség számára.

A 156 könyvtárból és 800 fiókból álló hálózat alkalmas volt arra is, hogy a menedékkérők integrációját segítse abban az időszakban, amikor még nem élhetnek hivatalos képzési lehetőségekkel, mert kérelmüket még nem bírálták el. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a közkönyvtár

- olyan programokat kínál, melyek az alapkészségeket fejlesztik, és az önállóságot erősítik,
- megfelelő állománnyal bír (több nyelven, valamint az önképzést biztosító tananyaggal is rendelkezik),
- lehetőséget nyújt a kapcsolatteremtésre és párbeszédre, hogy segítse a beilleszkedést, és pozitív benyomásokat szerezzen a helyi közösség a menedékkérőkről.

A könyvtárak menedékkérőket segítő sokrétű munkája több csoportba is sorolható.

I. Találkozások révén a beilleszkedést segítő kezdeményezések

Lelystad városi könyvtára találkozóhelyet teremtett az újonnan érkezett és a már régóta ott élők számára (Stamakerij). Oosterhoutban *Új vagyok Hollandiában* címmel szerveztek projektet. Több könyvtár olyan rendezvényeket tartott, melyeken a menekülést okaira derült fény (*A mögöttes történet*). Tilburgban fényképezőgépet adtak a menedékkérőknek, hogy

örökítsék meg a várost, és fűzzenek megjegyzéseket a képekhez (*Kép és történet*), illetve szövöszakkört szerveztek nők számára. Utrechtben a menekültek önkéntes munkáját próbálták megszervezni.

II. Célcsoportokra vonatkozó kezdeményezések
Nijmegenben egy átmeneti táborban könyvtári szolgáltatást nyújtanak (arab és angol nyelvű könyvek, képes albumok stb.), de a mozgókönyvtári szolgáltatásokat is erre a célra mozgósították.

III. Kapcsolatteremtés és nyelvtanulás

A *nyelvi barátok* programban főiskolások segítik a nyelvtanulást gyermekek és családjaik körében. A *felolvasó-expressz* keretében önkéntesek olvasnak fel meséket. Hengelo könyvtára internetes logopédia-tréninget kínál, de van a könyvtárakban *nyelvi kávézó*, ahol a felnőttek hollandul tanulhatnak. Zuid-Kennemerlandban esti énekekre van lehetőség a könyvtárban, de működik sok helyen heti rendszerességgel a menedékkérők olvasóklubja is.

IV. Az alapkészségeket fejlesztő és az önállóságot erősítő programok. (A Tilburgi Városi Könyvtár 2015/2016-ban a fiatal menekülteknek városnéző sétákat és könyvtárvezetéseket szervezett, míg a kisgyermekeknek mesefelolvasásokat tartott.)

(Murányi Lajos)

104/2017

WIDDERSHEIM, Michael M. – McCLEARY, Melissa A.: Gender and sexuality, self-identity, and libraries : readers' advisory as a technique for creative (dis)assembly. – Bibliogr. In: Library trends. – 64. (2016) 4., p. 714-740.

Társadalmi nemek és szexualitás, önazonosság és a könyvtárak: az olvasási tanácsadás mint a kreatív összehangolás technikája

Hátrányos helyzetű olvasó; Ifjúság nevelése olvasásra; Iskolai könyvtár

A cikk a társadalmi nemekkel, a szexualitással és az információval foglalkozik, azaz fontolóra veszi, a könyvtárak milyen módon nyújtsanak olvasási tanácsadást a fiatal olvasóknak társadalmilag igazságos módon. Az olvasási tanácsadás köz- és iskolai könyvtárakban folyik, amelynek során a könyvtárosok irodalmat ajánlanak a könyvtárlátogatóknak, akik gyakran fiatal olvasók. Bár a könyvtárakat általában semleges, apolitikus intézményeknek tartják, a tanulmány azt mutatja be, hogy a könyvtárakban folyó olvasási tanácsadás a fiatal olvasók számára a nemi

identitás és a szexualitás tekintetében a harc és a viták helyszíne. A szerzők *Nikolas Rose* és *Michel Foucault* munkáiból rajzolják meg, hogy az olvasási tanácsadás egy önszerveződési technika, melynek során a fiatal olvasók az önazonosságukat tárgyalják meg az őket körülvevő könyvtári diskurzusok közepette. A szerzők számos okát adják, miért problematikus az olvasási tanácsadásnak a könyvtári szakirodalomban bemutatott szemléletmódja. Az olvasási tanácsadás

alternatív felfogásaként a tanulmány diszjunktív megközelítést javasol. A szerzők megmagyarázzák, mi ez a megközelítés, konkrét példákat sorolnak fel arra, miként lehet alkalmazni, és javaslatokat tesznek a kutatás további útjaira.

(Autoref.)

Lásd még 79

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 102, 130

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

105/2017

BUGG, Kimberley: Creating the leadership you seek: : five leadership development activities that will cultivate leadership from within your library. – Bibliogr. jegyzeteken In: College & research libraries news. – 77. (2016) 10., p. 492-495.

A keresett vezető kiválasztása: öt fejlesztő tevékenység, melyek segítségével könyvtárából választhatja ki a megfelelő vezetőt

Felsőoktatási könyvtár; Munkaszervezés; Továbbképzés; Vezetés

Már 1986-ban érzékelték a felsőoktatási könyvtárakban dolgozók a „szakma elszürkülését”, és munkae- rő, különösen a vezetők fenyegető válságát jósolták. Harminc évvel később is aggódik a szakma, hogy a jövőben nem lesz elég vezető, és számos országos, regionális és helyi fórum is foglalkozik a kérdéssel, de kevés megoldás kínálkozik a gond kezelésére.

Érdemes lenne fontolóra venni, hogyan lehetne a már a könyvtárakban dolgozó munkaerőből biztosítani a vezetői utánpótlást. A szerző szerint ez öt vezetői tevékenység által érhető el: 1) szervezet-specifikus vezetői képességek kifejlesztése, 2) azon személyek megtalálása, akik vezetői potenciállal bírnak, 3) a vezetői készségek javítása szakmai fejlesztéssel, 4) lehetőségek biztosítása a vezetésre és 5) az utánpótlás-tervezés. Ezt az öt tevékenységet ismerteti részletesen cikkében a szerző, aki a New York City College of Technology segédprofesszora és a tájékoztatás összehangolásáért felelős munkatársa (<http://www.citytech.cuny.edu/>).

Összegzésében kifejti még, hogy azok estében, akit érdekel a vezetés, érdemes becsempészni a munkaköri leírásba a vezetőképzés lehetőségét. A személyi adottságok és kockázatok korai felismerése olyan ismereteket nyújt a könyvtári vezetés számára, amelyek egy vezetői program kidolgozáshoz szükségesek. A könyvtárak együtt is működhetnek abban, hogy közösen indítsanak vezetőképző programokat.

(Murányi Lajos)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 88

Személyzet

106/2017

CRUMPTON, Michael A.: The value of older library workers In: The bottom line. – 29. (2016) 4., p. 226-229.

Az idősebb könyvtári dolgozók értékei

Munkabér, alkalmazás; Személyzet; Továbbképzés

Számos felmérés próbálta már felrajzolni a könyvtárosok korfáját és a várható trendeket. Az biztos, hogy a *baby-boomer* nemzedék (az 1946 és 1964 között született amerikaiak) első csoportjai már elérték a nyugdíjas kort. Vajon hogy alakul a sorsa az éppen nyugdíj előtt állóknak és a már nyugdíjba vonultaknak?

Egy 2015-ös ACRL konferenciára készült anyagból az derül ki, hogy lehetséges, kívánatos és hasznos őket számításba venni a könyvtári tudásmenedzsment és munkaerő-tervezés során.

Létezik ugyan olyan előítélet, mely szerint az idősebb munkatársak nem képesek intézményük számára hozzáadott értéket produkálni, ellentétben a korszerű tudással rendelkező, innovatív és energikus fiatalokkal. A valóságban azonban az idősebbek tudáskincse kiegészíti a fiatalokét. Érdemes számolni azzal, hogy az ifjabbakra inkább jellemző a technikai érdeklődés és képzettség, az idősebbeknél viszont a humán tudás érdemel megbecsülést. Ők azok, akik a globális társadalom felé haladva őrzői az információhoz való széles körű hozzáférés gondolatának.

A mai élethez kétségtelenül szükséges a digitális műveltség, melyben elég nagy különbségek vannak a generációk között. Itt különösen hasznos munkát végezhetnek a tapasztalt könyvtárosok, akik képesek felismerni a szükségleteket, és együtt tudnak működni az idősebb felnőttek képzésével foglalkozó szakmák képviselőivel.

Ahogy a vállalatoknál is van rá példa, a könyvtárakban is érdemes az idősebbeket továbbképezni. A *Society for Human Resources Management* (SHRM)

pedig 2015-ben javasolta olyan információs szolgáltatás felállítását, amely segít az olyan intézményeknek, ahol nagy számban vannak a nyugdíjkorhoz közelítők. Pótlásuk zökkenőmentességének érdekében segítenének például azt felmérni, hogy tudásuk és tapasztalatuk a szervezeti tudásvagyon mely részét képviselik. Így a speciális tudással rendelkezőket könnyebb lenne pótolni. Az SHRM jelentésben konkrét példa is szerepel, hogy egy közkönyvtári hálózat könyvtáraiban hogyan kezelik sikeresen a munkatársi gárdában végbemenő változásokat. Kívánatos lenne, az is, hogy a szervezeti tudásmenedzsmentet a könyvtárak hosszabb távú stratégiájuk részévé tegyék.

Az idősebb munkatársak kompetenciáinak hasznosítására kiváló és sokoldalú lehetőség a mentorálás, mellyel proaktív módon vezethetik be a következő generációt a munkahelyi kultúrába, ismertethetik meg a közös értékeket, a könyvtárosait.

A már nyugdíjban levők számára is számos lehetőség kínálkozhat – könyvesboltban, múzeumban, templomban vagy hajókönyvtárban kamatoztathatják felhalmozott tapasztalataikat, készségeiket. Kutatásokkal segíthetik írók, kutatók munkáját. Aktívan részt vehetnek a szakmai szervezetek életében. Hasznos és szakszerű visszajelzésekkel és tanácsokkal segíthetik kollégáikat, amikor mint olvasók járnak vissza a könyvtárba. A nyugdíjasok részmunkaidőben történő foglalkoztatása, a korosztályok természetes egymás mellett élése az intézményt is kifejezetten pozitív színben tünteti fel.

Összefoglalva: az idősebb munkatársak megbecsülése és tudásuk hasznosítása sikertörténet lehet a munkatársak és a könyvtári szervezet számára egyaránt.

(Fazokas Eszter)

107/2017

PAIANO, Tommaso: Information literacy e mondo del lavoro : un connubio possibile anche in Italia?. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 2., p. 241-264.

Res. angol nyelven

Információs műveltség és a munka világa: egy Olaszországban is lehetséges szövetség?

Információs műveltség; Munkabér, alkalmazás

A munka világában végbemenő változások a figyelem középpontjába állították az „alkalmazhatóság” témáját, azaz az egyén – a könyvtárosokat is beleértve – képességét arra, hogy aktívan keressen, ta-

láljon és meg tudjon tartani egy munkahelyet. A cikk – anélkül, hogy rendszerességre vagy teljességre törekedne – néhány kérdést, szempontot, tudományos forrást és gyakorlati felvetést nyújt a jelenség tanulmányozásához, különös tekintettel az információ műveltségre.

A szöveg három részből áll: az első a nemzeti és nemzetközi (értsd: európai) munkaerő-piaci politikákat tekinti át nagy vonalakban; a második az angol nyelvű szakirodalomba nyújt bevezetést az információ műveltség és a munka világa közötti viszony tárgyában; a harmadik egy most futó olasz projektről

számol be, melyben egy munkaügyi központ (európai anyagi források felhasználásával) fiatal vállalkozók számára nyújt képzést (különböző szakemberek bevonásával), melynek része egy teljes információs műveltségi modul is.

(Autoref.)

Lásd még 100

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 86, 112

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

Lásd 115, 125

Olvasás

108/2017

DEWAN, Paulln: Economic well-being and social justice through pleasure reading. – Bibliogr. In: New library world. – 117. (2016) 9/10., p. 557 - 567.

Gazdasági jólét és társadalmi igazságosság szórakoztató olvasmányok révén

Felmérés; Olvasás; Olvasásra nevelés; Szabadidő felhasználása; Társadalmi követelmények

A mobilkommunikációs eszközök térnyerésével kérdésessé vált a nyomtatott könyvek szerepe a könyvtári ellátásban a jövőben. A szórakoztató olvasmányok társadalomra gyakorolt hatásának tükrében árnyalható a kérdés. A kormányzati szervek, kormányközi ügynökségek és felsőoktatási intézmények olvasási készségeket vizsgáló kutatásai eredményeinek átfogó összehasonlítására még nem került sor. A vizsgálatok adatai az alábbi szervezetek felméréseiből származnak: OECD, International Student Assessment of Literacy, UK's National Literacy Trust, Statistics

Canada, National Assessment of Adult Literacy (USA), National Endowment for the Arts (USA).

Az olvasás a műveltség megszerzésének eszköze, és tartós idegrendszeri változást eredményez, ezért hosszú időbe telik, mire valaki gyakorlott olvasó lesz. A 70 OECD-országban végzett kutatásból kiderült, a 15 éves korosztály 37%-a egyáltalán nem olvas kedvtelésből, de az is bebizonyosodott, hogy azok a tanulók, akik szeretnek olvasni, eredményesebbek a műveltségi teszteken, és jobban teljesítettek a felmérés során, mint azok, akik csak felszólításra olvastak.

A kormányok világszerte érdekelték a polgárok olvasási készségének fejlesztésében, mert a jólét és felülemelkedés a társadalom tagjainak képességeitől függ. Az olvasottság nélkülözhetetlen, mert alapvető a szakmai előmenetelben. Különböző kanadai és amerikai kutatások szerint a műveltség foka – és nem az iskolázottság – hat a legjobban a gazdasági növekedésre. Az írásbeli műveltség az álláspiacon is előny: munkavállalóként jobb lehetősége vannak képességei kibontakoztatására, könnyebben tud munkahelyet változtatni és alkalmazkodni az igények változásaihoz, szívesebben alkalmazzák képzettséget igénylő munkakörökben, középvezetőként és jól fizető állásokban, mint az alacsonyabb műveltségűeket.

Amerikai kutatások mutatják, hogy aki fejlett szövegértési készségekkel bír, aktívabb és elkötelezettebb állampolgár is. A választási kampányok során is fontos ismerni és érteni a jogokat, a szavazócédulán írottakat, és összehasonlítani az egyes jelöltek programjait. Egy 33 országban végzett kutatás szerint azoknak, akiknek alacsony a szövegértési kompe-

tenciája, nagyobb arányban vélik úgy, hogy kevesebb befolyásuk van a politikai folyamatokra, mint azoknak, akiknek az értékei magasabbak. Azok, akik azt hiszik, nincs helyük a társadalomban, negatív érzelmi, szociális és etikai spirálba kerülnek. A társadalom is biztonságosabb, ha tagjai szerves részének érzik magukat. Az olvasás eszköz lehet a társadalmi igazságosság eléréséhez és pozitív változások elindításához is. A szépirodalom olvasása növeli az empátiát, ami toleránsabb társadalmat eredményez. Ha egy másik ember helyébe képzeljük magunk, megérthetünk más kultúrájú és etnikumú embereket. A jobb írás-olvasási készségek csökkentik az akadályokat az információkhoz és a szolgáltatásokhoz való hozzáféréshez. A bevándorlók esetében segíti a nyelvi akadályok leküzdését, emellett előremozdítják a kulturális beilleszkedést is. A célnyelvi olvasmányok mérsékelni tudják a kultúrsokkot, megkönnyítik az integrációt. A különböző olvasóköri és egyéb olvasást népszerűsítő mozgalmak remek eszközei az önfejlesztésnek és az önkifejezés segítésének. Rabok körében végzett kutatások alapján megállapították, könnyebben illeszkednek be a társadalomba, és kisebb arányban hajlanak a visszaesésre azok, akiknek jobb az írás-olvasási készségeik. Az USA-ban az egyik Shakespeare-olvasmányokon alapuló programmal elérték, hogy a történetek szereplőinek szándékait vizsgálva az elítéltek felismerhették és előre vetíthették saját motivációikat és azok következményeit. Mások életének tanulmányozása önvizsgálatra készítette és új gondolkodásmód elsajátításához segítette őket. Ha hasonló programokkal megtörhető az erőszakspirál, a társadalom biztonságosabb hely lesz mindenki számára.

Az életkorral csökkennek a szövegfeldolgozási készségek. Hogy e képességünk tartósan megmaradjon, folyamatosan fejleszteni kell; ehhez az élethosszig tartó tanulási és olvasási programokkal a könyvtárak ideális lehetőséget biztosítanak. Bebizonyosodott, hogy a hivatalos, felnőtteknek szóló olvasási programoknál hatékonyabbak a szórakoztató olvasmányokon alapulóak. Globális világunkban más kultúrákról és etnikumokról olvasni erősítheti elfogadásukat és megértésüket. Megfigyelhető, hogy a jobb szöveges kompetenciákkal rendelkező népesség közvetlenül hat a szegénység felszámolására, az életszínvonal növekedésére, az ipari termelékenységre, a munkanélküliség csökkentésére és az aktívabb társadalmi szerepvállalásra.

(Csikász-Nagy Ágnes)

Lásd még 104, 110

Olvasáskutatás

109/2017

KUBRÁK, Elena Nikolaevna: Čtenie na Ukraine : rezul'taty sociologičeskij issledovanij poslednij let. – Bibliogr. 14 tétel In: Vestnik BAE. – (2016) 2., p. 40-48.

Az olvasás Ukrajnában: az elmúlt évek szociológiai vizsgálatainak eredményei

Felmérés; Olvasásvizsgálat; Szabadidő felhasználása

A könyv és az olvasás az információs társadalom komplex problémája. Az aktív olvasáskutatás a 20. század második felében kezdődött, az 1990-es években a szociológusokat is érdekelni kezdte. A szociológiai kutatások az olvasási kultúra válságát mutatják, ugyanakkor – paradox módon – az olvasás mint társadalmi-kulturális jelenség fontos és pótolhatatlan az ember életében.

Ukrajnában sem jobb a helyzet, az utóbbi években folytatott nem könyvtári szociológiai felméréseket nagy figyelem kísérte. Az olvasói igényeket saját kezdeményezésre vagy megrendelésre különböző típusú cégek, egyesülések, alapítványok vizsgálták. A projektekben legérdekeltebbek a marketing-folyóiratok kiadói, a médiaholdingok, és bekapcsolódtak a közvélemény-kutatók is. A kutatások elősegítették, hogy a kormány 2013 áprilisában elfogadott rendeletével elinduljon a hazai könyvkiadás és az olvasás népszerűsítésére a 2014–2018. évekre szóló program. A cél, hogy az ukrán társadalom ismét a hazai irodalmat részesítse előnyben.

A cikk az 1994 és 2014 között egy hazai akadémiai és öt külföldi intézmény által végzett szociológiai felmérések eredményeit ismerteti. Bár a kutatók különböző célcsoportokat vizsgáltak, az eredmények nagyjából hasonlóak. A valamikor sokat olvasó országban mára a lakosság nagy részének az olvasás nem tartozik az érdeklődési körébe, minden negyedikük könyvet se vesz a kezébe. Az okok között szerepel a politikai és társadalmi-gazdasági átalakulás, a technológiai invázió, a könyvkiadás szétesése, az alacsony szintű irodalomtanítás az iskolában, a könyvtári állományok és munkamódszerek elévülése, a lakosság kulturális színvonalának süllyedése stb. Nagy változásokon megy keresztül az olvasás pszichológiája, ma az embernek nagy információállományokat kell feldolgoznia, egyre kevesebb lehetősége és vágya van az elmélyült, a személyiség fejlődésében nagy szerepet

Használók képzése

110/2017

BORNETT, Christiane: Leseförderung digital genial : wie Tablets die Bibliothekspädagogik verändern : Tipps nicht nur für Bilderbuch-Apps In: BuB. – 68. (2016) 10., p. 606-608.

Olvasásfejlesztés digitális eszközökkel: hogyan változtatják meg a táblagépek a könyvtárpedagógiát

Elektronikus könyv; Használók képzése -iskolában; Ifjúság nevelése olvasásra; Információtechnológia

Amikor ezekben a napokban az elsősök vagy a másodikosok az első könyvtári ismereteket kapják a közkönyvtárban, ideális esetben nemcsak a fizikai médiával (könyvek, filmek, CD) ismerkednek meg, hanem a gyerekek képesek felfedezni a virtuális mesevilágot is a képeskönyv alkalmazások révén. Egy kutatóműhelyben való részvétel során a hetedik osztályosok nemcsak a könyvekből szerzett információkat hasonlítják össze a Wikipédiával, hanem saját videoklipeket és miniatűr e-könyveket is készítenek. A digitális eszközök, például az okostelefonok és táblagépek a mai gyermekek és fiatalok világának természetes részei. Ha a közkönyvtárak a világuk részévé akarnak válni, akkor elengedhetetlen, hogy a digitális média szerepeljen az olvasásfejlesztési programokban. A táblagépek és a hasonló eszközök használatát nem szabad külön kiegészítő programnak tekinteni, hanem inkább a szokásos könyvtári rendezvények lebonyolításába beépíteni. A könyvtárosok és a könyvtárostanárok ezzel bővíthetik „eszközkészletüket”, és növelhetik a tanulók részvételét. Ennek eredményeképpen a könyvtár modern és innovatív lesz. Nem szabad alábecsülni az iPadek „cool” jellegét. A könyvtárhasználati és az olvasást ösztönző programok tartalma azonban alapvetően változatlan: van benne a képeskönyvekről való beszélgetés, az ismeretterjesztő szövegekkel való munka, mesemondás, a könyvtári szabályok megismerése, a könyvbemutatók és a könyvtárban való eligazodás. Ha a könyvtárostanároknak néha rá kell venniük a pedagógusokat és a nevelőket az óvodában és az alsó tagozatban, hogy kipróbálják a táblagépeket, az idősebb diákokkal való együttműködés során szinte kötelező azt médiát alkalmazni, amelyet a felsősök jól ismernek.

(Autoref.)

játszó olvasásra. Mások szerint az olvasás gyakorlata megmarad, de változik, sokféle lesz, amire hatással van az információ mennyiségi növekedése, használatának intenzitása és általában a dinamikusabbá vált életmód. Változnak az olvasási módok, irányok, az információ formái és hasznosítása.

A kutatók szerint a társadalmi rétegződés miatt nőni fog a szakadék a különböző csoportok között: csökken a hagyományos kulturális formákban részt vevők száma, nő a televíziót és más audiovizuális tömegkommunikációs csatornákat használók aránya. Van azonban egy, a közmédiával elégedetlen réteg, ők minden szabad percet kihasználnak, gyerekeiket a kultúrára szoktatják. Az internet nem pótolja a könyvet, de jobb a semminél.

Ukrajnában megmaradt az orosz nyelvű irodalom olvasása: a könyvek megtalálhatók a könyvtárakban és a könyvesboltokban, elérhetők az interneten. Az elektronikus könyvtárak jelentősége az egész poszt-szovjet régióban nőni fog.

Valamennyi kutatás tanúsítja a gazdasági okok jelentőségét: megszűnt az olcsó és elérhető könyves kultúra. Gondolhatnánk, hogy a drága könyvek megvétele helyett az emberek könyvtárba járnak; a valóságban azonban ez mindössze a felnőtt lakosság 5%-ára igaz. Több kutató a nem olvasás okait abban látja, hogy ma az olvasás nem a mindennapi élet része, időt, gondolkodást igénylő, azonnali hasznot nem hozó elfoglaltság. A kutatásokban részt vevők nagy része valójában nem készült fel arra, hogy magát a nem olvasók csoportjába sorolja.

A szociológiai kutatások tanúsítják, hogy csökkent a szépirodalom olvasása, és némileg nőtt a tudományos és szakirodalomé. A felnőttek és az egyetemisták nagy része különböző okokból csak szakirodalmat olvas. Az olvasás célja általában a szellemi erőfeszítések nélküli lazítás, amit a könyvek nem túl magas színvonalra igazol.

A kutatók számos összefüggést találtak a különböző használói csoportok és az olvasási gyakorlat fejlesztési dinamikája között. Az olvasási szokások mindig függenek az iskolázottságtól, az életkortól, a lakóhelytől, a nemtől, de pozitív hatása csak az olvasás szeretetének lehet.

(Viszocsekné Péteri Éva)

111/2017

FERNÁNDEZ-RAMOS, Andrés: Factores de éxito en tutoriales en línea de competencias informacionales : revisión sistemática. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 2.

Res. angol nyelven

Az online információk műveltségi tanfolyamok sikertényezői. Rendszerezett áttekintés

Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Információs műveltség

Az információs műveltség online tanfolyamokon való terjesztése, illetve növelése manapság az egyetemi könyvtárak széles körben elterjedt gyakorlata. A cikk az ezzel kapcsolatos szakirodalom áttekintését nyújtja azzal a céllal, hogy feltárja az ilyen tanfolyamok sikerét biztosító tényezőket, mind jellemzőiket, mind kifejlesztésük folyamatának figyelembevételével. Elemezték az elméleti tanulmányokat és a gyakorlati cikkek három típusát: a használók véleményét leírókat; az egyes tanfolyamokat értékelőket, amennyiben azok tartalmazták a tanfolyam eredményét befolyásoló tényezők leírását; a különböző jellemzőkkel rendelkező tanfolyamok összehasonlítását. Noha a szakirodalom sokféle tényezőt említ, mindössze néhány van, amelyet visszatérően tartanak sikeresnek, mint például a tömörség, a könnyű használat, kapcsolódás a tananyaghoz, az oktatók és a könyvtárosok együttműködése.

(Autoref.)

112/2017

PUN, Raymond: Winning ways to gamify your library services In: Computers in libraries. – 36. (2016) 9., p. 12-15.

Sikeres módok, ahogy a könyvtári szolgáltatások játékosá tehetők

Használók képzése; Játék

A *gamification* vagyis a *játékosítás* fogalma olyan tanulási, tanítási módszereket takar, amelyek játékos elemeket tartalmaznak. Ezek lehetnek különböző applikációk, online tevékenységek vagy kézzelfogható dolgok. A játékosítás interaktív, szórakoztató, és a tanulásra koncentrált. A kialakítása lehet nagyon költséges és bonyolult is, de általában megéri a befektetett időt és erőforrásokat. Ez a tevékenység

a könyvtárak számára is kifejezetten hasznos lehet, mivel a szolgáltatásokat és az instrukciókat sokkal szórakoztatóbbá és meggyerőbbé teszi, a felhasználókat részvételre és tudatosságra biztatja, valamint fokozott figyelmet és a felhasználóélmény javításával kapcsolatos érdeklődést vált ki. A játékosítás alapjaiban javítja a könyvtári *brandet*, de magukat a könyvtárosokat is jobb tanulókká teheti. A legfőbb fejlesztési irányok a problémamegoldó képesség javítása, a kihívásokkal való önálló szembenézés, illetve a csapatmunkában való hatékony együttműködés fejlesztése.

A játékos elemeket tartalmazó kezdeményezések a könyvtári közösségeket is erősíteni tudja, ezért minden intézménynek érdemes lenne elgondolkodnia ezen a megközelítésen. Több helyen találtak már ki ebben a szellemben tervezett programokat, mint például a különböző kincsvadászatok, ahol az intézmények digitális és nyomtatott forrásai között kell kutakodni. Ilyen a New York-i Városi Könyvtár *Find the future* nevű játékestje, melyet az intézmény 100. születésnapján szerveztek. A közel 12 órán át tartó játékban 500, az ország különböző pontjairól érkezett játékos vett részt. A feladatuk különböző rejtvények megoldása, régi dokumentumok és térképek feltárása, megtalálása volt a gyűjteményben. A könyvtár a résztvevők élménybeszámolóiból kötetet jelentetett meg, melyet azóta is a ritka könyvek tárában őriz. Ez a játék mind a köz-, mind pedig a szakkönyvtárak számára jó példa, hiszen megmutatta, hogyan lehet a könyvtári forrásokat kreatív módon használni.

Egyetemi környezetben is találunk érdekes példákat. 2014 novemberében a New York-i Egyetem sanghaji intézetében a játékok nemzetközi világnapjának alkalmából került megrendezésre a *Murder in the stacks* elnevezésű játék. A csoportokban dolgozó hallgatóknak egy gyilkosság rejtélyét kellett megoldaniuk. A kutatáshoz a tanulóknak különböző adatbázisokat is fel kellett használniuk, amelyekről egy részük még azt sem tudta, rendelkezik-e hozzáférési jogosultsággal; azonban a tudományos kutatáson kívül más célra is használták az adatbázisokat, és ami még fontosabb, jól szórakoztak közben. A legjobban teljesítő csapat jutalomban részesült, de a rendezvény különösen a könyvtár szempontjából volt nagy siker, mivel a résztvevők teljesen újfajta képet tudtak kialakítani az intézményről, mint korábban.

Bizonyos esetekben azonban számolnunk kell a használók és a könyvtár fizikai távolságával is. Erre jó megoldást jelentenek a különböző mobil applikációk. Ilyen például a *mobiLit* nevű alkalmazás, amely az

Adelphi Egyetemi Könyvtár munkája. A *Duolingo* nyelvtanulós applikációhoz hasonlóan a használók szinteket léphetnek, pontokat kapnak, ehhez különböző kérdésekre kell válaszolniuk és fejtörőket kell kitölteniük a könyvtári forrásokkal kapcsolatban.

Bármilyen játékosított tartalmat is akarunk készíteni, az első és legfontosabb feladat a célok és a célcsoport megfelelő meghatározása, ezek után következik az eszközök megválasztása. Nagy hangsúlyt kell fektetni az együttműködésre az intézmény más munkatársaival vagy akár más intézményekkel is; fontos még a kész program tesztelése, de a másoké is, melyekből ötleteket meríthetünk a sajátunkéhoz.

(Jávorka Brigitta)

113/2017

WALSTER, Dian – CHARBONNEAU, Deborah H. – KUMASI, Kafi: Finding and reading reports of research : how academic librarians can help students be more successful. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 6., p. 732-738.

A kutatások eredményeit tükröző cikkek megtalálása és megértése

Használók képzése -felsőoktatásban; Információkeresés; Könyvtártudományi kutatás; Kutatási jelentés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A kutatások eredményeit tükröző cikkek megtalálása és megértése gyakran gondot okoz a könyvtár- és információtudomány szakos hallgatóknak, de más szakosok is küzdenek hasonló problémákkal. Az információkeresésben nagy segítséget jelent, ha kutatómódszertani tanulmányaik eredményeként bővül a hallgatók szakmai szókincse. A különböző írások megértése azonban más és más fogalomkészletet és tudást igényel, ráadásul a cikkek írásának társadalmi és kulturális konvenciói is sokfélék. A hallgatóknak ahhoz is új ismereteket kell szerezniük, hogy az írások megbízhatóságát és hitelességét meg tudják ítélni.

Hét, kutatási irányultságú könyvtár- és információtudományi folyóiratot (*College and Research Libraries, Journal of Education for Library and Information Science, Journal of the Medical Library Association, Library and Information Science Research, Information and Culture, Library Trends, Library Quarterly*) vizsgálata számos kapaszkodót nyújtott a fenti nehézségek áthidalásához. Az is vi-

lágossá vált, hogy a cikkek megtalálásnak fontos eleme szerkezetük vizsgálata, miközben a megértés záloga társadalmi-kulturális jellemzőik megismerése kritikai olvasás útján.

A hivatkozás társadalmi természetű hagyomány, míg a cikkek szerkezetét a kulturális hagyomány diktálja. A kutatások eredményeit tükröző cikkek esetében szerepelnie kell a kutatási módszerek vagy az elméleti háttér, a kutatás megbízhatósága és érvényessége bemutatásának, valamint a szakirodalmi szemlének. Bár a felsőoktatás feladata, hogy a tudományos írás hagyományait és gyakorlatát megismertesse a hallgatókkal, ez a dimenzió gyakran láthatatlan marad a tantervekben.

Ha viszont valaki megszegi az előírásokat, az zavart okozhat. A vizsgált minta azt mutatta, hogy egyes szerzők esetében a hivatkozások nem teljeseek, pedig azok nemcsak a szerzők kompetens voltát mutatnák, hanem azt is elősegítenék, hogy az olvasó felmérhesse, mivel járult hozzá az adott cikk a tudományterület fejlődéséhez.

Egyes gyakorlott kutatók nem határozzák meg az általuk használt kutatási módszert, talán úgy gondolva, hogy az magától értetődő. Ez azonban nemcsak a kezdő, hanem a tapasztalt olvasó számára is nélkülözhetetlen.

Néhány esetben azt találták, hogy a szakirodalmi szemlében megemlített elmélet részleteiről már nem esik szó az írások további részeiben, bár ez zavart kelt, vagy félrevezető is lehet. Előfordulhat az is, hogy egy-egy fogalom, például a „bogyószedés” (berry-picking) csak egy szűkebb terület (ebben az esetben az információs viselkedés) kutatói számára érthető.

Mindezekon túl, a hallgatóknak meg kell megküzdeniük a (főként kvantitatív és kvalitatív) kutatási modellekhez kötődő szocializáció okozta problémákkal is, különösen akkor, ha csak az egyik modellt ismerik. Maga a könyvtár- és információtudomány is (névének megfelelően) két egymástól némileg eltérő gondolkodást tükröz.

(Koltay Tibor)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

114/2017

MACH, Vítězslav: Portál eBadatelna Zlínského kraje aneb Od digitalizace ke zveřejnění In: Čtenář. – 68. (2016) 9., p. 318-322.

E-kutatói portál a Zlíni kerületben avagy A digitalizálástól a nyilvánosságra hozatalig

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Portál

A kelet-cseh Zlíni térségben 2011-ben határozták el a *Zlíni kerület dokumentumainak digitalizálása* projekt megvalósítását a közgyűjtemények veszélyeztetett dokumentumai érdekében.

A digitalizálás egyik fontos kérdése a hosszú távú, biztonságos megőrzés és hozzáférés biztosítása volt, a nyilvános web portál létrehozása regionális szinten vált indokolttá.

A projektbe a területen lévő intézmények kapcsolódtak be (négy múzeum, egy kerületi könyvtár és egy csillagvizsgáló), megalakult a különböző szakterületek munkatársaiból és informatikusokból álló munkacsoport, a Digitalizálási Centrum.

A könyvtári gyűjtemények leírása régóta szabályozott formában valósul meg. A múzeumi területen nincsenek egységes szabványok, ezért a gyűjtemények leírása eltérő. Emiatt olyan egységes metaadatstruktúrák kialakítása vált szükségessé, amelyek a digitalizálást követően is alkalmasak az anyagok kezelésére. A gyűjtemények mintegy 13 terabyte mennyiségű anyagot dolgoztak föl a projektben a következő tartalmi összetétellel:

- monográfiák (1800 után kiadott) – 610 monográfia, 99 084 oldallal, A2–A5 formátumban,
- régi nyomtatványok (1800-ig kiadott) – 41 régi nyomtatvány, 21916 oldallal, A1, A3, A4, A5 formátumban,
- periodika (hírlapok, folyóiratok, évkönyvek) – 53 periodika 316 024 oldallal, A2–A5 formátumban,

- kartográfiai anyagok (térképek, atlaszok) – 1028 db A-A5 formátumban,
- okiratok, dokumentumok, plakátok – 59 dokumentum 1273 lapon, A–A6 formátumban,
- fotó és üvegnegatívok – 1912 fotónegatív, 1600 üvegnegatív
- filmek – 71 film, összesen 860 percben.

A digitalizált anyagok elérhetővé tétele 2014–2015 között a *Digitális tartalmak hozzáférhetővé tétele* projektben valósult meg. A digitalizált anyagok nemcsak bekerültek és hozzáférhetővé váltak az E-kutatói Portálon, hanem kapcsolatot is biztosítottak az adott anyagok kurátorainak leírásaihoz. A hozzáférhetővé tétel során kérdéssé vált, hogy a digitalizált anyagok elérése teljesen automatizált módon vagy a kurátorok közreműködésével történjen-e. A kurátorok a gyűjtemények jó ismerőiként elvégezték a leíró munkát, minőségi és egyedi adatot szolgáltatottak minden digitalizált tartalomhoz.

Az elérhetővé tétel két modulban valósult meg: az Office modul egy belső munkafelület, amelyet a kurátorok és könyvtári munkatársak használnak. A dokumentum részletes leírására, virtuális kiállítások szervezésére, szerkesztőknek cikkek publikálására, a rendszergazdák számára konfigurálásra, a metaadatok átalakítására szolgál. Az E-kutatói Portál a megjelentetett dokumentumok mellett kiegészítő szolgáltatásként a kurátorokkal való kommunikációt is lehetővé teszi.

A dokumentumok előkészítése és leírása az Office modulban történik. Az adatokat két nagy csoportra osztották: az elsőben szabványos, a másodikban leíró adatok találhatóak. Az Office modul lehetőséget ad a kurátoroknak arra, hogy bármilyen leíró mezőt hozzáadjanak, eldöntsék, hogy az a portálon publikus vagy sem, meghatározhatják, hogy a dokumentum milyen formátumban legyen látható (nézőkép vagy teljes kép). A szerzői joggal védett dokumentumok esetén a modul csak nézőképet jelenít meg. Ha a jogvédett dokumentumot a jogtulajdonos intézményben nézik a használók, teljes képet kapnak, de másolási tilalommal. A nem jogvédett dokumentumok teljes hozzáféréssel elérhetők, de a kurátorok határozzák

meg, hogy biztosítják-e a pdf-be való exportot vagy sem. Szöveges dokumentum esetén az ePUB formátumba való export is lehetséges. A dokumentumokat vízjelek is védhetik, valamint időkorlátok is beállíthatóak használatukhoz.

A portál számos lehetőséget nyújt a kutatók számára, a keresést OCR könnyíti, az export lehetőségek többféle formátumot támogatnak. A keresést kulcsszavas és fazettás szűrési lehetőségek segítik, a regisztrált kutatókat egyéb szolgáltatások is várják. A portál kapcsolatban áll az Europeanával, adatai ott is elérhetőek.

A portál nemcsak a szélesebb laikus, hanem a szűkebb szakmai közönség számára is hasznos kutatási felületként szolgál, elérhetővé teszi a helyi kulturális örökséget a jelen és a jövő generációi számára a <http://ebadatelna.zlkraj.cz/> oldalon.

(Prókai Margit)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

115/2017

PRACHÁROVÁ, Zuzana: E-booky a ich dostupnost v Slovenskej národnej knižnici In: Knižnica. – 17. (2016) 3., p. 39-43.

Res. angol nyelven

A Szlovák Nemzeti Könyvtár e-könyvei és elérhetőségük

Állomány használata; Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár

A Szlovák Nemzeti Könyvtár az elmúlt évtizedben modern intézménnyé vált, amely nemcsak hagyományos, hanem digitalizált dokumentumokat is gyűjt. Az e-könyv fogalmát ma már nem kell magyarázni, mindenki jól ismeri ingyenes és fizetős elérhetőségeiket. A könyvtárak közvetlenül a kiadóktól vagy tartalomszolgáltatóktól vásárolják meg az e-könyveket. Legnagyobb előnyük a teljes szövegű elérés, a könyvnyű kereshetőség, kiemelési, nagyítási lehetőség, melyek a készüléktől vagy az adott szoftvertől függenek. Az e-könyvkereskedések nonstop nyitva vannak (24/7), az árak kedvezők. Az e-könyv további előnye a papíralapúval szemben, hogy azonnal dolgozhatunk a szöveggel, nem kell szkennelni, másolni. Előnye a hordozhatósága, mobil eszközön való tárolása.

Az e-könyv hátránya, hogy kiegészítő hardver és szoftver megvételével jár, információs írástudással rendelkezőknek szól. Problémát okozhat a megjelenítés és a licenckel kezelése, az e-könyveket nem lehet elajándékozni, kölcsönözni, továbbadni.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár többféle e-könyv hozzáférést biztosít. Először kaució ellenében e-könyvekkel feltölthető e-könyv olvasókat kölcsönözött. A fekete-fehér elektronikus papíron olvasható szövegek szembarát megvilágításúak, de a használók jobban szeretik a saját eszközöket, ezért ezek nem váltak népszerűvé a könyvtárban. Az EBSCO-tól vásárolt e-könyvek online felületen érhetőek el. A könyvtár 416 tételt vásárolt meg a Karolinum Kiadó és a Masaryk Egyetem kiadásában megjelent címekből és más kiadóktól, összesen 3456 szabadon hozzáférhető, pdf formátumú vagy offline kölcsönözhető e-könyvvel rendelkezik. A regisztrált olvasók a digitalizált dokumentumokat is kölcsönözhetik, amelyek a katalóguson keresztül érhetőek el (<http://dikda.snk.sk>), de csak a könyvtár tereiben, többségük egyedi szlovacikum. Távoli elérésüket a NAVIGA szoftver használatával, a <https://eiz.snk.sk> oldalon biztosítják.

A nemzeti könyvtár a szépirodalomhoz és a tudományos szakirodalomhoz egyaránt hozzáférést nyújt. A nagy egyetemi kiadóktól válogatva vásárolták meg a legújabb tudományos és szépirodalmi műveket. A Karolinum Kiadó e-könyv gyűjteménye 250 cseh nyelvű címet tartalmaz különböző tudományos területekről. A kiadó a Károly Egyetem része, a tudományos világban nemzetközileg széles körben ismert a humán és természettudományokban, az orvostudományban, monográfiák és időszaki kiadványok terén egyaránt. A Masaryk Egyetem kiadásában megjelentekből a nemzeti gyűjtemény több mint 80 cseh nyelvű e-könyv elérését biztosítja az EBSCOhost-on keresztül. A kiadó évente 400 új tudományos e-könyvet és 50 periodikát ad ki.

Az EBSCO-tól megvásárolt e-könyveket MARC-importtal tették elérhetővé a nemzeti könyvtár katalógusában, azok közvetlen linken, teljes szöveggel olvashatók a könyvtár tereiben, letölthetők saját mobil eszközre, és 7 napig használhatók.

A statisztikai adatok szerint az e-könyveket egyre többen használják, 2014-ről 2015-re 10 ezerrel nőtt a keresések száma, 2014-ben 90, 2015-ben 683 teljes szövegű könyvet olvastak el. A digitalizált könyvek katalógusa 2015 októbere óta működik, jelenleg csaknem 10 ezer dokumentumot tartalmaz.

A digitalizált könyvek projekt a Digitális Könyvtár és Digitális Archívum (DIKDA) keretében valósult

meg. A katalógusban a Primo és a Rosetta szoftverek alkalmazásával 24 540 könyv adata érhető el bárki számára bárhol, a teljes szövegű elérés kizárólag a nemzeti könyvtár regisztrált használói számára és tereiben lehetséges. A szerzői jogi törvények betartásával a dokumentumok részei pdf-ben nyomtathatók, másolhatók. A Primo szoftver egyszerű és haladó keresési felületet biztosít fazettás szűrési lehetőségekkel.

A papíralapú könyvek kultusza mellett mára az e-könyvek kultúrája is kialakult. A Szlovák Nemzeti Könyvtár egyedi gyűjteményét folyamatosan digitalizálják és hozzáférhetővé teszik. Ám ez nem jelenti a papíralapú könyvek végét, a két típus egymás mellett él a könyvtárban minden generáció számára.

(Prókai Margit)

Információ- és kommunikációs technológia

116/2017

ČIPEROVÁ, Olga: Mobilní aplikace v paměťových institucích – proč, jak a jak ne In: Čtenář. – 68. (2016) 7/8., p. 243-246.

Mobil applikációk a közgyűjteményekben – miért, hogyan és hogyan ne

Könyvtárpropaganda; Közgyűjtemény; Mobilkommunikáció

A cikk mobil applikációkon olyan mobil eszközökön alkalmazható programokat ért, amelyeket letölthetünk, telepíthetünk. Ezek adott készülékhez és a használt operációs rendszerhez kötve működnek. Léteznek olyan internetes applikációk, amelyeket a mobilon az internetes böngészők által alkalmazhatunk. Ezeket az applikációkat a telefonunkra ne telepítsük.

Ha az intézmény saját applikációval rendelkezik, a használat feltételeit megoszthatja látogatóival. Miért van szükségük a könyvtáraknak, közgyűjteményeknek saját mobil applikációkra? Részben azért, mert így bárki tájékozódhat az elérhető információkról, másrészt a használó közvetlenül tölthet le adatokat, használhatja azokat internetes kapcsolat nélkül is munkájához. Mára elterjedt szokás ez, a csatlakozás mindenhol lehetséges, de általában fizetni kell érte. A használó a letöltött adatot máris újabb applikációk-

ban használhatja (pl. fotó). A saját mobil applikációt bevezető intézményekben fontos, hogy egy applikációval az összes operációs rendszer lehetőségét kihasználják (Android, iOS, Windows stb.). Ezzel költségeket takaríthatnak meg, és az applikáció elterjedése könnyebbé válik.

Hogyan győzzük meg használóinkat arról, hogy letöltsenek készülékükre egy idegen alkalmazást, amire nincs szükségük? Az állandó mobilhasználók meg vannak arról győződve, hogy alkalmazások nélkül nem lehet élni. Ha rendszeres könyvtárhasználók, a lejáratí határidőt szeretnék a mobiljukról meghosszabbítani. Ha a médiából azt hallják, hogy az applikációk használata trendi, akkor fontosnak tartják azokat. Az applikációk nemcsak új információkat, szórakozási lehetőséget nyújtanak, hanem további újabb aktivitásokra – pl. múzeumok és galériák interaktív látogatására – ösztönöznek, ráadásul többségük ingyenes, mert a közgyűjtemények szerint pénzért senki semmit nem tölt le.

A cikk szerzői megvizsgálták számos cseh és külföldi múzeum, galéria és könyvtár alkalmazásait. Összességében a mobil applikációkat zömmel az egész intézmény vagy egy-egy gyűjtemény bemutatására használják. Néhány példa erre: az Abu Dhabi Nemzeti Levéltár mobil applikációja az intézmény múltjáról, jelenéről, jövőbeli terveiről, a digitalizált dokumentumokról szól.

Hasonló, 3D-s tárlatokkal áll rendelkezésre a francia Louvre-Lens Múzeum, ingyenes mobil applikációkat kínál a British Museum is. Mobil applikációval nézhető az Orosz Állami Könyvtár moszkvai katalógusa, a francia nemzeti múzeum különböző épületekben található állandó kiállításai, a dél-csehországi Hluboké nad Vltavou városi galéria felülete QR-kódokkal használható.

A legtöbb közgyűjtemény az applikációkkal a nyilvánosságot és a szakmai közönséget egyszerre szólítja meg. Törekszik az érdeklődők valóságos becsabítására, látogatás ösztönzésére, megmutatva azokat a területeket, amelyek vonzóak lehetnek: virtuális séták, kiállítások, digitális gyűjtemények. A legtöbb funkciót az Europeana is alkalmazza.

A szakemberek számára készülnek azok az applikációrészek, amelyek a közvetlen munkát támogatják. Sajnos a cikk szerzői kevés ilyen lehetőséget találtak, pedig az érdeklődők várják pl. a cseh Manuscriptorium (Kézirattár) mobil applikációs elérését.

Mit nem szeretnénk a mobil applikációk alkalmazásakor: a mobilunkon lévő valamennyi adathoz való hoz-

záférést, túl nagy mennyiségű internetes adatletöltést telepítés vagy alkalmazás során, a választott beszélt és írott nyelven kívül más nyelv alkalmazását.

Mit várunk a mobil applikációktól: gyors, egyszerű, áttekinthető, célzott funkcionalitás, a működésről, az elérhető funkciókról, a zajló folyamatokról, szükséges tárhelyekről szóló információk, gyors visszatérés az applikáció elejére, minden elérhető funkció megjelenítése, a használó tájékoztatása arról, hogy milyen típusú gyűjteményben vagy dokumentumban dolgozik éppen.

Elvárás a reszponzív internetes oldalakhoz való csatlakozási lehetőség, a felhőszolgáltatások, a mobil eszköz lokalizálása wifin keresztül, GPS-sel vagy helymeghatározással. Ezek a külső és belső multimédiás tárlatvezetést is lehetővé teszik.

(Prókai Margit)

117/2017

GRIOL, David – PATRICIO, Miguel Ángel – MOLINA, José Manuel: CALIMACO : desarrollo de un servicio de bibliotecario virtual para la interacción multimodal con dispositivos móviles. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 2.

Res. angol nyelven

A CALIMACO alkalmazás: virtuális könyvtári szolgáltatás multimodális interakció és mobil eszközök segítségével

Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Mobilkommunikáció

Az utóbbi években az okos mobil eszközök az interakció új formáinak kialakulását segítették elő, ami átgondoltabb, igényesebb ember-gép interfészeket igényel. Az operációs rendszerek vezető fejlesztői ezekhez a készülékekhez most API-kat (*Application Programming Interface*) kínálnak azért, hogy a fejlesztők saját alkalmazásaikat implementálhassák, beleértve a grafikus interfészek, kontrollszenzorok, hangalapú interakciók fejlesztésének különféle megoldásait. E források hasznossága ellenére még meghatározott stratégiák szükségesek a multimodális interfészek fejlesztésére annak érdekében, hogy ezen eszközöket még előnyösebben lehessen kihasználni a használói igények meghatározására és kielégítésére. Jelenleg ezek az alkalmazások tipikusan ad hoc jellegűek, és a hangalapú interakciót csak egyszerű parancsszavak formájában teszik lehetővé. Ez a cikk környezetfüggő multimodális társalgási közvetítő

eszközök gyakorlati alkalmazását javasolja olyan fejlett könyvtári szolgáltatás nyújtása érdekében, amely dinamikusan tudja figyelembe venni a használó szükségleteit és preferenciáit éppúgy, mint annak a környezetnek egyedi jellemzőit, amelyben az interakció végbemegy. Az ilyen megoldások javíthatják és testre szabhatják az internet-hozzáféréssel rendelkező mobil eszközök nyújtotta szolgáltatásokat. A javaslat moduláris architektúrán integrálja az androidos API-k jellemzőit, mely az interakció menedzselésére és a környezettudatosságra helyezi a hangsúlyt olyan erőteljes alkalmazások létrehozása érdekében, amelyek könnyen korszerűsíthetők és könnyen illeszthetők a felhasználóhoz.

(Autoref.)

118/2017

ZASTROW, Jan: Gamification meets meaningful play : an inside look In: Computers in libraries. – 36. (2016) 10., p. 12-15.

Betekintés a tanító játékosítás világába

Információtechnológia; Játék; Szoftver

A különböző játékokban rengeteg potenciál van az intézmények népszerűsítésére, sok új felhasználót csábíthatnak be a könyvtárban, azonban nem várt következményekkel is járhatnak.

Ezek a lehetőségek közül talán a leghíresebb a *Pokémon Go* nevű ingyenes telefonos applikáció, ami a kiterjesztett valóság technikáját használja, vagyis a GPS adatokat és a kameraképet felhasználva valós környezetünket jeleníti meg és egészíti ki a játék elemeivel. Fogadtatása azonban nem volt egyértelműen pozitív: sok balesetet kötnek a nevéhez, illetve a játékosok okozta kellemetlenségeket. (Washingtonban az Arlingtoni Nemzeti Temető és Holokauszt Múzeum területéről már kitiltották az alkalmazást.) Komoly felháborodást keltett az a kép, amelyen egy Koffing, vagyis egy mérgező gázból álló pokémon látható a gázkamrák túlélőinek beszámolóival mellett. Ez azonban csak a jéghegy csúcsa, ha jobban körülnézünk, számtalan hasonló, sokkal tanítóbb szándékú játékot találhatunk. Tajvanban például a helyi történelem és építészet ismertetésére készítettek applikációkat, melyek adatbázisa a levéltárak információiból épült. A komoly tanító játékok a valós és a virtuális tárgyakat ötvözik. A *Hukou Old Street* nevű játék a város helyi kultúrájának és tradicionális építészetének szépségét

mutatja be, de elkészítésének célja az volt, hogy rávegye a használókat, látogassák meg ezt a közeget, és szívják magukba személyesen kulturális légkört. Ez jó példa a közgyűjteményi intézmények számára hordozható, interaktív és kiterjesztett valóságot használó applikációk létrehozására, amelyek izgalmas és élményszerű módon közvetítik a kultúrát.

A komoly tanító játékok egy másik fajtája a *docugames* névre hallgat, amelyekben digitális levéltári anyagokat használnak. Jó példa erre az ausztrál *AE2 Commander* nevű e-learning szerepjáték, amely hitelesen mutatja be az 1915-ös sikertelen akciót, a Dardanellák ostromát. A játékosoknak az eredeti források digitális verzióját kell feldolgozniuk a szintlépéshez, melyeket az Ausztrál Háborús Emlékhely és a Nemzeti Levéltár birtokában vannak.

A harmadik érdekes játéktípus a *crowdsourcingot* és a *metaadatolást* keresztezi, ez a *Metadata Games* (<http://www.metadatagames.org/>). A nyílt forráskódú platform 11 intézmény 45 gyűjteményét és több tízezer audiovizuális elemet tartalmaz, amelyek számára már több mint 167 ezer címke (tag) készült. A kezdeményezés 2009-ben indult a Nemzeti Alapítvány a Humán Tudományokért támogatásával. A cél az volt, hogy az együttműködést szórakoztatóvá és érdekessé tegyék a felhasználók számára, hiszen a közösség több metaadatot tud egy rekordhoz hoz-

zárendelni, mint egyetlen munkatárs, akinek kisebb eséllyel van szaktudása az adott területen. Az egyik játék az oldalon például a *Találd ki!*, amelynek során két játékos valós időben működik együtt egymással. Az egyikük kap egy képet, amelyet kifejezések használatával kell leírnia a másiknak, aki több különböző képet lát, és a kapott adatok alapján kell kiválasztania az első játékos képét. A rendszer rögzíti a játék során felvitt metaadatokat. Az oldal három fontos motivációs elemet nyújt a használóknak: a jó ügyért való munka, az adott szakterület szeretete, a játék és a győzelem élménye. Ennek a platformnak a használatával az intézmények játékos módon vonhatják be a közösséget a munkájukba.

A cikk szerzője készített egy rövid interjút *Trevor Owens*szel, aki a szakterület szakértőjének számít, és a kezdetek óta foglalkozik a játékosítás kérdésével. Owens szerint sok olyan jó kezdeményezés van, melyek erőssége, hogy a számítógépekkel és az emberekkel is azokat a folyamatokat végeztetik el, amelyekhez igazán értenek, vagyis az automatizálhatatlan feladatokat kiszervezik a közösség számára. Hogy mit hoz a jövő ezen a területen, azt kiszámíthatatlannak tartja.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 110, 112

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Számítógépes könyvtári rendszerek

119/2017

DINOTOLA, Sara: I sistemi per la gestione delle risorse elettroniche (prima parte) : gli electronic resources management systems (ERMS). – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 1., p. 59-73.

Res. angol nyelven

Az elektronikus források kezelését szolgáló rendszerek. Első rész: az elektronikus források kezelésére szolgáló rendszerek (ERMS)

Elektronikus dokumentum; Információszerzés; Integrált gépi rendszer

A cikk leírja azt az utat, ami a kétezres évek elején a kizárólag az elektronikus információforrások kezelésére szolgáló rendszerek, az úgynevezett ERMS-ek implementációjához vezetett. Az ERMS olyan szoftver, amely a könyvtárak számára teszi lehetővé, hogy centralizált módon kontrollálják és menedzseljék az elektronikus források teljes életciklusának minden fázisát annak érdekében, hogy ésszerűbbé és hatékonyabbá váljon a forráskezelés egész folyamata. Ugyanakkor illeszkedik az immár konszolidált integrált könyvtári rendszerekhez, amelyek a papíralapú források kezeléséhez még szükségesek. A cikk elemzi az ERMS-ek tulajdonságait és működésmódját, tech-

nikai jellemzőit, előnyeit és kritikus pontjait (gyengeségeit) és a piacon elérhető (mind „tulajdonban lévő”, mind nyílt forráskódú) termékek leírását adja.

(Autoref.)

120/2017

DINOTOLA, Sara: I sistemi per la gestione delle risorse elettroniche (seconda parte) : le library service platforms (LSP). – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 2., p. 205-218.

Res. angol nyelven

Az elektronikus források kezelését szolgáló rendszerek. Második rész: library service platforms (LSP)

Elektronikus könyvtár; Integrált gépi rendszer

A cikk első része szerint az elektronikus források növekvő mennyiségének megjelenése a gyűjteményekben egyre alkalmatlanabbá tette a hagyományos könyvtári eszközöket és az integrált könyvtári rendszereket (*integrated library system – ILS*) ezek kezelésére. Következésképpen (a 2000-es évek elején) megkezdődött az elektronikus forrásokat kezelő rendszerek – *electronic resource management systems (ERMS)* – kifejlesztése és forgalmazása. Noha – főleg angol és amerikai környezetben – sok felsőoktatási és tudományos könyvtár bevezette ezek használatát, a megoldás nem bizonyult tökéletesnek, mivel az ERMS-ek nem integrálódnak kielégítő módon a papíralapú dokumentumok kezeléséhez még szükséges ILS-ekhez.

Az ebből adódó problémák megoldására néhány év múlva megszületett az egyetemes forráskezelés *universal resource management (URM)* koncepciója, a gyűjtemények – legyenek akár papír-, akár elektronikus alapúak – egységes módon való kezelésének érdekében. Ennek nyomán 2009-től megjelentek a piacon – különféle elnevezéssel – azok az új típusú dokumentumkezelő rendszerek, melyeket ma egységesen *library service platform (LSP)* néven említenek. Az LSP olyan rendszer, mely lehetővé teszi az említett (valamennyi formátumú) dokumentumok (ill. források) egyetlen, egységes platformon belüli kezelését függetlenül attól, hogy egyediek vagy „csomagok”, hogy vásárolt, bérelt, előfizetett vagy szabad hozzáférésű források. Noha ez az új generációs rendszer a korábbiak számos funkcióját magában foglalja, és egy platformon teszi elérhetővé, általában hiányzik belőle az integrált könyvtári rendszerek

OPAC modulja. Mivel a *discovery tool*-ok más típusú „termékek”, mint az LSP-k, ezek jellemzően nem támogatják a dokumentumok keresését és hozzáférését, ám megjegyzendő, hogy a legtöbb szoftverkereskedő kínál az általa forgalmazott LSP-hez megfelelő keresőeszközt is.

Technikailag az LSP-k a *cloud computing* alapján működnek. A piaci kínálatból említést érdemel az Ex Libris által forgalmazott *Alma* (2015-ben 489 szerződés), az OCLC *WorldShare management services (WMS)* terméke (2015-ben 323 alkalmazás) és a legutóbb megjelent *Intota* a ProQuest-től (2014 végéig 31 szerződést kötött). Szemben ezekkel a teljesen új rendszerekkel más megközelítést választott az Innovative Interfaces: *Sierra* elnevezésű rendszere egyrészt integrálja saját korábbi termékeinek (Millennium, ERM) eredményeit, így könnyebben, gyorsabban implementálható, mint egy merőben új szoftvercsomag, másrészt nyílt forráskódú összetevőket használ. (2012 áprilisában kezdte meg működését az első megvásárolt Sierra rendszer, 2015-ben 1741 különböző méretű és típusú könyvtárral volt szerződése a cégnek.) Megemlítendő még, hogy 2014-ben a cég megvásárolta a VTLS könyvtár-automatizálási céget, és annak *Open skies* nevű LSP termékét egységes platformra hozta a Sierrával.

A fentiekén kívül a könyvtáraknak még egy választási lehetőségük van: a Quali nevű nonprofit szervezet, mely a felsőoktatási környezet számára fejleszt nyílt forráskódú szoftvereket, elkészítette az *Open Library Environment (OLE)* elnevezésű LSP-t. Megjegyzendő, hogy a kereső funkció ebből a rendszerből is hiányzik, ahhoz más nyílt forráskódú eszközöket kell keresniük a könyvtáraknak.

(Mohor Jenő)

121/2017

HAMEDINGER, Wolfgang: Austrian library network and next generation library system: Alma In: Bibliothek. – 40. (2016) 3., p. 341-346.

Res. német nyelven

Az Österreicherischer Bibliotheksverbund és az Alma, az új generációs könyvtári rendszer

Együttműködés -belföldi; Integrált gépi rendszer; Könyvtári rendszer; Szoftverválasztás; Tudományos és szak-könyvtárak

Az Osztrák Könyvtárak Szövetségének (ÖBV) vezetése és a tagkönyvtárak képviselőinek egy csoportja az addigi Aleph 500 rendszer felváltására kiírt pályázatára beérkezett ajánlatot 2015 szeptemberében fogadta el, a nyertes az Ex Libris *Alma* rendszere volt.

A folyamat megértéséhez át kell tekinteni az ÖBV létrejöttét; felsőoktatási és tudományos könyvtárak hálózatáról van szó, melynek jelenleg 73 tagja van. Nincs pontos alapítási dátuma; az országos együttműködés már a nyolcvanas években létezett. Először a folyóiratok közös katalogizálására került sor (ÖZDB) 1984-től kezdve német mintára. 1987-ben a BIBOS (Bibliotheksorganisationssystem) bevezetésére került sor a könyvek leírására. (Ekkor csak az egyetemi könyvtárak és a nemzeti könyvtár volt az ÖBV tagja.) Ekkor még a szövetségi felsőoktatási könyvtárak a minisztérium egy osztályához tartoztak. Az együttműködés már kezdetben is erős volt. Funkcionalitását tekintve a BIBOS hiányosságai jelentősek voltak, ezért 1997-ben az Aleph 500 komplex integrált rendszerre váltottak. Ezután a tagkönyvtárak száma megháromszorozódott.

2002-ben az addigi vezetés intézményesült, és megalakult az állami tulajdonú *Österreichische Bibliothekenverbund und Service GmbH*, amely független a tagkönyvtáraktól és az ÖBV meghatározó eleme (<https://www.obvsg.at/>). 2008-ban az osztrák E-dokumentumok Kooperációja (KEMÖ) is a kft egyik részlege lett.

Az ÖBV szerkezete olyan, hogy minden tagja önálló, de a segédeszközöket központilag biztosítják és tartják karban. A központi adatbázisban katalogizálnak, s az automatikus szinkronizálás révén a rendszerek egy organizmust adnak ki. 2009-ben telepítették az Ex Libris *Primo* termékét, mely megoldotta a tájékoztatást és a szállítást. Emellett persze más terméket is használtak (Summon, EDS, vuFind).

Az Aleph 500 kiválóan kezeli a nyomtatott anyagokat és a hagyományos médiát, de az egyre növekvő más igényeket nem támogatja (e-média kezelése, statisztikai feladatok). 2009-től foglalkozni kellett már azzal, mivel váltsák fel az addigi integrált könyvtári rendszert.

Kiindulási pontként megbeszélésekre került sor az érintett könyvtárakkal és a könyvtári hálózat szakértőivel, majd piacutatásra és tárgyalásokra a külön-

böző integrált rendszerek szállítóival. Felvetődtek a nyílt forrású megoldások is, de végül ezt elvetették. Ezután egy fókuszcsoporthoz és a központ együtt kidolgozta a feltételeket, és 2015. október 29-én kiírták a pályázatot. A hosszú kiválasztási folyamat után az Ex Libris lett a nyertes Alma rendszerével 2015. szeptember 15-én.

Az új rendszerre való átállás részletes ismertetése (a kialakítási fázis, majd az implementálás) után a központ vezetője végkövetkeztetéseit – a mellette és ellene szóló érveket – fogalmazta meg, illetve ismerteteti az átállással kapcsolatos szabványosítási és együttműködési feladatokat.

(Murányi Lajos)

122/2017

HORMIA-POUTANEN, Kristiina [et al.]: Renewing the library system environment in Finland – what we have and what we need. – Bibliogr. látjegyzetben In: *Bibliothek.* – 40. (2016) 3., p. 319-327.

Res. német nyelven

A könyvtári rendszerek megújítása Finnországban – amink van, és amire szükségünk lenne

Együttműködés -belföldi; Integrált gépi rendszer; Közös katalogizálás; Szoftverválasztás

Finnországban a négy különböző terület könyvtárai (egyetemi-, főiskolai-, köz- és szakkönyvtárak) a nemzeti könyvtár irányításával már régóta több konzorciumba szerveződve dolgoznak az informatikai rendszerek fejlesztésén. 2000 óta a nemzeti könyvtár üzemelteti a jelenlegi közös IKR-t, a *Voyagert*, amelyet az összes felsőoktatási könyvtár használ, és amelyhez a szerverkönyvetet egy állami informatikai központ biztosítja. 2012-ben a nemzeti könyvtár és a felsőoktatási könyvtárak közös katalógusaként működő *Melindát* nemzeti közös katalógussá bővítették, amelyhez bármely finn könyvtár csatlakozhat. A következő fejlesztés 2013-ban a *Finna* volt, egy nyílt forráskódú közös keresőfelület, amellyel a finn könyvtárak, levéltárak és múzeumok anyagában (jelenleg 100 intézmény metaadatai között) lehet keresni. A felületet az egyes intézmények személyre is szabhatják, kiváltva vele addigi OPAC-jaikat. Ezenfelül szintén a nemzeti könyvtár felel a továbbfejlesztett nemzeti tezauruszért és névtérért, a *Finto*ért, amely alkalmazásprogramozási felületként

(API-ként) használható indexeléshez és információkereséshez a különböző IKR-ekben.

E fejlesztések mindegyike több év tervezés és munka után valósult meg – így egy új IKR bevezetését is többéves előkészítő szakasz kell, hogy megelőzze. A felsőoktatási könyvtárak részéről 2011 körül merült fel az igény egy új generációs megoldásra, ekkor a többi könyvtártípussal közösen projektet indítottak a rendszerkövetelmények meghatározására, amely 2015-ben zárult le. Az új, a lehető legkorszerűbb, bármely könyvtártípus által használható IKR tendereztetési eljárása 2016-ban indul el.

Finnország elkötelezett a nyílt hozzáférés, a nyílt forráskódok, a nyílt metaadatok, valamint a technikai és szemantikai nyitottság és együttműködés mellett, ami egyben meg is szabja az új rendszerrel szemben támasztott kritériumokat is. A legfontosabb az, hogy az új IKR jól együtt tudjon működni a *Finna* és a *Finto* rendszerével is, ahogy az is, hogy a *Melinda* metaadatai is beintegrálódjanak. Emellett a digitális és e-dokumentumok és -források kezelése is kulcsfontosságú. Mivel a könyvtárak már most is kiszervezték a szervereken való adattárolást, egy esetleges felhőalapú adattárra való áttérés nem jelentene feltétlenül problémát, persze csak néhány megszorítással: az adatok tulajdonjoga, nyílt hozzáférhetősége és a bennük foglalt személyes adatok védelme olyan kérdések, melyek még megoldásra várnak.

Finnországban a nemzeti közös katalógusban szereplő könyvtárak 2016-tól az RDA katalogizálási irányelveit alkalmazzák, a jelenlegi rendszerkörnyezetben MARC 21 formátumban. A cél azonban a többdimenziós leírási modellek és a nyílt kapcsolt metaadatok felé való elmozdulás. A jövőben a rekordalapú katalogizálást fel kell, hogy váltsa a könyvtárak és könyvkiadók által működtetett globális hálózatba való bekapcsolódás, ahol egy metaadatot csak az előállítója ír le.

2013-ban döntés született arról, hogy a nemzeti könyvtár tegye nyílttá és ingyen hozzáférhetővé a metaadatait és besorolási adatait. A cél az úgynevezett ötcillagos nyílt kapcsolt adatok modelljének megvalósítása, Creative Commons licenc alapján, RDF formátumban, és egyéb forrásokhoz kapcsolódó linkekkel. A besorolási adatok kezelésében a szerzők a BIBFRAME 2.0 mellett teszik le a voksukat.

Jelenleg a nemzeti könyvtár termékbemutató workshopoknak ad teret, és szakmai tanulmányutakat szervez más európai országokba az ott már működő új rendszerek megtekintésére. A cél az, hogy 2018-ra sikerrel megtörténjen a metaadatok migrálása a

Voyager-, illetve Aleph rendszerekből az új IKR-be.

(Szabó Piroska)

123/2017

SVEINSDÓTTIR, Sveinbjörg: Necessity is the mother of invention In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 4., p. 30-31.

A szükség a találmányosság szülőanyja: új fejlemények az izlandi könyvtárakban

Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyv; Gépi kölcsönzés; Integrált gépi rendszer; Köz-művelődési könyvtár; Közös katalogizálás

2001 óta az izlandi könyvtárak országos együttműködésben dolgoznak az Izlandi Könyvtárak Konzorciumán keresztül (*Landskerfi bókasafna hf.*), melyet az állam és a települések közösen hoztak létre. A vállalat feladata a nemzeti könyvtári rendszer működtetése és szakmai szolgáltatások nyújtása a könyvtárak számára.

1998-ban az oktatási minisztérium bizottságot hozott létre egy olyan új könyvtári rendszer kiválasztására, mely minden könyvtári típus számára megfelelő. A fő cél a felesleges többszöri feldolgozás elkerülése és egy országos közös katalógus létrehozása volt. A választás az Aleph könyvtári rendszerre esett, melyet 2003 májusában avattak fel *Gegnir* néven. 2006-ban az Aleph SFX linkfeloldó rendszerét is alkalmazták az egyetemi könyvtárakban és néhány tudományos könyvtárban.

Jelentős lépés volt 2011-ben a *leitir.is* nemzeti keresési és tájékoztatósi portál elindítása volt, mely a Primo szoftveren alapul, s kezdettől fogva nemcsak könyvtárak, hanem múzeumok, művészeti és fotogalériák gyűjteményeihez is hozzáférést biztosít. 2013 őszétől kezeli a Sarpur nevű külső kulturális-történelmi adatbázist is (*sarpur.is*), melynek tulajdonosa a Sarpur Management Company. A nemzeti múzeum kezdeményezte az adatbázissal való munkát, melynek első változata a *Gegnir*rel egy időben indult. A Sarpur izlandi, erre a projektre készített szoftvert használ, melynek fejlesztése most már a vállalat dolga.

Az utóbbi két évben a vállalat a Reykjavíki Városi Könyvtárral együttműködve tárgyalásokat kezdett az Izlandi Kiadók Egyesületével az elektronikus könyvek kölcsönzési lehetőségeiről, és utánanézett a használható rendszereknek is. A tárgyalások eredmé-

nyeként szerződést kötöttek az *Overdrive Inc.* nevű forgalmazóval, amelytől a könyvtárak beszerezhetnek és kölcsönözhetnek elektronikus és hangos könyveket. (A könyvek zöme angol nyelvű, de hosszabb távon izlandi anyag is bekerül majd a választékba.) A szerződés szerint a fővárosi közkönyvtára lesz az első, ahol bevezetik a digitális kölcsönzést, ezután következik a többi. (A reykjavíki könyvtár vásárolja meg és kölcsönzi a könyveket, míg a vállalat biztosítja a rendszerfeltételeket.)

A *Gegnirt* jelenleg nagyjából 270 könyvtár használja. A vállalat csak a rendszert kezeli, az előfizetéseket a könyvtárak maguk vagy az elektronikus dokumentumok előfizetésére szerveződött konzorcium. A bibliográfiai munkát a rendszer katalogizálási bizottsága irányítja és ellenőrzi. Húsz tanfolyamot szervez évente a vállalat a fővárosban vagy vidéken új vagy tapasztalt könyvtárosok számára, de segítséget nyújtanak telefonon és online (www.landskerfi.is) is.

A vállalat igazgatója cikkében büszke az elért eredményekre, pedig csak hét alkalmazottja van. A következő nagy feladat az új könyvtári rendszerre való átállás lesz, mely a hazánknál alig nagyobb ország 340 ezer lakosának a javát szolgálja majd.

(*Murányi Lajos*)

124/2017

THINGBØ Jone [et al.]: Transitioning from a self-developed and self-hosted ILS to a cloud-based library services platform for the BIBSYS Library System Consortium in Norway. – Bibliogr. látjegyzetben In: *Bibliothek*. – 40. (2016) 3., p. 331-340.

Res. német nyelven

A norvégiai BIBSYS könyvtári konzorcium átállása egy saját fejlesztésű és fenntartású IKR-ről egy felhőalapú könyvtári platformra

Együtműködés -belföldi; Integrált gépi rendszer; Közös katalogizálás; Szoftverválasztás

A norvég BIBSYS konzorcium több mint 100 felsőoktatási, szak- és kutatóintézeti könyvtárat, illetve a norvég nemzeti könyvtárat fogja össze immár évtizedek óta. A tagok közel 40 éve közös IKR-t használtak, amely közös adatbázison alapult. 2008-ban bizottságot állítottak fel egy új generációs IKR-re való átállás lehetőségének vizsgálatára, amely a rendszerek egyre növekvő komplexitása és költségei miatt nem a saját fejlesztés, hanem a vásárlás mellett döntött.

2009-ben aláírtak egy szerződést az OCLC-vel a WMS és a WorldCat szolgáltatásokra, ám 2012-ben ezt felmondták, és új beszerzési eljárást írtak ki. Ennek nyertese végül az Ex Libris lett: a Primo keresőszolgáltatást 2013-ben élesítették, a felhőalapú Alma könyvtári platformot pedig 2015-ben. 2016 közepén az Alma még nem minden BIBSYS-tagkönyvtárban működik megfelelően, ezért kérdéses, hogy maradéktalanul beváltotta-e a hozzá fűzött reményeket.

A cikk bemutatja és mellékletben közli is a tender során felállított kritériumokat. Ezek közül a legfontosabbak a szolgáltatás-orientált architektúra, az integrálhatóság, alakíthatóság és a legalább egy évtizedes garantált élettartam voltak, de nagy hangsúlyt kapott a különböző médiumtípusok egységes kezelése, a többféle könyvtártípus kiszolgálása és az adatbiztonság is. A célokat, a szükséges és elégséges feltételeket a kiválasztási folyamat során pontosították, és ennek megfelelően született meg végül az Alma melletti döntés.

Az Alma élesítése óta eltelt eddigi 6 hónapban a hangsúly a platform stabil működtetésén volt. A tapasztalatok alapján a legtöbb könyvtár elégedett az új és modern rendszerrel. Az Alma például kiválóan képes kezelni az e-forrásokat, és lehetőséget ad arra is, hogy minden egyes intézmény személyre szabja a beágyazott linkfeloldókat a saját licencszerződésének megfelelően. A statisztikai adatelemző funkció (Alma analytics) is nagy reményekkel kecsegteti a konzorciumi tagokat. Bár a nagyobb intézmények nagyra értékelik az Alma rugalmasságát és konfigurálásának lehetőségét, a kisebbek túl bonyolultnak tartják.

Az Alma használóinak eddigi tapasztalatai szerint kell 1–2 év, mire megszokják a váltást, és képesek lesznek a legtöbbet kihozni a platformból. Az is kihívást jelent, hogy az Alma felhőalapú rendszer, ezért a frissítések elég gyakoriak, amihez nehéz hozzáigazítani a BIBSYS által fejlesztett kiegészítő alkalmazásokat és kiterjesztéseket. Emellett egy már jól működő könyvtárközi kölcsönzési rendszerrel az Alma e funkciójára való átállás szintén fennakadásokkal volt terhes, ahogy a nemzeti könyvtár által használt funkciók és alkalmazások (pl. kötelempedányok kezelése) sem működnek az elvárt szinten.

Az Alma szabványos MARC 21-et használ, az addig használt BIBSYS-MARC-ról az erre való átállás csak a többkötetes művek és az állományadatok esetén okozott gondokat. Az Alma a katalogizálás esetében rugalmasnak bizonyult, bár bizonyos almezőkben nincs lehetőség keresésre. A BIBSYS döntése alapján a besorolási adatok indexe nem az Alma rendszeré-

be került, hanem egy külső alkalmazásba, amely az Almatól függetlenül szerkeszthető és exportálható a VIAF-nak. Természetesen még itt is további finomhangolásra van szükség.

A BIBSYS a beszerzési és átállási folyamat időszakában, 2009 és 2015 között évente tartott találkozók, rendszeres hírlevelekkel, előadásorozatokkal, tapasztalatszeréssel biztosította a könyvtáros közösség információellátását. A konzorcium a jövőben is a nemzeti szakmai együttműködés színtere lesz, és további támogatást és kiegészítő szolgáltatásokat fog biztosítani.

Összegzésképpen elmondható, hogy a norvég könyvtárak Almatól kapcsolatos tapasztalatai pozitívak, de még van mit javítani a platform működésén.

(Szabó Piroska)

Számítógép-szoftver

Lásd 118

Elektronikus könyvtár

125/2017

SUKIASÄN, È. R.: Kakaâ èlektronnaâ biblioteka nam nužna? In: Naučnye i tehničskie biblioteki. – (2016) 10., p. 19-28.

Milyen elektronikus könyvtárra van szükségünk?

Elektronikus könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Igény; Szerzői jog

Az elektronikus könyvtár fogalma az orosz osztályozási rendszer (BBK) meghatározása szerint: irodalom az elektronikus dokumentumok és források állományával rendelkező, az olvasókat telekommunikációs úton kiszolgáló, önálló könyvtárról; irodalom a könyvtárak állományában lévő elektronikus dokumentumok és források gyűjteményéről. A szerző véleménye szerint Oroszországban ezeknek a követelményeknek egyetlen könyvtár sem felel meg, még a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka, NEB) sem. A Kongresszusi Könyvtárban 1996-ban úgy tartották, hogy az elektronikus könyvtár egy önálló, olvasótermek nélküli, másképpen szervezett könyvtár.

Az olvasók igényeiből kiindulva az elektronikus könyvtárnak elsősorban nem a most kiadott könyvek digitális másolatait kellene tartalmaznia, hanem a klasszikus irodalom jegyzetekkel ellátott kiadásainak digitalizált változatait a tudomány és a következő nemzedékek számára. Az Oroszországi Állami Könyvtárban (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB) több ezer olyan 18. és 19. századi, egyedi kiadvány van, amelyekhez az olvasók, de még a tudósok sem férhetnek hozzá. Ezekből néhány ugyan már megtalálható a NEB katalógusában, de a katalógus nagyon primitív: nem teljesek a bibliográfiai tételek, mindössze a szerzőt, a címet és a kiadás évét tartalmazzák. A tudományos könyvtárak elektronikus katalógusainak nagy részében tematikus keresés csak a teljes szövegben kulcsszavakkal lehetséges, a cédlakatalógusoknál jól bevált osztályozási rendszerek hierarchikus felépítése nem követhető.

Az elektronikus könyvtárak nagy hátránya, hogy hiányzik a dokumentumok oldalszámozása; a programozók véleménye szerint az ugrópont (link) elegendő ahhoz, hogy a keresett mű elérhető legyen – a tudományos munkákhoz azonban pontos hivatkozásra van szükség, az eredeti mű adott oldalán lévő hibáknak, lábjegyzeteknek stb. is láthatónak kell lenniük. A programozók szerint a keresett mű formátumát, betűméretét stb. az olvasónak kell beállítania úgy, hogy neki kényelmes legyen. A pdf formátumban tárolt cikkeknel is a problémát általában a forrás (folyóirat, gyűjtemény) címének hiánya jelenti.

Az elektronikus könyvtárak létrehozásakor fontos kérdés a szerzői jog; a nem egyértelmű orosz jogszabályok miatt a cikk szerzője olyan helyzetbe került, hogy saját publikációját nem tudta saját számítógépére letölteni (a jogszabályokban keveredik a szerző kizárólagos joga és a közzé tévő nem kizárólagos joga). Bírósági perek szakértőjeként bizonyítania kellett, hogy a szerző eredeti műve és annak digitális másolata gyakorlatilag ugyanaz, aminek ellentmondanak a korrektúra, a szerkesztés stb. során keletkezett módosítások.

A szerzői jogi korlátozások elsősorban a természet-tudományi szakirodalmat érintik, és azokat, akik a tudás és a nem tudás határterületén dolgoznak; a tudósok és a tudományos iskolák a kommunikációt az elsődleges dokumentumok elektronikus úton történő cseréjével oldották meg.

Elektronikus könyvtárra valójában a tudomány és a technika, a kultúra és a művészet, az építészet történetét tanulmányozó irodalomiroknak és történészeknek van szükségük. A 18. századtól kezdődően sok kiad-

vány egyszerűen nincs meg a könyvtárakban, míg az antikváriumok katalógusaiban tízezerszám található tudományos cikkek, monográfiák, kézikönyvek és szótárak, atlaszok stb. Elképzelhető, hogy ezeket a tudósok sem ismerik, az egyetemi hallgatókról nem is beszélve; ezeket a műveket ritka kiadványokként

valójában a könyvtárosok rejtették el és őrizték meg évszázadokon keresztül. A feladat a mai technológiával közkinccsé tehető művek elérhetővé tétele, még hozzá térítésmentes szolgáltatásként.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

126/2017

KELLER, Alice: Publikationskompetenz als neues Tätigkeitsfeld von Bibliotheken In: Bibliotheksdienst. – 50. (2016) 7., p. 661-671.

Publikációs kompetencia – a könyvtárak új munkaterülete

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké

A dolgozat a tudományos publikálás két modelljét állítja szembe egymással: a tudomány, a kiadó és a könyvtár hagyományos háromszögének kapcsolatát és egy új modellt, amely különböző online tartalomszolgáltatókkal és publikációs platformokkal dolgozik. A tudományos publikálás új modellje mind a szerzőktől, mind a könyvtáraktól új készségeket igényel, melyeket itt a publikációs kompetencia kifejezéssel írnak le. A szerzők, illetve a kutatók oldaláról nézve a publikációs kompetenciát az információs kompetencia (pro)aktív formájaként kell értenünk. A könyvtárak esetében a publikálást támogató szolgáltatások kiépítéséről van szó. Annak érdekében, hogy ezek a kínálatok szakmailag tökéletesen működjenek, különleges készségekre van szükség, melyek gyakran jelentősen eltérnek a hagyományos könyvtáros feladatköröktől. Ezek a változások a könyvtárak számára messzemenő következményekkel járnak, de új lehetőségeket is teremtenek számukra arra, hogy a kutatókkal közvetlenül érintkezésbe léphessenek.

(*Autoref.*)

127/2017

RENTIER, Bernard: Open science : a revolution in sight?. – Bibliogr. In: Interlending & document supply. – 44. (2016) 4., p. 155-160.

Nyílt tudomány: forradalom a látásmódban?

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Liège-i Egyetem (Belgium) 2007-ben kötelezővé tette munkatársai számára, hogy 2002 óta megjelent publikációik egy-egy példányát elhelyezzék az intézmény ORBi (Open Repository and Bibliography) elnevezésű repozitóriumába. Ezt a kötelezettséget közvetlenül összekapcsolták az előléptetésekkel és az emberi vagy anyagi erőforrások odaitélésével, valamint azzal, hogy az ORBi jelentéseket és statisztikákat is szolgáltat a kutatóknak. Ennek hatására a cikkek olvasótábora és idézettsége megnőtt, ami – érdekes módon – a francia nyelven publikált társadalom- és humán tudományi cikkek esetében volt a legjelentősebb.

Ahol és amikor azonban nem ilyen szigorú a szabályozás, kevés kutató hajlandó a nyílt hozzáférés valamelyik útját követni, bár számos, a zöld úttal kapcsolatos ellenérv könnyen megcáfolható. Így nem igaz, hogy túl sok adminisztratív terhet ró a kutatókra, továbbá az sem állja meg a helyét, hogy a célja az értékelés volna, bár ebben a tekintetben felülmúlja a hagyományos publikációs listákat, és mentesíti a kutatókat az ilyen listák aktualizálása alól. Az a tény, hogy a cikkek egy-egy példányának elhelyezése kötelező, nem csorbítja a kutatói szabadságot, mivel a gondolkodást és az oktatást nem korlátozza. Nem sérti a szellemi tulajdonjogokat, hogy a cikkek példányai repozitóriumokba kerülnek, mivel az elhelyezés a jogtulajdonos(ok) engedélyével vagy a jog lejártá-

val történik, mint ahogy nem befolyásolja a lektorálás folyamatát és nem is teszi szükségtelemmé a minőségellenőrzést, az elhelyezésére a teljes publikálási folyamat végeztével kerül sor. Mivel a szerzők eddig is az ismeretek terjesztése és a presztízs megszerzése érdekében publikálták cikkeiket, repozitóriumba kerülésük a jogdíjak kérdéskörét nem érinti. A jogdíjjal járó könyvek és könyvrészletek esetében pedig általában nem kötelező a nyílt hozzáférés. Annak veszélye, hogy a megőrzés nem lesz megfelelő, azzal védhető ki, ha a publikációk nyomtatott formában állnak rendelkezésre és/vagy az ezeket tartalmazó fájlok több helyre vannak mentve.

A repozitóriumok megjelenése nem rontotta a nagy kereskedelmi kiadók üzletét. Hosszú távon azonban várható, hogy a zöld út egyre inkább a „hagyományos” publikációs modell eltűnéséhez fog vezetni. Lehetséges az is, hogy a tudományos kiadók el is tűnnek, hacsak nem igazítják üzleti modelljeiket az új helyzethez. Ezzel a nyílt hozzáférés zöld útja is megszűnne, miközben a repozitóriumok továbbra is hasznosan szolgálnák az egyetemeket.

Az arany út – bár utópisztikus – lehet az optimális megoldás, amelynek elterjedését viszont akadályozhatja, hogy vele veszélybe kerülne a lektorálás. Mivel azonban a lektorálás a kutatók önkéntes munkáján alapul, ráhagyható a kiadókra, bár ma már jobb szolgáltatást tenne interaktív formája.

Amikor a cikkek megjelentetését szerzői díjakhoz kötik, a – szükséges és célszerű – arany út elnevezésében félrevezető, mivel nem ingyenes. A díjak mértéke ugyanis cikkenként 250-tól 6000 dollárig terjed, ami 2500 dolláros átlagot jelent, és jellemzően a kiadók presztízsével nő. Mindez antidemokratikussá teszi a publikálást, hiszen a múltban bárkinek lehetősége volt arra, hogy jó minőségű cikke megjelenjen akár a legnagyobb presztízsű folyóiratokban is. Az arany út ugyan lehetővé teszi, hogy mindenki olvassa az így megjelentetett írásokat, azonban csak az tud majd publikálni a folyóiratokban, aki mögött jelentős finanszírozás áll. Ennek a modellnek a hátulütője az is, hogy nem stabilak az árak, sőt a díjak várhatóan növekedni fognak.

Amikor az arany út hibrid változatának eredményeként jelennek meg cikkek, a könyvtárak fizetnek az előfizetésért, és az arany utas cikkek szerzői is fizetik a díjait. Az is probléma, hogy az arany úton megjelentek az olcsó, a minőségellenőrzést mellőző folyóiratok. Ezeket a *predator* (ragadozó) jelzővel illetik, bár az jobban illene a presztízst drágán kínáló, hagyományos kiadókra. A látszólagos lektorálás-

sal, nem létező szerkesztőbizottságokkal működő, a megőrzést semmibe vevő folyóiratokra inkább az „imposztor” elnevezés illene. (Ezek megnevezésére a hazai szakirodalomban egyaránt elterjed a „ragadozó” és a „parazita” jelző.)

Az ilyen kiadók és folyóirataik elkerülésének legjobb eszköze, ha használjuk a nyílt hozzáférésű folyóiratok kalauzát, a DOAJ-t (Directory of Open Access Journals, <https://doaj.org/>).

(Koltay Tibor)

128/2017

SCHÖPFEL, Joachim: Open supply? : On the future of document supply in the world of open science. – Bibliogr. In: Interlending & document supply. – 44. (2016) 4., p. 150-154.

A dokumentumszolgáltatás jövője a nyílt tudomány világában

Dokumentumszolgáltatás; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

Az Európai Tanács Versenyképességi Tanácsa kijelölte a kutatás és tudomány új útját, ami a *nyílt publikálás*, a *big data*, és a számítási felhő (*cloud computing*) alkalmazását jelenti. A cél a nyílt tudomány (*open science*), vagyis minden tudományos publikáció akadálymentes elérhetőségének megteremtése 2020-ig. A kérdés az, hogy van-e hely a nyílt tudomány gyorsforgalmi útján a hagyományos dokumentumellátási szolgáltatásnak?

Az IFLA meghatározása szerint ennek lényege a bármilyen típusú dokumentumban (könyv, cikk stb.) található információ megtalálása és szolgáltatása a világ bármely részén levő más könyvtár használója számára kölcsönzés, másolat vagy elektronikus továbbítás útján. Ez a forma az információk világban való eloszlásának egyenetlenségeit van hivatva optimalizálni, a tudományos információhoz való hozzájutás esélyegyenlőségét szolgálja. A célközönség mára kibővült: az egyetemi, akadémiai és ipari kutatóintézetek tudományos kutatói mellett megjelentek a tudományos élethez lazán kapcsolódó tudásiparosok és az állampolgárok életébe tudományos ismereteket bevonni szándékozó „polgári tudományos kezdeményezések” képviselői is. Aktivitásuk tetten érhető a nem üzleti alapú, egyéni és intézményi résztvevők-

kel egyaránt dolgozó, önkéntes és közösségi jellegű crowdsourcing mozgalomban.

Jelenleg a tudományos információk fejlődésének jellemzői a rapid módon növekvő mennyiség, a publikált és nem publikált anyagok széles köre, mely a nyomtatott és online könyveket, cikkeket, szürke irodalmat, posztokat, tweeteket és a közösségi oldalakon, blogokon való hozzászólásokat egyaránt tartalmazza. További jellegzetességek a kutatási adatok és a kapcsolódó elemek (repozitóriumok, adatkezelési tervek stb.) egyre növekvő fontossága, a mérésre alkalmas eszközök jelentőségének növekedése (pl. a hivatkozások, a használatok és a hálózatokon való megjelenések száma), a tudományos információs piac globalizációja és koncentrációja. Szintén kortünet a több mint 50 millió kutatási anyagot tartalmazó kálóz adatbázis, a Sci-Hub, mely az esélyegyenlőséget nélkülöző információpiacnak köszönheti létét. Kezdetleges keresője, nem túl jól használható fájlformátumai és főként a törvényesség, az átláthatóság és ellenőrizhetőség hiánya miatt azonban nem jöhet szóba könyvtári megoldásként.

Összegezve: amerre látunk, az open science mindenhol jelen van. Nem könyvtárbarát jelenség, és nem konvergál a könyvtári dokumentumellátással. Mindentől függetlenül azonban a könyvtárak – mint a kutatóintézetek partnerei – nyilvánvalóan hozzájárulhatnak egy új típusú szolgáltatás kialakításához, mely segíti a tudósokat a nyílt tudomány támogatásában. Ehhez persze új szervezeti formák, eszközök és funkciók kialakítása szükséges, beleértve a marketinget, az adattudományt, a szakértelmet a formátumok terén és a jogi ismereteket.

(Fazokas Eszter)

129/2017

SCHÖPFEL, Joachim [et al.]: Ready for the future? : A survey on open access with scientists from the French National Research Center (CNRS) In: Interlending & document supply. – 44. (2016) 4., p. 141-149.

Felmérés a nyílt hozzáférésről a Francia Nemzeti Tudományos Kutatási Központ tudósai körében

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Kutató -mint olvasó; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

2014-ben kérdőíves felmérést végeztek a Francia Nemzeti Tudományos Kutatási Központ (Centre

National de la Recherche Scientifique, CNRS) 1250 alaptudományi kutatólaboratóriumának vezetői körében. Az összes megkérdezett 35%-a, 432 igazgató válaszolt. Általánosságban amerikai, brit, német és más országbeli kollégáikhoz hasonlóan pozitívan állnak a nyílt hozzáférés ügyéhez, viszont nagyobb mértékben támogatják annak zöld útját, mint a szerzői díjakra alapozott arany utat. Egy kisebb csoportjuk érdektelen a nyílt hozzáférés ügye iránt. Más vizsgálatokhoz hasonlóan tudományáganként eltérnek preferenciáik. A matematikusok, fizikusok és informatikusok a szerzői példányoknak a közös francia archiváló platform, a HAL (Hyper Articles on Line), segítségével történő archiválását jobban támogatják, mint a biológusok, a vegyészek vagy a földtudományok kutatói. A szerzői díjak tekintetében több tapasztalattal rendelkeznek, és pozitívabb hozzáállást tanúsítanak a biológusok, mint a matematikusok, a társadalomtudományi és a humán tudományi kutatók.

(Koltay Tibor)

130/2017

WIGELL-RYNNÄNEN, Barbro: From SPLQ to SLQ to the end of the story In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 4., p. 40-42.

Az SPQL-től az SQL-ig, majd a folyóirat megszűnése

Együttműködés -nemzetközi; Folyóirat -könyvtári; Folyóirat-kiadás

A szerző, aki 1999-ben lett a szerkesztőség tagja, 1998-tól tekinti át a *Scandinavian Public Library Quarterly (SPLQ)*, a skandináv államok (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország) közös folyóiratának a sorsát, mert akkor rendezték az első igazgatói konferenciát, amely a lap anyagi és tartalmi kérdéseit tekintette át.

1968 és 2016 között a lap célja a skandináv könyvtárakban zajló fejlemények és tendenciák bemutatása volt az angol nyelvű világ számára. A negyedévenként megjelenő lap – 2012-től *Scandinavian Library Quarterly* címmel – 1968-ban indult a közkönyvtárakért felelős északi könyvtári hatóságok közös pénzügyi támogatásával, és minden tag öt évig adott otthont a lap szerkesztőségének. A folyóirat nagy népszerűségnek örvendett mind a skandináv régióban, mind nemzetközi szinten frissessége, témái (könyvtári projektek, új törvények stb.) miatt.

2002-ben Dánia vette át a szerkesztést. Ekkor került sor a folyóirat tartalmának alapos értékelésére, de felmérés készült arról is, mit szólnának az olvasók, ha csak elektronikus formában adnák ki. (Az olvasók mind a kettőt igényelték.) Ez idő alatt készült el az SPLQ weboldala is. A kedvező gazdasági helyzetnek köszönhetően 2002-ben könyv is készült az új könyvtárápületekről (*Nordic public libraries; the Nordic cultural sphere at public libraries*).

2007-től Finnország vette át a munkát jóval kisebb létszámú szerkesztőséggel. Ekkor a folyóiratot már 50 országban fizették elő. 2010-ben kiadták a *Nordic public libraries 2.0*-t.

2012-től új szelek kezdtek fűjni. Megszűntek az igazgatói értekezletek, amikor Norvégiában és Svédor-

szágban a közkönyvtárak fejlesztésének feladatai a nemzeti könyvtárakhoz kerültek. Több országban is átalakították a kulturális minisztériumot. A nemzeti könyvtárak skandináv találkozóján döntöttek a folyóirat címének a megváltoztatásáról és tartalmának bővítéséről is.

A szerkesztőség ezután Stockholmban, a nemzeti könyvtárban kapott helyet, és a honlap (slq.nu) gondozója továbbra is a Svéd Nemzeti Könyvtár lett. A periódus végén, 2016 decemberében a folyóirat a 49. évfolyam 4. számmal megszűnt, de minden eddig megjelent cikke megtalálható a http://slq.nu/?page_id=533slq.nu címen.

(Murányi Lajos)

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	56. (2016) 2.
Alexandria (GB)	26. (2016) 2.
American libraries (US)	47. (2016) 9/10.
Bibliotekovedenie (RU)	(2016) 4., 5.
Bibliothek (DE)	40. (2016) 3.
Bibliotheksdienst (DE)	50. (2016) 7.
The bottom line (US)	29. (2016) 4.
BuB (DE)	68. (2016) 10., 11.
Collection building (US)	35. (2016) 4.
Collection management (US)	41. (2016) 3.
College & research libraries news (US)	77. (2016) 9., 10.
Computers in libraries (US)	36. (2016) 9., 10.
Čtenář (CZ)	68. (2016) 7/8., 9.
Interlending & document supply (GB)	44. (2016) 4.
The journal of academic librarianship (US)	42. (2016) 6.
Journal of access services (US)	13. (2016) 4.
Journal of documentation (GB)	72. (2016) 6.
Journal of librarianship and information science (GB)	48. (2016) 4.
Knižnica (SK)	17. (2016) 3.
Library management (GB)	37. (2016) 4/5.
Library trends (US)	64. (2016) 4.; 65. (2016) 2.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2016) 10.
New library world (GB)	117. (2016) 9/10.
Revista española de documentación científica (ES)	39. (2016) 2., 3.
Scandinavian library quarterly (Sx)	49. (2016) 4.
Vestnik BAE (Fx)	(2016) 2.